

**TÜRK OCAKLARI'NIN DOĞU ANADOLU'DA
TEŞKİLATLANMASI ve FAALİYETLERİ (1923-1931)**

ONUR DEMİRCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PROF. DR. S. ESİN DERİNSU DAYI

**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANABİLİM DALI**

2024

HER HAKKI SAKLIDIR

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

ONUR DEMİRCAN

TÜRK OCAKLARI'NIN DOĞU ANADOLU'DA TEŞKİLATLANMASI
ve
FAALİYETLERİ (1923-1931)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
PROF. DR. S. ESİN DERİNSU DAYI

Erzurum-2024

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. S. Esin Derinsu DAYI danışmanlığında, Onur DEMİRCAN tarafından hazırlanan bu çalışma 13/09/2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. S. Esin DAYI	Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Erkan Cevizliler	Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Harun Aydın	Aslı ıslak imzalıdır

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 13/09/ 2024

Prof. Dr. S. Esin DAYI
Enstitü Müdürü
Aslı ıslak imzalıdır

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Türk Ocakları’nın Doğu Anadolu’da Teşkilatlanması ve Faaliyetleri (1923-1931)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yönetime başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

Adı-Soyadı: Onur Demircan

İmza:

Tarih: 13.09.2024

ÖZET

Türk Ocakları, 25 Mart 1912'de İstanbul'da kuruldu. Kuruluşundan kısa bir süre sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde hızla şubeler açtı. Kuruluşunun temel amacı, gerileme döneminde ulusal kimliği korumak ve genç nesillere ulusal bilinç duygusu aşılamaktı. Cumhuriyet döneminden önce, Türk Ocakları öncelikle eğitim ve kültürel faaliyetlerde bulundu. Türk Ocakları'nın temel misyonu, ulusal kimliğin inşası ve korunmasıydı. Bu hedefe ulaşmak için çeşitli eğitim faaliyetleri, konferanslar, kültürel etkinlikler düzenlediler ve materyaller yayınladılar. Toplumsal dayanışmayı artırmak ve ulusal bilinci güçlendirmek için önemli faaliyetler yürüttüler.

Türk Ocakları, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ulusal kimliğin inşası ve korunmasında önemli bir rol oynamış ve bir sivil toplum örgütü oluşturmuştur. Bu tez, Türk Ocaklarının nasıl organize edildiğini ve 1923 ile 1931 yılları arasında Doğu Anadolu'da ne tür faaliyetler yürüttüklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Doğu Anadolu'daki Türk Ocaklarının etkisi, bölgenin sosyo-kültürel yapısını ve ulusal kimliğin inşasını anlamak için çok önemlidir. Bu araştırma, Türk Ocaklarının faaliyetlerinin tarihsel bağlamını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fikir Akımları, Türkçülük, Türk Ocakları, Cumhuriyet, Doğu Anadolu.

ABSTRACT

The Türk Ocakları was established on March 25, 1912, in Istanbul. Shortly after its foundation, it quickly opened branches in various regions of the Ottoman Empire. The primary goal of its establishment was to preserve the national identity during the decline of the empire and to instill a sense of national consciousness in the younger generations. Before the Republican era, Türk Ocakları primarily engaged in educational and cultural activities. Its core mission was the construction and preservation of national identity. To achieve this goal, they organized various educational programs, conferences, cultural events, and published materials. Significant efforts were made to enhance social solidarity and strengthen national consciousness.

Türk Ocakları played a crucial role in the construction and preservation of national identity during the final years of the Ottoman Empire and the early years of the Turkish Republic, functioning as a prominent civil society organization. This thesis aims to examine how Türk Ocakları were organized and what kind of activities they conducted in Eastern Anatolia between 1923 and 1931. The impact of Türk Ocakları in Eastern Anatolia is critical for understanding the region's socio-cultural structure and the construction of national identity. This research seeks to reveal the historical context of Türk Ocakları's activities during this period.

Keywords: Intellectual Movements, Turkism, Türk Ocakları, Republic, Eastern Anatolia.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde, II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte fikir ve düşünceler dar kalıplarını aşarak siyasal ve toplumsal alanda etkinlik kazanmaya başlamıştır. Özellikle Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi fikir akımları devlet politikalarında yer bulmanın yanı sıra dönemin aydınları arasında temel tartışma konuları haline gelmiştir. Bu fikir akımlarının her biri devletin kurtuluş reçetesi olarak görülmüş ve cemiyetler aracılığıyla topluma benimsetilmeye çalışılmıştır. Cemiyet üyeleri, bu fikirleri yaymak amacıyla gazete ve dergi gibi yayın organlarında yazılar kaleme almışlardır.

Türk dili ve kültürünün topluma benimsetilmesi amacıyla 25 Mart 1912 tarihinde 120 askeri tıbbiyeli genç tarafından Türk Ocakları kurulmuştur. Türk toplumunu milli ve manevi alanda ileriye taşımak temel amaçları arasındaydı. İstanbul'da kurulan bu cemiyet, Türk milliyetçiliği fikrinin sistemleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Kuruluş döneminde Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı gibi olaylar yaşanması, ülke genelinde tam anlamıyla teşkilatlanma gerçekleştirilmesini engellemiştir. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında kültürel faaliyetler yürüten Türk Ocakları, Cumhuriyet dönemiyle beraber gerçekleştirilen inkılâpların topluma benimsetilmesi hususunda da önemli bir görev üstlenmiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, Türk Ocakları merkezini Ankara'ya taşımış ve Cumhuriyet dönemiyle beraber teşkilatlanma faaliyetleri hız kazanmıştır.

“Giriş” Bölümü'nde; 19. yüzyıl ve Osmanlı Devleti'nin genel durumu ele alınmaktadır. Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesi için öne sürülen fikirler incelenmektedir: Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük. Bu fikir akımlarının devlete olan etkileri ve milliyetçi düşüncenin Osmanlı Devleti'ne olan etkileri tartışılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Türklük kavramının nasıl şekillendiği üzerine bilgiler verilmektedir.

Birinci Bölüm'de; Türk Ocaklarının milliyetçilik anlayışı ve milleti oluşturan temel unsurlar üzerine odaklanmaktadır: Dil birliği, yurt birliği, ırk ve soy birlikteliği, kültür birliği ve tarihi yakınlık. Türk milliyetçiliğinin doğuşunun iç ve dış sebepleri incelenirken, II. Meşrutiyet ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Türkçü cemiyetler ve Türk Ocaklarının kuruluşu ve siyasi faaliyetleri incelenmiştir.

İkinci Bölüm'de; Türk Ocaklarının Doğu Anadolu'da teşkilatlanması, Doğu Anadolu Bölgesi'nin coğrafi ve tarihi özellikleri, bölgede açılan Türk Ocakları şubelerinin teşkilatlanma süreçleri ele alınmıştır. Şeyh Sait İsyanı gibi önemli olaylar ve

Şark Islahat Planı gibi önlemler çerçevesinde bölge şubelerinin faaliyetleri tartışılmaktadır. Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Kars, Malatya, Sivas ve Van şehirlerinde açılan Türk Ocakları şubeleri incelenmektedir.

Üçüncü Bölüm’de; Doğu Anadolu'daki Türk Ocakları şubelerinin yürüttüğü eğitim öğretim faaliyetleri, kültürel ve sanatsal etkinlikler, spor ve sağlık faaliyetlerine odaklanılmıştır. Okuma yazma kursları, halk eğitim çalışmaları, nikâh etkinlikleri, anma etkinlikleri, sinema gösterimleri, radyo dinletileri, konser ve tiyatro etkinlikleri gibi çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetler detaylandırılmıştır.

Dördüncü Bölüm’de; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde Türk Ocakları'nın rolü ve bu süreçte gerçekleştirilen Türk inkılapları incelenmiştir. Bu bağlamda, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk ulusçuluğu konusundaki görüşleri ve Türk Ocakları ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Sarıkamış, Kars ve Malatya gibi doğu bölgelerinde bulunan Türk Ocaklarına gerçekleştirdiği ziyaretler analiz edilmiştir. Türk Ocakları'nın Türk tarihine katkıları ve bu kuruluşun kapanışı ile ilgili son kurultay süreci de çalışmada değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında, dönemle ilgili analiz yapılmış ve araştırmanın kapsamı değerlendirilmiştir. Ekler kısmında yer alan arşiv belgeleri, gazeteler ve fotoğraflar, çalışmaya görsellik katmakta ve tarihî bağlamı daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ekler, metnin içeriğiyle uyumlu olarak seçilmiş ve kronolojik olarak düzenlenmiştir.

Osmanlıdan, Cumhuriyete önemli bir misyon üstlenmiş olan Türk Ocaklarının Doğu Anadolu bölgesinde erken cumhuriyet devrinde yürütmüş olduğu faaliyetler hakkında bir tez çalışmasının olmaması bu konuda çalışma yapmaya gerektiren nedendir. Dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın bizzat Doğu Bölgesinde Türk Ocaklarının teşkilatlanmasını istemesi bu çalışmayı yapmak istememizdeki bir diğer faktördür. Mustafa Kemal Paşa; toplumun milli bilinç, tarih ve kültürünü doğru öğrenmesine önem veren bir lider olduğu için Türk Ocakları'nın ülke'nin doğusunda teşkilatlanmasını desteklemiştir.

Çalışma sürecinde karşılaştığımız en büyük zorluklardan biri, Türk Ocakları'nın günümüze ulaşan kapsamlı bir arşivinin bulunmamasıydı. Bu eksikliği gidermek amacıyla, döneme ait Türk Yurdu dergisinin nüshalarını Milli Kütüphane'den temin etmeye yöneldik. Ayrıca, yerel ve ulusal basın ile döneme ait diğer süreli yayınlar, bu eksikliği kısmen de olsa telafi etmemizde önemli bir katkı sağladı.

Tez çalışmam boyunca değerli bilgi ve desteklerini esirgemeyen, başta danışman hocam Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI olmak üzere, Prof. Dr. İsmail EYYUPOĞLU,

Prof. Dr. Erkan CEVİZLİLER, Prof. Dr. Asaf ÖZKAN, Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN ve Dr. Öğr. Üyesi Harun AYDIN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, süreç boyunca maddi ve manevi desteklerini gördüğüm değerli ağabeylerim Dr. Doğan KOÇAK ve İrfan POLAT ile değerli arkadaşlarım Alpyaren KARAMAN, Hatice Derya ŞENOL, Suat ÇİFTÇİ ve İbrahim TOSUNOĞLU'na içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Onur DEMİRCAN

Erzurum-2024

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL TUTANAĞI.....	I
YEMİN METNİ.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XII
KAYNAKÇA.....	XIII
GİRİŞ	1
A- AMAÇ VE KAPSAM	1
I- Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi- İlgili Araştırmalar ve Özgün Değeri	2
II- Araştırmanın Akademik Katkısı ve Anabilim Dalı Öncelikleriyle Bağlantısı.....	2
III- Yöntem ve Metodoloji	3
B- OSMANLI DEVLETİ’NİN GENEL DURUMU	4
C- 19. YÜZYIL VE OSMANLI DEVLETİ	7
D- OSMANLI DEVLETİ’NİN VARLIĞINI DEVAM ETİRMESİ İÇİN ÖNGÖRÜLEN FİKİRLER	8
I-Batıcılık	8
II- Osmanlıcılık.....	9
III-İslamcılık	11
IV-Türkçülük	12
E- MİLLİYETÇİK FİKRİNİN OSMANLI DEVLETİ’NE ETKİLERİ	12
I- Osmanlı Devleti’nin Son Yılları ve Türklük.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLIDAN CUMHURİYET’E TÜRK OCAKLARI

A- MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI VE TARİHSEL SÜRECİ.....	15
I- Milleti Oluşturan Temel Unsurlar.....	16
II-Türk Milliyetçiliğinin Doğuşunun İç ve Dış Sebepleri	19
1-Milli Birlik ve Bütünlük	21
2- Türk Milliyetçiliği ve İnanç	21
3- Sosyalizm ve Türk Milliyetçiliği	22

4- İrkçılık ve Türk Milliyetçiliği	23
5- Atatürk Dönemi Anayasalarında Milliyetçilik	24
6- Rusya Türkleri Arasında Milliyetçilik.....	25
B- MEŞRUTİYET VE SONRASI GELİŞMELER	26
I- II. Meşrutiyet Dönemi Cemiyet Kurma Esasları	28
II-TÜRKLER DIŞINDAKİ UNSURLAR ARASINDA MİLLİYETÇİ HAREKETLER	29
1- Gayri Müslimler Arasında Milliyetçi Hareketler	29
2- Müslüman Unsurlar Arasında Milliyetçi Hareketler	33
3- Trablusgarp ve Balkan Savaşları	39
4- Türkçü Cemiyetler	40
a) Türk Derneği	40
b) Türk Yurdu.....	42
C- TÜRK OCAKLARININ KURULUŞU (25 MART 1912).....	43
I-Türk Ocaklarının Teşkilatlanması	47
II- Türk Ocakları ve Siyaset	50
III- Din ve Milliyetçilik.....	51
1- İslamcıların Bakış Açısı.....	51
IV- Mütareke Dönemi Türk Ocakları	53

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK OCAKLARININ DOĞU ANADOLU'DA TEŞKİLATLANMASI

A- BÖLGENİN TARİHİ VE COĞRAFYASI	56
I- Vilâyât-ı Şârkîyye	56
II- Doğu Anadolu Bölgesi Coğrafyası	58
III- Şark Islahat Planı	59
IV- Cumhuriyet Dönemi Doğu Anadolu Bölgesi'nin İdari Yapısı.....	61
B- DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE AÇILAN TÜRK OCAKLARI ŞUBELERİ .	66
C- DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE AÇILAN TÜRK OCAĞI ŞUBE TEŞKİLATLARI	75
I- Elazığ Türk Ocağı	75
II- Erzincan Türk Ocağı	77
III- Erzurum Türk Ocağı	78

IV- Kars Türk Ocağı	81
V- Malatya Türk Ocağı	84
VI- Sivas Türk Ocağı	86
VII- Van Türk Ocağı	90
VIII- Diğer İl ve İlçelerde Açılan Türk Ocağı Şubeleri	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU ANADOLU'DA AÇILAN TÜRK OCAĞI ŞUBELERİNİN YÜRÜTMÜŞ OLDUKLARI FAALİYETLER

A- EĞİTİM ÖĞRETİM FAALİYETLERİ	93
I- Okuma-Yazma Kursları	93
II- Halk Eğitim Çalışmaları	96
B- KÜLTÜREL VE SANATSAL FAALİYETLER	102
I-Nikâh Etkinliği	102
II-Anma Etkinlikleri.....	103
III- Sinema Gösterimi ve Radyo Dinletisi	103
IV- Konser ve Tiyatro Etkinlikleri	105
V- Basın Yayın Faaliyetleri	106
C- SPOR FAALİYETLERİ	107
D- SAĞLIK FAALİYETLERİ	109
E- AÇILIŞ VE ZİYARET ETKİNLİKLERİ.....	110
F- SİYASİ İSYANLAR KARŞINDA TÜRK OCAKLARI	114
I-Şeyh Sait İsyanı	114
II-Kubilay Olayı	118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK-CUMHURİYET VE TÜRK OCAKLARI

A- CUMHURİYET DEVRİ TÜRK OCAKLARI.....	124
I-Türk Ocakları ve Türk İnkılabı	128
II- Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ulusçuluğu	132
III- Atatürk ve Türk Ocakları	133
1- Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Ziyaret Ettiği Şark Türk Ocakları	14147

a) Sarıkamış ve Kars Türk Ocağı Ziyareti	147
b) Malatya Türk Ocağını Ziyareti	150
IV-Türk Ocakları ve Türk Tarihi	151
V-Türk Ocakları'nın Kapatılması	152
1- Türk Ocaklarının Son Kurultayı	154
SONUÇ	158
EKLER	163

KISALTMALAR

BCA	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BYY	: Baskı Yılı Yok
Çev	: Çeviren
Edit	: Editör
E. T	: Erişim Tarihi
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
Haz	: Hazırlayan
TDV DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Türkler	: Türkler Ansiklopedisi
Ocak/Ocaklar	: Türk Ocakları
YDT	: Yayınlanmamış Doktora Tezi
YYLT	: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

KAYNAKÇA

A- ARŞİVLER

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA)

B- RESMÎ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

1908 Meclis-i Mebusan Albümü, TBMM Basımevi, Ankara,2023.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

C- SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

Cumhuriyet

Doğu

Kızılırmak

Hâkimiyet-i Milliye

Milliyet

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete

Vakit

Varlık

2- Dergiler

Atatürk dergisi

Avrasya Uluslararası Araştırmalar dergisi

Akademik Sosyal Araştırmalar dergisi

Ayın Tarihi

Belleten

Birlik Mecmuası

Şarkiyat İlmi Araştırmalar dergisi

Türk Çocuğu

Türk İdare Tarihi dergisi

Türk Yurdu

Özdilek

Sebilürreşad
Sırâtı müstakîm
Posof Araştırmaları

D- ANSİKLOPEDİLER

Türkler Ansiklopedisi
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

E- KİTAPLAR

1-Hatıralar

BAYAR, Celal, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul, 1955.

-----, **Bende Yazdım**, V/ İstanbul, 1997.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, **Dağ Yolu** I, (Haz: Fethi Tevetoğlu), Ankara, 1987.

-----, **Dağ Yolu**, II, (Haz: Fethi Tevetoğlu), İzmir, 1987.

Türk Ocakları Umumi Kâtibi Dr. Fethi Erden'in Ocak Hatıraları, (Haz: Celil Bozkurt), Ankara, 2019.

2-Araştırma Eserler

ACAR, İsmail, **Cumhuriyet'in Kurucu Fikri: Türk Milliyetçiliği**, Balıkesir, 2008.

AFYONCU, Erhan, **Herkes İçin Kısa Osmanlı Tarihi (1302-1922)**, İstanbul, 2017.

AKÇİÇEK, Eren, KARAYAMAN, Mehmet, **Atatürk'ün Türk Ocakları'nı Ziyaretler ve Yaptığı Konuşmalar**, İzmir, 2007.

AKÇURA, Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara, 1976.

-----, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri**, Ankara, 2001.

-----, **Türk Devriminin Programı**, İstanbul, 2017.

-----, **Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi**, İstanbul, 2023.

AKIN, Fehmi, **Atatürk'ün Sonbahar Gezileri**, Ankara, 2008.

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, Ankara, 2009.

-----, **Kısa 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, 2014.

-----, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, İstanbul, 2016.

- ANTONIUS, George, **Arap Uyanışı**, (Çev: Mehmet Akif Koç, Muhammed Karakuş), İstanbul, 2021.
- ARAI, Masami, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, (Çev: Tansel Demirel), İstanbul, 1994.
- ARI, Kemal, **Türk Devrim Tarihi I**, İzmir, 2011.
- ARMAOĞLU, Fahir, **19 Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, 1997.
- , **Türk Siyasi Tarihi**, İstanbul, 2020.
- ARTUNÇ, Nevzat, **Cemal Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı**, Ankara, 2023.
- ATLI, Cengiz, **Kars'ta Siyasi Hayat**, Ankara, 2014.
- ATNUR, İbrahim Ethem, **Reis-i Cumhur'un Doğu İncelemeleri**, Ankara, 2006.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri**, İstanbul, 2005.
- ATEŞ, Toktamış, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, 2010.
- ASLANOVA, Sevilya, **20.Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)**, Konya, 2011.
- AVAGYAN, Arsen, MİNASSIAN, Gaidz F., **Ermeniler ve İttihat ve Terakki, İşbirliğinden Çatışmaya**, İstanbul, 2005.
- AYBARS, Ergün, **Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi**, İzmir, 1994.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya **Suyu Arayan Adam**, İstanbul, 2014.
- AYDIN, Mesut, **Atatürk ve Malatya**, Malatya, 2006.
- AYDOĞAN, Erdal, **İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası 1908-1918**, İstanbul, 2005.
- BADEM, Candan, **Çarlık Yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin 1878-1918**, İstanbul, 2018.
- BALCI, Ali, **Türkiye Dış Politikası**, İstanbul, 2017.
- BAŞAK, Tolga, **Türk ve İngiliz Kaynaklarında Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım)**, İstanbul, 2013.
- BAŞAK, Tolga, **İngiltere'nin Ermeni Politikası (1830-1923)**, İstanbul, 2008.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Ankara, 1996.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı**, I/2, Ankara, 1991.
- BELLEN, Fahri, **20. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, İstanbul, 2016.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Çev: Ahmet Kuyas), İstanbul, 2012.

- CALHOUN, Craig, **Milliyetçilik**, (Çev: Bilgen Sütçüoğlu), İstanbul, 2007.
- ÇELEN, Mehmet Kaan, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi**, İstanbul, 2013.
- ÇELEN, Mehmet Kaan, **Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşında Türkçülük**, İstanbul, 2017.
- ÇİL, Yücel, **Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeler**, Erzurum, 2015.
- DARENDELİOĞLU, İlhan, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, İstanbul, 1977.
- DAYI, S. Esin, **Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selase Meselesi**, Erzurum, 1997.
- DEMİRTAŞ, Bahattin, **Atatürk Dönemi Cumhuriyet Hükümetlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları (Askeri, İktisadi, İdari ve Adli), (1923-1938)**, Ankara, 2021.
- DEVLET, Nadir, **İsmail Bey (Gaspıralı)**, Ankara, 1988.
- EROĞLU, Haldun, **Türklerde Siyasal İktidarın Gelişim Tarihi**, İstanbul, 2021.
- FEYİZOĞLU, Turhan **Atatürk ve Milliyetçilik**, Ankara, 1987.
- GEORGEON, François **Osmanlı-Türk Modernleşmesi-1900-1930**, (Çev: Ali Berktaş), İstanbul, 2006.
- GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul, 1990.
- , **Bütün Eserleri I**, (Yay Haz: M. Sabri Koz), İstanbul, 2019.
- GÜLER, Ali, Suat Akgül, **Atatürk'ün Düşünce Dünyası**, İstanbul, 2000.
- GÜNGÖR, Erol, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, İstanbul, 2020.
- HABLEMİTOĞLU, Necip, **Şeriatçı Terörün ve Batının Kıskaçındaki Ülke Türkiye**, İstanbul, 2003.
- HACALOĞLU, Yücel, **Türk Ocaklarına Dair Bazı Vesikalar (1912-1995)**, Ankara, 1995.
- HAYES, Carlton J.H. **Milliyetçilik: Bir Din**, (Çev: Murat Çiftkaya), İstanbul, 2010.
- İNAN, Afet, **Medeni Bilgiler**, Ankara, 1969.
- İYİAT, Bora, **Kürt İsyanları**, Ankara, 2017.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, İstanbul, 1970.
- KANSU, Aykut, **1908 Devrimi**, (Çev: Ayda Erbal), İstanbul, 2002.
- KARABEKİR, Kazım, **Kürt Meselesi**, İstanbul, 2004.

- KARACAKAYA, Safa Furkan, **Cumhuriyet Döneminde Türk Ocakları ve Halkevlerine Geçiş**, İstanbul, 2023.
- KARAER, İbrahim, **Türk Ocaklarının 100 Yıllık Yayın Faaliyetleri (1912-2012)**, Ankara, 2012.
- KARPAT Kemal, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, İstanbul, 2009.
- KAT, Gürhan, **Cumhuriyet döneminde Yusuf Akçura**, Ankara, 2010.
- KILINÇKAYA, M. Derviş, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Ankara, 2004.
- KINROSS, Lord, **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (Çev: Necdet Sander), İstanbul, 1984.
- KIŞLALI, Ahmet Taner, **Siyasal Sistemler**, İstanbul, 2018.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, **Bütününü Erzurum Kongresi**, Ankara, 1993.
- KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, 2005.
- KÖKLÜGİLLER, Ahmet, **Atatürk'ün İlkeleri ve Düşünceleri**, İstanbul, 2005.
- KÖSE, İsmail, **İngiliz Belgelerinde Arap İsyanı**, İstanbul, 2018.
- KÖSOĞLU, Nevzat, **Şehit Enver Paşa**, İstanbul, 2008.
- KUTAY, Cemal, **Türk Ocakları ve Türk Milliyetçiliği**, Ankara, 1995.
- KÜÇÜKUĞURLU, Murat, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, Ankara, 2012.
- , **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bayburt**, Erzurum, 2021.
- LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev: Boğaç Babür Tunaya), Ankara, 2013.
- MACİT, Nadim, **Türk Milliyetçiliği Kültürel Akıl İçtihat ve Siyaset**, Ankara, 2011.
- MÜTERCİMLER, Erol, **Coğrafi Keşifler**, İstanbul, 2022.
- NİYAZI, Mehmed, **Millet ve Türk Milliyetçiliği**, İstanbul, 2018.
- ORKUN, Hüseyin Namık, **Türkçülüğün Tarihi**, Ankara, 1977.
- ÖKTE, Ertuğrul Zekâi, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri 1922-1931, I**, İstanbul, 2000.
- ÖNDER, Mehmet, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Ankara, 1975.
- ÖZDEMİR, Burcu, **Rusya'nın Kürt Politikası**, İstanbul, 2018.
- ÖZKAN, Selim Hilmi, **Avrupa Tarihi**, İstanbul, 2023.
- ÖZOĞLU, Hakan, **Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği**, İstanbul, 2017.

- ÖZSÜER, Esra, **Türkokratia**, İstanbul, 2019.
- RATHANN, Lothar, **Berlin- Bağdat Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**, (Haz: Ragıp Zarakoğlu), İstanbul, 1982.
- SAFA, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ankara, 1981.
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)**, Ankara, 2016.
- SARAY, Mehmet, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Ankara, 2010.
- , **Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı**, Ankara, 2022.
- SARINAY, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, İstanbul, 1994.
- SELVİ, Haluk, **Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İstanbul, 2020.
- SEVÜK, İsmail Habib, **O Zamanlar 1920-1923**, İstanbul, 2014.
- SEYFETTİN, Ömer, **Türk Ülküsü**, İstanbul, 1997.
- SUNGURLUOĞLU, İshak, **Harput Yollarında**, I, İstanbul, 1958.
- ŞEN, Y. Furkan, **Türk Siyasal Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik**, Ankara, 2015.
- ŞENOĞLU, Kemal Yusuf Akçura **Kemalizmin İdeoloğu**, İstanbul, 2009.
- ŞİMŞİR, Bilal, **Türk Yazı Devrimi**, Ankara, 2008.
- , **Kürtçülük**, I-II, Ankara, 2009.
- TAŞDEMİR, Serap, **Tek Parti Döneminde Sivas'ta Siyasal Hayat (1923-1946)**, Ankara, 2014.
- TAŞTAN, Yahya Kemal, **Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliği**, İstanbul, 2019.
- TEVETOĞLU, Fethi, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Ankara, 1986.
- TOKER, Yalçın, **Atatürk'ün Kürt Politikası**, İstanbul, 2010.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **İslamcılık Cereyanı I**, İstanbul 1998.
- , **Batılama Hareketleri I**, İstanbul, 1999.
- , **Türkiye'de Siyasal Partiler I**, İstanbul, 2024.
- TÜRKMEN, Zekeriya, **Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)**, Ankara, 2011.
- UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, İstanbul, 1995.
- ULUSKAN, Seda Bayındır, **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Ankara, 2010.
- URAS, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul, 1976.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul,1994.
ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, **Atatürk ve Harf Devrimi**, BYY, 1998.
YALÇIN, Hüseyin Cahit, **Siyasi Anılar**, İstanbul,2000.
YILDIZ, Ahmet, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene- Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları**, İstanbul, 2001.
YILMAZ, Erdal, **Dört Devirde Bir Muhalif Abdülkadir Cami Baykurt (1877-1949)**, Ankara, 2018.

1- Lisansüstü Tezler

a) Yüksek Lisans Tezleri

AKPINAR, Kadir, **Sivas’ta Siyasi Hayat (1923–1950)**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Erkan Cevizliler), Erzurum, 2014.
BİLGENOĞLU, Ali, **II. Meşrutiyet Dönemi Arap Milliyetçi Cemiyetleri ve Faaliyetleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nedim Yalansız) İzmir, 2006.
ÇİNİCİ, Harun, **Varlık Gazetesine Göre Cumhuriyet Döneminde Erzurum (1923-1935)**, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Prof. Dr. Murat Küçükuşurlu), Erzurum, 2019.
ERTEM, Güler Sarı, **Varlık Gazetesi’nde Kars ve Çevresi İle İlgili Haberler (1921-1923)**, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nebahat Oran Arslan), Kars, 2013.
HAYIRLIOĞLU, Nezaket İslam, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Ocakları’nın Eğitim ve Kültür Faaliyetleri (1912-1931)**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Şahingöz) Ankara,2019.
KALKAN, Ahmet, **Cumhuriyet Döneminde Oltu: İdarî, Sosyal ve İktisadî Hayat (1923-1950)**, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Prof. Dr. Murat Küçükuşurlu), Erzurum, 2018.
KOÇAK, Doğan, **İktidar ve Muhalefet İlişkileri Kapsamında "Partizan Radyo" Tartışmaları (1927-1980)**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Doç. Dr. İsmail Eyyupoğlu), Erzurum, 2016.

ÖZBAYIK, Recep Mutlu, **Atatürk Döneminde Erzincan (1923-1938)**, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Prof. Dr. Salim Gökçen) Erzincan, 2018.

ÖZBEK, Gülşen, **Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu: İttihat ve Terakki Döneminde Türk-Arap İlişkileri (1908-1916)**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (YYLT, Danışman: Doç. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin), Kahramanmaraş, 2010.

ÖZKAN, Asaf, **Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu'nun Türkiye'nin Kültür ve Düşünce Hayatına Etkileri**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Doç. Dr. Betül Aslan), Erzurum, 2005.

b) Doktora Tezleri

KOÇAK, Doğan, **Atatürk İnkılâplarının Türk Ulusal Basınındaki Yansımaları**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (YDT, Danışman: Prof. Dr. İsmail Eyyupoğlu), Erzurum, 2023.

ŞİMŞEK, Ufuk, **Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kimlik Arayışları 1718-1918**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YDT, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yavuz Özdemir), Erzurum, 2008.

YAMAN, Hikmet, **Tek Parti Döneminde Van (1923-1950)**, (YDT, Danışman: Prof. Dr. Mesut Erşan), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2022.

YAVUZ, Erdem, **Erzincan'da İdari ve Siyasi Hayat (1923-1960)**, (YDT, Prof. Dr. İbrahim Ethem Atnur), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012.

YEDEK, Şahin, **Elazığ'da İdari ve Siyasi Hayat (1923-1950)**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YDT, Danışman: Prof. Dr. İbrahim Ethem Atnur), Erzurum, 2016.

F- MAKALELER

AKYILDIZ, Ali, “*Tercüme Odası*”, **TDV DİA**, XL, İstanbul ,2011, s.504-506.

AKYÜZ, Kenan, “*Türk Ocakları*”, **Belleten**, L/196, (Nisan-1986),s. 201-228.

AYDIN, Harun, “*Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Kadın*”, **Current Research in Social Sciences**, I/3, (2015), s.84-96.

- BAYSAL, Nihat Onur, “Şeyh Sait İsyanı’ nın Nedenleri Gelişim Süreci ve Sonuçlarına Dair Değerlendirme”, **GAB Akademi** II/3, (Aralık-2022), s.26-42.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Kabakçı İsyanı”, **TDV DİA**, XXIV, İstanbul, 2001, s.8-9.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Şark Meselesi”, **TDV DİA**, XXXVIII, İstanbul, 2010, s.352-357.
- BOZATAY, Şeniz Anbarlı, “Türk Milliyetçiliğinin Teşkilatlanmasında Türk Ocaklarının Rolü (1912-1931)”, **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, III/1, (2018), s.121-135.
- CEVİZLİLER, Erkan, AKBULUT, Seyhan “Lozan Barış Konferansı’nda Kapitülasyonlar Meselesi ve İsmet Paşa”, **Atatürk Dergisi**, VIII/2, (Aralık-2019), s.161-194.
- ÇAĞLAYAN, Ercan, “Türk Ocakları’nın Vilayat-ı Şarkîye’de Teşkilatlanması ve Kurultaylarda Şark İle İlgili Tartışmalar (1924-1928)”, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, VIII/2, (Kasım-2016), s.785-799.
- DAVULCU, Fatma, KIPÇAK, Halil, “Başlangıcından Harf Devrimi’ne Kadar Türkiye’de Basım ve Yayının Kısa Bir Tarihçesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, XXX/2, (Haziran-2016), s.251-260.
- Dayı, S. Esin, “Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Nitelikleri”, **Atatürk Dergisi**, III/3, (Ocak-2010), s.247-256.
- , “Atatürk’ün Milliyetçiliği Hakkındaki Görüşleri Nedir? Nasıl Ele Alınmıştır?”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, I/4, (Mart-1990), s.77-100.
- , “Türk Yurdu’nda Balkanlar ve Balkan Savaşları İle İlgili Haberler”, **Atatürk Dergisi**, I/1, (2012), s.21-47.
- , “Milli Mücadele’de Elviye-i Selase /Üç Sancak Meselesi Kars, Ardahan, Batum”, **Türkler**, XVI, Ankara, 2002, s.290-313.
- , “Mustafa Kemal Atatürk’te Cumhuriyet Fikri ve Gerçekleştirme Safhaları”, **Atatürk Dergisi**, III/1, (Mayıs-2000), s.13-46.
- Doktor Osman Nuri, “Mekteplerde Göz Hıfzı’s- Sıhhası” **Birlik Mecmuası**, / 3, (Ağustos- 1339/ Ağustos -1923), s.5.
- Doktor Ömer Tahir, “Frengi Hastalığı” **Birlik Mecmuası**, 4, (Eylül 1339/ Eylül- 1923), s.17.
- EYYÜPOĞLU, İsmail, “Bir Demokrasi Açılımı Halkçılık ve Mustafa Kemal Atatürk”, **Atatürk Dergisi**, III/1, (Mayıs-2000), s.265-288.

- FAHREDDİN, Mehmet, “*Son Darbe Karşında Milliyet Kavgaları I*”, **Sebilürreşad**, XI/274, (28 Teşrinisani- 1329/28 Kasım 1913) s.210.
- , “*Son Darbe Karşında Milliyet Kavgaları II*”, **Sebilürreşad**, XI/277, (19 Kânunuevvel 1329/19 Aralık 1913) s.262.
- , “*Müslümanlıkta Bir Millet Var I*”, **Sebilürreşad**, XI/279, (16 Kânunusani- 1329/16 Ocak 1914), s.299.
- GÜÇER, Nazım, “*Bayburttta Spor ve Gençlik*,” **Doğu**, (3 Şubat -1938), s.6.
- GÜNDOĞDU, KAAAN, Şevket, “*Posof Türk Ocağı*”, **Posof Araştırmaları**,1, (Kasım-2017), s.55-57.
- GÜNEŞ, Günver, GÜNEŞ, Müslime, “*Türk Ocakları Ve Harf İnkılabı*”, **Türk Yurdu**, 282, (Şubat- 2011), s.183-191.
- KAYAOKAY, İlyas, “*Yabancılar Türkçe Öğretiminde Divan Şiirinden Faydalanmak: Arthur Lumley Davids’in A Grammar Of The Turkish Language Örneği*”, **Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal**, XXI/19, (Bahar-2018). s.20-33.
- KARACA, Nuray, “*Cumhuriyetin İnşasında Milliyetçilik*”, **Türk Yurdu**, 295, (Mart-2012), s.394-401.
- KOÇAK, Doğan, “*17 Şubat 1926’da Kabul Edilen Türk Medeni Kanunu’na Göre Türk Kadınının Hak Ve Özgürlükleri*”, **Atatürk Dergisi**, VIII/1, (2019), s.79-98.
- KÜÇÜK, Cevdet, “*On iki Ada*” **TDV DİA**, XXXIII, İstanbul, 2007, s.353.
- KÜÇÜKUĞURLU, Murat, “*Bayburt Türk Ocağı ve Faaliyetleri*”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, (Ocak-2011), s.43-54.
- NAİM, Ahmet, “*İslam’da Dava-yı Kavmiyyet*” **Sebilürreşad**, XII 293, (10 Nisan 1330/23 Nisan 1914), s.114-128.
- ÖZSÜER, Esra, “*İki Yüzyüncü Yılında Türk Yunan İlişkilerini Yeniden Düşünmek*” **Türk-Yunan İlişkileri (1821-2021)**, (Edit: Esra Özşüer), İstanbul,2022, s.4-17.
- PINAR, Mehmet, “*Türk Ocakları Kurultaylarında Dil Meselesi*”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**,23, (Mart,2016), s.179-200.
- SARINAY, Yusuf, “*İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*”, **Türkler**, XIV, İstanbul,2002, s.1471-1500.

-----, “*Türk Ocakları ve Siyaset*”, **Türk Yurdu**, XXXI/282, (Şubat-2011), s.10-16.

ŞENDAL, Tunay, “*II. Meşrutiyet Sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti Ve Osmanlı Azınlıkları Arasında Yaşanan Siyasi Ayrılığın Analizi*”, **Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, II/3,(Haziran-2019), s.11-31.

SOMEL, Selçuk Akşin, “*Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839. 1913)*”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce**, I, İstanbul, 2003, s. 88-116.

TOKSOY, Ahmet, “*Erzincan Türk Ocağı*”, **Türk Yurdu**, XXVIII/250, (Haziran-2008), s.49-53.

HANİOĞLU, M. Şükrü, “*Meşrutiyet*” **TDV DİA**, XXIX. Ankara,2004, s.388.

HİSAR, Abdülhak Şinasi, “*Ocağın Doğduğu Zaman Ve Muhit*”, **Türk Yurdu**, IX/21,(Ekim-1988),s.55-57.

TUNCER, Hüseyin, “*Türk Yurdu*”, **TDV DİA**, XLI, İstanbul,2012, s.550.

TUNÇ, Ahmet, “*Türk Ocakları’nın Kapatılması Sürecinde Malatya Türk Ocağının Tasfiyesi*” **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, IX/29, (Aralık-2021) s.44-59.

YÜCEL, Yaşar, “*Atatürk İlkeleri*”, **Belleten**, LII/ 204, (Kasım-1988), s. 807-824.

G- ELEKTRONİK KAYNAKLAR

DİNÇ, Dilek Temiz, “*Kapitülasyonlar*”, **Atatürk Ansiklopedisi**: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kapitulasyonlar/>, (E.T, 05.11.2024).

----- “*Düyyûn-u Umumiye*”, **Atatürk Ansiklopedisi**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/duyun-u-umumiye/>, (E.T, 18.02.2024)

TURAN, Resul “*Kılıçzâde Hakkı (1872-1960)*”, **Atatürk Ansiklopedisi**, (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kiliczade-hakki-1872-1960/>, (E.T, 22.05.2024)

<https://www.otuken.com.tr/hunlarin-turklerin-mogollarin-ve-daha-sair-bati-tatarlarinin-tarih-i-umumisi> (E.T, 12.05.2024)

KODAL, Tahir “*Türk Yurdu*”, **Atatürk Ansiklopedisi**, (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-yurdu/>, (E.T, 22.05.2024)

SARINAY, Yusuf “*Türk Ocakları*”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-ocaklari/>(E.T: 25.6.2024)

TANRIVERDİ Mustafa, “*Brest-Litovsk Barış Antlaşması*”, Atatürk Ansiklopedisi,(<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/brest-litovsk-baris-antlasmasi/>),(E.T, 22.05.2024.)

YALVAÇ, Celal , “*Atatürk Evi’nin Öyküsü*”,https://malatyahaber.com/celal-yalvac/ataturk-evinin-oykusu#google_vignette, (E.T, 24.05.2024)

GİRİŞ

A- AMAÇ VE KAPSAM

Bu yüksek lisans tez çalışmasının amacı; Türk Ocaklarının 1923-1931 yılları arasında Doğu Anadolu bölgesinde teşkilatlanmaları ve eğitim, kültür, sanat ve spor gibi alanlarda yürüttükleri faaliyetler, konularına göre tasnif edilerek incelenecektir.

Osmanlı Devleti'nde, II. Meşrutiyet devriyle beraber fikir ve düşünceler dar kalıplarından çıkarak siyasal ve toplumsal alanda varlık göstermeye başlamıştır. Özellikle Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük gibi fikirler devlet politikalarında yer bulmakla kalmamış; devrin aydınları arasında da tartışılan temel konular haline gelmiştir.

Bahse konu olan fikirlerin her biri devletin kurtuluş reçetesi olarak görülmüştür. Bu fikirler cemiyetler vasıtasıyla topluma benimsetilmek istenmiştir. Cemiyet mensupları, fikirlerini yaymak amacıyla gazete, dergi gibi yayın organlarında bu fikirler etrafında yazılar kaleme alınmıştır.

Türk dili ve kültürünün topluma benimsetilmesi amacıyla; 25 Mart 1912 tarihinde 120 askeri tıbbiyeli genç tarafından Türk Ocakları kurulmuş. Türk toplumunu, milli ve manevi sahada ileriye taşımak Türk Ocaklarının temel esaslarıydı. Cemiyetin ilk genel başkanı Ahmet Ferit (Tek) olmuştur. Sonraki süreçte Hamdullah Suphi (Tanrıöver) başkanlığında bu cemiyet, Türk milliyetçiliği fikrinin sistemleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Kurulduğu dönemde Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı gibi olaylar yaşandığı için ülke genelinde tam manasıyla teşkilatlanma gerçekleştirilememiştir.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında kültürel faaliyetler yürüten Türk Ocakları, Cumhuriyet dönemiyle beraber gerçekleştirilen inkılâpların topluma benimsetilmesi hususunda da önemli bir görev üstlenmişlerdir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, Türk Ocakları merkezini Ankara'ya taşımıştır. Cumhuriyet dönemi ile Türk Ocaklarının teşkilatlanmasında hız kazanmıştır. Ülkenin batısında; beden eğitimi, spor, fikir, düşünce konularında faaliyetlerde bulunuldu. Doğu'da ise; Türkçenin yaygınlaştırılması, okuma yazma kursları açıldı. 1924 yılı itibariyle Doğu Anadolu Bölgesi'nde; Elâzığ, Kars, Van vilayetlerinde Türk Ocağı Şubesi bulunmaktaydı. Şeyh Sait İsyanı ile beraber Türk Ocaklarının Doğu'da teşkilatlanmasına özen gösterilmiş. Erzurum, Erzincan, Malatya, Sivas, Vilayet merkezleri başta olmak üzere ilçelerde de teşkilatlanmaya gidildi. Doğu Anadolu Bölgesi'nde teşkilatlanmaya gidilmesindeki en büyük etkenlerden birisi de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın ülkenin

Doğu'sunun Batı'ya oranla geride kaldığını düşünmesiydi. Türk Ocakları vasıtasıyla Doğu'daki halka, Türk inkılâbı benimsetilecek ve ideal Türk insanı profili çizilmiş olacaktı. İnkılâpların kalıcı olabilmesi anacak toplumun bütün fertleri tarafından kabul edilmesiyle mümkündü.

Türk Ocakları fesih tarihi olan 11 Nisan 1931 yıllarına kadar; tiyatro, spor, okuma-yazma kursları başta olmak üzere pek çok sahada Türk toplumuna hizmet etmiştir.

I- Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi- İlgili Araştırmalar ve Özgün Değeri

Araştırma konusuyla ilgili olarak elektronik ortamda Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'nde arama bölümüne "*Türk Ocakları*" gibi sözcük öbekleri ile yapılan araştırmada birçok tez tespit edilmiştir. Ancak konumuzla ilgili çalışmaların çok az olduğu anlaşılmaktadır.

Ulusal Tez Merkezi'nde elektronik ortamda "*Türk Ocaklarının Doğu Anadolu'da Teşkilatlanması ve Faaliyetleri*" anahtar ifadesi yazıldığında da hiçbir Doktora ya da Yüksek Lisans tez çalışmasının olmadığı tespit edilmiştir. Bu konu ile ilgili çalışmaların yapılmamış olması bize akademik olarak bir "*açık alan*" bırakmıştır.

Kaynakça; süreli yayınlar, arşiv belgeleri, araştırma eserler vb. kullanılarak geniş tutulmaya çalışıldı. Böylece benzer konularda araştırma yapacak bilim insanlarına yardımcı olunması da hedeflendi.

II-Araştırmanın Akademik Katkısı ve Anabilim Dalı Öncelikleriyle Bağlantısı

Araştırmamız, Doğu Anadolu'da devletin milli kimlik inşası ve Türk inkılâplarının topluma benimsetilmesi süreci bağlamında özgün bir perspektif sunmaktadır. Cumhuriyet'in erken döneminde, Doğu Anadolu'da gerçekleştirilen teşkilatlanma faaliyetleri, milli kimliğin güçlendirilmesi ve inkılâpların toplum tarafından kabul edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, Türk Ocakları'nın bölgedeki etkinlikleri ve bu faaliyetlerin toplum üzerinde yarattığı etkiler araştırmamızın temel noktalarından birini oluşturmaktadır. Araştırmamızın etkisi, özellikle akademik camiada yapılacak eleştiriler ve tavsiyeler doğrultusunda daha da yaygınlaşacak; bu süreçte literatüre sağladığı katkılarla bilimsel alanda önemli bir boşluğu dolduracaktır. Bu kapsamda, devletin milli kimlik inşası sürecinde izlediği

politikalar, yerel halkın bu politikalara tepkisi ve inkılâpların toplum nezdinde benimsenme yolları ele alınmıştır.

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı'nın belirlediği öncelikli çalışma alanlarından, *"Türk inkılâbını topluma benimsetme yollarının incelenmesi"* ve *"yakın dönem Türkiye tarihi ile ilgili süreçlerin değerlendirilmesi"* konuları araştırmamızla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda, inkılâpların özellikle Doğu Anadolu'da nasıl algılandığı, toplumsal yapıyı nasıl etkilediği ve devletin bu bölgede milli kimliği güçlendirmek için izlediği stratejiler üzerinde durulmuştur.

III- Yöntem ve Metodoloji

Tez çalışmamızda öncelikle tarih metodolojisine uygun olarak bir literatür taraması yapılmıştır. 1923-1931 yılları arasında yayın yapan, yerel ve ulusal basın başta olmak üzere; T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, TBMM Zabıt Cerideleri, başta olmak üzere ve ilgili kitap, makale, tez türündeki eserlerde incelenecektir. Elde edilen sonuçlar nitel araştırma yöntemiyle ele alınmıştır. Tez çalışmasında takip edilmiş plan tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1: Tez Plan Şablonu

Adım	İşlem	Açıklama
1.Adım	1923-1931 Yılları arasında, Doğu Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren Türk Ocağı Şubelerinin tespiti	Tez konusuna yönelik devlet arşivleri, kütüphaneler, resmi ve süreli yayınlar, meclis tutanakları, araştırma eserleri, makalelerin incelenip verilerin toplanması
2. Adım	Elde edilen verilerin tasnifi	Elde edilen bilgilerin konularına göre tasnif edilip başlıklandırılması
3. Adım	Kaynakların değerlendirilmesi	Kaynakların türüne göre ayrıştırılması
4. Adım	Sonuçların değerlendirmesi ve yazım aşaması	Araştırmalar sonucu elde edilen verilerin esere dönüştürülmesi

B - OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

19. yüzyıl dünyanın evrim geçirdiği bir yüzyıl olmuştur. Özellikle Orta Çağ Avrupası'nda meydana gelen birtakım gelişmeler yenedünya düzenini oluşturmuştur.¹ Avrupa'da yaşanan gelişmelerin şüphesiz en önemlisi matbaanın icadıydı. Bu gelişme yenedünya düzenin Avrupa merkezli olacağının ilk adımıydı. Matbaa öncesinde kitaplar ele çoğaltıldığı için okuma oranı düşüktü. Matbaa ile kitap basımındaki hızlı artış sayesinde önceleri kitaplar sadece aristokrat sınıfın kütüphanelerinde mevcutken artık toplumun büyük kesiminin ulaşacağı bir vaziyet almıştı. Yaşanan gelişme karşında insanlar okuma yazma öğrenmeye daha fazla ilgi göstermeye başladı. Okuma yazma oranı artıkça toplum içerisinde bilgi, kültür, birikimde artış gösterdi.² Bahsi geçen sürecin ardından coğrafi keşifler yaşandı. Coğrafi keşifler sonucunda ticaret yollarını güzergahı denizler oldu.³

Fikir ve düşünce bağlamında meydana gelen, rönesans ve reform hareketleri toplumun düşünce hayatında büyük bir değişime neden oldu. Kilisenin toplum üzerindeki etkisi kırılmıştı. Sadece öteki dünya için yaşayan Avrupa insanı, reform hareketleriyle beraber içinde bulunduğu dünya içinde yaşamaya başladı. Böylece din toplumun gündelik hayatındaki tek belirleyici etken olmaktan çıktı. Toplumun zihinlerinde yaşanan aydınlanma, Avrupa'yı bir kıta olmaktan çıkardı ve yenedünya düzenin belirleyici aktörü yaptı.⁴

Bir silsile şeklinde devam eden gelişmelerin nihayetinde sanayi devrimi yaşandı. Sanayi devrimiyle beraber seri üretime geçildi. Üretim sahasında yaşanan gelişme ile Avrupa'nın iki önemli sanayi devleti İngiltere ve Fransa dünya pazarında söz sahibi olmak için yenedünya düzenini oluşturmaya başladılar. Bu gelişmeler Avrupa'da yaşanırken dünyanın büyük bir bölümü hala Orta Çağ zihniyetini sürdürüyordu.

¹ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, İstanbul, 1995, s.231.

² Fatma Davulcu, Halil Kıpçak, “Başlangıcından Harf Devrimi'ne Kadar Türkiye'de Basım ve Yayının Kısa Bir Tarihçesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, XXX/2, (Haziran-2016) , s.252.

³ 1487'de Ümit Burnu, 1492'de Amerika'nın ve 1487'de Hindistan deniz yolunun keşfedilmesi yeni bir süreci başlatmıştı. Artık kara yolu vasıtasıyla yapılan ticaret adım adım deniz taşımacılığıyla yapılmaya başlandı. Akabinde ticaret güzergahının değişmesi ile, bu güzergahta bulunan ülkeler ekonomik anlamda büyük kayba uğradı. Özellikle Osmanlı Devleti bu durumdan en fazla etkilenen devlet durumundaydı. Osmanlı hâkimiyetinde olan denizler artık boş bir su birikintisi olmuştu. Yenedünya düzeninde Osmanlı Devleti'nin denizlerde otorite kuracak gücü ve teknolojisi yoktu. (Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev: Boğaç Babür Tunaya), Ankara, 2013, s.39-40; Erol Mütercimler, **Coğrafi Keşifler**, İstanbul, 2022, s.273-277.)

⁴ Paul Valery'nin 1922'de ortaya attığı “Avrupalı kimdir?” sorusu, Avrupa kimliğinin derinlemesine analizi için üç temel ölçütü öne sürer: Antik Yunan düşüncesinin entelektüel mirası, Roma Hukukunun normatif çerçevesi ve Hristiyanlığın etik ve toplumsal değerleri. Bu üç öge, Avrupa'nın kültürel ve hukuki altyapısını şekillendirerek kıta kimliğinin temel taşlarını oluşturur. (Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ankara, 1981, s.103-107; Esra Özsüer, **Türkokratia**, İstanbul, 2019, s.151.)

Özelikle Osmanlı Devleti içinde bulunduğu çağın gerisinde kalmıştı. Artık büyük devletler Osmanlı Devleti'nin geleceğini kendi çıkarları ekseninde şekillendiriyorlardı.⁵ Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler çok geçmeden askeri alanda da kendini göstermeye başladı. Bir dönem Avrupa'ya korku salan Osmanlı ordusunun artık kendi devlet görevlilerini korkutmanın dışında bir etkisi kalmamıştı.⁶ Avrupa'da yaşanan yeni gelişmeler Osmanlı Devleti aleyhinde sonuçlanmıştır.

Osmanlı Devleti'ni Avrupa karşında zora sokan bir diğer mesele ise “*kapitülasyon*”lardır. Yabancılar idari, mali, hukuki ve ticari olarak verilen ayrıcalıkların genel adı “*kapitülasyon*”dur. Başlangıcı Fatih ve Kanuni dönemlerine ait olan uygulama, bir anlaşmazlık halinde yabancı ülke vatandaşı, Osmanlı hukukuna dahil değildir. Bahsi geçen bu uygulama ilk dönemlerinde devlet için bir sorun teşkil etmiyordu. Mevcut padişahın iktidarıyla sınırlıydı. 19. yüzyıla beraber Osmanlı Devleti'nin cephede ve masada kaybetmeye başlamasıyla beraber süreklilik kazanmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin ticaret üzerindeki kontrolü kaybetmesine sebep oldu.⁷ Ekonomik sorunlar siyasi sorunları da beraberinde getirmeye başladı. Avrupa devletleri ilk başlarda ticaret için Osmanlı vatandaşı olan azınlık unsurları kullanmaya başladı. Sonraki süreçte azınlık unsurlara Avrupa ülkelerinin vatandaşlığı verildi. Gerçekte Osmanlı vatandaşı kâğıt üzerinde ise Avrupa vatandaşı olan bir zümre türedi. Bu zümreye mensup kişilerle alakalı en küçük bir sorun dahi uluslararası bir meseleye dönüşmekteydi. Avrupa'yla yoğun temas halinde bulunan azınlık unsurlar zamanla Avrupa kültürünü ve düşüncesini benimsemeye başladılar. Özellikle Avrupa'da ortaya çıkan ulus devlet fikri Avrupa devletlerinin teşvikiyle, Osmanlı azınlıkları arasında büyük bir yankı uyandırdı. Azınlıklar artık Osmanlı Devletinden ayrı bağımsız siyasi teşekküller meydana getirme fikri etrafında birleşmeye başladı. Başta Türkler olmak üzere Osmanlı vatandaşı olan diğer Müslüman unsurlar ise değişim ve dönüşüm sürecinin dışında kalmıştı. Hristiyan azınlıklardan sonra Türkler dışındaki Müslüman unsurlar arasında da milliyet fikirleri belirmeye başlamıştı. Osmanlı idarecileri Avrupa da yaşanan gelişmeleri takip etmeye çalışmalarına rağmen, gelişmelere aynı hızda adapte olunamadı. Osmanlı vatandaşı olan Müslüman halk bu dünyanın geçici olduğuna inandığı için ahiret hayatına daha çok önem vermemekteydi. Şüphesiz bu zihniyete

⁵ Yusuf Akçura, **Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi**, İstanbul, 2023, s.192-193.

⁶ B.Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.35.

⁷ Dilek Temiz Dinç, “*Kapitülasyonlar*”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kapitulasyonlar/>, (Erişim Tarihi: 05.11.2024); Erkan Cevizliler, Seyhan Akbulut, “*Lozan Barış Konferansı'nda Kapitülasyonlar Meselesi ve İsmet Paşa*”, **Atatürk Dergisi**, VIII/2, (Aralık-2019), s.165-167.

sahip olan bir toplumun yenedünyaya uyum sağlaması hayli zaman alacaktı. Doğal sınırlarına ulaşan Osmanlı Devleti için başkentten uzak kalan bölgelerin idaresinde artık problem teşkil etmekteydi.

Özelikle ordu içerisindeki bozulmalar gözle görülecek seviyeye ulaşmıştı. Genç Osman ve IV. Murat dönemlerinde birtakım askeri yenikler yapıma girişi olduysa da kalıcı bir çözüm üretilmemiştir. Esas yenilik hareketleri ise III. Selim Dönemi'nde başlamıştır. Bu dönemde askeri ve mülki birtakım yenilikler yaşandı. “*Nizam-ı Cedid*” denilen modern usullere göre bir ordu kuruldu.⁸ Avrupa başkentlerinde daimî elçilikler açıldı. Fakat bu uygulamalar birtakım zümrelerin zararına dokunduğu için III. Selim tahtan indirilerek katledildi.⁹ III. Selim'den sonra Osmanlı padişahı olan II. Mahmut Dönemi'nde de köklü reform çalışmalarına girişildi. II. Mahmut Dönemi'nde yapılan yenilikleri şu şekilde sıralayabiliriz: Tercüme odası, yabancı dil okulu,¹⁰ mesleki ve teknik alanda okullar, ilköğretimin mecburi hâle getirilmeye gayret edildi. Askerî alanda yeniçeriliği kaldırarak batılı tarzda modern bir ordu kurdu. Harp okulu ve askerî tıp okulu açıldı. Devlet memurlarına kılık kıyafet yönetmeliği getirildi.¹¹

Osmanlı Devleti'ndeki yenileşme hareketleri 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile yeni bir boyut kazandı. Osmanlı toplumu içerisindeki bütün vatandaşları eşit bir konuma getirmek istenmesinde bir sonuç alınamadı. Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı karşısında Avrupalı devletlerin desteğini almak esas amaçtı. Bu olaydan 20 sonra ise Islahat Fermanı ilan edildi. Buradaki amaç ise Rusya karşısında İngiltere ve Fransa'nın desteğini almaktı.

23 Aralık 1876 tarihinde Türk tarihinin ilk yazılı anayasası olan Kanun-i Esasi ilan edildi ve Meşrutiyet Dönemi başladı. Osmanlı Meclis-i Mebusan adı verilen meclis açıldı. Ama bu durum fazla uzun sürmedi ve Osmanlı kaynaklarında 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nin mağlup olması neticesinde, 13 Şubat 1878 tarihinde Meclisi Mebusan süresiz tatil edildi. Bu olayla birlikte I. Meşrutiyet devri son buldu.¹²

⁸ Erhan Afyoncu, **Herkes İçin Kısa Osmanlı Tarihi (1302-1922)**, İstanbul, 2017, s.223.

⁹ Kemal Beydilli, “*Kabakçı İsyanı*”, TDV DİA, XXIV, İstanbul, 2001, s.8-9.

¹⁰ Ali Akyıldız, “*Tercüme Odası*”, TDV DİA, XL, İstanbul, 2011, s.504-506.

¹¹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Çev: Ahmet Kuyas), İstanbul, 2012, s.169-203.

¹² M. Şükrü Hanioglu, “*Meşrutiyet*” TDV DİA, XIX, Ankara, 2004, s.388.

C- 19. YÜZYIL VE OSMANLI DEVLETİ

19.yüzyılda Osmanlı Devleti Avrupa karşında tam manasıyla zayıf olduğunu kabul etiğı ve çareler aramaya başladığı süreçtir. Askeri yenilgiler ve ardı sıra gelen toprak kayıplar sonucu, diplomatik tavizler verilmekteydi. 1829 yılında yaşanan Osmanlı -Rus harbi sonucunda Yunanistan krallığı kuruldu.¹³ Sırlara ayrıcalık tanındı. 1830 Yılında Cezayir Farsız hakimiyetine girdi. Osmanlı Devleti'nin Mısır üzerindeki egemenliğı kâğıt üzerinde kaldı. Kırım Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü Avrupalı devletler korumayı vadederek Boğazların idaresinde söz sahibi oldular. Savaş sonrasında İngiltere'den ilk dış borç alındı.¹⁴ 19. Yüzyılın en büyük darbesi ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Söz konusu savaş Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlanmıştır.¹⁵ Bu savaştan sonra doğuda Elviyeyi Selase¹⁶ Ruslara savaş tazminatı olarak verildi.¹⁷ Bulgarlar "özerklik" aldı. Romanya, Karadağ ve Sırbistan Osmanlı Devletinden ayrıldı. Bosna Hersek geçici olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verildi. Kıbrıs geçici kaydıyla İngiltere'ye bırakıldı. Osmanlı Devleti dış borçlarını ödeyemedi ve iflasını ilan etti. 1881 yılında Duyun-ı Umumiye¹⁸ kuruldu. Osmanlı borçlarına karşılık doğrudan vergilere el konuldu. Vatandaştan alınan vergiler

¹³ Selim Hilmi Özkan, **Avrupa Tarihi**, İstanbul,2023, s.198-199; Esra Özsüer , *"İki Yüzüncü Yıllında Türk Yunan İlişkilerini Yeniden Düşünmek"* **Türk-Yunan İlişkileri (1821-2021)**, (Edit: Esra Özsüer), İstanbul,2022, s.5-6.

¹⁴ Fahir Armaoğlu, **19 Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara,1997.

¹⁵ Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası**, İstanbul, 2017, s.34.

¹⁶ Üç Liva ve Üç sancak anlamında kullanılan "*Elviye-i Selase*," 93 harbi sonrası Ruslara savaş tazminatı olarak verilen, Kars, Ardahan, Batum livalarını ifade etmektedir. Savaş sonrası Osmanlı Devleti Rus Çarlığına 1.410.000.000 ruble bedelinde savaş tazminatının bir kısmını bahsi geçen üç sancağı vermiştir. 3 Mart 1918 tarihli Brest Litovsk Antlaşması ile bahsi geçen sancaklar tekrardan Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Ama 30 Ekim 1918 tarihli Mondros mütarekesinin 11. Maddesine göre, Osmanlı ordusu 1914 sınırlarına çekilmesi hükmü yer almaktaydı. Bölgenin 25 Ocak 1919 tarihine kadar boşaltılması istendi. (S. Esin Dayı, *"Milli Mücadele'de Elviye-i Selase / Üç Sancak Meselesi Kars, Ardahan, Batum"*, **Türkler**, XVI, Ankara, 2002, s.290-313; Tolga Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarında Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım)**, İstanbul,2013, s.200.)

¹⁷ Candan Badem, **Çarlık Yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin 1878-1918**, İstanbul, 2018, s.54.

¹⁸ II. Abdülhamit devrinde faaliyete geçem Duyun-u umumiye "*Genel Borçlar*" manasına gelmektedir. 1881-1928 Yılları arasında Faaliyet yürütmüştür. Binası İstanbul'un Eminönü ilçesindedir. Binası, Cumhuriyet devrinde Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle İstanbul (Erkek) Lisesine verilmiştir. Osmanlı Devleti ilk kez dış Borçlanmaya Kırım savaşı sırasında gitmiştir. Sonraki süreçte de dış borç alınmaya devam edildi. Alınan bu dış borçların verimsiz kullanılması devletin kötü gidişatını iyice hızlandırdı. Osmanlı Devleti borçların faizlerini bile ödeyemeyecek vaziyete geldi. 1874 Yılında Osmanlı Devleti bir kararname çıkararak borç taksitlerinin yarısını ödeyebileceğini ilan etti. Ama bunu bile yapamadı. Akabinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı meydana geldi. Osmanlı Devleti bu savaştan, askeri, siyasi ve ekonomik sahalarda büyük bir yenilgiyle sonuçlandı. Savaş sonrası Osmanlı Devleti, Galata Bankerleri ve Osmanlı Bankasından aldığı iç borçları' da ödeyemeyeceğini ilan etti. Toplamda Osmanlı Devletin 161.303.833 altın lira tutarındaki borcu Osmanlı Devletinden ayrılan 16 yeni devlete pay edilmiştir. Dış borcun %73,59'unu Türkiye Cumhuriyeti Devleti üstelenmiştir. 1954 Yılına kadar dış borç ödenmiştir. Yeni Türkiye cumhuriyeti kötü bir ekonomik miras devralmıştır. (Dilek Temiz Dinç, *"Dünyu-u Umumiye"*, **Atatürk Ansiklopedisi**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/duyun-u-umumiye/>, (E.T, 18.02.2024)

yabancı devletlerin kasasına aktarılmaya başlandı. Aynı yıl içerisinde Tunus'u, Fransa'nın 1882 yılında ise Mısır İngiltere'nin hakimiyetine girdi.1885 yılında Doğu Rumeli toprakları Bulgar Prensiğiyle birleşti.¹⁹ 1897'de yapılan Osmanlı-Yunan Savaşı'nı Osmanlı Devleti kazanmasına rağmen Avrupa devletlerin araya girmesi neticesinde Girit kaybedildi.²⁰

D- OSMANLI DEVLETİ'NİN VARLIĞINI DEVAM ETTİRMESİ İÇİN ÖNGÖRÜLEN FİKİRLER

I-Batıcılık

Devletin içinde bulunduğu, maddi ve manevi buhranlardan kurtulması için batı devletlerini örnek alması gerekmektedir. Batı'dan nelerin alınıp nelerin alınmayacağı hususunda ise aydınlar arasında bir görüş birliği yoktu. Batı'nın bilim ve tekniğinin yanı sıra kültür ve değerleri alınıp alınmaması hususu tartışma konusuydu. Bu fikir akımının önemli temsilcilerini şöyle sıralayabiliriz: Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı ve Celal Nuri idi. Fikirlerini İctihad mecmuasında neşretmişlerdir.²¹ Bu fikir akımının mutedil kanadı Batı'dan yararlanırken kendi öz kültürlerini kaybetmeden modernleşmeyi esas almaktaydı. Müfrit kanat ise Osmanlı kültürünün tamamen terk edilerek tamamen Batı kültürünün benimsenmesi gerektiğini savunmaktaydı. Onlara göre bu bir tercih değil mecburiyeti. Celal Nuri Bey'e göre ise Batı bilim ve teknik yönünden ileride olabilir ama medeniyet açısından aynı durum söz konusu değildi. Bu yüzden sadece bilim ve teknik alınmalıydı. Abdullah Cevdet Bey ise Batı medeniyetinin bütünüyle alınması gerektiğini savunmaktaydı. Abdullah Cevdet Bey'e göre: Bir ikinci medeniyet yoktur, medeniyet Avrupa medeniyetidir.²² İctihad mecmuasında Kılıçzade Hakkı Bey tarafından kaleme alınan "*Pek Uyanık Bir Uyku*" başlıklı yazıda, Batıcılık fikrinin amaç ve hedeflerinde değinmiştir. Fesin yerini şapka alacak, yerli sanayinin kurulması teşvik edilecek, yerli malı kullanımı yaygınlaştırılacak, tekke ve zaviyeler kapatılacak, sarık-cübbe gibi kıyafetler sadece din görevlileri tarafından giyilecekti. Bahsi geçen bu düşüncelerin hepsi Cumhuriyet Dönemi'nde gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra hayata geçmiştir.²³

¹⁹ Fahri Belen, **20. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, İstanbul,2016, s.37-42.

²⁰ F. Belen, **20. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, s.60-61.

²¹ Tarık Zafer Tunaya, **Batılışma Hareketleri I**, İstanbul 1999, s.96; Resul Turan, "*Kılıçzâde Hakkı (1872-1960)*", **Atatürk Ansiklopedisi**, (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kiliczade-hakki-1872-1960/>, E.T, 22.05.2024)

²² T. Z. Tunaya, **Batılışma Hareketleri I**, s.97-99.

²³ P. Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, s.49-53.

II- Osmanlıcılık

Hızla yayılan milliyetçilik fikri çok uluslu yapıda olan devletlerde ayrılıkçı fikirlere sebep olmaktadır. Özellikle Osmanlı topraklarında emelleri olan Rusya'nın da kışkırtmaları Osmanlı Devleti içerisinde yıkıcı bir tesir göstermekteydi. Hiçbir fark gözetmeden Osmanlı vatandaşı olan bütün unsurları eşit yurttaş kabul ederek devletin parçalanmasını engellemek istenmiştir. Bu fikir Tanzimat Dönemi'nde yeni/genç Osmanlılar ile doğmuştur. Osmanlı millet yaratmak fikri Akçura'ya göre, devlet içerisinde yaşayan bütün unsurlara eşit hak ve sorumlukların verilmesi demektir. Bu sayede aralarındaki dini ve etnik farklılıklarına rağmen bir araya getirerek Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi bir millet yaratmak esastır. Böyle bir durum karşında Türk ve Müslüman unsurların olumsuz tepki vereceğini düşünmekteydi. Osmanlı sınırları dışındaki Türkler ve Müslümanların buna ilgi duymayacağını belirtmekteydi. Söz konusu meselenin yerel olduğu kanaatindeydi.²⁴

Bu fikrin II. Mahmut Dönemi'nde doğduğunu belirtir ve "Ben tebaamdaki din farkını ancak cami, havra ve kiliselerine girdikleri zaman görmek isterim." sözüne atıfta bulunur. Bu fikrin kaynağını ise Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan soy ve ırk haricinde milliyet insanın vicdani isteğine bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden Sultan II. Mahmut ve sonrasında gelen padişahlarda bu fikir etrafında bir millet oluşturmayı düşünmekte olduğunu beyan eder.²⁵

Osmanlı milleti oluşturma devletin mevcut sınırlarını muhafaza etmek için önemli olduğu ama devletin mevcut gücünün elindeki toprakları muhafaza etmeye yetip yetmeyeceğini sorusunu sorar. Osmanlı milletin oluşması halinde dini ve etnik nedenlerden kaynaklanan ayrımların ortadan kalkacağına dikkat çeker. Böylece Türk, Arap, Ermeni gibi kavramlar ortadan kalkar.²⁶ Bu düşünce akımı fikir adamları tarafından belli bir sistem dahilinde oluşturulmamıştır. Etnik ayrımcılığı ortadan kaldırarak parçalanmayı önlemek amaçlanmaktadır.²⁷

Selçuk Akşin Somel, Osmanlıcılık düşüncesini 1830-1913'e kadar olan tarih aralığının dört farklı aşamada gerçekleştiğini şöyle belirtmektedir:

"1. 1830'lardan 1875'e süren dönemde ağırlıklı olarak Bab-Ali'nin otoriter merkeziyetçi siyaseti,

²⁴ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara, 1976, s.19.

²⁵ Y. Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s.20.

²⁶ Y. Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 27.

²⁷ Mehmet Kaan Çelen, *Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşında Türkçülük*, İstanbul, 2017, s.53.

2. 1868-1878 devresinde Yeni Osmanlı muhalefeti ve Meşrutiyetçi pragmatizm çerçevesinde Osmanlıcılık yaklaşımı,

3. II. Abdülhamit mutlakiyetine karşı Jön Türk muhalefesinde görülen Osmanlıcılık,

4. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlıcılık düşüncesi."²⁸

Osmanlı Devleti'nin din esaslı millet sisteminin Milliyetçi akımlar karşısında iflas etmesinden sonra bir ortaya çıkan bir düşüncedir. Gayri Müslim unsurların Avrupa'da yaptıkları ticaretlerin sonucunda oradaki düşünce akımlarının etkilenmesinin Osmanlı Devleti'ne bu şekilde olumsuz bir yansıması olmuştur. II. Mahmut Dönemi'nden itibaren 19. yüzyılda gerçekleştirilen yenileşme hareketleri, modernleşmenin yanı sıra halk arasındaki etnik ve dini farklılıkları asgari düzeye indirecek reform hareketlerini de içermektedir. Osmanlı idarecileri ayrılıkçı hareketlerin kötü idare biçiminden kaynaklandığı düşünmekteydiler. İdare biçiminin iyileştirilmesi halinde sorun ortadan kalkacaktı.²⁹ Devlet yeni bir yapılanma dönemine girmesiyle birlikte, devlet ve vatandaş ilişkileriyle birlikte devlet ve vatan kavramlarında yeni bir boyut kazanmıştı. Artık devlet ve vatandaş arsında aracı olmayacaktı.³⁰ Kıyafet düzenlenmesine gidilerek vatandaşlar arasındaki meslek, din, milliyet gibi belirgin özelliklerin ortadan kalkacağı düşünülmekteydi. Tanzimat ve Islahat fermanları ve 1864 Vatandaşlık Kanunu gibi uygulamalar devlet ve vatandaş arasındaki ilişkilerin yeni bir boyut kazandığının göstergesidir. Vatan kavramı insanların yaşadığı belli bir yerleşim yerinden öte, Osmanlı Devleti'nin her tarafıydı. Sadece hanedan mensupları değil bütün vatandaşlar Osmanlı olarak anılacaktı. Bu reformlarla bütün unsurları ortak bir çatı altında toplamak istense de beklenen sonuç ortaya çıkmadı. Balkan Savaşları sonrasındaki yenilgi bu düşüncenin iflas etmesine neden olmuştur. Yaşanan ayrılıkçı hareketlerin sadece yönetim sistemiyle bir alakası yoktur. Ayrılıkçı pek çok hareket Batılı devletler tarafından organize edilmekteydi. Suni bir düşüncenin böylesine büyük bir organizasyona engel olması beklenemezdi.³¹

²⁸ Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913), **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce**, I, İstanbul, 2003, s. 88

²⁹ M.K. Çelen, **Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşında Türkçülük**, s.54.

³⁰ M. K. Çelen, **Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşında Türkçülük**, s.55.

³¹ Mehmet Kaan Çelen, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi**, İstanbul, 2013, s.252-253.

III-İslamcılık

Osmanlı Devleti'nde, gayrimüslimlerin milliyetçi ayaklanmalarının devam etmesiyle çeşitli etnik ve dini grupları birleştirmeyi amaçlayan Osmanlıcılık politikasının yetersiz kaldığı anlaşıldı. Bu durum, İmparatorluk içindeki Müslüman toplulukları bir arada tutma gerekliliğini ön plana çıkardı. İslamcılık akımı, bu yeni siyasi yönelimin bir sonucu olarak ortaya çıktı ve vatan anlayışı giderek İslam ile özdeşleşti. İslamcılık, Osmanlı Müslümanlarını dini bir birlik çerçevesinde toplamayı hedefleyen ve İmparatorluğun sosyal yapısını din üzerinden şekillendirmeyi amaçlayan bir düşünce akımıydı. Batı'nın Müslüman ülkeleri sömürgeleştirmesine tepki olarak gelişen bu düşünce, İslam ülkelerinin birlik ve dayanışma içinde modernleşmesi gerektiğini savundu. Önde gelen İslamcı düşünürler arasında Mehmet Akif, Sait Halim, M. Şemseddin Günaltay, Derviş Vahdeti, Said Nursi, Musa Kazım ve Hacı Fehim gibi isimler yer almaktaydı. Bu dönemde İslamcılık fikirleri Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad ve Beyanülhak gibi dergiler aracılığıyla yayıldı.³²

İslamcılığa göre Osmanlı'nın zayıflamasının ana sebebi, İslami ilkelere olan bağlılığın azalması ve Batılı fikir ve kurumların kabul edilmesiydi. İslamcılara göre, Osmanlı gibi bir Müslüman devletin, Hristiyan Batı'dan alacağı şeyler sadece teknik ve gelişim için gereken araçlar olmalıydı. Bunun dışında, Batı'nın teknolojik üstünlüğüne rağmen, İslam dünyası sosyal ve politik alanlarda Batı'dan daha ileri bir noktadaydı ve Batı, ahlaki ve manevi yönden İslam dünyasından geri kalıyordu. İslamcılık, İslam birliğinin zamanla kurulabileceğini ve medreselerin modern bilimlerle donatılması gerektiğini savunarak eğitim alanında önemli reformlar önerdi.³³

II. Abdülhamit Dönemi'nde ise Osmanlıcılık akımının devam ettirilemeyeceği ve imparatorluğun varlığının sadece Müslümanlara dayanarak korunabileceği düşüncesiyle İslamcılık hem iç hem de dış politikada resmi bir ideoloji olarak benimsendi. Abdülhamit, Müslüman liderleri İstanbul'a davet ederek İslamcılığı, Osmanlı'ya karşı tehdit oluşturan devletlere karşı bir savunma aracı olarak kullandı. Bu dönemde, Müslümanların eğitimine ağırlık verildi, dini yapılar onarıldı ve İslami bayramlar desteklendi.³⁴

³² M. K. Çelen, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi**, s.264-267.

³³ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı I**, İstanbul 1998, s.17-19; T. Z. Tunaya, **Batılaşma Hareketleri I**, s.101-102.

³⁴ Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, 2010, s.71-73.

IV-Türkçülük

Osmanlı hakimiyetindeki Türkler haricindeki diğer milletler arasında milli bilinç ve uyanma, belli bir süre sonra Türkler arasında da görülmeye başladı. Osmanlı ve İslamcı fikirlerin işe yaramaması, Türkçülük fikrini önemli bir konuma getirdi. Türkçülük fikrinin ilk manifestosu Yusuf Akçura'nın “*Üç Tarz Siyaset*” isimli eseridir.³⁵ Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Mithat ve Mehmet Emin Yurdakul bu fikrin önemli temsilcileridir. Türkçülük fikrine bilimsel bir kimlik kazandıran ise Ziya Gökalp tir. Türkçüler, 7 Ocak 1909'da Türk Derneği'ni, 31 Ağustos 1911 tarihinde de Türk Yurdu Cemiyetini kurdular ve Türkçülüğün gelişmesinde büyük rol oynayan “*Türk Yurdu*” dergisini çıkarmaya başladılar. 25 Mart 1912 tarihinde ise Askeri Tıbbiye öğrencileri öncülüğünde en etkili milliyetçi örgüt olan Türk Ocağını kurdular.³⁶ Türkçüler Batı medeniyetinin bütün maddi ve manevi kültür öğelerini almak yerine Türk milli kültürünü yaratmayı düşünmekteydiler. Millet olma şuuruna erişmedikten sonra Batıdan alınacak yeniliklerin bir fayda getirmeyeceğini düşünmekteydiler. Türkçülük fikri Balkan Savaşları'nın sonuna kadar fazla bir destek görmedi. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasında önemini korudu.³⁷

E- MİLLİYETÇİK FİKRİNİN OSMANLI DEVLETİ'NE ETKİLERİ

Milliyetçilik fikri 19. yüzyılda Osmanlı Devleti içerisinde bulunan azınlıkların devletten kopmasına neden bir etkidir. Bu gelişme 20. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dağılmasına etki eden bir faktördür. Kemal Karpat'a göre, Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik fikri ilk defa Balkanlarda yaşayan Hristiyanlar arasında çıkmıştır. Müslümanlar arasında ise II. Meşrutiyet'e kadar böyle bir fikrin olmadığını belirtir. Osmanlı Devleti'nin dağılması ve bu dağılma sonucunda 30 tane devletin kurulmasında en temel faktör milliyetçilikti. Ayrılık hareketlerinin tetiklenmesinin bir diğer faktörü ise Rusya, İngiltere, Fransa gibi devletlerin milliyetçilik altında azınlıklara verdiği desteklerdi.³⁸

19. yüzyılın temelinde; rönesans, reform ve coğrafi keşifler yatmaktadır. Bahse konu bu olaylar 19. yüzyılda sanayi devrimi ve milliyetçilik fikri gibi önemli gelişmelerin temelini atmıştır. 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler ise günümüz dünyasını

³⁵ Asaf Özkan, **Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu'nun Türkiye'nin Kültür ve Düşünce Hayatına Etkileri**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Betül Aslan), Erzurum, 2005, s.23.

³⁶ Kenan Akyüz, “*Türk Ocakları*”, **Belleten**, L/196, (Nisan-1986), s.201.

³⁷ Y. Furkan Şen, **Türk Siyasal Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik**, Ankara, 2015, s.298-299.

³⁸ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, İstanbul, 2009, s.35-36.

biçimlendirmiştir. Osmanlı Devleti, milliyetçi fikirlerin tesiriyle yıpranmaya başladığı 19. yüzyılda devletin kurtuluş reçetesi olarak Türk milliyetçiliği fikri doğmuştur. Türk milliyetçiliği Türk milletinin bunalım çağı olan 19. yüzyılda doğmuş, 20. yüzyılda milli devlete dönüş sürecinin önemli bir adımı olmuştur. Fransız İhtilali ve sonrasında meydana gelen Napolyon'un askeri hareketleri sonucunda yeni kavramlar toplum hayatına girmiştir. Hürriyet, eşitlik, cumhuriyet, laiklik kavramları Avrupa'da belirleyici unsur halini almıştır. Milliyetçilik fikri neticesinde İngiltere, Fransa, İspanya akabinde ise Almanya ve İtalya gibi milliyetçiliği esas alan devletler kurulmuştur. Milliyetçilik fikri milli devletleri doğururken öte taraftan çok uluslu devletlerin de adım adım ölümüne neden oluyordu. Avrupa'da yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkilemekte geç kalmamıştır. Milliyetçilik Osmanlı topraklarına önce yabancı tesiriyle siyasal amaçla girmiş ve Hristiyan tebaa arasında yayılmaya başlamıştır.³⁹ Sonraki süreçte bu durum Hristiyan tebaayı devlete karşı isyana sevk edecektir. Osmanlı devlet adamları Fransız İhtilali ve sonrasında yayılan fikir hareketlerini Batı'nın sorunu olarak gördükleri için zamanında gereken tedbiri almadılar. Milliyetçilik fikrinin 19.yüzyılın önemli bir gelişmesi olduğunu ancak azınlıklar tarafından çıkarılan iç isyanlar neticesinde anladılar. Osmanlı aydınları gayrimüslim tebaanın devlet ile bağlarını güçlendirmenin faydalı neticeler doğuracağını düşünmekteydiler. Batı'daki milliyetçilik Osmanlı Devleti'nin yönetim ve idari anlayışına uymakla beraber toprak bütünlüğü açısından da tehlike arz etmekteydi. Batı'daki milliyetçiliğin temel prensipleri olan laiklik, milli egemenlik gibi kavramlar Osmanlı Devleti'nin varlığı açısından tehlike arz etmekteydi. Batı dünyasındaki milliyetçilik, belli sınırlar içerisinde aynı dili konuşan ve ortak kültür birikimi olan millet prensibine dayanmaktaydı. Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıda olması nedeniyle farklı din ve kültürlerle mensup insan gruplarını bünyesinde barındırmaktaydı. Osmanlı Devleti içerisindeki millet kavramı etnik kökenden çok dini inanca dayanmaktaydı. Bu sistemde Milliyetçiliğin yükselen bir değer olduğu 19. yüzyılda etkili bir sistem değildi. Batılı devletler Osmanlı içerisindeki azınlıkları milliyetçilik adı altında kışkırtarak Osmanlı Devleti'nin gücünü ve otoritesini sistemli olarak zayıflattı. Milliyetçilik fikri belli bir zaman sonra Türk olmayan Müslüman tebaa arasında yayılmaya başladı. 19. yüzyılda milliyetçilik fikri sadece Osmanlı Devleti'ni yıpratıcı bir durum değildi. Çok uluslu olan bütün devletler için aynı durumda tehlike arz etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin farkı ise Osmanlı

³⁹ Yusuf Sarınoy, "İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu", **Türkler**, XIV, İstanbul, 2002, s.1471.

topraklarında emeli olan Batılı devletlerin kışkırtma ve destekleri sonucu çıkan azınlık isyanlarıydı.⁴⁰

I- Osmanlı Devleti'nin Son Yılları ve Türklük

Osmanlı Devleti'nin son yıllarına ait Türklük tartışmalarıyla alakalı Şevket Süreyya Aydemir Türklerin Türk kimliklerini açıkça belirtmediğini vurgulamakta. Türk ismi çok uluslu bir devlete Türk olmayan unsurları gücendireceği düşüncesiyle anılmamaktaydı. Osmanlı Devleti içerisinde Türk olmayan unsurlar ise etnik kimlikleriyle anılmaktan çekinmezlerdi. Türkler kendilerini Osmanlı olarak görür dillerini de Osmanlıca olarak bilirdi.⁴¹

Ömer Seyfettin ise Türk, Türklük, Türkiye kavramlarının ağza bile alınmadığını, hatta bahsi geçen kelimelerin telaffuz edilmesine bile tepki gösterildiğinden bahseder. Bahsi geçen bu kelimelerin olmadığı idea edenlerin varlığından bahsetmekte. Türkler dışındaki diğer unsurların ise, kendi milli amaçları çerçevesinde teşkilatlanmaktaydı⁴².

Ziya Gökalp, Türk gençlerinin milli ülkülerine sahip çıkmamaları halinde İslamcılığın ve Osmanlıcılığın perişan olacağını altını çizmekte. Osmanlı Devleti, içerisindeki Türkler haricindeki diğer milletler arasında milliyetçilik şuurunun uyanması ve milliyetçilik şuurunun uyanması Türk milletini asimile tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir. Türkler haricindeki diğer Osmanlı vatandaşları milli kimliklerinden övünçle bahsederken Türkler için böyle bir durum söz konusu bile değildi.⁴³

⁴⁰ Yusuf Sarıay, "İmparatorluktan Cumhuriyete", s.1472-1474.

⁴¹ Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, İ İstanbul, 2014, s.47-48.

⁴² Ömer Seyfettin, **Türk Ülküsü**, İstanbul,1997, s.42.

⁴³ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul,1990, s.36.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLIDAN CUMHURİYET'E TÜRK OCAKLARI

A- MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI VE TARİHSEL SÜRECİ

Milletleşme süreciyle beraber ortaya çıkan milliyetçilik fikri Fransız İhtilali'nin ürünüdür. Ortaya çıktığı coğrafyayla sınırlı kalmamış 19.yüzyılda yeni dünya düzenini şekillendiren bir misyon üstlenmiştir. Uluslararası ilişkileri şekillendiren bir prensip halini almıştır.⁴⁴ Milliyetçilik demokratik rejimlerde varlığını devam ettirebilir. Milliyetçiliği ırkçılıktan ayıran en belirgin özeliği ise farklılıklara saygı duymasındır. Milliyetçilik düşüncesinin temelinde yatan prensip; milletini, dilini, vatanını sevmek ve bunlara samimi bir şekilde bağlılık duyma esasındır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucu ideolojisidir. Cumhuriyetin korunup yaşatılmasında ve demokrasinin toplum tarafından benimsenmesinde önemli bir misyon üstlenmiştir. Devlet milliyetçi esaslara göre şekillenmiştir. Kültür devletinde milliyetçilik varılmak istenen hedefin başlangıç çizgisidir. Başta ülkenin Doğu kısmı olmak üzere, ülkenin geneli çok kültürlü homojen bir yapıdaydı. Bu durum ulus devlet olma prensibiyle bağdaşmamaktaydı. Çok kültürlü yapı daha çok Osmanlı Devlet gelenekleriyle bağdaşmaktaydı. Cumhuriyet idaresinin geleceği için ise tehlike arz eden bir durumdu. Fransız İhtilali'nin beraberinde getirdiği milli devlet kavramı; uluslara kendi kaderlerini tayin etme hakkını tanıyan bir düşüncedir. Milliyetçilik öğretisinin bir yansımasıdır. Yenidünya düzenin oluşmasındaki öncülerden biridir. Türk toplumu arasında bu düşünce Osmanlı Devleti'nin son yılları oluşmuştur.⁴⁵

Bu gecikmenin temel nedeni din temelli geleneksel bir eğitim sisteminin olmasıdır. Halkın çoğunluğu kırsal bölgede yaşamaktaydı. Kırsal bölgede kabile ve din olgusu hâkimdi. Bu yüzden milliyetçi düşüncenin Osmanlı topraklarında gelişme kattetmesi zordu. Avrupa toplumunda anadilde eğitim uygulaması, kitleler tarafından

⁴⁴ Aylin Ünver Nol, **Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik**, İstanbul, 2007, s.31; Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din**, (Çev: Murat Çiftkaya) İstanbul, 2010, s.11-12; Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler**, İstanbul, 2018, s.149.

⁴⁵ 19. yüzyıl, çok uluslu imparatorluklarda milliyetçilik sorunlarının baş göstermesine neden olmuştur. Balkanlarda yaşayan Hristiyan topluluklar, yabancı etkilerin de etkisiyle Osmanlı otoritesine başkaldırmışlardır. Yunanlar, Sırp, Bulgarlar, Makedonlar ve Ermeniler, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak isyan etmişlerdir. Osmanlı Devleti'ndeki milliyetçilik düşüncesi çok geçmeden Müslüman topluluklar arasında da etkisini göstermeye başlamıştır. Arnavutlar, Araplar, Kürtler ve son olarak Türkler arasında milliyetçilik düşüncesi kendini göstermiştir. Milliyetçilik düşüncesi en son Türk toplulukları etkilemiştir. (François Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi – 1900-1930**, (Çev: Ali Berktaş), İstanbul, 2006, s.1-2; Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, (Çev: Bilgen Sütçüoğlu), İstanbul, 2007, s.33-35.)

milliyetçi düşüncenin benimsenmesinde temel etken olmuştur. Milliyetçiliğin gelişim göstermesi ulus olgusunun ortaya çıkışı ve gelişmesiyle birlikte gelişme göstermiştir. Değişen hayat koşulları, derebeylik sisteminin çöküşü, ticaret ve sanayinin gelişmesi önemli bir etkindir. Bahsi geçen sahalarda gelişmeler yaşandıkça gelişimin önünde engel teşkil eden unsurları ortadan kaldırıldı. İhtiyaçlar toplumları yeni arayışlara itti. Ticaretin gelişmesi yeni yollar ve güzergâh arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Kapalı toplum yapısından ulusal pazar ekonomisine geçişte bütün toplumun tabi olacakları yasalar gerekmektedir. Bu uygulamalar bölgesel düşüncelerin yerini ulusal düşüncelere bıraktı. Ortak dil ve vatan kavramları benimsendi. Milliyetçiliğin ortaya çıkması, Avrupa’da ulusal devletin kurulmasına ve gelişmesine katkı sağlamıştır. Sonraki süreçte milliyetçilik, bağımsızlık ve kalkınma modeli olmuştur. Milliyetçilik; İtalya ve Almanya’da bir birleşme hamlesiyken Bulgar, Çek, Fin, Yunan toplumlarında ise ayrılma hareketidir. Gelişmiş ülkeler sömürgecilik yaparken geri kalmış ülkeler bunlara karşı bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıda olması nedeniyle milliyetçilik düşüncesi Türkler arasında çok geç geliştirme göstermiştir. Bütün unsurları bir arada tutmak için ümmet düşüncesi daha ön plandadır. Milliyetçilik düşüncesi, Türkler haricindeki diğer milletler arasında yayılmasıyla birlikte Türkler arasında da milliyetçi düşüncenin doğmasına tesir etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devleti milliyetçi esaslar çerçevesinde *“Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.”*⁴⁶

I- Milleti Oluşturan Temel Unsurlar

Millet kavramı, bir topluluğun dil, kültür, tarih ve ortak değerler etrafında birleşerek oluşturduğu bir birliktir. Bu birlik, sadece etnik ya da kültürel bağlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ortak bir gelecek iradesi ve siyasal bilinçle de şekillenir. Millet, bu bağlamda, bireylerin ortak bir kimlik ve aidiyet duygusu etrafında kenetlendiği, birlikte yaşama iradesini sürdürebilme kapasitesine sahip toplulukları ifade eder. Tarihsel süreç içerisinde, milletler, bu ortak değerler ve irade sayesinde varlıklarını korumuş, kültürel ve siyasal yapıları güçlendirmiştir. 19. yüzyılda, imparatorlukların dağılmasıyla birlikte ulus devletlerin ortaya çıkışı, millet kavramının siyasal ve toplumsal hayattaki önemini daha da artırmıştır. Bu süreçte, millet bilinci, ulus devletlerin inşasında temel bir rol oynayarak, toplumun bir bütün olarak siyasi bir yapı

⁴⁶ A. T. Kışlalı, **Siyasal Sistemler**, s.149-150.

altında örgütlenmesine olanak tanımıştır. Türkiye Cumhuriyeti de bu bağlamda, millet olma bilincine dayalı olarak kurulan ve bu bilinci sürdürme iradesini gösteren bir ulus devlet örneğidir.⁴⁷

İbrahim Kafesoğlu, millet kavramını dar ve geniş anlamlarıyla çeşitli şekillerde tanımlar. Kafesoğlu'na göre, millet kavramı esas itibarıyla iki farklı perspektiften ele alınabilir: hukukî-siyasî ve ilmî. Hukukî-siyasî perspektife göre millet, belirli coğrafi sınırlar içinde yaşayan, bir resmî dili olan ve ortak kanunlara tabi olan bireylerin oluşturduğu bir birliktir. Bu tanıma göre, bir topluluğa millet denebilmesi için, o topluluğun siyasî bağımsızlığa sahip olması esastır. Kafesoğlu'nun millet kavramına getirdiği bu tanım, milletin sadece etnik veya kültürel bir topluluk olmadığını, aynı zamanda siyasi bir birlik olduğunu vurgular. Bu bakış açısı, millet kavramının modern devlet anlayışı ile nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyar. Siyasi bağımsızlık, millet kavramının merkezinde yer alırken, coğrafi sınırlar, dil birliği ve hukuki sistem gibi unsurlar da milletin tanımını tamamlayan diğer önemli bileşenler olarak öne çıkar. Bu çerçevede, Kafesoğlu'nun yaklaşımı, millet kavramını devlet ve ulus inşası süreçleri bağlamında ele alan modernist teorilerle paralellik gösterir. Ancak, onun bu tanımı, milletin özünde var olan kültürel ve tarihsel bağları da göz ardı etmemekte, aksine bu bağların hukuki ve siyasi bir çerçevede kurumsallaşmış hali olarak değerlendirmektedir.⁴⁸

Dil Birliği: Ülke sınırları içerisinde yaşayan herkesin aynı dili konuşması veya aynı dile sahip olmasını gerektirmektedir. Dil, millet olmanın temel şartıdır. İnsan topluluğunun millet sıfatıyla anılabilmesi için kendi topluluğuna özgü bir dil geliştirmiş olması gerekmektedir. Milletin toplumsal sahada varlığı, duygu, düşünce, tarzları, kültürü gibi unsurlar dil ile bağlantılıdır. Millet birlik ve bütünlük içerisinde varlığını dil birliğiyle devam ettirebilir. Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin dilinin Türkçe olduğunu ve milletin en kutsal hazinesi olduğunu belirtmiştir. Türk milleti, tarih boyunca karşılaştığı zorlu dönemleri, acı ve kıymetli hatıraları ile varlığını sürdüren tüm unsurları dil aracılığıyla muhafaza etmiştir. Milletin varlığını ayakta tutan yegâne unsur dildir. Milleti bir araya getiren fertler dil sayesinde bir arada tutulur. Birbirlerini tanıma ve anlaması dil sayesinde olur. Milletin varlığını ve bütünlüğünü koruması dile bağlıdır. Millete ait olan manevi unsurlar dil sayesinde gelecek nesillere aktarılır. Bu sayede gelecek nesiller kendinden önceki nesillerden miras kalan; milli kültür, düşünce, tarih

⁴⁷ Kemal Arı, **Türk Devrim Tarihi I**, İzmir, 2011, s.48-49.

⁴⁸ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, İstanbul, 1970, s. 221- 224.

bilinci gibi unsurlara sınımsız olarak mensup olduğu milleti ileriye doğru taşımayı amaç edinir. Bu sayede milli benlik ve kimlik korunmuş olur. Tarihsel süreç içerisinde devletler yıkılabilir, vatan toprağından uzaklaşmak zorunda kalınabilir ama dil korunduğı sürece o millet varlığını koruyabilir. Dil milli bilinç ve şuuru her zaman ayakta tutar. Şayet bir millet dilini kaybetmişse eğer manen ölmüştür. Dil varlığını koruduğı sürece vatan toprağından uzak bile kalırsa birey milli kimliğini koruyabilir.⁴⁹

Yurt Birliğı: Milletin oluşmasında en temel unsurlardan bir tanesidir. İnsan yaşamış olduğu toprağı ve mensubu olduğu topluma güçlü veya zayıf olmak üzere bir bağ duymaktadır. Bu durum sevgi veya milli his olarak açıklanmaktadır. Bunun diğeri adı ise vatan sevgisidir. Mustafa Kemal Atatürk, vatan sevgisini şu sözlerle ifade etmektedir: *“Vatanımız, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinden varlıklarını koruyan eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasal sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan, hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmeyen bir kütledir.”*⁵⁰

İrk ve Soy Birlikteliğı: Türk tarihini ve toplumunu iyi tanıyan Mustafa Kemal Atatürk, ırk ve soy meselesi konusuna büyük önem vermiştir. Ama hiçbir zaman ırkçı tavır ve tutum sergilememiştir. Türk milletine mensup fertler arasında birtakım farklılıklar olmasına rağmen genel olarak aynı karakteristik özelliklere sahip olduğu kanaatindeydi. Farklılar ise Türklerin Mezopotamya ve Mısır vadilerinden başlayıp insanlığın en kadim çağlarından itibaren Orta Asya, Rusya, Kafkasya, Anadolu, bugünkü Yunanistan, Girit, Romalılarından önce Orta İtalya, velhasıl Akdeniz kıyılarına kadar yayılmış olmasını gerekçe göstermektedir. Birbirinden farklı coğrafyalarda ve iklimlerde bazı farklılıkların olması doğal bir durumdur. Önemli olan milli karakteri muhafaza etmektir. Türk milletine mensup olan bütün fertlerin atası ortaktır. Ortak tarihi birliktelik vardır.⁵¹

Kültür Birliğı: Milli kültür, milli birlik ve beraberliğin sağlanmasındaki temel unsurlardan bir tanesidir. Bu değer yargısına sahip olmayan toplumlar kısa zamanda

⁴⁹ Afet İnan, **Medeni Bilgiler**, Ankara, 1969, s.18-19; Nadim Macit, **Türk Milliyetçiliğı Kültürel Akıl İhtihat ve Siyaset**, Ankara, 2011, s.33-40; Mehmed Niyazi, **Millet ve Türk Milliyetçiliğı**, İstanbul, 2018, s.40-43.

⁵⁰ Osmanlı millet sistemi, Osmanlı Devleti'nin çeşitli din mensuplarının farklılığına dayandığı bir yapı olarak, Osmanlı siyasi kimliğinde bulunan unsurun etnisite değil, İslam olduğunu göstermektedir. Osmanlı'nın son dönemlerine kadar modern anlamda bir ulusal kimlik olgusuna rastlanmamıştır. Kurucu Türk etnisi olmasına rağmen, siyasal açıdan bir Türk kimliği oluşmamıştır. (Ufuk Şimşek, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kimlik Arayışları 1718-1918), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YDT, Danışman: Yrd.Doç.Dr. Yavuz Özdemir), Erzurum, 2008, s.114; A. İnan, **Medeni Bilgiler**, s.19.

⁵¹ Ziya Gökalp, **Bütün Eserleri I**, (Yay Haz: M. Sabri Koz), İstanbul, 2019, s.82; A. İnan, **Medeni Bilgiler**, s.19-20.

dağılır. Çünkü fertlerin yaşadıkları ülkede birleşecekleri bir ortak değer olmaması toplumda bölünmelere neden olur. Toplumsal bütünlük açısından insanların ortak açıları, ortak sevinçleri olmak zorundadır. Bu da kültür birliğiyle olur. Ülkeyi tehdit eden durumlar karşında bütün vatandaşlar aynı milli refleksi göstermese durum ülke için tehlikeli bir durum arz eder.⁵² Ayrıca kültür kadar önemli bir diğer un da harstır. Kültür, meselenin somutlaştırılmasına odaklanmış, hars aynı zamanda soyut konularıda ihtiva etmektedir. Ziya Gökalp'e göre, *"hars hadiseleri, fertte "inşai mefhumları, yani kıymetleri takdir ve tasnif etme göreviyle yükümlü olan" vicdan melekesini meydana gelmektedir; medeniyet hadiseleri ise, "ihbari mefhumları, yani hakikatleri tahlil ve terkiib etme işletme memuru olan" akıl melekesini ortaya çıkarmıştır."* şeklindedir.⁵³

Tarihi Yakınlık: Türk milletin bir millet olarak ortaya çıkmasında tarihi ve kültürel miraslar önemli bir yer tutmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk; Türk milletinin, kültür-medeniyet sahasına katkıları ve büyük Türk şahsiyetlerinin insanlığa ne denli hizmetleri olduğunu ortaya koymak için tarih araştırmalarına önem vermiştir. Bu sayede Türklerin köklü ve büyük bir millet olduğu ortaya çıkmış olacaktı. Türk çocukları kendi milletini ve ecdatlarını daha iyi tanıyacak ve mensubu oldukları milleti daha ileriye götürmek için gayret sarf edecekti.⁵⁴

II-Türk Milliyetçiliğinin Doğuşunun İç ve Dış Sebepleri

Türk milliyetçiliğinin gelişim süreci üç aşamadan meydana gelmektedir. Bu aşamanın safhalarını şu şekilde sıralayabiliriz; Kültürel farkındalık, milli teşkilatlanma, milli devlet olma safhası. Dil ve tarih sahasında başlayan modern araştırmalar, Türk Milliyetçiliği düşüncesinin kültürel farkındalık safhasını başlanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte basın yayın alanında sansürün kalkması pek çok düşüncesin gelişip teşkilatlanmasına fırsat vermiştir. II. Meşrutiyet döneminde Türk milliyetçiliği fikri, teşkilatlanma aşamasına ulaşmıştır. Bu süreçte, Türk Milliyetçiliği, sistemli ve bilimsel ölçütler temelinde dernekleşme yoluna girmiştir. Milli Mücadele sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki etkileri belirgin olmuştur. Milli temellere dayanan ulusal bir devlet kurulmuş, Anadolu'da yaşayan tüm unsurların, ortak bir dil, kültür ve değerler etrafında birleşmesi hedeflenmiştir. Türk olduğunu samimiyetle hisseden

⁵² Ali Güler, Suat Akgül, *Atatürk'ün Düşünce Dünyası*, İstanbul, 2000, s.106-108.

⁵³ Z. Gökalp, *Bütün Eserleri I*, s.58.

⁵⁴ A. Güler, S. Akgül, *Atatürk'ün Düşünce Dünyası*, s.112-114.

herkes Türk olarak kabul edilmiştir. Bu süreçte, ayrıştırıcı ve dışlayıcı politikalar yerine birleştirici ve bütünleştirici politikalar izlenmiştir.

Batı toplumunun doğu toplumlarını merak etmesi ve bu konuda araştırmalar yapmaya başlamasıyla birlikte şarkiyatçılık doğmuştur. Doğu toplumlarına ait olan eserler ve metinler batı dillerine kazandırılmıştır. Yapılan çeviriler sonucunda modern tarih araştırmaları başlamıştır. Bu araştırmalar ve çeviriler Doğu toplumlarının kendini tanımasında büyük bir etkiye sahiptir. Şüphesiz batı toplumun bu tip araştırmalar yapmasının farklı nedenleri mevcuttur. Bunun en önemli sebeplerinden birisi şark siyasetidir.⁵⁵ Yapılan tarih araştırmaları neticesinde Doğu toplumunu daha iyi tanıyarak ona göre projeler geliştirebiliyorlardı. Özellikle Türklüğe dair çalışmalar 19. yüzyıla kadar şarkiyatçıların yaptığı çalışmalarla sınırlıdır. Batılı çalışmalar toprak altında kalan Türk tarihi, kültür ve dilini yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Bu konuda önemli araştırmalar arasında olan; Joseph de Guignes'in "*Historic Générale des Huns, des Turcs, des Mongles, et Autres Tartares Occidentaux*" (Hunlar, Türkler, Moğollar ve diğer Batı Tatarlarının Tarihi Umumisi)⁵⁶, Arthur Lumley'in '*Gramer of the Turkish*

⁵⁵ Şark Meselesi, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte Avrupa'nın büyük güçleri arasında yoğun bir rekabet ve paylaşım mücadelesine sahne oldu. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren bu meselenin, Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılacağı ve bu toprakların üzerindeki etkilerinin nasıl şekilleneceği sorusuna odaklanılmıştır. 1699 Karlofça ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmaları, Osmanlı'nın Avrupa'daki gerilemesinin belirginleştiği noktalardır. Bu antlaşmalar, Osmanlı topraklarının Avrupa devletleri tarafından birer birer koptuğu sürecin başlangıcı oluşturuldu. XIX. yüzyılda Şark Meselesi özellikle Balkanlar ve Ortadoğu'da yoğunlaşmıştır. Balkanlar'da Slav-Ortodoks halkların mücadeleleri ve bu süreçte Rusya'nın desteği, Osmanlı Devleti'ni önemli toprak kaybına uğratmıştır. Bu dönemde, Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyeti giderek zayıflamış ve bölgedeki etnik gerilimler, büyük devletlerin müdahalesiyle daha da karmaşık bir hal almıştır. Ortadoğu'da ise İngiltere ve Fransa, Osmanlı toprakları üzerinde genişleme sahibi olma arayışına girmişlerdir. Bu bölgede süregelen çıkar çatışmaları, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti'nin kalıcılığına zemin hazırlamış ve Şark Meselesinin son aşamasını başlatmıştır. Savaşın sonunda, 1920'de Sevr Antlaşması imzalanan Osmanlı Devleti'nin topraklarının büyük bir bölümü işgalci güçler arasında ödemelerin yapılması planlanmıştı, ancak bu plan Milli Mücadele'nin zaferi ve 1923 Lozan Antlaşması ile sona erdi. Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda yetkinliğini sağlarken, Şark Meselesini resmî olarak sona erdirdi. Ancak Osmanlı'nın eski koşullarında yaşanan sınır farklılıkları, etnik kökenler ve jeopolitik rekabetler, Şark Meselesinin etkilerinin günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Özellikle Balkanlar ve Ortadoğu'daki sorunlar, Şark Meselesinin toplumsal dağılımının bir bölümü olarak korunur. Bu bağlamda, Şark Meselesi, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile bitmiş gibi görünse de, izlenen izler ve bölgelerdeki durumu, hala güncel meselelerin üzerinde güçlendirilmesi güçlendiriliyor. (Kemal Beydili, "*Şark Meselesi*", **TDV DİA**, XXXVIII, İstanbul, 2010, s.352-357.)

⁵⁶ Türk tarihinin en eski dönemlerinden başlayarak bütüncül bir yaklaşımla ele alınan ve ulusal tarih yazımımıza önemli etkilerde bulunan ilk kapsamlı çalışmayı tanımlamaktadır. Joseph De Guignes tarafından 1756-1758 yılları arasında üç cilt olarak yayımlanan ve orijinal ismi "*Histoire générale des Huns, des Mongoles, des Turcs et des autres Tartares occidentaux*" olan bu eser, Ziya Gökalp'in önerisi ve desteğiyle Hüseyin Cahit (Yalçın) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Çeviri, Mükrimin Halil Yınanç tarafından gözden geçirilerek 1923-1925 yılları arasında Tanin Matbaası'nda sekiz cilt olarak basılmıştır. Mevcut baskı, Osmanlı Türkçesi'ndeki orijinal metnin dilinin korunarak Erol Kılınc tarafından Latin alfabesine aktarılmasıyla gerçekleştirilmiş ve Ötügen Neşriyat tarafından, basılarak Türk kütüphanelerine sunulmuştur.(<https://www.otuken.com.tr/hunlarin-turklerin-mogollarin-ve-daha-sair-bati-tatarlarinin-tarih-i-umumisi> E.T, 12.05.2024)

Language' (Türk dilinin grameri)⁵⁷ önemli çalışmalar arasında olmakla birlikte araştırmacıların kaynak olarak başvurduğu eserler arasındadır.

1-Milli Birlik ve Bütünlük

Türk milliyetçiliği fikri milli birlik ve beraberlik esaslarına dayanmaktadır. Üstün ırk veya azınlık ırkçılığı gibi kavramlar ile bağdaşmaz Mustafa Kemal Atatürk, bu durumu şu şekilde tanımlamıştır: *“Bugünkü Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine türlü yabancılik fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat mazinin ihmalkâr devirleri mahsulü olan bu yanlış isimlendirmeler, birkaç düşman aleti, mürteci, beyinsizden maada, hiçbir millet ferdi üzerinde elemenden başka bir tesir hasıl etmemiştir. Çünkü, bu millet fertleri de umum Türk cämiası gibi aynı müşterek maziye, tarihe, ahlâka, soya ve hukuka sahip bulunuyorlar... Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı, hep bir ırkın evlâtları, hep aynı cevherin damarlarıdır”* Türk milleti zorluklar karşında milli birlik ve beraberlik düşüncesi etrafında hareket ederek zorlukları aşmıştır. Milletin bütün sahalarda başarı gösterebilmesi bütün milli güç unsurlarının ortak istikamete hareket etmesiyle mümkündür. Milli karakter ve milli birlik fikrinin toplum hayatında yer edinmesi ise yeni nesillerin alacakları eğitim ile şekillenecektir. Öncelikle yeni nesiller eğitim görecekları sahalarda öncelikli olarak Türkiye Cumhuriyeti devletinin ve Türk milletinin huzur ve refahı için milli benliğe ve milli değerlere karşı olan bütün unsurların karşında yer almaları gerektiğı öğretilmelidir. Bir milletin en büyük silahı yurttaşlar arasındaki milli birlik ve beraberliktir.⁵⁸

2- Türk Milliyetçiliğı ve İnanç

Türk milleti din ve vicdan hürriyeti konusunda en saygılı millettir. Gerek Osmanlı Dönemi gerekse Cumhuriyet Dönemi bunun örnekleriyle doludur. Mustafa

⁵⁷ Arthur Lumley Davids'in "A Grammar Of The Turkish Language" eseri, 1832 yılında, İngilizce konuşanlar için Türkçe öğretimi amacıyla yazılmıştır. Kitap, giriş, dilbilgisi, kelime listesi, diyaloglar ve ekler olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Türkçe gramer kurallarını anlatan bu eserde, özellikle Divan şiirinden alınan örneklerle dilbilgisi kuralları somutlaştırılmıştır. Davids, Bâkî ve Mesîhî gibi şairlerin eserlerinden alıntılar yaparak, dil öğretiminde edebi metinlerin kullanılmasının önemine vurgu yapmıştır. Bu kitap hem dil öğrenimini destekleyen hem de Türk kültürü ve edebiyatına ilişkin bilgiler sunan kapsamlı bir kaynaktır. (İlyas Kayaokay, "Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Divan Şiirinden Faydalanmak: Arthur Lumley Davids'in A Grammar Of The Turkish Language Örneğı", *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, XXI/19, (Bahar-2018), s.20-33.

⁵⁸ Mehmet Saray, Atatürk'ün **Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı**, Ankara, 2022, s.135-136; Turhan Feyizoğlu, **Atatürk ve Milliyetçilik**, Ankara, 1987, s.51-52; S. Esin Dayı, "Atatürk'ün Milliyetçiliğı Hakkındaki Görüşleri Nedir? Nasıl Ele Alınmıştır?", **Atatürk Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, I/4, (Mart-1990), s.91.

Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti devletinde yaşayan Hristiyan ve Musevî vatandaşların devlet ve milletin aleyhinde faaliyetlere girişmedikleri sürece kimsenin onlara en ufak bir olumsuz bakış dahi yöneltilemeyeceğini ifade etmiştir. Milli birlik ve beraberliğin oluşmasında ortak inanç, ortak kültür, ortak tarih gibi unsurların rolü büyüktür. Teokratik ve ümmetçi devlet zihniyet, Türk milliyetçiliğiyle bağdaşmaz. Türk milliyetçiliği insanların dini inançlarından vazgeçirme gibi bir ideası yoktur. Laikliği esas alan bir düşünce olmakla birlikte mezhep ayrımcılığına karşıdır. Türk milliyetçiliği gibi laiklikte dini ve mezhepsel farklılıklardan doğacak çatışmaları önleyici bir yapıya sahiptir. Laiklik ve Türk milliyetçiliğinin ortak amacı toplum arasında ayrımcılığa neden olabilecek durumları ortadan kaldırmaktır. Mustafa Kemal Atatürk, laikliği şu şekilde tanımlamıştır: *“Her fert istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasî bir fıkre malik olmak, seçtiği bir dinin gereklerini yapmak veya yapmamak hak ve hürriyetine maliktir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hâkim olunamaz. Vicdan hürriyeti mutlak ve taarruz edilemez, ferdin tabîî haklarının en mühimlerinden biri olarak bilinmelidir”* millet ve devlet işleri hukuk, eğitim, bilim, akıl ve mantık esaslarına göre yürütülecektir.⁵⁹

3- Sosyalizm ve Türk Milliyetçiliği

Türk milliyetçiliği insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayan, sözde eşitlik adı altında terör, kargaşa, özel mülkiyet ve şahsi emeğe karşı olan sosyalizm -komünizm gibi ideolojilerle zıt bir düşüncedir. Milliyetçi fikir sistemi, sosyal adalet, devletin kutsallığı prensibi, sosyal adalet ve eşitlik, Anayasa ve kanunlar çerçevesinde vatandaşının canını, malını, emeğini ve özel mülkiyetini korumayı esas alır. Türk milliyetçiliği fikir sistemi komünizme ve kolektivizme karşı bir düşüncedir.

Türk halkının hiçbir menfaati bir diğeriyle çatışmaz. Toplumu oluşturan, esnaf, çiftçi, memur gibi bütün zümrelerin ortaya koydukları performans bütün topluma fayda sağlamaktadır. Böyle bir işleyiş içinde sınıf çatışmasının yerine toplumsal dayanışma yer alır. Mustafa Kemal Atatürk, İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında hedeflerden bahsederken Komünist prensipler değil milli ve sosyal dayanışmayı esas alacak, milli birlik esaslarına göre kalkınmayı model alan Türk toplumunda siyasi ve hukuki ayrımcılığa yer yoktur. Ekonomik hayata iş bölümü en tabi olgudur. Sınıf mücadeleleri yerine sosyal adalet ve güvenlik tedbirleri alınması temel prensiptir. Bahsi

⁵⁹ M. Saray, Atatürk'ün **Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı**, s.136-137; T. Feyizoğlu, **Atatürk ve Milliyetçilik**, s.62-63.

geçen unsurların olduğu yerde sınıf mücadelesi olmaz. Mustafa Kemal Atatürk, meseleyi şu sözlerle ifade etmektedir: “*Millî servetin dağıtımında daha mükemmel bir adalet ve emek sarf edenlerin daha yüksek refahı, millî birliğin korunması için şarttır. Bu şartı daima göz önünde tutmak, millî birliğin temsilcisi olan devletin önemli görevidir.*”

Sosyal meselelere kayıtsız kalmayarak, milli bütünlüğü muhafaza ederek sınıf kavgası gibi ayrılıkçı fikirlerin oluşmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Aşırı sağ ve sol rejimleri kabul etmez. Kemal Atatürk, sosyal hak ve hürriyetleri kısıtlayan Bolşevik yönetimini azınlık diktatörlüğü olarak niteler. Milli amaçları yoktur. Vatandaşlarına şahsi hak ve hürriyet tanımaz bir yapıdır. Halk egemenliği prensibinden uzaktır. İç siyasete bütün vatandaşları baskı ve zorlama ile ortak görüş etrafında tutarken, dış siyasete kendi benimsemiş oldukları prensiplerin en doğru yol olduğu şeklinde propaganda yaparak yayılmacı bir amaç taşımaktadır. Ferdi hürriyet haklarının tesis etmeyen bir yönetim istibdat idaresinden başka bir şey değildir. Türk milliyetçiliği baskıcı yönetimlerle bağdaşmaz. Baskı ve şiddet ile insanları köle haline getirilmesini ise akla ve mantığa uygun düşmeyen bir düşünce olarak niteler. Kalkınma modellerinin benimseneceğini ifade etmiştir. Türk milliyetçiliği; dil, milli kültür, tarihe önem verdiği gibi ahlaki ve insani değerlere de önem vermektedir. Demokratik hak ve hürriyetler ışığında memleketin karma ekonomi modeline göre, Mustafa Kemal Atatürk'ün hedef olarak koyduğu “*muasır milletler seviyesine ulaşmayı*” esas alır.⁶⁰

4- Irkçılık ve Türk Milliyetçiliği

Türk milliyetçiliği nasyonal-sosyalistlerin ırkçı tavır ve tutumlarıyla bağdaşmayan ve bu anlayışı kabul etmeyen bir düşüncedir. Atatürk; ortak geçmiş, ortak ahlak, ortak tarih ve kültür unsurlarını benimseyen herkesi etnik kökenine bakılmaksızın Türk milletiyle kader birliği yapmış bütün vatandaşları Türk olarak kabul etmiştir. Türk milletini ve Türkiye Cumhuriyeti devletini bölmek isteyen ve bu yönde propaganda yapanları Mustafa Kemal; düşmanların kuklası, gerici ve beyinsiz olarak olduğunu ayrıca bunların millet üzerinde bir etkilerinin olamayacağını belirtmiştir. 1924 Anayasası'nın 88. maddesinde din ve ırk ayrımı olmadan vatandaşlık bağı olan herkes Türk olarak kabul edilmiştir. Hiçbir ayrımcılığa yer vermeden toplumu ortak kimlik

⁶⁰ M. Saray, *Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı*, s.137-140; T. Feyizoğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, s.69-70; İsmail Acar, *Cumhuriyet'in Kurucu Fikri: Türk Milliyetçiliği*, Balıkesir, 2008, s.16-17; İsmail Eyyupoğlu, “*Bir Demokrasi Açılımı Halkçılık ve Mustafa Kemal Atatürk*”, *Atatürk Dergisi*, III/1, (Mayıs-2000), s.285-287.

etrafında toplamıştır. Mustafa Kemal Atatürk 'ün altı okundan biri olan milliyetçilik prensibi kan ve ırk milliyetçiliği olmadığı gibi dar ve tekelci de değildir. Her milliyetçi içinden çıkmış olduğu toplumu iyi tanımaktadır. Mustafa Kemal, milletin nitelik ve meziyetlerini iyi bilen bir liderdi. Onun, “Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda, mevcuttur!” sözünü ırkçı bir söylem olarak yansıtmaya çalışanlar var buradaki vurgu maddi değil manevidir. Gerek dönemindeki anayasada gerekse ilkelerinde milliyetçilik tanımı açık ve nettir.⁶¹

5- Atatürk Dönemi Anayasalarında Milliyetçilik

Türkiye'nin milliyetçilik anlayışının anayasal boyutları, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren önemli bir evrim süreci geçirmiştir. Bu süreç, özellikle iki temel anayasa ile şekillenmiştir: 1921 ve 1924 Anayasaları. Her iki anayasa da Türk milliyetçiliğinin hem teorik hem de pratik yansımalarını sunmaktadır.

1921 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı Millî Mücadele Dönemi'nde kabul edilmiştir. Bu Anayasa, "millî ruhu ve millî egemenliği" vurgulayan, oldukça esnek bir yapıya sahiptir. Ergun Özbudun'un değerlendirmelerine göre, Anayasa milliyetçilik ilkesini açıkça belirtmese de yeni kurulan devletin ideolojik yapısı ve varlık nedeni milliyetçi düşüncelere dayandığı için millî hakimiyet ilkesi öne çıkarılmıştır.

1924 Anayasası; Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından, Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Anayasa, milliyetçilik ilkesini daha da pekiştirerek, devletin temel düzeninde bu ilkeyi zorunlu ve uyulması gereken bir hukuk kuralı olarak benimsemiştir. Aydın Taneri, bu süreci Atatürk'ün milliyetçilik ve millî hakimiyet anlayışının bir tezahürü olarak değerlendirmektedir. 1930'lu yıllarda, dünya genelinde totaliter rejimler yükselirken Türkiye'de ise milliyetçiliğin demokratik, insani ve barışsever yönlerinin vurgulandığı bir dönem başlamıştır. 1937 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile milliyetçilik ilkesi, Anayasa'da resmi bir ifade kazanmıştır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya; bu değişikliği savunurken Türk milletini medeniyete hizmet eden, sulh yanlısı ve mümtaz bir kitle olarak tanımlaması, Türk milliyetçiliğinin sadece ulusal değil, aynı zamanda evrensel değerlere de sahip olduğunu gösterir.⁶²

⁶¹ M. Saray, *Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı*, s.140; T. Feyizoğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, s.55-57.

⁶² M. Saray, *Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı*, s.146.

6- Rusya Türkleri Arasında Milliyetçilik

Rusya'nın yayılmacı siyaseti sonucunda 1783'te Kırım, 1800-1830 arasında Kafkaslar, 1860-1884 arasında da Türkistan sahasındaki devletler Rus hakimiyetine girmiştir. Ruslar hakimiyet altına almış oldukları coğrafyalardaki insanları baskı ve şiddette maruz bırakmışlardır. Zorla Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikaları güdülmektedir. Bu durum bölgede yaşayan Türklerin hoşnutsuzluğuna neden olmaktadır. Nicolay İlminsky'in kurmuş olduğu Rus-Tatar, Rus-Kazak, Rus-Kırgız, Rus-Özbek, Rus-Türkmen, Rus-Azeri okullarında eğitim gören Türk çocukları, Hristiyanlaştırılmakta ve Rus kültürü ile yetiştirilmektedir. Ruslar bölgede yaşayan Türk halkını maddi ve manevi olarak sömürmektedir. Bu duruma Türk toplumları fiili olarak cevap vermek istese de başarı sağlanamamıştır. Çünkü dışarıdan hiçbir devlet yardım etmemiştir.⁶³

Bu durum karşında eğitim alanında mücadele etmekten başka yol kalmamıştır. Şehabettin Mercani (1818- 1889) öncülüğünde Kazan'da başlayan eğitim hareketi öğrencisi olan Hüseyin Feyzhanî (1821-1866) tarafından devam ettirilmiştir. Medreselerde düzenlemeler yapılmış, Müslüman Türkler iyi eğitim almaya başlamıştır. Kuzey Türklüğünde yaşanan bu gelişmeler milli bilincin uyanmasına etki etmiştir. Gaspıralı İsmail Bey'in (1851-1914) yapmış olduğu eğitim alanındaki reform hareketleriyle birlikte Türk aydınlanması konusunda önemli bir mesafe katedilmiştir.⁶⁴ Türkler İslam'dan ayrılmadan modern bir ulus olabilirlerdi. Usul-i Cedit Mektepleri ve Usul-i Cedit Medreselerinde verilen eğitim bu görüşü ortaya çıkarmıştı. Bahsi geçen bu eğitim kurumlarının sayısı 5000 bulunmaktadır. Bu okullarda eğitim alan kişiler, Rusya Türklerinin milli uyanışında ve Ruslar karşında haklarının aramaları konusunda önemli bir etken olmuştur. 1905 tarihli Rus-Japon savaşında Rusların yenilmesi sonrasında başlayan meşrutiyet hareketi neticesinde Moskova'da açılan mecliste Türkler 36 delegeyle temsil hakkı elde etmişlerdir. Sonraki süreçte toplanan Rusya Müslümanları Kongresi'nde, bütün Türkler arasında en kısa sürede dil ve kültür birliği sağlanması gerektiği belirtilmiştir.⁶⁵ Rusya Türkleri arasında tesir eden milli uyanışın etkisi, Osmanlı Türkiye'sinde kendini göstermiştir. İsmail Gaspıralı tarafından 1882'de Kırım Bahçesaray' da çıkartılan “*Tercüman*” gazetesi Türk dünyasında en çok okunan gazete

⁶³ Nadir Devlet, *Rusya Türklerini milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara, 2014.

⁶⁴ N. Devlet, *Rusya Türklerini milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, s.19-20.

⁶⁵ Necip Hablemitoğlu, *Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri*, Ankara,1997.

olmuştur. “*Dilde, Fikirde, İşte Birlik*” sloganıyla yayınlanan bu gazete dil ve kültür birliği açısından önemlidir.⁶⁶ İstanbul ağzı örnek alınarak bütün Türkler arasında ortak bir lehçe geliştirmek için dilde sadeleştirme hareketi başlatılmıştır. Ortak kültür ve dil bağlamında, 20. yüzyıldan itibaren Kazan, Kırım, Azerbaycan, Türkistan, Türkiye ve Balkanlarda çıkan gazete ve dergilerde bütün Türklerin okuyup anlayabileceği şekilde neşredilmeye başlanmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Azerbaycan Türklüğü arasında milli şuurun gelişmesinde Mirza Fethali Ahundzade, Hacı Seyyid Azim Şirvani ve Hasan Melikzade Zerdabi beyler öncülük etmiştir. Mirza Fethali Ahundzadebey Müslüman Türk ülkelerinde okuryazarlık oranını artırmak için Latin alfabesine geçişi savunmuştur. Hacı Seyyid Azim Şirvani, Azerbaycan’da Usul-i Cedid okulunu açmıştır. Hasan Melikzade Zerdabi Ekinci adında ilk Türkçe gazeteyi çıkarmıştır. Azerbaycan Türklüğü arasında milli şuur ve aydınlanması konusunda önemli bir adım atmıştır.⁶⁷

B- MEŞRUTİYET VE SONRASI GELİŞMELER

Meclis-i Mebusan’ın kapanmasından sonra ülke yönetiminde II. Abdülhamit tek söz sahibi olmuştu. Almanya’dan gelen uzmanlarla güçlü bir jurnal teşkilatı kurulmuştu. Basın yayın alanında sansür uygulanmaktaydı. Hürriyet, ihtilal gibi kelimeler yasaktı. Mithat Paşa’dan dolayı “*Mithat*” ismi de sakıncalı kelimler sınıfına girmişti. Bu ismi taşıyanlar kendilerine “*miret*” diyorlardı. Pek çok eser yasaklanmıştı. En küçük bir kuşkuda sürgün edilme ihtimali yüksekti. Korku idaresine dayalı idare merkezinin sembolü ise yıldız sarayıydı. Burada binlerce jurnalleme hadisesi yaşanmaktaydı. Jurnallerin çoğu ise asılsız iftiralarla oluşmaktaydı. Yalan jurnallere ceza verilmemesi jurnalcılığı bir örgüt haline getirmiştir. Fikir adamları başta olmak üzere alt tabakadan yukarıya doğru devlet görevlileri bile bu dönemde takibe takılmıştır. Bu baskıcı rejime karşı 1889 'da İbrahim Temo tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuştur. Ahmet Rıza Bey tarafından Paris’te benzer bir teşkilat meydana getirildi. Bu baskı rejimine karşı yurt içinde ve dışında gizli teşkilatlanmalar meydana geldi. Bu teşekküllerin amacı Anayasa’yı tekrardan yürürlüğe koyup Meşrutiyet’i ilan ettirmektir.⁶⁸

4 Şubat 1902 tarihinde dağılık olan bu teşkilatlar Paris’te bir araya geldiler. Ortak amaç II. Abdülhamit’i tahtan indirmektir. Bunu hangi yöntemle yapılacağı ise tartışma konusuydu. Ordunun desteği ve yabancı destek aranması temel düşünceler

⁶⁶ Nadir Devlet, *İsmail Bey (Gaspıralı)*, Ankara, 1988, s.12

⁶⁷ Nadir Devlet, Rusya, *Türklerini Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, s.33-38.

⁶⁸ F. Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, s.92.

arasındaydı. Toplantı neticesinde iki temel görüş ortaya çıktı. Prens Sabahattin'in başında olduğu grup ordu ve dış müdahaleyle bir ihtilal yapılması fikrindeydi. II. Abdülhamit yurt dışındaki bu tip girişimleri önlemek istese de başarılı olamamıştır. Subaylar arasında ihtilalci fikirler git gide yaygınlaşmaya başlamıştır. Her sorunda ülke toprağından feragat ederek sorun çözen II. Abdülhamit idaresi son bulmalıydı. Ordu alaylı ve mektepli olarak ikiye ayrılmıştı. Ordu içerisindeki yükselme ise saraya bağlığa göre yapılıyordu. 1905'te Rus-Japon Savaşı'nda Rusların yenilmesi yeni ümitler doğurmuştur. Meşrutî idareye geçilmesi halinde Osmanlı Devleti'nin de aynı başarıya ulaşabileceğı düşünölmekteydi.⁶⁹

Balkanlardaki yaşanan çatışmaların şiddetini artırması Batılı devletleri yeni düşüncelere sevk etmiştir. 8-9 Haziran 1908 tarihinde İngiltere Kralı ile Rus Çarı Reval'de bir araya geldi. Osmanlı Devleti ve boğazlar üzerine yapılan görüşmeler neticesinde, yayınlan bildiride Makedonya'da ıslahat yapılması isteklerini belirttiler. İngiltere, Alman tehlikesi karşısında Osmanlı Devleti'ni Rusya ya bırakması endişeye neden olmuştur.⁷⁰ İTC Anayasa'yı tekrar yürürlüğe koymak için çalışmalara başladı. 3 Temmuz 1908 tarihinde Yüzbaşı Niyazi Bey yanındaki birlikler ve sivil unsurlar ile dağa çıktı. Meşrutîyet ilan edilip anayasa tekrar yürürlüğe girmediğı sürece de bu eylemine son vermeyeceğini belirtti.⁷¹

Bölgede bulunan diğerk askeri birliklerin duruma müdahale etmemesi ve merkezden gönderilen kuvvetlerin başarısız oluşu halkın harekete güveni artırdı. 20 Temmuz'da Manastır'da bulunan Müslüman halk meşrutîyet istedikleri belirterek ayaklandı. Aynı gün Binbaşı Enver Bey de Niyazi Bey'e katıldı. 23 Temmuz'da Binbaşı Vehip Bey Manastır'da İTC tarafından Meşrutîyet'in ilan edildiğini bildirdi.⁷² Bu durum karşında çaresiz kalan II. Abdülhamit durumu kabul etti ve 24 Temmuz'da Anayasa'yı tekrardan yürürlüğe koyarak Meşrutîyet'i ikinci defa ilan etti. 30 yıl süren istibdat rejimi son buldu. 25 Temmuz'da siyasi suçlular affedildi. Sansür kaldırıldı. 30.000 kişiden meydana gelen hafiye teşkilatı dağıtıldı.⁷³

Meşrutîyet'in ilanından sonra Selanik'te İTC Kongresi toplandı. Toplantıya Katılan Mustafa Kemal (Atatürk), Meşrutîyet'in ilanıyla sorunların çözölmediğini belirterek Meşrutîyet'in ilanın bir inkılaptan ziyade ihtilal olduğunu belirtmiştir.

⁶⁹ Ergün Aybars, **Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi**, İzmir, 1994, s.39-41.

⁷⁰ F. Belen, **20. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, s.92.

⁷¹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, Ankara,2009, s.127.

⁷² Nevzat Kösoğlu, **Şehit Enver Paşa**, İstanbul, 2008, s.61-62.

⁷³ E. Aybars, **Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi**, s.41-43.

Cemiyetin bir siyasi parti şeklini alması ve ordunun siyaseten uzak durması gerektiğinin altını çizmiştir. Ayrıca din ve siyasetinde ayrışmasının gerektiğine değinmiştir. Ancak bu fikirlerin hiçbirini kabul edilmemiş ve Mustafa Kemal Bey Cumhuriyetçi olmakla suçlanmıştır.⁷⁴

1908 yılının Kasım sonu Aralık başı gibi seçimler yapıldı. 285 kişilik Meclis'te İttihat ve Terakki 160 Türk ve Arap milletvekilin Meclis'e girmesini sağlarken rakibi olan diğer partileri yenerek çoğunluğu sağladı. Meclis'te 27 Arnavut, 26 Rum, 14 Ermeni, 10 Slav, 4 Musevi milletvekili bulunuyordu.⁷⁵

I- II. Meşrutiyet Dönemi Cemiyet Kurma Esasları

1876 Kanun-i Esasi'nin getirdiği hak ve özgürlüklerin yetersizliklerini gidermek amacıyla, 1909 yılında Osmanlı Devleti'nde önemli yasal reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar çerçevesinde, Cemiyetler Kanunu ve Tatil-i Esgal Kanunu gibi düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Cemiyetler Kanunu, Osmanlı vatandaşlarının dernek kurma ve toplanma özgürlüklerini genişletmeyi amaçlamış, bu sayede sivil toplumun gelişimine katkıda bulunmuştur. Ancak bu kanun aynı zamanda, devletin bütünlüğünü bozabilecek veya hükümetin değişimini amaçlayacak derneklerin kurulmasına sınırlamalar getirerek, potansiyel olarak bölücü faaliyetleri engellemeye çalışmıştır. Bu yasal düzenlemeler, Osmanlı toplumunun modernleşme sürecinde kritik bir role sahip olmuş, ancak bu süreç bireysel hak ve özgürlüklerin tam anlamıyla teminat altına alınması açısından bazı yetersizlikleri de beraberinde getirmiştir. Cemiyetler Kanunu, devletin otoritesini pekiştiren ve kontrol edemediği toplumsal hareketlere karşı koymak amacıyla tasarlanmış kısıtlamalar içermektedir. Bu durum, kanunun hem özgürlükleri genişletme hem de kısıtlama potansiyelini aynı anda barındırdığını göstermektedir. Bu ikilem, Osmanlı modernleşme sürecinde sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini hem teşvik eden hem de kontrol altında tutmaya çalışan yasal bir çerçeve olarak değerlendirilebilir.⁷⁶

⁷⁴ Celal Bayar, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, 1955, s.15-20; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı*, I/2, Ankara, 1991, s.63; Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev: Necdet Sander), İstanbul, 1984, s.72.

⁷⁵ F. Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, s.113; *1908 Meclis-i Mebusan Albümü*, TBMM Basımevi, Ankara, 2023.

⁷⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler I*, İstanbul, 2024, s.349-351.

II- TÜRKLER DIŞINDAKİ UNSURLAR ARASINDA MİLLİYETÇİ HAREKETLER

1- Gayri Müslimler Arasında Milliyetçi Hareketler

Meşrutiyet'in yeniden ilanıyla birlikte, Anayasanın tekrardan yürürlüğe girmesi ve bütün unsurlara eşit hak ve sorumlukların verilmesiyle devletin içinde bulunduğu buhran vaziyetinin son bulacağı düşünülmektedir. Böylelikle devlet dağılma tehlikesinden kurtulacak ve Avrupalı Devletler, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmeyecekti. Ama sonraki süreçte bu hürriyet ortamından istifade eden Ermeni, Rum ve Bulgar unsurlar kendilerine milli hakimiyet ve bağımsızlık verilmesini istemeye başladılar.⁷⁷ Bahsi geçen unsurlar 1908 seçimlerine Osmanlılık kimliğini bir kenara iterek kendi milli kimliklerini esas alan programlarla seçime girmişlerdir. Rum unsurlar 6,5 milyon nüfusları olduklarını gerekçe göstererek nispi temsil hakkı ve kendi dillerinin resmi dil olarak kabul edilmesini istemektedirler. Bulgar unsurlar ise çoğunlukta bulundukları bölgelerde kendilerine muhtariyet verilmesini istemektedirler. Ermeni unsurlar ise Doğu Anadolu Bölgesi'nin kendilerine verilmesini istemektedirler. Ayrıca Türk olmayan Müslüman unsurlarda kendi milliyet davalarını gütmeye başlamışlardır. 1908 seçimleri sonrası oluşan parlamento Türk unsurlar haricinde diğer Osmanlı vatandaşlarının kendi milli benlik davalarını güttüğü bir yer haline gelmiştir. İTC'ye karşı muhalif unsurlarda azınlıklar ile iş birliği yaparak kendi amaçlarına ulaşmak için çaba sarf etmektedirler. Ermeni ve Rum temsilciler Meclis'in çalışmalarının aksaması için faaliyet göstermektedirler. 1909 yılında Adana'da Ermeni olayları patlak vermiştir. Osmanlı Devleti'nin kozmopolittik nüfusa sahip olan Makedonya bölgesinde karışıklıklar boy göstermiştir. Türk, Arnavut, Rum, Bulgar, Sırp ve Yahudi unsurlar bir arada yaşamaktaydı. Bölgede yaşayan Hristiyan unsurların her biri Makedonya'yı kendi tarihsel mirasları olarak görmektedirler. Her bir Hristiyan unsur etnik olarak yakın olduğu devletin hâkimiyetini bölgede tesis etmeye gayret sarf etmekteydi. Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan sürecin en önemli aktörleriydi.⁷⁸ Gizli örgütlenme şeklinde ihtilal komiteleri milliyetçi akımların yayılmasında etkiliydi. 1910 yılında Arnavutluk isyanı Osmanlı Devleti'ni daha zor bir duruma sokmuştur. İTC geniş muhtariyet hakkı tanıyarak meseleyi çözmek istese de 1912 yılında Arnavutlar bağımsız olmuştur. İlk isyan hareketi Hristiyan Arnavutlar arasında başlasa da sonraki süreçte

⁷⁷ Süleyman Kani İrtem, **Meşrutiyetten Mütarekeye Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Yılları 1909-1918**, (Haz: Osman Selim Kocahanoglu), İstanbul, 2024, s.222-224.

⁷⁸ Süleyman Kani İrtem, **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi**, (Haz: Osman Selim Kocahanoglu), İstanbul, 1999, s.141-143.

Müslüman Arnavutlarda isyan hareketine dahil olmuşlardır. Bu olay Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasetlerine büyük bir darbe olmuştur.⁷⁹

1908 ile 1914 yılları arasında İTC, Osmanlı Devleti'nin idari yapısını ve toplumsal dinamiklerini dönüştürmeyi amaçlayan politikalar izlemiştir. İTC'nin temel siyasal ilkeleri Osmanlıcılık, merkezîyetçilik ve ittihad-ı anasır (unsurların birliği) olmuştur. Bu politikalar, Osmanlının çok uluslu yapısı içinde azınlık grupları arasında farklı tepkilere neden olmuştur. Özellikle Rumlar, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İTC'nin politikalarına güçlü bir muhalefet göstermiştir.⁸⁰

1908 seçimlerinde, Hüseyin Cahit'in Tanin gazetesinde kaleme aldığı yazılar, Müslüman tebaa arasında birlik çağrısında bulunurken Rumların Proodos gazetesinde sert polemiklere neden olmuştur. Yunan dışişleri bakanının, Rum Patriği'ne Türk gazetelerine rüşvet vererek ilişkileri geliştirme önerisi gerginliği artırmıştır. Yunan hükümeti, Rum vekilleri İTC'ye karşı kışkırtmış ve bu da Meclis-i Mebusan'daki Rum vekillerin muhalefetini pekiştirmiştir. 1911 ara seçimlerinde İTC'nin istediği sonuca ulaşamaması, Rumları heyecanlandırmış ve 1912 seçimlerinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile iş birliği yapmalarına neden olmuştur. İTC'nin Rum toplumunu seçimlerde muhalefetten vazgeçirmek amacıyla Patrikhane ile görüşmesi sonuçsuz kalmış ve Patrikhane, Rumların serbestçe oy kullanmalarını savunmuştur. 1912 seçimlerinde yaşanan gerginlikler ve sonuç olarak "*sopalı seçimler*" olarak anılan bu seçimler, İTC'nin büyük bir üstünlük sağlamasıyla sonuçlanmıştır.⁸¹

1914 seçimlerinde İTC, tek başına iktidar olmuş ve Balkan Savaşlarındaki toprak kayıpları İTC'nin politikalarını etkilemiştir. İTC, Rumlara yönelik olarak Yunan Devleti'nin nüfuzunu azaltma politikasını benimsemiş ve bu doğrultuda sosyal, siyasal, kültürel ve idari tedbirler almıştır. Bu dönemde Osmanlıcılık düşüncesi yerini Türkçülüğe bırakmıştır. Rum cemiyetleri ve gazeteleri, İTC'nin politikalarına karşı aktif bir muhalefet yürütmüştür. Başlıca Rum cemiyetleri arasında Etnik-i Eterya ve Makedonya Hürriyet Cemiyeti bulunmaktadır. Bu cemiyetler, Rum milliyetçiliğini savunmuş ve Osmanlı içindeki Rum toplumunun haklarını koruma amacı gütmüştür. Rum gazeteleri, İTC'nin politikalarına karşı önemli bir muhalefet aracı olmuştur. Proodos, Neologos, Embros ve Astir gazeteleri, Rum toplumunun meselelerine

⁷⁹ Fahri Maden, "*Arnavutluk'un Bağımsızlık süreci (1877-1913)*", **Avrasya Etüdleri**, I/39, (Haziran-2011), s.157-192.

⁸⁰ Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, (Çev: Ayda Erbal), İstanbul, 2002, s.217-225.

⁸¹ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasi Anılar**, İstanbul, 2000, s.85-86; Tunay Şendal, "*II. Meşrutiyet Sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti Ve Osmanlı Azınlıkları Arasında Yaşanan Siyasi Ayrılığın Analizi*", **Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, II/3, (Haziran-2019), s.17-18.

odaklanmış ve Yunan milliyetçiliğini desteklemiştir. Fener Rum Patrikhanesi, İTC'nin politikalarına karşı çıkan önemli bir dini kurum olarak öne çıkmıştır.⁸²

Meşrutiyet'in ilanının ardından ülkede yaşanan coşkuya Ermeni toplumu da büyük bir sevinçle katılmıştır. II. Abdülhamit'in Ermeni terörünü bastırması sonucunda yurt dışına kaçan Ermeni Komitacıları da af ilanı ile birlikte ülkeye dönmeye başlamışlardır. Meşrutiyet sonrasında İstanbul ve Doğu Anadolu'da çeşitli Ermeni kulüpleri kurarak Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamından faydalanmaya başlamışlardır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, Ermeni çeteleri yasallaşmış ve özellikle Taşnaksütyun ve Hınçak komiteleri faaliyetlerini açıkça yürütmeye başlamışlardır. Bu dönemde Marksist Taşnaksütyun, Sosyal Demokrat Hınçak Partisi, Anayasal Ramgavar Partisi ve Veragazmyal Hınçak Partisi olmak üzere dört Ermeni siyasi parti, Osmanlı siyasi hayatında aktif bir rol oynamıştır. İTC başlangıçta nüfuzunu artırmak amacıyla Taşnaksütyun ve Sosyal Demokrat Hınçak Partisi ile işbirliği yapmayı hedeflemiş fakat Ramgavar ve Veragazmyal Partisi ile ilişkilerini geliştirme gereği duymamıştır. Çünkü bahsi geçen iki cemiyet Ermeni toplumunda diğer iki cemiyet gibi karşılığı yoktu.⁸³

Meşrutiyet'in yeniden tesis edilmesi, Ermeni komitelerinin mevcut stratejilerini değiştirmelerine neden olmuştur. Ermeni komiteleri ilk etapta, devrimci fikir ve eylemlerini bir kenara bırakarak Meşrutiyet rejimine destek vermeye karar vermişlerdir. Bu doğrultuda, İttihatçılar ve Ermeni Devrimci Federasyonu arasında İstanbul'da dayanışma gösterileri düzenlenmiştir. Ermeni İhtilal Federasyonu sözcüsü Aknuni, Osmanlı Anayasa rejimini korumanın ve Osmanlı uluslarının birleşmesini sağlamanın önemine vurgu yapmıştır. Hınçak Komite Lideri Kafkasya Ermenilerinden M. Sabahgülyan ise Beyoğlu'nda yaptığı konuşmada devrimci faaliyetlere son vererek ülkenin yükselmesi için çalışacaklarını ilan etmiştir.⁸⁴

1908 İhtilali sonrasında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet etme gücü artmış ve Meşrutiyet'ten önceki Ermeni bölücü amaçlarını terk etmeleri mesajını vermiştir. Bu mesaj, Taşnaksütyun Cemiyeti tarafından büyük ölçüde benimsenirken, Hınçak ve diğer bazı gruplar Doğu Anadolu'da Ermeni özerkliği taleplerini sürdürmüşlerdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ermeni vatandaşlarını Osmanlı Devleti'nin eşit vatandaşları olarak kabul ettirmek amacıyla pek çok girişimde

⁸² T.Şendal, "II. Meşrutiyet Sonrası İttihat Ve Terakki Cemiyeti", s.18.

⁸³ Arsen Avagyan, Gaidz F. Minassian, **Ermeniler ve İttihat ve Terakki, İşbirliğinden Çatışmaya**, İstanbul, 2005, s. 49.

⁸⁴ Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul, 1976, s.573.

bulunmuş, örneğin asker ve devlet memuru alımında Ermenilere de yer vermiştir. Meclis-i Mebusan'a Ermeni vekiller seçilmiştir. Oskar Efendi, Posta ve Telgraf Nazırı, Gabriyel Norodükyan Efendi Hariciye Nazırı gibi önemli makamlara getirilmiştir.⁸⁵

1909 yılının Nisan ayında Adana'da yaşanan olaylar, İttihatçı ve Ermeni ilişkilerinin ne kadar kırılğan olduğunu göstermiştir. Adana Olayları, 31 Mart Vakası'nın ardından başlamış ve Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesiyle yeniden alevlenmiştir. Bu olayların ardından, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ermeni Taşnaksütyun Komitesi işbirliği kararı almışlardır. Ancak, Sosyal Demokrat Hınçak Partisi, İttihat ve Terakki'ye karşı açık bir muhalefet yürütmeye karar vermiş ve bu mücadeleyi nasıl yürüteceği konusunda kararsız kalmıştır. Sosyal Demokrat Hınçak Partisi, Taşnaksütyun'un İttihat ve Terakki ile işbirliğini tarihi bir hata olarak değerlendirmiştir.

Ermeni medyasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelik eleştiriler artmış ve Cemiyet, Ermenilere düşmanlıkla suçlanmıştır. Anadolu'daki reform talepleri, Ermeni siyasi organizasyonlarının büyük devletler önünde birleşmesine yol açmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Ermeniler arasındaki ilişki, I. Dünya Savaşı'na kadar giderek kötüleşmiş ve bu dönemde yaşanan olaylar "ittifaktan ihtilafa" geçişin temellerini atmıştır. Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri yanında savaşa girmesi, Taşnaksütyun Komitesi'nin Erzurum'daki kongresinde Osmanlı hükümetine karşı muhalefet kararı almasına neden olmuştur.⁸⁶

I.Dünya Savaşı sırasında Ruslar, Ermenilere bağımsızlık vaat ederek Osmanlı ordusuna karşı savaşmalarını istemişler ve Ermeniler de bu teklifi kabul etmişlerdir. Osmanlı hükümeti, bu gelişmeler üzerine 24 Nisan 1915 tarihinde Tehcir Kanunu'nu çıkarmış ve savaş bölgelerindeki Ermenileri Suriye ve Lübnan'a nakletmiştir.⁸⁷ Savaşın ardından Ermeniler, yaşananları soykırım olarak nitelendirmiş, ancak bu iddia doğru değildir. Savaş yıllarında Türkiye'de yaşayan Ermenilerin sayısı 1 milyonu aşmamış ve arşiv çalışmalarında Ermenilerin kayıplarının 300 bin, Müslümanların ise yaklaşık 700 bin olduğu tespit edilmiştir.

II. Meşrutiyet Dönemi boyunca Yahudi cemaatinin siyasi durumu ve İTC ile ilişkileri, cemaatin Osmanlı siyasi hayatındaki rolünü iyi analiz etmek gerekir. Yahudi cemaati, Sultan II. Abdülhamid'e karşı muhalefet hareketlerinin ilk aşamalarından

⁸⁵ T. Şendal, "II. Meşrutiyet Sonrası İttihat Ve Terakki Cemiyeti", s.21.

⁸⁶ Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara,1983, s.194-195.

⁸⁷ Yusuf Halaçoğlu, **Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları**, İstanbul, 2008, s.39-40.

itibaren İTC ile işbirliği yapmıştır. Bu iş birliğinin temelinde, İTC'nin merkezi Selanik'in önemi ve Yahudilerin, Hıristiyanların ekonomik üstünlüğüne karşı doğal müttefik olarak görülmesi yatmaktadır. Yahudiler, Selanik merkezli hareketlerden Bağdat'a kadar geniş bir coğrafyada İTC'yi desteklemişlerdir. 31 Mart Vakası sırasında Keşan, Edirne, Selanik ve Çanakkale'den toplanan yaklaşık 700 Yahudi gönüllü, Hareket Ordusu'na katılmıştır. Yahudiler, tarihsel, kültürel ve ekonomik nedenlerle Türklerle kaynaşmayı benimsemiş ve İTC'nin egemen olduğu 1908-1918 yılları arasında ve sonrasında devletin yanında yer almışlardır. I. Dünya Savaşı sırasında, İTC, Siyonistlerin İngiltere ile ittifak arayışlarına rağmen, Osmanlı Devleti'ne bağlı Yahudiler ile açıkça cephe alan Siyonistler arasında ayrım yapmıştır. Almanya'daki Yahudi lobilerle görüşmeler yapılmış, ancak uzlaşa sağlanamamıştır. İtilaf Devletleri taraftarı Siyonist gruplar, Osmanlı'nın yenilgisi için çalışmış ve İtilaf Devletlerine yardımda bulunmuşlardır. Buna karşılık, İTC, Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurulmasına engel olmak için politikalar geliştirmiştir.⁸⁸

Cemal Paşa, Siyonistlerin ayrılıkçı faaliyetlerini engellemek amacıyla, Ocak 1915'te Siyonist Parti'nin 12 üyesini sınır dışı etmiştir. Siyonistler, Cemal Paşa'ya karşı Avrupa ve Amerika basınında Yahudi katliamı haberleri çıkartarak baskı oluşturmaya çalışmışlardır. İngilizlerin Balfour Bildirgesi'nin ardından, İTC, Yahudilerin Osmanlı lehine çekilmesi için Emmanuel Carasso'yu görevlendirmiştir. Ancak, Siyonist liderler bu projeyi kabul etmemiştir. Osmanlı Meclisi'nde konuşan Kudüs milletvekili Ruhu Bey, Siyonizm'in Filistin, Suriye ve Irak'ta bir Yahudi devleti kurma amacına hizmet ettiğini ancak Osmanlı'daki birçok Yahudi vatandaşın Anti-Siyonist olduğunu belirtmiştir. Çanakkale Cephesi'nde İngiliz ordusunda savaşan Siyonist bir tabur bulunmasına rağmen, Türk ordusunda da birçok Yahudi asker yer almıştır. Dolayısıyla tüm Yahudileri düşman olarak görmek doğru bir yaklaşım değildir.⁸⁹

2- Müslüman Unsurlar Arasında Milliyetçi Hareketler

II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte Türkler haricindeki Müslüman unsurlar arasında da milliyetçi, tesirler etkisini gösteremeye başlamıştır. Müslüman Arnavutların akabinde Araplar arasında da ayrılıkçı milliyetçi düşünceler yer edinmeye başlamıştır.⁹⁰ Meşrutiyetin ilanından evvel Araplar arasında; 1906 yılında "*Cemiyet'ül*

⁸⁸ T. Şendal, "*II. Meşrutiyet Sonrası İttihat Ve Terakki Cemiyeti*", s.22-23.

⁸⁹ T. Şendal, "*II. Meşrutiyet Sonrası İttihat Ve Terakki Cemiyeti*", s.23-24.

⁹⁰ Cemal Kutay, *Türk Ocakları ve Türk Milliyetçiliği*, Ankara, 1995, s.7.

Nahda el-Arabiyye" isimli bir cemiyet kurulmuştur. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte sosyal ve kültürel faaliyetler yürüten cemiyetlerin haricinde "*El Kahtaniye*", "*El Ahd ve El Fettat*" gibi gizli cemiyetler de kurulmuştur. "*El Kahtaniye*" ve onun askeri kanadını oluşturan "*El Ahd*" isimli cemiyet Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi Osmanlı Devleti'ni de Türk-Arap Fedarasyonu'na dönüştürmeyi hedeflemekteydi. Bahsi geçen cemiyet bünyesinde Arap kökenli Osmanlı subaylarını barındırmaktaydı. I. Dünya Savaşı Dönemi'nde meydana gelen Arap isyanında bu cemiyetin önemli bir rolü bulunmaktadır. Arap vilayetlerinde yayın yapan neşriyata ise Türklerin Arap toplumunu idare edemeyeceği yönünde propagandası yapılmaktaydı. Trablusgarp Savaşı'ndan sonraki süreçte Arap aydınlar, Arap vilayetlerinde "*âdem-i merkezîyet*"e dayanan yönetim sisteminin benimsenmesini istemekteydiler. Paris'te kurulmuş olan El Fettat Cemiyeti'nin 18 Haziran 1913 tarihinde Paris'te Milli Arap Kongresi toplandı. Kongrede, Arap vilayetlerinde Arapçanın eğitim dili olmasının yanı sıra vilayetlerde görev yapacak olan vali ve memurların Arapça bilmesi istenmekteydi. Ayrıca kabinede 3 Arap bakan olmasının yanı sıra Arap milletvekili sayısının artırılması talepleri arasındaydı. Kongre, Balkan hezimetinin yaşandığı bir dönemde meydana geldiği için İTC yönetimi, Arapların Osmanlı Devleti'nden ayrılmaması için bahsi geçen talepleri kabul ederek Arap vilayetlerinde Islahat hareketlerine girişti. Ama bu hareket bir sonuca ulaşamadı.⁹¹

I. Dünya Savaşı'nda Arap cemiyetleri Osmanlı Devleti'nin aleyhinde bildiriler yayınlarak Arap halkı isyana teşvik etti. Arap isyanlarında İngiltere'nin etkisi büyüktür. Osmanlı Devleti'nin, Almanlarla birlikte savaşa girmesi neticesinde İngilizler Hilafet makamının gücünü kırarak Arapları isyana teşvik ederken Filistin bölgesine Yahudi göçünü teşvik etmişlerdir.⁹² Savaşın ilk dönemlerinde Suriye'de 4.Ordu Komutanı Cemal Paşa, bu isyan hareketleri karşısında sert tedbirlere başvurmuştur. Bu durum tepkileri iyice artırmıştır. 10 Temmuz 1916'da Şerif Hüseyin önderliğinde meydana gelen Arap isyanı ile Arap milliyetçiliği yeni bir boyut kazanarak devletten kopmuştur. Bu olay din kardeşliği fikri yerine kan kardeşliği fikrinin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Söz konusu ayrılıkçı Arap cemiyetleri hakkında ayrıca bilgi verilmesi, konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

⁹¹ George Antonius, **Arap Uyanışı**, (Çev: Mehmet Akif Koç, Muhammed Karakuş), İstanbul, 2021, s.91-92.

⁹² İsmail Köse, **İngiliz Belgelerinde Arap İsyanı**, İstanbul, 2018, s.31-32.

Kahtaniyye Cemiyeti; Meşrutiyet'in ikinci yılında yani 1910'da İstanbul'da Halil Hammade Paşa, Abdulhamid El-Zuhrevi, Aziz Ali El-Mısri ve Selim El-Cezayiri tarafından kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları arasında ilerleyen dönemde Hakkı El-Azm, Hüseyin Hammade ve İzzet El-Cundi gibi isimler de katılmıştır. Cemiyetin amacı, "Arapların gelişmesini sağlamak, reformları takip etmek ve milli uyanışı teşvik etmektir." Cemiyetin kurucuları arasında, açık Arap örgütlerinde aktif olan önemli ve etkili isimlerin bulunması dikkat çekicidir. Bu durum, Kahtaniyye Cemiyetinin, bünyesine kabul edeceği insanları bu yasal faaliyetler sırasında seçmeye yöneldiğini göstermektedir. Ancak cemiyetin yöneticilerinin çeşitli sebeplerle İstanbul'dan ayrılmaları, faaliyetlerini zaman içinde yavaşlatmıştır. Halil Hammade Paşa'nın vefatı, Hakkı El-Azm'ın Suriye Evkaf Müfettişliği'ne atanması ve Aziz Ali ile Süleyman Cezayiri'nin Trablusgarp Savaşı'na katılmak üzere gönüllü olmaları bu yavaşlamanın sebeplerindendir. Kahtaniyye Cemiyeti, hücreler halinde örgütlenmiş ve üyeleri birbirlerini tanımak için özel işaretler kullanmışlardır. Cemiyetin ordu içindeki uzantısını Aziz Ali El-Mısri "*El-Ahd*" adıyla kurmuştur.⁹³

Cemiyet'ül Arabiyyet'ül Fettat: Genç Arap Cemiyeti; 1911 yılında Paris'te bir araya gelen Suriyeli ve Iraklı gençler tarafından kurulan Cemiyet'ül Arabiyyet'ül Fettat, kurucuları arasında Muhammed Rüstem Haydar, Avni Abdulhadi, Muhammed Muhmasani, Abdulgani El-Arısı, Refik El-Temimi ve Tevfik El-Suveydi gibi isimleri barındırmaktadır. El-Fettat, sivil niteliği ağır basan bir cemiyet olmakla birlikte, asker üyeleri de bünyesinde barındırmıştır. Cemiyete katılmak isteyen bireyler, dikkatle gözlemlenir ve çeşitli denemelerden sonra yemin ettirilerek kabul edilirdi. Bu gizlilik, 1918'de Şam'da Faysal Hükümeti kurulana kadar devam etmiştir. Kurucular, "Merkez Heyeti"ni oluşturmuş ve her şubede bir başkan bulunmaktaydı. Bu yapı, cemiyetin merkezi emirlerinin etkili bir şekilde dağıtılmasını sağlamıştır.⁹⁴

El-Ahd (Yemin): El-Ahd, Arap siyasi hareketlerini derinden etkileyen ve günümüz Arap siyasi hareketlerine de yansıyan en önemli organizasyonlardan biridir. Trablusgarp Savaşı'ndan sonra İstanbul'a dönen Aziz Ali El-Mısri, Kahtaniyye Cemiyeti'nin gizliliğinin zedelendiği kanaatiyle cemiyetin ikiye ayrılmasını uygun görmüştür. El-Ahd, askerler arasında çalışacak ve Arap asıllı subayları bünyesine

⁹³ Ali Bilgenoglu, II. Meşrutiyet Dönemi Arap Milliyetçi Cemiyetleri ve Faaliyetleri, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nedim Yalansız) İzmir, 2006, s.39-44.

⁹⁴ M. Derviş Kılınçkaya, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Ankara, 2008, s.75-76.

alacaktır. El-Ahd'ın kesin kuruluş tarihini belirlemek zordur. Aziz Ali El-Mısri, Arap milliyetçiliğinin önemli figürlerinden biridir. 1904'te Harbiye'den mezun olduktan sonra, Makedonya'daki III. Ordu'da görev almış ve burada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır. 1908 inkılabının aktif subaylarından biri olmuş ve 1909'da İstanbul'a giren Hareket Ordusu'nda yer almıştır. Arap milliyetçiliği ideallerine bağlılığı ve Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne olan bağlılığını güçlendirmiştir. Ancak 1909'dan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikaları bu inancında sarsıntılara yol açmıştır. Aziz Ali El-Mısri'nin etkileri geniş kapsamlıdır. Kurmay adaylarına ders verdiği günlerde, genç subayların kalbini kazanmıştır. İstanbul'daki itibarı, Trablusgarp'taki İtalyan işgaline karşı yönettiği başarılı direniş ve 1910'da Yemen'de İmam Yahya nezdindeki girişimleriyle artmıştır. Ancak artan ünü İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin düşmanlığını kazanmasına sebep olmuştur. Kahtaniyye Cemiyeti'ne girişi, Avusturya-Macaristan örneğinde olduğu gibi bir Osmanlı-Arap Federasyonu kurmayı amaçlayan bir cemiyet olmasının yanı sıra, kardeşi Selim El-Cezayiri'nin etkisiyle gerçekleşmiştir. 1914'ün başlarında Aziz Ali, Kahtaniyye'ye bazı sızmaların olduğunu düşündüğü için ilgisini başka bir teşkilatlanmaya yöneltmiştir. El-Ahd, bu şekilde ortaya çıkmıştır. Yeni cemiyete sadece iki sivil üye kabul edilmiştir, bunlardan biri Emir Adil Arslan'dır. El-Ahd içinde Iraklı unsurlar oldukça güçlüydü: Nuri El-Said, Taha El-Haşimi, Yasin El-Haşimi, Mevlud Muhlis, Muhammed İsmail El-Tebbah, Cemil El-Medfai ve Ali Cevded El-Eyyubi gibi isimler bu cemiyette önemli rol oynamıştır. 9 Şubat 1914'te tutuklanan Aziz Ali, 25 Mart'taki muhakeme sırasında İttihatçıların gizli faaliyetlerinden haberdar olduklarını, ancak ellerinde bir delil bulunmadığı için başka suçlamalarda bulunduklarını görmüştür. Kendisine yöneltilen suçlamalar oldukça onur kırıcıydı: ordudan para çalmak, Bingazi'yi rüşvet karşılığında İtalyanlara bırakmak, Kuzey Afrika'da bir Arap Krallığı kurmaya çalışmak gibi. Bu suçlamalardan yargılanıp ölüme mahkûm edilmiştir. Aziz Ali, tüm bu suçlamaların yalan olduğunu ve Arap ülkelerinin Osmanlı Devleti ile federasyon oluşturacak şekilde birleşmesinden yana olduğunu savunmuştur. Bu savunma tutarlı görünmektedir, zira Kahtaniyye Cemiyeti'nin temel programı *"Osmanlı imparatorluğunu çifte hanedana dönüştürmek, Arap eyaletlerini kendi parlamentosu, mahalli devleti ve resmi dili Arapça olan tek bir krallık haline getirmek ve daha sonra*

*Avusturya-Macaristan örneğinde olduğu gibi bir Türk-Arap İmparatorluğu'na dönüştürmek"tir.*⁹⁵

El-Ahd'ın Programı

1. *El-Ahd, İstanbul'da kurulmuş olan gizli bir cemiyettir. Amacı, Arap ülkelerinin, tıpkı Avusturya-Macaristan örneğinde olduğu gibi İstanbul'a bağlı kalmak suretiyle iç bağımsızlıklarını kazanmalarıdır.*

2. *El-Ahd Cemiyeti, Halifeliğin Osmanlı hanedanının elinde mukaddes bir emanet olarak kalmasını gerekli görür.*

3. *Cemiyet, İstanbul'un Doğu'nun başı olduğuna inanmaktadır. Eğer Osmanlı devleti bir yabancı güç tarafından yok edilirse Doğu, hayatta kalmaz.*

4. *Türkler, 600 yıl boyunca Doğu'yu Batıya karşı savunacak bir hat kurmuşlardır. Araplar ise bu hatta yedek güç hazırlamalıdır.*

5. *El-Ahd üyeleri, moral değerleri yükseltmeye çalışmalıdırlar.*

El-Ahd, faaliyetlerini İstanbul'da yoğunlaştırmış ve büyük bir gizlilik içinde çalışmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşı koymasına rağmen, Türk-Arap Federasyonu fikrinin Türk aydınları arasında da etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁶

II. Meşrutiyet'tin, özgürlük atmosferinde, ilk defa "*Kürt*" adını taşıyan dernekler de kurulmuştur. 1908 yılında Osmanlı Kürt İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti ve 1912 yılında Kürt Hevi Talebe Cemiyeti kurulmuştur. Bu kuruluşlar arasında en çok dikkat çeken Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti olmuştur. "*Teavün*" kelimesi yardımlaşma, "*terakki*" ise ilerleme anlamına gelir. Dolayısıyla cemiyetin adı "*Kürt Yardımlaşma ve Kalkınma Derneği*" şeklinde sadeleştirilebilir.⁹⁷

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, 2 Ekim 1908 tarihinde kurulmuş olup Şemdinan ailesinden Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyyit Abdülkadir, Bedirhan ailesinden Bedirhan Paşa'nın oğlu Mehmed Emin Ali Bedirhan ve Baban ailesinden Babanzade Ahmet Naim Bey tarafından kurulmuştur. Bu üç aile, Osmanlı'nın Tanzimat

⁹⁵ Gülşen Özbek, Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu: İttihat ve Terakki Döneminde Türk-Arap İlişkileri (1908-1916), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Doç. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin), Kahramanmaraş, 2010, s.62-64; M.D. Kılınçkaya, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, s.76-78.

⁹⁶ M.D. Kılınçkaya, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, s.78-79.

⁹⁷ Bilal Şimşir, **Kürtçülük**, I, Ankara, 2007, s.251.

Dönemi'nden beri tanınan Kürt hareketlerinin önemli figürlerindendir. Bu ailelerin üyeleri, çeşitli isyanlarda ve siyasi hareketlerde aktif rol oynamışlardır.⁹⁸

Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyyit Abdülkadir, 1851 yılında Hakkâri'nin Şemdinan kazasında doğmuştur. Nakşibendi geleneklerine göre yetiştirilen Seyyit Abdülkadir, babasının 1879 yılındaki isyanında silahlı isyancıların komutanı olarak görev yapmış ve Türk askerine karşı silah kullanmıştır. 1881 yılında babasıyla birlikte Hicaz'a sürgün edilen Seyyit Abdülkadir, 1890'larda İstanbul'a dönmüş ve gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır. Ancak II. Abdülhamid'e karşı bir suikast girişimine adı karıştığı için tekrar sürgüne gönderilmiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonra Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış ve cemiyetin ömür boyu başkanlığını üstlenmiştir. 1910 yılında Osmanlı Ayan Meclisi'ne atanmış, 1918'de Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış ve 1925'te Şeyh Said İsyanı'na katıldığı için idam edilmiştir.⁹⁹

Mehmed Emin Ali Bedirhan, Bedirhan Paşa'nın 21 oğlundan biridir. 1851 yılında Girit'te doğan Mehmed Emin Ali Bedirhan, hukuk eğitimi almış ve çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur. 1908 yılında İstanbul'a döndüğünde Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış, fakat daha sonra Seyyit Abdülkadir ile fikir ayrılığına düşerek cemiyetten ayrılmıştır. İttihat ve Terakki karşıtı Ahrar Fırkasına ve daha sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmıştır. Mütareke Dönemi'nde Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış ve İngilizlerle iş birliği yapmıştır. Oğulları Celadet, Süreyya ve Kâmuran Bedirhan da Kürt milliyetçiliği konusunda babalarının yollundan gitmişlerdir.¹⁰⁰

Cemiyet, kurulduktan kısa süre sonra Diyarbakır, Bitlis ve Musul'da şubeler açmıştır. Kendi adıyla bir yayın organı çıkarmaya başlamıştır. Seyyit Abdülkadir Hetav-i Kürd (Kürt Güneşi) adlı bir gazete yayımlamış, Bedirhan ailesi tarafından Avrupa'da yayımlanan Kürdistan gazetesi ise İstanbul'a taşınmıştır. Bu dönemde Kürt alfabesi konusu da tartışılmaya başlanmıştır. Abdurrahman Bedirhan, Roj-a Kürt (Kürt Günü) adlı dergide Kürt alfabesinin geliştirilmesi konusunu ele almıştır.

Cemiyetin 27 maddeden oluşan nizamnamesi, kuruluş tarihini 2 Ekim 1908 olarak belirtmektedir. Nizamname, cemiyetin amaçlarını ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Cemiyetin amacı, Kürtler arasında eğitim ve kültür seviyesini

⁹⁸ B. Şimşir, **Kürtçülük**, I, s.251-252.

⁹⁹ Hakan Özoğlu, **Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği**, İstanbul, 2017, s.162-172.

¹⁰⁰ B. Şimşir, **Kürtçülük**, I, s.253.

yükseltmek, Kürtçe dilbilgisi ve sözlükler hazırlamak, okullar açmak ve Kürtlerle diğer Osmanlı grupları arasındaki uyumsuzlukları gidermektir. Kürtlerin siyasi gelişmelerini desteklemek ve Millet Meclisi'ne uygun temsilciler seçtirmek de cemiyetin hedefleri arasındadır. Sonuç olarak Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet Dönemi'nde, Kürt sivil toplum kuruluşu olarak dikkat çekmiştir. Cemiyetin faaliyetleri ve kurucularının siyasi kariyerleri, Kürt milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti'nin gelişim sürecini anlamak için önemlidir. Bu cemiyetin çalışmaları, Kürt milliyetçiliğinin Osmanlı Dönemi'ndeki temellerini atmıştır.¹⁰¹

3- Trablusgarp ve Balkan Savaşları

İtalya 28 Eylül 1911 tarihinde, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp halkına kötü muamele ettiğine dair ultimatö vererek savaş ilan etmiştir. Akabinde kıyı şeridinde bulunan bazı şehirler İtalyanlar tarafından işgale maruz kalmıştır. Bu durum karşında, İsmail Enver, Mustafa Kemal, Ali Fethi (Okyar) beylerden oluşan gönüllü subaylar, Trablusgarp'ı İtalyanlara karşı müdafaa etmişlerdir. Bu müdafaa hareketi karşında başarı sağlayamayan İtalyanlar Osmanlı Devleti'ni istedikleri gibi barış masasına oturmak için Arnavutluk isyanını desteklemiş, ayrıca 12 adayı¹⁰² işgal ederek Çanakkale Boğazı'nı abluka altına almışlardır. Balkanlardaki vaziyetinde Osmanlı Devleti'nin aleyhinde bir hal alması, Osmanlı Devleti'ni barış masasına oturtmuştur. İtalya ile yapılan Uşi Antlaşması neticesinde Trablusgarp ve geçici olmak kaydı ile 12 adalar İtalyanlara bırakılmıştır.¹⁰³

Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ aralarında ittifak kurarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda yaşadığı askeri ve siyasi buhranlar durumu daha da karmaşık hale getirmiştir. Trablusgarp Savaşı, Arnavutluk ve Makedonya olayları, “*Halaskâr Zabitan*” hareketi devleti zayıflatmıştır. Bu durumdan cesaret alan Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Karadağ 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş akabinde Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın savaş ilanıyla Balkan Savaşları başlamıştır. Bu savaş Osmanlı Devleti açısından büyük bir yenilgiyle sonuçlanmış binlerce Türk kıyım ve soykırıma maruz kalmıştır. Özellikle Bulgar ordusunun içerisinde bulunan Ermeni

¹⁰¹ T.Z. Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, I, s.383-388.

¹⁰² Batnoz (Patmos), Lipso, Leryoz (Leros), Kilimli (Kalimnos), İstanköy (Kos), İstanpulya (Astipalaia/Astropalya), İncirli (Nisiros), İlyaki (Tilos), Sömbeki (Simi), Kerpe (Karpatos), Herki (Halki) ve Kaşot’tur (Kasos). (Cevdet Küçük, “*On iki Ada*”, **TDV DİA**, XXXIII, İstanbul, 2007, s.353.

¹⁰³ Oral Sander, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918’e)**, Ankara,2016, s.323; Sina Akşin, **Kısa 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, 2014, s.50-51; F. Belen, **20. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, s.147.

birlikleri büyük bir soykırım yapmıştır. Binlerce insan zor koşullar altında İstanbul'a ulaşmıştır. 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması ile Edirne de dahil Balkanlardaki bütün topraklarını kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmesi bölgede siyasi bir boşluk doğurmuştur. Ardından bu siyasi boşluk müttefikler arasında çatışma hali almıştır. Bu çatışma halinden istifade eden Osmanlı Devleti 23 Temmuz 1913 tarihinde Edirne'yi geri almıştır.¹⁰⁴

4- Türkçü Cemiyetler

19. yüzyılın sonlarına doğru, Türk tarihi ve dili üzerine yapılan araştırmalar kitlelere ulaşmaya başlamıştır. Özellikle Teselya Savaşı bu konuda büyük etkiye sahiptir. Gazete ve dergilerde Türklüğe dair araştırmalar yayınlanmıştır. Ama bu gelişmeler dönemin baskıcı siyaseti karşısında milli uyanmaya giden süreçte önemli bir adımdır. Meşrutiyet'in ilanından sonra Türkçü düşünce örgütlenme ve teşkilatlanmaya başlamıştır. Cemiyetleşme ve basın yayın alanında Türk Milletçiliği sahasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türk milliyetçiliği fikri II. Meşrutiyet öncesi dönemde tarih, edebiyat ve dil sahalarında yapılan ilmi çalışmalarla Türk milliyetçiliği fikrinin temleri atılmıştır. Etnik kökene bağlı milliyetçilik fikriyse Türkler hariç Osmanlı vatandaşı olan unsurlar arasında çok yaygın bir hal almış, hatta gizliden ve açıktan cemiyetler kurmaya başlamışlardı. Türkler arasında etnik kökene dayanan milliyetçilik fikrinin devleti böleceği endişesiyle bu husus da bir adım atılmamıştır. Meşrutiyet öncesi Türkçülük fikrine ikdam gazetesi hariç diğer basın ayın organları pek de sıcak bakmamıştır. Meşrutiyet'in ilanından Rusya'dan gelen aydınların da etkisiyle Türkçülük fikri adım adım devletin kurtuluş reçetesi olma yolunda önemli bir kilometre taşı olmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nin Hürriyetçi havası, Osmanlı Devleti içerisinde dernek ve cemiyetler kurulmasına fırsat vermiştir. Fikirler zihin dünyasından çıkarak cemiyet çatısı altında tartışılmaya ve siyasal reçete olarak görüşülmeye başlamıştır.

a) Türk Derneği

Yusuf Akçura, Necip Asım, Veled Çelebi öncülüğünde “25 Kanun-u evvel” 1908 tarihinde kurulmuştur. Türk üyelerinin yanı sıra Mart'in Hartmann, Vladimir Gordlevskiy gibi yabancı Türkologlarda derneğe üye olmuşlardır. Ayrıca gayrimüslim

¹⁰⁴ O. Sander, *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)*, s.323-325; Sina Akşin, *Kısa 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.51-54; F. Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, s.205-206.

Osmanlı vatandaşları da derneğe üye olmuşlardır. Türk derneğinin bir diğer özeliği ise Osmanlı Devleti dışındaki Türkçü aydınları da çatısı altında toplamasıdır.

Derneğin Fahri Başkanı; Veliht Yusuf İzzettin Efendi, Başkanı Fuad Raif Bey, başkan yardımcısı Necip Asım, sekreteri de Yusuf Akçura'dır. Derneğin merkezi İstanbul'dur. Derneğin siyasi bir amacı yoktur ilimi faaliyetlerle uğraşmak amacıyla kurulmuştur.¹⁰⁵

Derneğin amacı, tüzüğünün 2. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: *“Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mâzi ve âsâr, efâl, ahvâl ve muhitini öğrenmeğe ve öğretmeğe çalışmak yani Türklerin âsâr-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avâm ve havâs edebiyalını, etnoğrafya ve etnologyasını, ahvâl-i içlimaiyye ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak, bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tetkik etmektir.”*¹⁰⁶

Dernek beyannamesinde kültürel ve bilimsel faaliyetler yürütüleceğinin altı çizilmiştir. Türkçe ile ilgili doğu ve batıda yazılmış eserler tespit edilmesi amaçlanmaktadır. İnceleme sadece dil bilim metotlarına göre değil Arkeoloji, Etnoloji, Sosyoloji gibi bilimlerin yöntem ve metotlarından da istifade etmeyi amaçlamıştır. Hafızlardan silinen eseler tekrardan gün yüzüne çıkarılacak. Osmanlı Türkçesinin bütün Türkler arasında yaygınlaşması için mesai harcanacaktır.

Bu cemiyet, gazeteler, risaleler, kitaplar yayımlayarak ve umumi derslerle müzakereler tertip ederek maksadını telkin ve yaymak için çaba göstermiştir. Başlangıçta, Necip Asım Bey'in *“Türklerin Pek Eski Yazısı”* ile Bursalı Tahir Bey'in *“Türklerin Ulum ve Fünununa Hizmetleri”* adlı risalelerini basıp yayınlamıştır. Ardından *“Türk Derneği”* adlı, *“Türklüğe dair tettebbuata havi”*, *“Ayda bir çıkar”* bir mecmua yayımlamıştır. Ancak, *“Türk Derneği”*'nin faaliyetleri uzun sürmese de attığı tohumlar çorak bir toprağa düşmemiştir. Derneğin idare heyeti toplantılarına devlet idaresinin başında bulunmaya hazırlanan bazı kimseler misafir olarak katılmış ve bu süreçte dernek, Türk milliyetçiliğinin daha geniş kapsamlı bir platformu olan *“Türk Yurdu”* mecmuasının çıkışına zemin hazırlamıştır.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Şeniz Anbarlı Bozatay, *“Türk Milliyetçiliğinin Teşkilatlanmasında Türk Ocaklarının Rolü (1912-1931)”*, Uluslararası **Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, III/1, (2018), s.124-125.

¹⁰⁶ *“Türk Derneği” Nizamnâmesi*, **Sırâtımmüstakim**, I/21, (01 Kanunsani 1324/ 14 Ocak 1909), s. 332.

¹⁰⁷ Yusuf Akçura, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri**, Ankara, 2001, s.231-232.

b) Türk Yurdu

"*Türk Yurdu*" cemiyeti ve mecmuası, 1911'de Osmanlı Devleti'nin çalkantılı dönemlerinden birinde kurulmuş ve Türk milliyetçiliğinin kültürel bir aracı olarak hizmet etmiştir.¹⁰⁸ Bu kuruluş, özellikle Türk çocukları için eğitim olanakları sağlama ve Türk zekâsının gelişimine katkıda bulunma amacını gütmüştür. Mecmua, Türk toplumunun zihinsel ve kültürel yükselişine odaklanarak Türkler arasında bir bilinç ve kimlik uyandırma misyonunu üstlenmiştir.¹⁰⁹

Mecmuanın yayın politikası ve içeriği, geniş Türk halk kitlelerine ulaşmayı hedefleyerek tasarlanmıştır. Basit ve anlaşılır bir dil kullanımı, mecmuanın en belirgin özelliklerinden biri olarak öne çıkar. Türk Yurdu, aynı zamanda Türk iktisadi ve sosyal gelişimine katkı sağlamayı, bilimsel ve teknolojik bilgilerin Türk toplumu arasında yayılmasını amaçlamıştır. Bu bağlamda, siyasi içerikli yazılar yerine, Türklerin ekonomik ve sosyal ilerlemelerini destekleyen makaleler ön plana çıkmıştır.¹¹⁰

Cemiyetin kurucu üyeleri arasında Mehmet Emin Bey, Ahmet Hikmet Bey ve Ağaoğlu Ahmet Bey gibi dönemin önde gelen aydınları yer almaktadır. Bu şahsiyetler, Türk kültürünün tanıtılması ve milli bilincin pekiştirilmesi adına önemli katkılarda bulunmuşlardır. "*Türk Yurdu*" mecmuası, bu doğrultuda, Osmanlı Türkleri arasında bir bilgi ve düşünce alışveriş platformu olarak işlev görmüş, Türk dünyasının çeşitli yerlerinde yaşanan olayları ve Türk edebiyatını destekleyici yazılar yayımlamıştır. "*Türk Yurdu*" siyasi tarafsızlığını koruyarak, Türklerin siyasi ve ekonomik haklarını savunmuş ve farklı etnik gruplar arasında çatışma çıkmasını önlemeye çalışmıştır. Bu kapsamda, mecmua, Türk değerlerinin güçlendirilmesi ve Osmanlı Türklerinin Batı karşılarında yaşadığı olumsuzluklar konusunda önemli bir görev üstlenmiştir. "*Türk*

¹⁰⁸ "*Türk Yurdu*" dergisi, özellikle Türk tarihinde önemli bir yer tutan Balkan Harpleri döneminde yayın hayatında bulunmasıyla büyük bir önem kazanmıştır. Dergi, Balkanlar'daki siyasi, dini, sosyal, kültürel ve ekonomik durumlar hakkında detaylı yazılar sunmanın yanı sıra, Balkan Savaşları'nın seyri ve etkileri konusunda da önemli makalelere ev sahipliği yapmıştır. Balkan Harpleri, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yaşanan önemli askeri mücadeleler arasında yer almaktadır. Bu dönemde "*Türk Yurdu*" dergisi, okuyucularına bölgedeki siyasi ve sosyal değişimleri anlamak için önemli bir kaynak sunmuştur. Derginin yayın politikası, Balkanlar'da yaşanan gelişmeleri ele alarak, dönemin tarihsel ve stratejik önemini vurgulamıştır. Derginin Balkan Savaşları'nı ele aldığı yazılar, savaşın seyri, askeri operasyonlar, diplomatik gelişmeler ve savaşın sonuçları gibi konuları kapsamlı bir şekilde irdelemiştir. Bu makaleler, dönemin olaylarını analiz ederek okuyuculara tarihsel bir perspektif sunmuş ve dönemin siyasi dinamiklerini anlamalarına yardımcı olmuştur. Sonuç olarak, Türk Yurdu dergisi Balkan Harpleri döneminde yayımladığı içeriklerle, dönemin tarihsel ve sosyal bağlamını aydınlatan önemli bir akademik kaynak olmuştur. Derginin bu yayınları, hem o dönemin Türk basınındaki etkin rolünü hem de Balkanlar'daki tarihi süreçlerin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. (S. Esin Dayı, "*Türk Yurdu*'nda Balkanlar ve Balkan Savaşları İle İlgili Haberler", *Atatürk Dergisi*, I/1, (2012), s.21-47.

¹⁰⁹ İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, İstanbul, 1977, s.44-46; Hüseyin Tuncer, "*Türk Yurdu*", *TDV DİA*, XLI, İstanbul, 2012, s. 550.

¹¹⁰ Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, (Çev: Tansel Demirel), İstanbul, 1994, s.82-84.

Yurdu" mecmuası, Türkiye'nin modernleşme sürecinde kültürel ve milli bir kimlik oluşturma çabalarında merkezi bir rol oynamıştır. Günümüzde "Türk Ocağı" tarafından yayımlanmaya devam eden bu mecmua, Türk tarihinde kültürel bir miras olarak önemini korumaktadır.¹¹¹

C- TÜRK OCAKLARININ KURULUŞU (25 MART 1912)

Türk Ocaklarının kuruluş çalışmaları Askeri Tıbbiyede başlamıştır. Özellikle Türkler dışındaki diğer unsurlar arasında yayılan milliyetçi düşünceler karşında Türk gençleri arasında da “*Biz kimiz?*” sorusu sorulmaya başlanmıştır¹¹². Milliyetçilik fikri askeri okulların ardından Mülkiyede yayılmaya başlanmıştır. Her iki eğitim kurumu da döneminin en modern okullarıydı.

Askeri Tıbbiye öğrencileri geceleri okulun üst katındaki boş bir oda da gizli toplantılar yapmaya başlarlar. Ama Askeri Tıbbiye'nin kuraları bu toplantıların okulda yapılmasına müsait değildi. Sonraki süreçte toplantılara Karacaahmet Mezarlığı'nda devam edilir. Yapılan toplantılar sonucu her sınıftan temsilciler ve delegeler seçilerek

¹¹¹ Tahir Kodal, “*Türk Yurdu*”, **Atatürk Ansiklopedisi**, (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-yurdu/>, E.T, 22.05.2024.)

¹¹² Türkçü bir cemiyet kurma fikrinin askeri Tıbbiye öğrencileri arasında başlamasındaki en büyük etken; Modern bir eğitim kurumu olması ve öğrencilerin müspet ilimlere göre eğitim alması temel faktördür. Bu sayede meseleye doğrudan çözüm odaklı yaklaşarak doğru zamanda doğru çözüm uygulanabilirdi. Askeri eğitim kurumlarında vatanseverlik duygusu sonuna kadar işlenmekteydi. Genç Kalemler, Türk Derneği ve “*Türk Yurdu*” gibi milliyetçi dergilerde çıkan yazılar askeri öğrenciler arasında milli şuurun uyanmasında önemli bir etkeni. Milli bilinç ve şuur Türk Milletinin kurtuluş reçetesi olmuştur. Askeri Tıbbiyede öğrenim gören diğer milletlere mensup öğrenciler birlik ve beraberlik içinde hareket ederek Türk öğrencilere karşı tavır ve tutumlar sergilemekteydiler. Türk öğrencilerin milli duygularını rencide eden davranışlarda bulunulmaktaydı. Asırlardır milliyet duygusundan yoksun bulunmuş Türk çocukları bu durum karşında nasıl bir çare arayacaklarını bilmiyorlardı. Hükümetin askeri disiplini ve kanunları karşında nasıl bir mücadele verileceği önemli bir meseleydi. Mücadele fikrinde olan Türk öğrenciler bu düşüncelerini eyleme geçirdikleri zaman ayrılıkçı ve bozguncu faaliyetlere neden oldukları gerekçe gösterilerek cezalandırılıyorlardı. II. Meşrutiyette sonra diğer milletler kendi cemiyetlerini kurarak Türk gençliğine karşı açıktan mücadeleye başladılar. Adana'da meydana gelen Ermeni İsyanı Ermeni öğrencileri daha da cesaretlendirmiş, Arnavut İsyanından sonra Arnavut öğrenciler Türk öğrencileri tahkir edecek cesareti kendilerinde görmüştür. Araplar kendilerinin asil bir ırk olduklarını ileri sürmüş, Rum öğrenciler megalomanî idealarının yakın tarihte gerçekleşeceğini öne sürerek Bizans'ın yeniden kurulacağını açıkça belirtmekten geri kalmamışlardır. Bu tür bütün eylemler Türk gençlerinin milli vicdanını yaralayan gelişmelerdir. Askeri Tıbbiyede öğrenim gören diğer milletlere mensup öğrenciler birlik ve beraberlik içinde hareket ederek Türk öğrencilere karşı tavır ve tutumlar sergilemekteydiler. Türk öğrencilerin milli duygularını rencide eden davranışlarda bulunulmaktaydı. Asırlardır milliyet duygusundan yoksun bulunmuş Türk çocukları bu durum karşında nasıl bir çare arayacaklarını bilmiyorlardı. Hükümetin askeri disiplini ve kanunları karşında nasıl bir mücadele verileceği önemli bir meseleydi. Mücadele fikrinde olan Türk öğrenciler bu düşüncelerini eyleme geçirdikleri zaman ayrılıkçı ve bozguncu faaliyetlere neden oldukları gerekçe gösterilerek cezalandırılıyorlardı. (Yusuf Sarıay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, İstanbul, 1994, s. 121; Hasan Ferid Cansever, **Türk Ocakları ve Hizmet Anlayışımız**, Ankara, 1995, s.1-2.)

başkanlığa ise Fuad Sabit Bey getirilir. İlerleyen süreçte Sivil Tıbbiye talebeleri de toplantılara katılmaya başlamıştır.¹¹³

Dönemin Yüksek Öğretim talebeleri toplantılara davet edilmiştir. Özellikle de Mülkiyeliler. Münir Mazhar (Kamsoy), İhsan Ali (Develioğlu), Burhan Cahid (Morkaya) ve Halis Turgut Mülkiye temsilcisi olarak toplantılara katılım göstermişlerdir. İstanbul'da Fransızca yayın yapan, Jeune Türk gazetesinde Celal Nuri (İleri) Bey tarafından kaleme alınan yazıda, *“parlak muvaffakiyetleri ile gözleri kamaştırmakta olan Milli Donanma Cemiyeti! gibi kavmi bir Türk Maarif Cemiyeti teşkil etmek”* düşüncesi ortaya atılmıştır. *“Tanin”* gazetesi ise bu fikri desteklemiştir. Bahsi geçen bu fikirler Askeri Tıbbiye talebelerine ilham kaynağı olmuştur. Cemiyetin esasları şu şekilde belirtilmiştir:

“a. Tıbbiyeliler arasındaki birlik ve beraberliği kuvvetlendirmek, yükseltmek, fakat gayeyi tehlikeye düşürmemek için siyasetten çekinmek, uzak durmak. Her genç siyasi kanaati ne olursa olsun milliyet gayesi etrafında toplanacak ve bu gayeyi her türlü hislerin fevkinde tutacaktır.

b. Umümi efkâr milliyetperverlik cereyanını pek hoş karşılamayabilir. Yurtta Osmanlılık ve İslâmcılık siyaseti oldukça kök salmıştır. Binâenaleyh bu cereyanı doğrudan doğruya açıp açmamakta bir tehlike var mıdır? Yok mudur? Bu hususta memleketin ileri gelenlerinin fikirleri sorulacaktır.

c. Donanma Cemiyeti gibi bir teşkilat yapılarak mektep açmak için para toplanacağından umûmun emniyetini kazanmak lâzımdır. Bu hususta emniyet ve itimadla yürüyebilmek için memleketin tanınmış şahsiyetlerinin himayeleri rica olunacaktır.”¹¹⁴

Bu esaslar, 11 Mayıs 1911’de güvenilir fikir ve devlet adamlarına gönderilmiştir. Ayrıca başka hususlara da dikkat çekilmiştir. Önceki nesiller gibi Milletin sorunlarına kayıtsız kalınmayacağı şöyle ifade edilmekteydi: *“Tıbbiyeli Gençlerin Mektubu: Türk Ocağı'nın kuruluşunda büyük emeği geçen Tıbbiyeli gençlerin kaleme aldıkları ve dönemin ileri gelen kişilerine göndermiş oldukları mektubun metni. "Efendimiz, Türk ırkının maarif ve mekteplerine hizmet ederek, içtimai geleceğini temin emeliyle toplanmış 190 tıbbiyeli namına zat-ı âlilerine müracaat ediyoruz. Maksadımız arz edeceğimiz şeylere dair hâkimane ve edibane fikirlerini öğrenmektir." Bu şekilde*

¹¹³ Yusuf Bayraktutan, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Ankara 1996, s.92.

¹¹⁴ Hüseyin Namık Orkun, **Türkçülüğün Tarihi**, Ankara,1977, s.99-100; Fethi Tevetoğlu, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Ankara, 1986, s.104-105.

başlayan mektup "Türk kavminin hayat-ı inkıraz yaşadığını" söyleyerek buna "seleflerimiz gibi lakayd kalamayacağımızı" belirttikten sonra, "hayatın ebedi bir mücadele olduğuna ve bu mücadelede muvaffakiyetin en büyük şartı, maarif ve mekteplerin galebesi" olduğuna hükmediyordu. Daha sonra bu tıbbiyeli gençler kendilerinin "Tekâmül kanununa riayet fikrinde ısrarlı" olacaklarını da ifade ederek "Ziraat, ticaret ve sanayi ile kazanılmış bir içtimai hâkimiyeti, kuru bir siyasi hâkimiyete tercih ettiklerini" açıklıyor ve bu fikirlerini şöyle bir temenni ile tamamlıyorlardı: "Nesl-i müstakbel temiz, miskinliği günah, faaliyeti ibadet bilsin. Müteşebbis kuvvetli ve servet sahibi olsun". Bu cemiyet gelecekte Anadolu'da, Rumeli'de ve hatta Türk bulunan diğer memleketlerde şubeler açacak, ziraat, ticaret ve sanayi mektepleri kuracaktı. Bu cemiyet tanınmış ve muktedir zatların nezareti altında idare edilecekti. Mektup şöyle bitiyordu: "Böyle bir cemiyetin temel taşlarını yüksek mekteplere devam eden Türk gencinin maddi, mânevi fedakârlıklarıyla atacağız. Bu baktaki hâkimane ve edibane görüşlerinizi öğrenmek istediğimizi bildirir ve ilmi ve fiili iş birliğinde bulunmalarını ısrarla temenni eyleriz, efendimiz.

190 Tıbbiyeli Türk Evlâdı Çarşamba, 11 Mayıs 1327 (1911)"

Söz konusu mektupta, Türk gençlerinin, eğitim ve bilimsel sahada gelişime öncelik vererek sosyal ve ekonomik alanda ilerleme sağlanacağı açıkça belirtilmiştir. Gençler sadece siyasi manada başarılar değil, sosyal ve ekonomik kalkınma hamleleriyle de ulusal bir yeniden doğuş arzuladıklarını ifade etmişlerdir. Mektup, aynı zamanda, gelecek nesillerin miskinlikten uzak, girişimci ve zengin olmalarını temenni ederek, bu hedeflere ulaşmada eğitimin rolüne dikkat çekmektedir. Bu mektup, gençlerin toplumsal sorumluluk bilinci ve ulusal kalkınma süreçlerine katılma istekliliklerini sergileyen bir örnek olarak tarihsel bir belge niteliğindedir.¹¹⁵

"Tanin" gazetesini sahibi Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey bu düşünceye olumlu karşılayarak maddi ve manevi açıdan destekleyeceği sözünü vermiştir. 50 altın vererek maddi katkıda bulunmuştur.

Ahmed Ferid (Tek) Bey'in fikirleri alındıktan sonra, bir başka grup Mehmet Emin (Yurdakul) bey ziyaret etmiştir. O sırada orda orada olan Yusuf Akçura ve Rıza Tevfik beylerle birlikte Ahmet Ferit Bey'in evinde toplantı yapılmıştır. Toplantı sonucunda milliyet fikri esasına göre bir cemiyet kurulmasına karar verilmiştir. Cemiyete üye her zümreden kişinin üye olması, siyasi düşünceleri temsil eden kişilerin

¹¹⁵ **Türk Ocakları Tarihi / Açıklamalı Kronoloji 1912-1997, I,** (Haz: Hüseyin Tuncer, Yücel Hacıoğlu, Ragıp Memişoğlu), Ankara, 1998, s.10-11.

cemiyete alınmaması, yapılacak cemiyet toplantılarında Türklük haricinde başka hususların tartışılmasını yasak olması kararlaştırılmıştır. 20 Haziran 1911 tarihinde Ahmet Ağaoğlu'nun evinde bir toplantı yapılır bu toplantıya 231 tıbbiyeli adına Hüseyin Fikret ve Remzi Osman Beyler katılır. Ayrıca bu toplantıya katılan önemli isimler şu şekildedir; Mehmed Emin, Ahmed Ferid, Yusuf Akçura, Mehmed Ali Tevfik, Emin Bülend, Fuad Sabit ve Ahmed Ağaoğlu. Toplantıya ise İTC'nin İstanbul Milletvekili Ahmet Nesimi Bey başkanlık etmiştir.¹¹⁶

Fuad Sabit Bey'in teklifi neticesinde kurulacak cemiyete Türk Ocağı ismi verilmiştir. Cemiyetin ilk nizamnamesi kaleme alınmıştır. Mehmed Emin, Ahmed Ferid, Ahmed Ağaoğlu, Dr. Fuad Sabit kurucular olarak belirlenmiştir. Geçici idare heyetine de Mehmed Emin (Reis), Yusuf Akçura (II. Reis), Mehmed Ali Tevfik (Kâtip), Dr. Fuad Sabit (Veznedar) olarak seçilmiştir.¹¹⁷

Cemiyet fiili olarak 20 Haziran 1911 tarihinde faaliyete geçmiştir. Resmi kuruluş tarihi olan 12 Mart 1328 (25 Mart 1912) tarihine kadar olan süreçlerde de nizamnamenin oluşturulması husunda toplantılar yapmışlardır.¹¹⁸ Fiili kuruluşundan 9 ay sonra Türk ocakları resmen kurulmuştur. Mesul murahhaslar tarafından resmi kuruluş, “*Tanin*” gazetesinden ilan edilmiştir.

Türk Ocağı'nın kuruluşu, 18 Mart 1918 tarihli *Tanin* gazetesinde şu ifadelerle duyurulmuştur: “*Yüce Allah'ın lütfu ile teşkil edilen Türk Ocağı'nın hükümetten resmi izni alındığı ilan olunur. Sorumlu temsilci: Kâhya Emin, Ağaoğlu Halis, Turgut*”.¹¹⁹ Cemiyetin amacın gazetede şöyle paylaşılmaktaydı:

“Türk Ocağının Maksadı

1328 (1912) yılında yayınlanan Türk Ocağı Esas Nizamnâmesi'nde, cemiyetin maksadı şöyle belirtilir:

2. Madde- Cemiyetin maksadı, akvâm-ı İslâmiyenin bir rûkn-i mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisâdi seviyelerinin terakki ve i'lâsıyla Türk ırk ve dilinin kemâline çalışmaktır.

3.Madde- Cemiyet maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risâleler neşrederek mektepler açmağa çalışacaktır(...).

¹¹⁶ Y. Sarımay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.126.

¹¹⁷ H.N. Orkun, **Türkçülüğün Tarihi**, s.102.

¹¹⁸ Yusuf Akçura, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri**, Ankara, 2001, s.243.

¹¹⁹ **Türk Yurdu**, I, Tutibay Yayınları, Ankara,1998, s.170; **Türk Ocaklarına Dair Bazı Vesikalar (1912-1995)**, (Haz: Yücel Hacaloğlu), Ankara, 1995, s.5; **Türk Ocakları Umumi Katibi Dr. Fethi Erden'in Ocak Hatıraları**, (Haz: Celil Bozkurt), Ankara,2019, s.22-23.

4. Madde- Ocak maksadını tahsile çalışırken sırf milli ve içtimâi bir vaziyette kalacak, asla siyâset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyâsi fırkalara hâdim bulunmayacaktır.”¹²⁰

I-Türk Ocakları’nın Teşkilatlanması

Kurulduktan sonra ilk toplantısını Akbıyık’ta bulunan “*Türk Yurdu*” dergisinin binasında yapıldı. Daha sonra Divan yolunda üç odalı bir binaya taşınmıştır. 1912 yılında Türk Ocakları art niyetli kişilerin hedefi haline gelmiştir. Özellikle Balkan Savaşları sonrası yaşanan yenilgi sonucunda Türk Ocaklarının diğer unsurlara arsında ayrılıkçı fikirler soktuğu yönünde kara propaganda yapmışlardır. Arnavutların, Arapların, Yahudilerin, Rum ve Ermenilerin gizliden ve açıktan faaliyet yürüten cemiyetleri olmasına rağmen bazı zümreler Türk Ocaklarına tepki göstermekteydi.¹²¹

Türk Ocağının kurulduğu süreçte, amaç ve hedeflerinin tam olarak anlaşılamadığı bir durum söz konusuydu. Kuruluş farklı grupların hedefi haline gelmiştir. Bu gruplar üç görüş etrafında yoğunlaşmışlardır. Bunlardan en kalabalık olan birinci grup, konuya lakayt ve küstah bir şekilde yaklaşmaktaydı. Bu grup üyeleri, “*Canım Efendim! Buna sanki ne lüzum var. Türk olduğumuzu güya bilmiyor muyuz? Acem ocağı açacak değiliz ya, elbette Türk’üz işte! Malûmu ilâma ne hacet?*” diyerek tepkilerini ifade ediyorlardı. İkinci grup ise güçlü bir imparatorluk terbiyesinin etkisi altında bulunanlardan oluşmaktaydı. Bu grup, İmparatorluğun Müslüman tebaasının arasındaki bağı zayıflatmaktan korkmaktaydı ve şöyle düşünüyorlardı: “*Ya Arap Ocağı, Arnavut Ocağı, Çerkes Ocağı, Kürt Ocağı da açılmak istenilirse*” diyerek endişelerini dile getiriyorlardı. Üçüncü grup ise din terbiyesinin etkisi altında bulunanlardı. Bu grup, “*Efendim, (bize, şimdi, garplılık için söylendiği gibi) milliyetçilik dini İslâm’a*

¹²⁰ Bu maddeler, Türk Ocağı'nın kuruluş amaçlarını ve işleyiş prensiplerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır: 2. Madde: Türk Ocağı'nın ana amacı, Türklerin eğitim, sosyal ve ekonomik durumlarını iyileştirmek ve Türk ırkı ile dilinin gelişimine katkı sağlamaktır. Burada vurgulanan, milli kimliğin güçlendirilmesi ve kültürel mirasın korunup geliştirilmesidir. 3. Madde: Bu amaç doğrultusunda, Türk Ocağı'nın eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri yürüteceği, kulüpler açıp dersler, konferanslar ve yayınlar düzenleyeceği belirtilmiştir. Bu faaliyetler, bilgi ve farkındalığın artırılması yoluyla Türk toplumunun gelişimine katkıda bulunmayı hedefler. 4. Madde: Türk Ocağı'nın siyasi faaliyetlerden uzak duracağı ve sadece milli ve sosyal konulara odaklanacağı vurgulanmaktadır. Bu, cemiyetin tarafsızlığını koruma ve siyasi çatışmalardan uzak bir eğitim ve kültür platformu oluşturma amacını gösterir. Bu maddeler, Türk Ocağı'nın toplumsal ve kültürel bir hareket olarak nasıl konumlandığını ve milli kimliğin güçlendirilmesine yönelik stratejik hedeflerini detaylı bir şekilde açıklar. Eğitim ve kültür odaklı bir yaklaşımla toplumun her kesimine hitap etme ve onları bilgilendirme amacını güder. (**Türk Ocakları Tarihi**, s.15.)

¹²¹ Abdülhak Şinasi Hisar, “*Ocağın Doğduğu Zaman Ve Muhit*”, **Türk Yurdu**, IX/21, (Ekim-1988), s.55-56; Y. Sarımay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.128; **Türk Ocakları Umumi Kâtibi Dr. Fethi Erden’in Ocak Hatıraları**, s.24.

mugayirdir (güya o zamanlara kadar Müslümanlar arasında nice muharebeler olmamış gibi), elhamdülillah hepimiz Müslüman'ız. Bu rabıta mevcutken bunu gevşetecek tefrikalara ne hacet?" diyerek muhalefetlerini ifade ediyorlardı. Bu grup, Şeyh Cemaleddin-i Efgani'nin Müslüman milletlerini birer birer milli şuurlarına erdirmekle Müslüman birliğinin kuvvet ve öneminin artacağı fikrine karşı çıkmaktaydılar.¹²²

Ahmed Ferid (Tek)'in Milli Meşrutiyet Fırkası'nı kurmak için başkanlıktan ayrılması Türk Ocaklarını kapanma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Ocaklı gençlerin istişaresi sonrası Hamdullah Suphi Bey'in başkan olması konusunda fikir birliği sağlanır. Hamdullah Suphi Bey bu durumu olumlu karşılayarak kabul eder. 18 Mayıs 1913'te yapılan kurultayda Hamdullah Suphi Bey başkan olur.¹²³ Bundan sonraki süreçte Hamdullah Suphi Bey liderliğinde Türk Ocakları daha aktif ve etkin bir hal alır. Balkan yenilgisinin ardından, Genç Kalemli hareketinin önemli isimleri Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi fikir adamlarının İstanbul'a gelmesi Türk Ocakları için olumlu bir sonuç doğurmuştur. Fikir ve teşkilatlanmada önemli katkıları olmuştur. Ziya Gökalp'in liderliğinde, Türk milliyetçiliği gerçek anlamda merkezini Türk Ocaklarında bulmuş ve sınırlarını genişleterek etkisini artırmıştır. Balkan Savaşları sonrası Türk Ocakları, maddi sorunlarını büyük ölçüde çözerek fonksiyonlarını yerine getirmeye başlamıştır. Hamdullah Suphi'nin ifadesiyle bu dönemde *"kendini red ve inkâr eden hava"* tamamen dağılmıştır. Gökalp'in sınıflandırmasına göre, Doğu ve Batı beynelmileli yetine takılmakta ısrar edenler hariç, herkes Ocaklara üye olmuştur.¹²⁴

Türk Ocaklarının canlanmasıyla birlikte düzenlenen konferanslar, konserler ve temsiller büyük ilgi görmüş ve Ocak merkezi Beyazıt'ta Soğan Ağa Mahallesi'ndeki bir konağa taşınmıştır. Bu konağın bahçesine 600-700 kişi kapasiteli bir sinema salonu eklenmiştir. Hamdullah Suphi'nin aldığı yardımlar nedeniyle Türk Ocağının İttihat ve Terakki'ye alet edildiği iddialarına rağmen, 1913'teki kongrede Suphi yeniden başkan seçilmiştir. Yusuf Akçura, Celâl Sahir, Âkil Muhtar ve Hasan Ferit de yönetim kuruluna katılmıştır.¹²⁵

I. Dünya Savaşı öncesinde İstanbul Türk Ocağının üye sayısı hızla artmış, İstanbul dışında da şubeler açılmıştır. 1914'te 16, 1916'da ise 25 Türk Ocağı kurulmuştur. 1918'de yapılan kongrede, İstanbul ve vilayetlerde 35 kadar Ocak açıldığı

¹²² A.Ş. Hisar, *"Ocağın Doğduğu zaman ve Muhit"*, s.56.

¹²³ Y. Sarınoy, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, s.129-130.

¹²⁴ Y. Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, s.249; *Türk Ocakları Umumi Kâtibi Dr. Fethi Erden'in Ocak Hatıraları*, s.24-25.

¹²⁵ Y. Sarınoy, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, s.133.

bildirilmiştir. Bu dönemde İstanbul merkez Ocağının yanı sıra Adana, Bakü, Bursa, Giresun, İzmir, Konya gibi birçok yerde Ocaklar faaliyet göstermiştir. Hamdullah Suphi, Türkistan ve Çin'de açılan Ocakların da düşman eliyle kapatılana kadar faaliyet gösterdiğini belirtmiştir.¹²⁶

I. Dünya Savaşı sırasında Ocak fikri hızla yayılmış ve "*vatanda Ocaklı*" diye bir tip ortaya çıkmıştır. Savaş nedeniyle uzun süre kongre yapamayan Türk Ocakları, ancak 1918'de kongre düzenleyebilmiştir.¹²⁷ 14 Haziran 1918 tarihinde gerçekleştirilen kongre, devam eden savaş koşulları nedeniyle yaklaşık 150 delegenin katılımıyla düzenlenmiştir. Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi tarafından yönetim kurulu raporunun sunulmasıyla açılış yapılan bu kongrede, Türk Ocaklarının son beş yılda gerçekleştirdiği faaliyetler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Rapor, hem kongrenin ertelenmesine neden olan faktörleri hem de katılımın sınırlı kalmasının savaş şartlarına bağlı olduğunu vurgulamıştır.¹²⁸

28 Haziran'da tekrar başlayan kongrede, kadınların da Ocağa üye olabilmesi kabul edilmiştir. Hars ve İlim Heyeti oluşturulmuş, Mehmet Emin (Yurdakul) başkanlığa, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) genel sekreterliğe getirilmiştir. Hars ve İlim Heyetine seçilenler arasında Ziya Gökalp, Halide Edip (Adivar) ve Ahmet Ağaoğlu gibi isimler yer almıştır. Kongrede idare heyetine çeşitli encümenler oluşturma yetkisi verilmiş, Türkçülük ve Matbuat, Türk Gücü, Köy Teşkilatı, Bakım, Neşriyat ve Sanayi Encümenleri kurulmuştur. Osmanlı Dönemi Türk Ocaklarının son kurultayı, 18 Ekim- 1 Kasım 1919 (1335) tarihleri arasında İstanbul Üniversitesinin konferans salonunda gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda mali konular üzerine bazı tartışmalar yaşanmıştır. Hamdullah Suphi, bu kurultayda tekrar Türk Ocaklarının başkanı olarak seçilmiştir.¹²⁹

Türk Ocakları, Ziya Gökalp' in liderliğinde Türk milliyetçiliğinin merkezi haline gelmiş ve genişleyen etkinliği ile Osmanlı Devleti'nde, önemli bir rol oynamıştır.

¹²⁶ **Türk Ocakları Tarihi**, s.58; Y. Sarınoy, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.134-135.

¹²⁷ 14 Haziran 1918 tarihinde Türk Ocaklarının kurultayı Türk Yurdu dergisinde " *Günlerden beri ümitler, heyecanlarla beklenen Türk Ocağı'nın umûmî kongresi geçen haftanın cuma gününde ilk celsesini akdetti. Ve rûznâmesine dahil maddeleri birer birer tetkik ederek gençliğe mahsus bir vecd içinde biraz müteheyyiç ve bir parça gürültülü tezahürat ile hararet ve hareket ile dolu saatler geçirdi.*" Şeklinde ifade edilmiştir. (**Türk Yurdu**, VII, Tutibay Yayınları, Ankara,2000, s.229.)

¹²⁸ Beş yıllık dönem içerisinde, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı gibi iki önemli çatışma yaşanmıştır. Türk Ocakları'na bağlı üyelerin büyük bir kısmı, bu savaşlarda aktif görevler üstlenmiştir. Üyelerin çoğunluğunu oluşturan gençlerin her iki savaşa da katılımı, Türk Ocakları'nın kurultayının bu döneme ertelenmesine sebep olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın devam ediyor olması ve üyelerin büyük çoğunluğunun cephede bulunması nedeniyle, kurultay az sayıda delege ile başlamak zorunda kalmıştır. ("*Türk Ocağı idare Heyeti*", **Türk Yurdu**, VII, Tutibay Yayınları, Ankara, 2000, s.215-227.)

¹²⁹ Y. Sarınoy, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.136-137.

Balkan Savaşları sonrasında kurumsal yapısını güçlendiren Ocaklar, sosyal ve kültürel faaliyetlerle geniş bir kitleyi etkilemiştir. Hamdullah Suphi'nin başkanlığı döneminde, maddi yardımlar nedeniyle İttihat ve Terakki'ye alet edilme suçlamaları olsa da Ocaklar milliyetçi ideolojiyi yayma konusunda başarılı olmuştur. I. Dünya Savaşı dönemi, Ocakların hızlı yayılmasına ve milliyetçi kimliğin pekişmesine zemin hazırlamıştır. Kongreler ve idare heyetinin çalışmaları, Ocakların örgütsel yapısını güçlendirmiş ve milliyetçi hareketin devamlılığını sağlamıştır.

II- Türk Ocakları ve Siyaset

Türk Ocağı siyasetle arasına mesafe koymak istese de içinde bulunulan maddi ve siyasi şartlar cemiyetin siyasete yakınlaştırmıştır.¹³⁰ Maddi bir bunalım içinde bulunan Türk Ocakları İTC'nin para yardımını kabul etmek zorunda kalmıştır. İTC ise Türk Ocaklarının Potansiyel gücü ve fikri rehberliğinden istifade etmiştir. Balkan Savaşları'nın yenilgiyle sonuçlanmasından sonra İTC Türkçülüğe yönelmiştir. İTC'nin önemli liderlerinden olan Cemal ve Talat Paşalar Türk Ocaklarının toplantılarına katılarak kendilerinde ocaklı olduklarını belirtmişlerdir. Cemal Paşa Bahriye nazırlığı yaptığı dönemde, Heybeliada da bulunan Bahriye Mektebinde Hamdullah Suphi ve Yusuf Akçura' ya tarih dersleri verdirmiştir.¹³¹ Memleketin zor zamanlar geçirdiği süreçte her iki cemiyete birbirlerinin mevcut konumuna saygı göstererek ortak hareket etmiştir. Türk Ocaklarının pek çok önde gelen ismi İTC'nin Merkez umumi azası ve milletvekiliydi.¹³² Enver Paşa Harbiye Nezaretine Hamdullah Suphi beyi davet ederek Kafkas cephesine yapmayı planladığı harekât öncesi Türk Ocaklı subayların listesini istemiştir. Ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa'nın Azerbaycan'da yapacağı operasyon için görevlendirilecek kişiler Türk ocağına mensup kişiler arasından seçilmiştir. Azerbaycan, Kırım, Kafkasya ve Türkistan gibi Türk yurtlarında fikir ve

¹³⁰ Balkan Savaşları'ndan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkçülük politikasını benimsemesiyle birlikte, Türk Ocaklarına yardım ve destek artmıştır. İTC, iktidarı tek başına ele aldığı süreçte, Türk Ocakları dışındaki tüm cemiyetler kapanmıştır. Türkçülük fikrinin giderek güçlenmesi ve Türk aydınları ile gençleri arasında yayılmaya başlaması, İTC'nin Türk Ocakları yönetimini ele geçirme amacı gütmüş olmasıyla sonuçlanmıştır. Terakki Merkez-i Umumi azalarından Ziya Gökalp ve Hüseyinzade Ali gibi isimler, Türk Ocağına nüfuz etmek istemişlerdir. 1918 yılında gerçekleşen Türk Ocakları kurultayında Ziya Gökalp'ı başkan seçtirmek istemelerine rağmen, Hamdullah Suphi Bey tekrar genel başkan olarak seçilmiştir. İTC ve Türk Ocakları arasında ideolojik ve maddi bir bağ olmasına rağmen, Türk Ocakları özerkliğini muhafaza etmiştir. (Yusuf Sarıncı, “*Türk Ocakları ve Siyaset*”, **Türk Yurdu**, XXXI/282, (Şubat-2011), s.11.

¹³¹ Nevzat Artunç, **Cemal Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı**, Ankara, 2023, s.48.

¹³² Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Ağaoğlu, Akil Muhtar, Kâzım Nami (Duru), yanı sıra Hüseyinzâde Ali, Ziya Gökalp gibi önemli fikir adamları da İTC mensubuydu.

teşkilatlanmalara öncülük etmesi maksadıyla Türk Ocağı mensupları bahsi geçen bölgelere gönderilmiştir.¹³³

III- Din ve Milliyetçilik

Din ve ideolojiler doğrudan veya dolaylı olarak siyasal sistemlere etki etmektedir. Bahsi geçen kavramlar toplumsal çatışmalara dönüşebilmektedir. Ayrıca insanların göstermiş oldukları hal ve davranışlar, inançların birer yansımasıdır. Toplumların benimsemiş oldukları inanç ve ideolojiler bazen toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeye bilir. Bünyesinde farklı inanç ve ideolojileri barındıran toplumlarda çatışma ve ayrışmalar kaçınılmazdır. Din toplumsal bütünleşmeyi sağlayan temel unsurlardan biridir. Toplumsal işleyişi bozacak bireysel hal ve tutumları dinin emir ve yasakları kısıtlar. Marksizm dinlerinde ideolojiler gibi, sınıf çatışmalarının bir ürünü olduğunu savunur. Din mevcut düzenin ve egemen unsurun bir ideoloji olduğunu ileri sürmektedir.

1- İslamcıların Bakış Açısı

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, değişim ve dönüşüm tartışmaları, Balkan Savaşları ile birlikte yeni bir tartışmayı başlatmıştır. Osmanlıcılık iflas etmiş, bu durum aydınları Türk ve İslam kimliği etrafında yeni çareler aramaya itmiştir. İslamcı çevrelere göre Balkanlarda yaşanan büyük hezimetin nedeni milliyetçiliktir. Avrupa'ya özenerek milliyetçilik fikrine kapılan, Türklerin kendi elleriyle tuzağa düştüğü belirtilmiştir. Mehmet Fahreddin söz konusu durumu şu şekilde izah etmekte *"İşte bu felâketler sırf bizim tefrikalarımızın, henüz mâder-i inkılâbın bir tıfl-ı şîr-hârı olduğumuzu unutarak sanki asır-dî- de bir hayât-ı hürriyyet ve meşrûtiyyet içinde tekemmül etmişiz gibi kör körüne Avrupa'ya taklîden fırkalar teşkiline, millet içinde milliyetler, kavmiyetler, unsuriyetler icâdına kalkışmamızın cezâ-yı mâ-yelikıdır. Bu felâketleri biz kendi şımarıklığımızla, kendi azgınlığımızla celb ettik! Kendimiz çanak tuttuk! Efsûs... ki hâlâ akıllanmadık! O müdhiş uçurumdan yuvarlanan Rumeli'den ibret almadık, mütenebbih olmadık! Sinek tabîatında mıyız neyiz, muttasıl düşmanın gerdiği ağın etrâfında uçuşuyoruz! Kendi ayağımızla o tuzağa tutulmaya çalışıyoruz!"*¹³⁴

¹³³ M. Saray, **Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı**, s.65.

¹³⁴ Mehmet Fahreddin, "Son Darbe Karşında Milliyet Kavgaları I", **Sebilürreşad**, XI/274, (28 Teşrinsani 1329 / 28 Kasım 1913) s.210; Yahya Kemal Taştan, **Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliği**, İstanbul, 2019, s.132.

İslamcı kesime göre din ve milliyet kavramları aynı şeyi ifade etmektedir. Milletleri yaratan şeyin din olduğu, etnik kökeni ne olursa olsun kişi inandığı dinin milletidir. Dinin Allah'a, milletin ise peygambere mensup olduğu düşüncesi benimsenmiştir. İnsanlara dini emirleri ileten ve onları doğru yola davet eden peygamber milliyeti yaratan kişidir¹³⁵. Mehmet Fahreddin'e göre milliyet davası güdenlerin dinden uzaklaştığını belirtmiştir. *İslâm'da "millet", "din"den ibâret olunca herhangi bir unsur-ı İslâm tarafından dermiyân olunacak "milliyet" da'vâsı o "millet"ten ve binâenaleyh o "din"den ayrılmak demek olmaz mı? "Millet-i İslâmiyye" ya vardır ya yoktur. Varsa onu teşkil eden anâsır-ı muhtelifeden her biri kavmiyetine müstakil birer milliyet mâhiyet-i muhayyelesi verince "millet-i İslâmiyye" nerede kalır? Vahdet-i milliyye-i İslâmiyye içinde milliyet da'vâsına akıl erdirecek, bunun imkânını, vücûdunu isbât edebilecek, bir sultân-ı hükemâ varsa lütfen bize anlatsın!*¹³⁶

Turancılığı ise din çerçevesinde yorumlanmaktadır. *"Ulu Tanrı'nın birliğine candan inanmış, yüce Peygamber'ini yürekten gerçekleştirmiş, Tanrı'dan getirdiği Kur'ân'ını gözleri sevgi yaşlarıyla dolarak öpüp başı üzerine kaldırmış bir Türk'e, haçı göğsünde bir Macar'ı gösterip "Sen şu haçlı Macar Türk'ünü mü seversin yoksa şu Müslüman Arap'ı mı... O, Arap fakat Müslüman, bu Türk fakat Hristiyan?" diye sorunuz! Göreceksiniz ki o Türk Macar'a karşı yüzünü ekşiterek: "Vay.... Bu haçlı herif Türk mü? Hiç Türk göğsüne haç takar mı? Ben öyle haçlı Türk tanımam, her kim Müslüman ise işte benim öz candan kardeşim odur: Ben onu severim." diyecek. Hatta Macar'ın Türk olduğunu anlayınca Türklüğünden nefret bile edecek. Şimdi nerede kaldı "Türk milliyet-i muhayyelesi" ki Türklerin hayâli bile ondan kemâl-i tevahhuşla kaçıyor?"*¹³⁷

İslamcı kesimden Türk Milliyetçiliğine en sert eleştiri Babanzade Ahmet Naim tarafından yapılmıştır. *"İslâm'da Da'vâ-yı Kavmiyyet"* başlıklı makalesinde sert eleştiriler yöneltmiştir. Meşrutiyet döneminin ortaya çıkardığı milliyetçilik fikrine önem atfedilmesine Şiddetle karşı çıkmıştır. Türkçülüğün yeni amaç ve idealler doğururken eski gelenekleri yok edeceğini belirtmiştir. Türkçülüğü dinsizlik olarak nitelemiştir. Dini inancının yanında milli bir inanç inşa etmenin bir macera olduğunun altı çizmiştir. Türklük ve İslamiyet'in birbirinden ayrılmayacağını, birinin ötekine feda

¹³⁵ Mehmet Fahreddin, "Son Darbe Karşında Milliyet Kavgaları II" **Sebilürreşad**, XI/277, (19 Kanunievvel 1329/19 Aralık 1913), s.262.

¹³⁶ Mehmet Fahreddin, "Müslümanlıkta Bir Millet Var I", **Sebilürreşad**, XI/279, (16 Kanunisanı 1329/16 Ocak 1914), s.299; Y.K. Taştan, **Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliği**, s.133.

¹³⁷ Mehmet Fahreddin, "Müslümanlıkta Bir Millet Var I", **Sebilürreşad**, XI/279, (16 Kanunisanı 1329/29 Ocak 1914), s.324.

edilemeyeceğini belirtir.¹³⁸ Ahmet Naim'e cevap olarak: Ahmet Ağaoğlu "*İslam'da Dava-yı Kavmiyet*" isimli makalesiyle cevap vermiştir. Türklerin İslamiyet'i galip sıfatla kabul etiklerinin altını çizen Ağaoğlu, İslamiyet uğruna milli varlıklarını, dillerini ve edebiyatlarını unuttuklarını vurgulamıştır. Ziya Gökalp ise dini ayrı bir kimlik olarak görmemektedir. Din, Türk kimliğinin bir parçası olarak nitelemektedir. Din; tarih, kültür, dil gibi Türklüğün tamamlayıcı unsurlardır. Ayrıca din, dilden sonra gelen ikinci unsurdur.¹³⁹

IV- Mütareke Dönemi Türk Ocakları

Mütareke Dönemi'nde¹⁴⁰ Türk Ocakları mensupları haksız işgallere karşı yürütülen protesto ve mitinglerde en ön saflarda yer almışlardır. Halide Edip, Hamdullah Suphi, Mehmet Emin (Yurdakul) ve Hüseyin Ragıp (Baydur) gibi önde gelen Ocaklılar, Mütareke İstanbul'unda etkin rol almışlardır. Türk milletinin haklı davasını uluslararası kamuoyuna duyurmak amacıyla Milli Kongre Cemiyetinin kurulmasında öncü olmuşlardır. İzmir'in Yunanlılara verileceğinin duyulması üzerine aralarında Türk Ocağı ve diğer milli cemiyetler, 13 Mart 1919'te İzmir Tiyatrosunda "*Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti*" adına bir toplantı düzenlemiştir.¹⁴¹ Sonraki süreçte kurulan Redd-i İlhak Heyeti İzmir Türk Ocağında çalışmalarına başlamıştır. Burada Halit (Moralı) Bey tarafından 14 Mayıs 1919 tarihinde hazırlanan Redd-i İlhak beyannamesi telgrafla Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilmiştir. İzmir halkı mitinge davet edilmiş, gece yarısı büyük bir miting yapılmıştır.¹⁴² Ayrıca İzmir'in işgalinden sonra kurulan Tahkik-i Mezalim Heyeti ile Hamdullah Suphi Bey, incelemeler yapmak için bölgeye gitmiştir. Bu girişimler işgaller, karşında Türk milleti arasında birlikte

¹³⁸ Ahmet Naim "*İslam'da Dava-yı Kavmiyyet*", **Sebilürreşad**, XII/ 293, (10 Nisan 1330 / 23 Nisan 1914), s.114-128.

¹³⁹ Y.K. Taştan, **Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliği**, s.134-135.

¹⁴⁰ Mütarekeden sonraki süreçte, Yusuf Akçura iki siyasi düşüncenin ortaya çıktığını belirtmekte. Bunlardan ilki zehirden şifa ummak olarak nitelediği İtilaf devletlerinden birinin himayesine girmek. Asırlardır gizli ve açık olarak Türk yurdunda, Türk milletinin varlığını silmek isteyen düşmandan millete fayda gelmeyeceği açıktı. Ama bu düşüncüyü başta Padişah ve Damat Ferit Paşa ve çevresindekiler çoktan benimsemişlerdi bile. Kendi şahsi iktidarlarını korumak için devletin ve milletin bağımsızlığını feda etmeye hazırlardı. Mısır, Tunus gibi Avrupalı devletlerin himayesinde olan yerlerin vaziyeti hakkında bilgi sahibi değillerdi. Göz ardı edilen diğer hususlar ise Türk milleti yabancı idarenin hiçbir türüsünden hoşlanmaz. Hilafet makamını elinde bulunduran Padişah ise Hristiyan bir devletin himayesine girmeyi kabul etmekteydi. İkinci görüş ise milli ordu, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Büyük Millet Meclisi kavramlarının etrafında toplanmış bağımsızlık için mücadele etmeye hazır Türk Milleti. Başsız kalan toplumda bu bilincin uyanmasında ise Mustafa Kemal Paşa'nın etkisi büyüktü. (Yusuf Akçura, **Türk Devriminin Programı**, İstanbul, 2017, s.115.)

¹⁴¹ Celal Bayar, **Bende Yazdım**, V, İstanbul, 1997, s.144-145; Erdal Yılmaz, **Dört Devirde Bir Muhallif Abdülkadir Cami Baykurt (1877-1949)**, Ankara, 2018, s.76.

¹⁴² E. Yılmaz, **Dört Devirde Bir Muhallif**, s.84-85.

mücadele etme fikrinin oluşmasındaki temel etkenler arasındadır. Ülkeyi idare edenler meseleyi siyasi olarak çözme düşüncesi güderken halk meseleye tek taraflı bakmayarak çeşitli yollarla kurtuluş çarelerine başvurmaktaydı. Son Osmanlı Mebusan Meclisine Saruhan mebusu olarak giren Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, Misak-ı Milli metnin okunmasından sonra şöyle bir konuşma yapmıştır: *"Anadolu'da vatan müdafaası için ortaya çıkmış olan Kuvâ-yı Milliye'yi tanıdığımızı, milli hareketi tasvip ettiğimizi ve bu harekete istinad etmekte olduğumuzu dünyaya karşı ilan etmeliyiz. Dağınık sürüye yol gösterecek Çoban Yıldızı, milli bir ümit halinde Anadolu topraklarının üzerinde doğup yükselmiştir. Bugünkü vazifesi vatan müdafaasından ibaret olan Millet Meclisi, bu müdafaada yalnız olmadığını, son vazife için yeni bir mücadelenin lüzum gösterdiği bütün fedakârlıklara razı olarak mücadele ve istiklal bayrağını çeken Anadolu hareketiyle, bizim aramızdaki iştirak ve vahdeti kayıt ve ilan etmelidir. Ancak bundan sonra söz söylemek, müzakere etmek, karar vermek hakkına haiz oluruz"*¹⁴³

1920'de Beyazıt 'da bulunan Türk Ocağı binası İngilizlerce işgal edilmiştir. Bu durum üzerine Bindirek' te bulunan Millî Talim ve Terbiye Cemiyetinin binası kiralanarak Türk Ocağı tekrar açılmıştır. Burası da 9 Mart 1920'de işgal edilmiştir.¹⁴⁴ Bu durum karşısında nasıl bir tavır takınılması gerektiği, telgraf vasıtasıyla Hamdullah Suphi Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya sorulunca kendisi durumun elçilikler nezdinde protesto edilmesini istedi. İstanbul'un resmen işgale edilmesinden sonra Türk Ocakları mensupları Anadolu'ya geçerek Mustafa Kemal Paşa'nın lideri olduğu Millî Mücadele hareketine katılır. Özellikle fikriyat ve teşkilatlanma açısından önemli katkıları olmuştur.¹⁴⁵

Yusuf Akçura¹⁴⁶ öncülüğünde; 1921-1922 yılları arasında Türk Ocağının çatısı altında başlatılan Serbest Halk Dersleri¹⁴⁷, TBMM Hükümetinin kurumsallaşma

¹⁴³ Y. Sarıнай, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.227.

¹⁴⁴ **Türk Ocaklarına Dair Bazı Vesikalar (1912-1995)**, s.8

¹⁴⁵ Y. Sarıнай, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.228.

¹⁴⁶ Yusuf Akçura Millî Mücadele döneminde serbest dersler adı altında maliye, iktisat, hukuk, tarih gibi sahalarda konferanslar vermiştir. Özellikle iktisat ağırlıklı konferanslar ağırlıkta olmuştur. Kasım 1922 Tarihinde Bursa Türk Ocağı şubesinde İktisadi sahada uyulması gereken prensipler konusunda bir konferans vermiştir. Memleketin kalkınması için herkesi iktisadi savaşa davet etmiştir. Bu savaşın adını Cihad-ı Ekber koymuştu. Millî Mücadeleden sonra vermiş olduğu konferansları *"Siyaset ve İktisat"* isimli eserde topladı. (Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul,1994, s.388; Gürhan Kat, **Cumhuriyet döneminde Yusuf Akçura**, Ankara, 2010, s.171.)

¹⁴⁷ Derslerin başlangıcında; İnsanlık tarihinin başlangıcı, genel olarak maddi ve manevi değerler üzerine inşa edilmiştir. Doğu ve Batı medeniyetlerinin karşılaştırılmasında, genellikle bireylerin kendi perspektifleri doğrultusunda yorumlar yapıldığı görülmektedir. Batı medeniyetini yüceltenler, Doğu'nun hem maddi hem de manevi açılardan Batı'ya kıyasla geri kaldığını savunurken; Doğu medeniyetini savunanlar, genellikle Batı'nın maddi üstünlüğünü kabul etmektedirler. Modern teknolojiler ve günlük yaşamda kullanılan nesneler gibi tren, vapur, uçak, telgraf, telefon ve giysiler gibi pek çok unsur Batı

sürecinde yeni yetişen kadroları bilgilendirmek ve milli bir bilinç yaratmak amacıyla düzenlenmiştir. Yusuf Akçura, bu derslerde öncü bir rol üstlenmiş ve derslerin yöneticiliğini yaparak, çeşitli konularda eğitimler vermiştir. Bu dönemde verilen dersler, iktisat, siyaset bilimi, dil, tarih, hukuk ve sosyoloji gibi çeşitli alanları kapsamıştır, böylece geniş bir perspektiften milli eğitim sağlanmıştır.

Akçura'nın bu süreçteki katkıları, özellikle eğitim metodolojisi ve içeriği açısından dikkate değerdir. Millî Mücadele'nin zorlu koşulları altında, Akçura'nın dersleri ve konferansları, yeni kurulan TBMM'nin ideolojik ve eğitim ihtiyaçlarına cevap vermek için tasarlanmıştır. Özellikle *"İskolastik Usul Nedir?"* başlıklı konferansında, o dönemdeki eğitim yöntemlerinin eleştirisini yaparak, daha bilimsel ve eleştirel düşüncüyü teşvik eden yöntemlerin benimsenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Millî Mücadele döneminde Türk Ocağı ve Yusuf Akçura'nın eğitim faaliyetleri, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasında kritik bir rol oynamıştır. Bu dönemde yapılan eğitimlerle, milliyetçilik, halkçılık ve modern bilimsel anlayışın yayılması sağlanmış, bu da genç cumhuriyetin ideolojik temellerini güçlendirmiş ve toplumsal dönüşümü hızlandırmıştır. Akçura'nın liderlik ettiği Serbest Halk dersleri, bu süreçte önemli bir eğitim platformu olarak yeni devletin ideallerini yansıtan bir nesil yetiştirmede önemli bir görev üstlenmiştir. Bu dönemde verilen eğitimler, aynı zamanda milli mücadelenin ruhunu canlı tutmuş ve Türk toplumunda milli bilincin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.¹⁴⁸

Türk Ocakları, Türk aydınlanması ve milliyetçiliğinin yapılandırılmasında merkezi bir misyon üstlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısında, Türkler dışındaki diğer etnik gruplar arasında milli bilinç gelişmekte ve bu durum, yabancı güçlerin teşvikleriyle çatışma ve kargaşaya neden olmaktaydı. Türk Ocakları, milli kimliği koruyarak modern bir toplum inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda, hem entelektüel bir zemin oluşturarak hem de toplumsal bilinç yaratma çabalarıyla, Türk toplumunun çağdaşlaşma sürecine katkıda bulunmuştur.

medeniyetinin ürünleri olarak kabul edilir. Ancak, manevi medeniyet açısından Batı'nın bu denli etkili olmadığı iddia edilmektedir. Bu tartışmaların odağında, manevi değerlerin maddi medeniyetin bir ürünü olup olmadığı sorusu yer alır. Ahlak, estetik ve hukuk gibi manevi kavramların, maddi medeniyet ve üretim araçlarına bağlı olarak şekillendiği öne sürülmektedir. Toplum içinde üretim araçları değiştikçe, ahlak, felsefe ve hukuk gibi kavramların da evrim geçirdiği kabul edilir. Bu bağlamda, medeniyetlerin gelişimi ve dönüşümü üzerinde maddi koşulların belirleyici olduğu vurgulanır. (Y. Akçura, **Türk Devriminin Programı**, s.119-140.)

¹⁴⁸ Kemal Şenoğlu, Yusuf Akçura **Kemalizm'in İdeoloğu**, İstanbul, 2009, s.35-37.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK OCAKLARININ DOĞU ANADOLU'DA TEŞKİLATLANMASI

A- BÖLGENİN TARİHİ VE COĞRAFYASI

I- Vilâyât-ı Şârkiyye

Vilâyât-ı Şârkiyye, Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerini kapsayan bir coğrafi bölge olup Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Sivas gibi kritik şehirleri içermektedir. Ayrıca 93 Harbi'nde kaybedilen ve 1921 yılında tekrar Anavatan'a dahil olan Kars, Ardahan ve Iğdır'da (Elviye-i Selase) bu bölgeye dahildir. Günümüz idari yapısına göre ise Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Mardin, Siirt, Sivas, Şırnak, Tunceli, Urfa, Van şeklindedir.¹⁴⁹

Bölge, zorlu topografik yapısı ve stratejik konumu ile dikkat çeker; kapsamlı dağ silsileleri, yüksek rakımlı platolar ve zorlu kış şartları, bu bölgenin karakteristik özelliklerindendir. İpek Yolu'nun önemli bir kısmını barındırması nedeniyle tarihsel olarak büyük bir ticaret ve kültür merkezi olarak öne çıkmıştır.¹⁵⁰

Tarih boyunca Vilâyât-ı Şârkiyye'nin stratejik konumu hem savunma hem de fethedilme hedefi olarak önemini artırmıştır. Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde bu vilayetler, çeşitli etnik ve dini grupların yoğunlukta olduğu sosyal yapısıyla dikkat çekmiştir. Kürtler, Türkler ve Ermeniler başta olmak üzere farklı topluluklar arasındaki etkileşim, bölgesel tarih ve politikalar üzerinde belirleyici olmuştur. Bölgenin demografik ve etnik çeşitliliği, hem zengin bir kültürel mozaik oluşturmuş hem de zaman zaman etnik gerilimlere zemin hazırlamıştır. Vilâyât-ı Şârkiyye, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin modernizasyon çabaları ve uluslararası güç dengeleri arasında kalmış; bu süreçler bölge üzerinde derin izler bırakmıştır.¹⁵¹

¹⁴⁹ Osmanlı devrindeki idari yapı coğrafi durumdan ziyade idari bir teşkilatlanmadır. Bunun en büyük örneği ise, Vilayat-ı Şarkiye bölgesine dahil olan vilayetler; 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'ne yukarıda bahsi geçen illerden o zamanki idari yapıya göre delegeler katılım göstermiştir. Kars, Ardahan ve Iğdır'ın dahil olduğu Elviye-Selase bölgesinden ise doğrudan katılımcı yoktur. O dönemde Mondros mütarekesine aykırı hareket olarak yorumlanacağından ötürü o bölgeyi, Bayezid Sancağı delegesi, Avukat Hüseyin Avni (Ulaş) Bey temsil etmiştir. (M. Fahrettin Kırzioğlu, **Bütünıyla Erzurum Kongresi**, Ankara, 1993, s.4-5; S. Esin Dayı, **Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selase Meselesi**, Erzurum, 1997, s.35-37; Yücel Çil, **Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeler**, Erzurum, 2015, s.19-20.

¹⁵⁰ Erdal Aydoğan, **İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası 1908-1918**, İstanbul, 2005, s.15-16.

¹⁵¹ E. Aydoğan, **İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası 1908-1918**, s.16-18.

Osmanlı Devleti'nin Doğu vilayetleri, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başında özellikle İngiltere, Rusya ve Almanya gibi büyük güçlerin dikkatini çekmiştir. Bu devletler, bölgenin jeopolitik konumu, zengin doğal kaynakları ve karmaşık etnik yapısı nedeniyle bölgede çeşitli amaçlarla ilgi göstermişlerdir.

İngiltere: İngiltere'nin Vilâyet-ı Şârkîyye politikası, Hindistan'a giden deniz yollarını kontrol etme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu stratejik hedef, İngiliz İmparatorluğu'nun Asya ve Afrika'daki kolonileri ile olan bağlarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. İngiltere, bölgedeki Hristiyan azınlıkları, özellikle Ermenileri destekleyerek Osmanlı içindeki istikrarsızlığı artırmayı ve Osmanlı yönetimine karşı bir baskı unsuru oluşturmayı hedeflemiştir. Bu destek, zaman zaman diplomatik baskılar ve mali yardımlar şeklinde gerçekleştirilmiş, Ermeni meselesini uluslararası bir platforma taşımıştır.¹⁵²

Rusya: Rusya'nın bölgeye olan ilgisi, sıcak denizlere erişim sağlama arzusu ile derinden motive edilmiştir. Rusya, bölgedeki Hristiyan Ermeni ve Süryani nüfusları destekleyerek Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmeyi ve böylece bölgeyi kendi nüfuz alanına dahil etmeyi amaçlamıştır. Rus politikası, etnik gerilimleri körükleyerek Ermeni ve Kürt nüfusları arasında çatışmaları tetiklemiştir. Bu politika Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya doğru bir genişleme çabası Rusya'nın Panslavist emellerinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.¹⁵³

Almanya: Alman İmparatorluğu'nun bölgedeki çıkarları, ekonomik ve stratejik bağlantıları güçlendirmek üzerine kurulmuştur. Berlin-Bağdat Demir Yolu Projesi, Almanya'nın bölgedeki en önemli girişimlerinden biridir. Bu demir yolu, Alman sanayi ürünlerinin Orta Doğu pazarlarına erişimini sağlamayı ve aynı zamanda Almanya'nın politik ve askeri nüfuzunu artırmayı amaçlamıştır. Almanya, Osmanlı yönetimi ile yakın ilişkiler geliştirerek bu projeyi ilerletmeye çalışmış ve bu süreçte Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikalarında belirleyici bir rol oynamıştır.¹⁵⁴

Bu üç devletin Vilâyet-ı Şârkîyye üzerindeki politikaları, bölgenin tarihsel ve politik dinamiklerini derinden etkilemiş, 20. yüzyılın başlarında bölgedeki uluslararası rekabetin şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Bu rekabet, bölgeyi sadece bir

¹⁵² Tolga Başak, **İngiltere'nin Ermeni Politikası (1830-1923)**, İstanbul, 2008, s.27-29.

¹⁵³ Sevilya Aslanova, **20.Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)**, Konya, 2011, s.181-183; Burcu Özdemir, **Rusya'nın Kürt Politikası**, İstanbul, 2018, s.19-29.

¹⁵⁴ Lothar Rathann, **Berlin- Bağdat Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**, (Haz: Ragıp Zarakoğlu), İstanbul, 1982, s.62-65.

çatışma alanı olarak değil, aynı zamanda büyük güçler arasında yoğun diplomatik faaliyetlerin yaşandığı bir sahne haline getirmiştir.¹⁵⁵

II-Doğu Anadolu Bölgesi Coğrafyası

1941 yılında gerçekleştirilen 1.Türk Coğrafya Kongresi'nde Türkiye, 7 coğrafi bölge ve 21 alt bölgeye ayrıldı. Bu yeni düzenlemeye göre, Doğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin toplam yüzölçümünün yaklaşık %20'sini kapsayan geniş bir alanı içine alır. Türkiye'nin doğu sınırlarından başlayarak İç Anadolu Bölgesi'ne doğru genişleyen üçgen şeklinde bir yapıya sahip olan bu bölge, yaklaşık 157.000 km²'lik bir alanı kaplar. Bölgenin bu geniş ve stratejik konumu, Türkiye'nin coğrafi çeşitliliğini ve bölgesel özelliklerini daha da belirginleştirir.¹⁵⁶

Doğu Anadolu Bölgesi; Türkiye'nin doğu kesiminde, geniş bir coğrafi alana yayılarak 38° 45' ile 44° 49' doğu boylamları arasında ve 36° 57' ile 41° 37' kuzey enlemleri arasında uzanır. Kuzeyden Karadeniz Bölgesi, batıdan İç Anadolu ve Akdeniz bölgeleri ile komşu olan bu bölge, güneyde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye'nin Irak ile olan sınırlarına değer. Doğu tarafında ise İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile uluslararası sınırları mevcuttur.¹⁵⁷

Bu bölgenin arazi yapısı, Türkiye'nin en yüksek ortalama rakımlarını içerir ve bu yükseklikler çoğunlukla eski kütleler ve volkanik yapılar şeklinde bulunur. Öne çıkan yüksek zirveler arasında; Ağrı Dağı (Büyük Ağrı 5137 m, Küçük Ağrı 3896 m), Hakkâri sınırları içinde yer alan Cilo Dağı (4116 m) ve Reşko Tepesi (4135 m) ile Süphan Dağı (4058 m) bulunur.

Doğu Anadolu Bölgesi dört temel bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler; Erzurum-Kars, Yukarı Fırat, Yukarı Murat-Van ve Hakkâri bölümleridir. Her bir bölüm, kendine özgü coğrafi ve kültürel karakteristikler ile tanımlanır.¹⁵⁸ İdari sınırların doğal sınırlarla her zaman örtüşmediği bu bölgeye; Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkâri, Tunceli, Elâzığ, Bingöl ve Muş illeri tamamen dahildir. Erzurum ve Erzincan'ın bazı kısımları Karadeniz Bölgesi'nde, Şırnak, Bitlis ve Malatya'nın kısımları ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne aittir. Ek olarak Bayburt ve Gümüşhane illeri Karadeniz Bölgesi'nde, Kayseri ve Sivas İç Anadolu Bölgesi'nde, Kahramanmaraş Akdeniz Bölgesi'nde, Siirt, Batman,

¹⁵⁵ E. Aydoğan, **İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası 1908-1918**, s.24-31.

¹⁵⁶ **Birinci Coğrafya Kongresi**, (6-21 Haziran 1941), s.160-162.

¹⁵⁷ **Birinci Coğrafya Kongresi**, (6-21 Haziran 1941), s.89-90; Mehmet Saray, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Ankara, 2010.

¹⁵⁸ **Birinci Coğrafya Kongresi**, (6-21 Haziran 1941), s.78.

Diyarbakır ve Adıyaman ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alırken bu illerin belirli kısımları Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde yer alır. Böylece bölge, Türkiye'nin coğrafi ve idari çeşitliliğini vurgulayan bir yapıya sahiptir.¹⁵⁹

III- Şark Islahat Planı

Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra Doğu Anadolu Bölgesi'nde ciddi bir reform yapılması gerekmektedir. 8 Eylül 1925 tarihli 2536 sayılı bir Kararname ile reform planı hazırlamak için bir komisyon kuruldu. İçişleri Bakanı M. Cemil (Uybadın), Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt), Genelkurmay İkinci Başkanı Kâzım (Orbay) ve Çankırı Milletvekili Mustafa Abdülhalik (Renda) beylerden oluşan komisyon 24 Eylül 1925 tarihinde raporlarını tamamladı ve Bakanlar Kuruluna sunuldu.¹⁶⁰

Şark Islahat Planı 27 maddeden oluşmaktadır. Reform planının uygulandığı süre boyunca ülkenin doğu bölgesindeki sıkıyönetimin uygulanmaya devam edilecek. Türkiye, 5 genel müfettişlik bölgesine ayrılarak bahsi geçen illeri kapsayacaktı. Hakkâri, Van, Muş, Bitlis, Siirt, Genç, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Elaziz, Dersim, Malatya, Ergani, Bayezit illeri ile Pülümür, Kiğı ve Hınıs ilçeleri, reform planını uygulanıncaya kadar geçici olarak beşinci Genel Müfettişlik emrinde bulunacaktır. (Ertesi yıl mülki idare taksimatında değişiklikler yapılmış, Dersim, Ergani, Genç, Muş illeri lağvedilmiş, bazı yerlerin de bağlantıları değişmiştir) Genel müfettişin görevi ise belirlenen reform projesini uygulamak olacaktı. Bakanlıklardan birer müfettiş ve askeri danışman ile maiyet heyeti Genel müfettişin emrinde olacaktır. 7. Kolordu komutanı, Genel müfettişe bağlı olarak sıkıyönetim bölgesinin amiri olacak.¹⁶¹ Genel Müfettişlik makamı oluşturulana kadar 3. Ordu müfettişi bu görevi yürütecektir. Van ve Midyat arasındaki hattın batı kısmına Ermenilerden kalan yerlere Türk muhacirler yerleştirilecek. Bu yüzden sıkıyönetim bölgesinde bulunan, Ermenilerden kalan toprakların satılmaması ve kiraya verilmemesi kararlaştırıldı. Bölgeye Yugoslavya'dan, İran'dan ve Kafkasya'dan gelen Türkler iskân edilecektir. İskân edilecek yerleşim yerleri şu şekildedir: Elaziz-Ergani-Diyarbakır, Elaziz- Palu-Kiğı, Palu-Muş arasındaki Murat Vadisi, Bingöl Dağı'nın doğusuna ve güneyine ve Hınıs, Murat vadileri, Muş Ovası, Van Gölü Havzası, Diyarbakır-Garzan-Bitlis. Ayrıca

¹⁵⁹ Bahattin Demirtaş, **Atatürk Dönemi Cumhuriyet Hükümetlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları (Askeri, İktisadi, İdari Ve Adli), (1923-1938)**, Ankara, 2021, s.2-3.

¹⁶⁰ Ahmet Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene- Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları**, İstanbul, 2001, s.245-246.

¹⁶¹ Bilal Şimşir, **Kürtçülük**, II, Ankara, 2009, s.297-298.

Rize, Trabzon illi ve Erzurum 'un kuzeydoğusundaki Türklerinde istemleri halinde bu bölgelere iskân yapılabilecekti.¹⁶² Doğu bölgesine iskân edilecek kişilerin iskân bölgesine taşınma işlemleri hükümet tarafından yapılması ve bir yıllık gıda yardımının yanı sıra hayvan ve tarım aleti desteği hükümet tarafından sağlanması düşünülmekteydi. İskân bölgelerinde maliye bakanlığının bir an önce arazi kayıtlarına başlaması gerekmektedir. İçişleri Bakanlığının bahsi söz konusu bölgede nüfus sayımı yapması için gerekli ödemenin yapılması istenmekte. İsyana katılanlar tarafından ödenmesi düşünülmekte. Maliye Bakanlığının önereceği bir yasa ile isyana katılan köylere özel bir vergi konulacak isyana katılmamış köyler ise vergiden muaf olacaktır. İsyana destek vermeyen köyler Genelkurmay tarafından tespit edilecektir. İsyanı destekleyen propagandasını yapan şahısların akrabaları ve hükümetin doğuda kalmasını uygun görmediği aileler Batıda uygun görülen yerlere nakledilecek. İsyana katılmayan ve devletin yanında olan aşiret liderleri ise Batıya gönderilmeleri bir süre bekleyecektir. Aşiretler ortadan kaldırılacak vatandaş doğrudan hükümetle temasa geçektir. Vatandaşın hakları ve istekleri Hükümet tarafından sağlanacaktır. Hükümet'in gücü ve etkisi Doğu'da artırılacak ve bölgeye idealist Türk memurlar gönderilecektir.¹⁶³

Köken olarak Türk olup Kürtleşmiş bölge halkı il ve ilçe merkezleri başta olmak üzere devlet daireleri ve çarşı ve pazar gibi genel alanlarda Türkçe dışında başka bir dil konuşması yasaktır. Burada yaşayan insanlar kendi özlerine ancak kendi dilleri olan Türkçeyi konuşarak dönebilirler. Evlerinde hangi dili istiyorlarsa konuşabilirler ama genel alanlarda bu duruma aykırı hareket edenler cezalandırılacaklardır.¹⁶⁴

Aslen Türk olup ama ikamet ettiği bölgede Türkçe dışında başka dillerin (Arapça ve Kürtçe) konuşulması gibi etkenlerin ortadan kaldırılması için Türk Ocakları ve okulların açılması ayrıca kız mekteplerinin açılması gerektiği vurgulanmıştır. Bahsi geçen kurumlar bölge insanına Türkçe öğretecek ve Türkçe konuşmaya teşvik edecektir. Özellikle kız çocuklarının eğitime dikkat çekmektedirler ve kız çocuklarının eğitimi için özel bir öz veri gerçekleşmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir.

Söz konusu madde "*Aslen Türk olup Kürtlüğe mağlup olmaya başlayan berveçhiati Malatya, Elaziz, Diyarbekir, Bitlis, Van, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Palu, Çarsancak, Çemişgezek, Ovacık, Hınımansur, Behisni, Arga, Hekimhan, Birecik, Çernik vilayet ve kaza merkezlerinde hükümet ve belediye*

¹⁶² A. Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*, s.246-247.

¹⁶³ Yalçın Toker, *Atatürk'ün Kürt Politikası*, İstanbul, 2010, s.162-163.

¹⁶⁴ Y. Toker, *Atatürk'ün Kürt Politikası*, s.163-164.

dairelerinde ve sair müessesat ve teşkilatta, mekteplerde, çarşı ve pazarlarda Türkçeden başka lisan kullananlar evamiri hükümete ve belediyeye muhalif ve mukavemet cürmile tecziye edilirler” şeklindedir.¹⁶⁵

Özelikle Dersim çevresinde yatılı ilkokullar açılarak bölge halkının Kürtleşmesine engel olunmak istenmiştir. Buradan ayrılmak isteyen vatandaşlardan Batı ilerine yerleşmek isteyenlerin ise desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Hükümet’e ait olan binalar yardım toplama yasasına göre vakit kaybedilmeden inşa edilecektir. Hükümet konaklarının yapımı için bütçeden ödenek ayrılacak, karakol vb. kamu binaları ise halk yardımı ile yapılacaktır. Bölgenin ulaşımına önem verilerek kara yollarının yapımında öncelik ana yollar olacaktır. Demir yolu ağının ise Erzincan, Sivas, Elâzığ-Diyarbakır, Elâzığ-Çapakçur-Muş, Van Gölü mevkilerine kadar götürülmesi amaçlanmaktadır. Karakollar savunmaya uygun vaziyete inşa edilecek ve telsiz bulundurulacak. Sınır kısımlarında kaçakçılığa karşı istihbarat faaliyetleri yürütülecektir. Sınır komiserlerine zırhlı otomobil verilecek, ihtiyaç halinde bu otomobillerden jandarmada istifade edebilecekti. Sınır komiserlerine gerekli emirler umumi müfettişler tarafından verilecek. Kent merkezlerinde asayiş ve güvenlik polisin sorumluluğunda olacak, kırsalda ise bu vazifeyi jandarma yürütecektir. İçişleri Bakanlığı tarafından gerekli yasa hazırlanarak bütçeye ek ödeme koyulacaktır. Yabancı şahıs ve kişilerin bölgeye girişleri ise hükümet iznine tabi olacaktır. İzinsiz hiçbir yabancıнын bölgeye girmesine müsaade edilmeyecektir. Nüfus sayımı yapılacak ve ardından askere alma işlemleri başlatılacak. Askere alınacak kişiler bölge dışında görevlendirilecektir. Askerlik vazifelerinin bir kısmında silahsız görevlerde bulunacaklar. Bölge halkının kamu işleri, aracı kullanılmadan doğrudan kamu görevlileri tarafından yapılacaktır.¹⁶⁶

IV- Cumhuriyet Dönemi Doğu Anadolu Bölgesi’nin İdari Yapısı

Milli Mücadele dönemiyle birlikte Türkiye, yeni bir idari teşkilatlanma sürecine girmiştir. Bu süreçte alınan kararlar, yönetim yapısında yeni değişiklikler getirmiştir. Bu duruma en iyi örnek ise, 18 Ağustos 1920 tarihinde Heyet-i Umumiye'nin aldığı 36 numaralı karar ile Bayezid livası, Erzurum vilayetinden ayrılarak bağımsız bir sancak/liva statüsüne kavuşturulmuştur. Bu karar, yeni kurulan Cumhuriyet'in idari birimlerini daha işlevsel hale getirme yönünde atılmış önemli bir adım olarak

¹⁶⁵ B. Şimşir, **Kürtçülük**, II, s.302.

¹⁶⁶ Y. Toker, **Atatürk’ün Kürt Politikası**, s.164-165; B. Şimşir, **Kürtçülük**, II, s.307.

değerlendirilmektedir.¹⁶⁷ Ayrıca 26 Eylül 1920 tarihinde çıkarılan 27 numaralı Kanun ile Siirt Sancağı da bağımsız liva statüsüne kavuşturulmuştur.¹⁶⁸ 9 Aralık 1920 tarihinde kabul edilen 70 numaralı Kanun, Genç sancağının bağımsız bir idari birim olarak yönetilmesine yönelik düzenlemeler getirmiştir.¹⁶⁹ 18 Haziran 1921'de yürürlüğe giren 128 sayılı Kanun ile Malatya'nın Akçadağ ilçesine bağlı Hekimhan, Hasan Çelebi ve Çelingeç nahiyeleri birleştirilerek Hekimhan ilçesi oluşturulmuş ve bu yeni idari birim Malatya'ya dâhil edilmiştir. İlçenin merkezi Hekimhan kasabası olarak belirlenmiştir.¹⁷⁰

7 Temmuz 1921 tarihinde kabul edilen 133 sayılı Kanun ile Artvin, Ardahan ve Kars bölgeleri Türkiye'ye katıldıktan sonra bu alanlarda liva (sancak) düzenlemesi yapılmıştır. Bu düzenleme çerçevesinde, Iğdır ve Kulp ilçeleri Bayazıt sancağına bağlanmıştır. Artvin sancağı, Artvin, Şavşat ve Borçka; Kars sancağı, Kars, Kağızman, Zaruşat ve Sarıkamış; Ardahan sancağı ise Oltu, Göle ve Posof ilçelerinden oluşmaktadır. Her bir sancak, ismini taşıyan şehirlerde merkezlenmiştir.¹⁷¹

30 Mayıs 1926 tarihinde kabul edilen 877 sayılı Kanunla, Türkiye'de 11 vilayetin lağvedilerek ilçe statüsüne indirilmesiyle vilayet sayısı 63'e düşürüldü. Lağvedilen ve ilçe haline getirilen vilayetler şunlardır: Ardahan, Beyoğlu, Çatalca, Dersim, Gelibolu, Genç, Ergani, Kozan, Muş, Siverek ve Üsküdar. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) yapılan tartışmalarda, bu vilayetlerin kaldırılması için en önemli gerekçe olarak genel gelirlerinin yetersizliği öne çıkmış ve bu mesele ekonomik perspektiften ele alınmıştır.¹⁷²

877 sayılı kanun ile Türkiye'nin idari yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 18 yeni ilçe kurulmuş, 17 ilçenin bağlılıkları değiştirilmiş ve 27 ilçe nahiye statüsüne indirilmiştir. Bu yeni düzenlemeyle oluşturulan 18 yeni ilçenin isimleri ve bağlı oldukları vilayetler şu şekildedir: Elazığ'a bağlı Baskil; Gaziantep'e bağlı Nizip; Mardin'e bağlı Gercüş; Şanlıurfa'ya bağlı Hilvan ve Yaylak.

Bağlılıkları değiştirilen ilçeler ve yeni bağlandıkları vilayetler ise şöyle sıralanmaktadır: Gaziantep'e bağlı Besni; Malatya'ya bağlı Arapkir ve Eğin; Artvin'e

¹⁶⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), I/3, Ankara, 1920, s.311-313.

¹⁶⁸ TBMMZC, I/4, s.354.

¹⁶⁹ TBMMZC, I/6, s.276.

¹⁷⁰ TBMMZC, I/10, s.405-414; Nejdett Bilgi, "Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülkî Yapının Gelişimi (1920-1950)", *Türkler*, XVII, İstanbul, 2002, s.572-573.

¹⁷¹ TBMMZC, I/11, s.172-182; N. Bilgi, "Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülkî Yapının Gelişimi (1920-1950)", s.573.

¹⁷² Hasan Çağrı Şaşmaz, "İdari Yapılanmalara Dair Hukuki Düzenlemeler", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, X/1, (Ocak -2022), s.55.

bağlı Yusufeli; Erzincan'a bağlı Kiğı; Gümüşhane'ye bağlı Bayburt; Siirt'e bağlı Beşiri ve Mardin'e bağlı Derik.

Nahiye statüsüne indirilen 27 ilçenin adları ve bağlı oldukları vilayetler ise aşağıdaki gibidir: Artvin'e bağlı Borçka; Çanakkale'ye bağlı Ayvacık; Erzurum'a bağlı Narman; Van'a bağlı Hoşap ve Adilcevaz; Elazığ'a bağlı Harput; Çanakkale'ye bağlı İpsala ve İnoz; Tekirdağ'a bağlı Şarköy; Edirne'ye bağlı Havsa ve Lalapaşa; Kırklareli'ye bağlı Pınarhisar; Mersin'e bağlı Gazipaşa ve Gaziantep'e bağlı Halfeti.¹⁷³

13 Kasım 1928 tarihinde vilayetlere iletilen 5901 numaralı tamim doğrultusunda, Malatya vilayetine bağlı olan ve halk arasında Adıyaman olarak bilinen “*Hısnımansur*” kazasının isminin halkın yaygın olarak kullandığı şekilde resmi olarak sadece “*Adıyaman*” olarak değiştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷⁴

2 Haziran 1929'da yürürlüğe giren 1509 sayılı Kanunla, Bitlis vilayeti feshedilmiş ve Bitlis'e daha önceden kaza olarak bağlı olan Muş, vilayet statüsüne yükseltilmiştir. Bu düzenleme kapsamında, Muş vilayetine Bitlis, Varto, Bulanık, Malazgirt ve Mutki kazaları dahil edilmiştir. Ayrıca Elazığ ve Siirt vilayetlerinden Çapakçur, Genç ve Sason kazaları da Muş vilayetine bağlanmıştır. Aynı kanunla, Ahlat kazası ve Tatvan nahiyesi Van vilayetine bağlanmış, Hizan kazası ise nahiye statüsüne indirilerek Bitlis kazasına bağlı olmaya devam etmiştir.¹⁷⁵

8 Eylül 1930 tarihinde alınan ve 5580 numaralı kararnameye göre, Kars vilayetine bağlı olan Çıldır kazasının idari merkezi, Çıldır Gölü'nün kıyısına taşınmıştır.¹⁷⁶

28 Haziran 1932 tarihinde çıkarılan 8790 numaralı kararname uyarınca Muş vilayetine bağlı Genç kazasının idari merkezi, Derahini köyünden alınarak Varamerik köyüne taşınmıştır.¹⁷⁷ Ayrıca 20 Mart 1933 tarihinde yürürlüğe giren 9438 numaralı kararname ile Besni kazasının merkezi, kaza sınırları içerisindeki Çat mevkiine taşınmıştır.¹⁷⁸

Cumhuriyetin erken dönemlerindeki ikinci büyük idari taksimat değişikliği, 20 Mayıs 1933 tarihinde 2197 sayılı Kanunla gerçekleştirilmiştir. Bu kanun çerçevesinde, bazı vilayetlerin feshedilerek kaza düzeyine indirilmesi ve bazılarının birleştirilerek yeni vilayetler oluşturulması kararlaştırılmıştır. Artvin ve Rize vilayetleri birleştirilerek

¹⁷³ N. Bilgi, “*Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920-1950)*”, s.576.

¹⁷⁴ *Türk İdare Tarihi Dergisi*, I/8, (Kasım-1928), s. 67.

¹⁷⁵ TBMMZC, III/12, s.262; *Türk İdare Tarihi Dergisi*, II/15, (Haziran-1929), s.711-712.

¹⁷⁶ *Türk İdare Tarihi Dergisi*, III/30, (Eylül-1930), s.1757.

¹⁷⁷ *Türk İdare Tarihi Dergisi*, V/52, (Temmuz-1932), s.877.

¹⁷⁸ *Türk İdare Tarihi Dergisi*, VI/60, (Mart -1933), s.1379-1380.

merkezi Rize olan Çoruh vilayeti kurulmuştur. Feshedilen Artvin, merkez kazası Artvin olarak yeniden düzenlenmiş; Yusufeli kazası ise Erzurum'a bağlanmıştır. Hakkâri vilayeti ise feshedilerek içindeki Gevar kazasıyla birlikte Van vilayetine bağlanmıştır. Aynı şekilde, Beytüşşebap Kazası Siirt Vilayetine bağlanmıştır. Bu düzenlemelerle bölgesel yönetim yapıları yeniden şekillendirilmiştir.¹⁷⁹

9 Aralık 1933 tarihli ve 2347 sayılı kanunla, Sivas vilayetine bağlı Darende kazası, 1 Haziran 1934 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere Sivas vilayetinden alınarak Malatya vilayetine bağlanmıştır.¹⁸⁰

7 Haziran 1934 tarihinde yürürlüğe giren 2500 sayılı Kanun ile Bayazıt vilayetine bağlı olan Iğdır ve Tuzluca kazaları, bu vilayetten çıkarılarak Kars vilayetine dahil edilmiştir. Aynı kanunla, Muş'un Malazgirt kazası Bayazıt vilayetine bağlanmıştır.¹⁸¹

23 Haziran 1934'te kabul edilen 2529 sayılı Kanun ile Muş'a bağlı Bingöl, Erzurum'a bağlı Çat, adlarıyla yeni kazalar oluşturulmuştur.¹⁸²

1935 yılında yapılan bir düzenlemeyle, Bayazıt vilayetinin adı, haberleşmede yaşanan karışıklıkları önlemek ve bölgenin coğrafi bir özelliğini vurgulamak amacıyla Ağrı olarak değiştirilmiştir. Bu isim değişikliği, vilayet adının Doğubayazıt ilçesiyle olan benzerliği nedeniyle yaşanan iletişim sorunlarını çözmeyi amaçlamıştır.¹⁸³

1935 yılının sonlarında, Türkiye'nin idari yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. 25 Aralık 1935'te kabul edilen ve 4 Ocak 1936'da yürürlüğe giren 2885 sayılı Kanun ile 5 yeni vilayet ve 9 yeni kaza oluşturulmuştur. Yeni kurulan kazalar şunlardır: Hakkâri'ye bağlı Şemdinli, Bitlis'e bağlı Hizan ve Kotum, Diyarbakır'a bağlı Bismil ve Eğil, Van'a bağlı Gürpınar, Ağrı'ya bağlı Patnos ve Elazığ'a bağlı Karakoçan ve Sivrice. Ayrıca, Çoruh vilayeti bu kanunla yeniden düzenlenmiştir. Artvin, yeni düzenlemeyle Çoruh vilayetinin merkezi olmuş ve Borçka, Şavşat, Hopa ile Erzurum'un Yusufeli kazaları bu vilayete dahil edilmiştir. Daha önce Çoruh vilayetinin merkezi olan Rize ise Pazar kaza ile birlikte bağımsız bir vilayet olarak Rize adını almıştır. Hakkâri'ye bağlı Şemdinli, Hakkâri ve Gevar ile Siirt'in Beytüşşebap kazaları kullanılarak merkezi Çölemerik olan Hakkâri vilayeti oluşturulmuştur. Bitlis vilayeti ise

¹⁷⁹ TBMMZC, IV/15, s.236; *Türk İdare Tarihi Dergisi*, VI/ 62, (Mayıs-1933), s.584-586.

¹⁸⁰ TBMMZC, IV/19, s.35-36; *T. C. Resmi Gazete*, Sayı 2581, (18 Kânunuevvel 1933), s. 3298; *Türk İdare Tarihi Dergisi*, VII/70, (Ocak-1934), s.11.

¹⁸¹ TBMMZC, IV/23, s.77; *Türk İdare Tarihi Dergisi*, VII / 76 (Temmuz- 1934), s.1012.

¹⁸² TBMMZC, IV/23, s.279; *Türk İdare Tarihi Dergisi*, VII / 76 (Temmuz -1934), s.1127-1128.

¹⁸³ *Türk İdare Tarihi Dergisi*, XX/196 (Ocak-Şubat, 1949), s. 260.

Muş'un Bitlis ve Mutki kazaları ile Van'ın Ahlat kazası ve Bitlis'e bağlı Hizan ve Kotum kazaları kullanılarak kurulmuş, merkezi Bitlis kasabası olarak belirlenmiştir. Bingöl vilayeti; Muş'un Çapakçur, Genç, Solhan ve Bingöl kazaları ile Erzincan'ın Kiğı kazasından oluşmakta ve merkezi Çapakçur kasabası olarak düzenlenmiştir. Tunceli vilayeti, Erzincan'ın Pülümür kazası ile Elazığ'ın Nazımiye, Hozat, Mazgirt, Ovacık, Pertek ve Çemişgezek kazalarından oluşmuş ve geçici olarak merkezi Elazığ kasabası olarak belirlenmiştir. Muş vilayetinin Sason kazası Siirt vilayetine, Ağrı'nın Malazgirt kazası ise Muş vilayetine bağlanmıştır. Bu düzenlemeler, bölgesel yönetimlerin daha işlevsel ve etkin bir şekilde yönetilmesi amacıyla yapılmıştır.¹⁸⁴

Tunceli vilayetinin oluşturulması sürecinde, vilayetin yönetimiyle ilgili olarak 2884 sayılı Kanun da aynı tarihte kabul edilmiştir. Bu kanun, 1939 yılının sonuna kadar geçerli olacak şekilde yürürlüğe girmiştir. Kanun, özellikle eşkıyalık faaliyetlerinin yoğun olduğu bu bölgede güvenliğin artırılması amacıyla tasarlanmış bir önlem olarak düşünülmüştür.¹⁸⁵

31 Ocak 1936 tarihli ve 11944 numaralı kararname ile Elazığ vilayetine bağlı Palu kazasının merkezi, mevcut konumundan alınarak Kovancılar köyüne taşınmıştır. Aynı tarihte yürürlüğe giren 11945 numaralı kararname ile Bingöl vilayetine bağlı Genç kazasının merkezi de Varamerik köyünden Kupar köyüne taşınmıştır. Bu değişikliklerle birlikte, eski kaza merkezi Varamerik ise Genç kazasına bağlı yeni kurulan Yayla nahiyesinin merkezi olarak belirlenmiştir. Bu düzenlemeler de yine idari yapıların daha işlevsel hale getirilmesini ve yönetimlerin yerel ihtiyaçlara daha uygun şekilde konumlandırılmasını amaçlamaktadır.¹⁸⁶

30 Eylül 1936'da yürürlüğe giren 12579 numaralı kararname ile Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinin merkezi, mevcut konumundan alınıp eski merkeze 4,5 km uzaklıkta bulunan Transit istasyonuna taşınmıştır.¹⁸⁷ 26 Nisan 1937'de çıkarılan 12933 numaralı kararname, Elazığ'a bağlı Karakoçan ilçesinin merkezini, Zelhıdır köyünden Tepe köyüne taşımıştır. Tepe köyü, Ohu nahiyesinin merkezi olarak belirlenmiş ve Ohu nahiyesi merkezi ise Aşağılahan köyüne taşınmıştır.¹⁸⁸

¹⁸⁴ TBMMZC, V/7, s.215; T. C. Resmi Gazete, Sayı 3197, (4 Kanunusani 1936), s. 5902.

¹⁸⁵ T. C. Resmi Gazete, Sayı 3195, (2 Kanunusani 1936), s.5892; N. Bilgi, "Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920-1950)", s.581.

¹⁸⁶ Türk İdare Tarihi Dergisi, IX/97, (Nisan 1936), s.497.

¹⁸⁷ T. C. Resmi Gazete, Sayı 3425, (3 Teşrinievvel 1936), s.7193

¹⁸⁸ T. C. Resmi Gazete, Sayı 3589, (26 Nisan 1937), s.7985; Türk İdare Tarihi Dergisi, IX/103-104, (Ekim-1936), s.1313-1314.

15 Nisan 1937 tarihli ve 12945 numaralı kararname uyarınca Diyarbakır iline bağlı Ergani Osmaniye kazasının adı "*Ergani*" olarak Elazığ vilayetine bağlı Ergani Madeni kazasının adı ise "*Maden*" olarak değiştirilmiştir.¹⁸⁹

29 Temmuz 1938 tarihinde yürürlüğe giren 13984 sayılı kararname ile Bingöl vilayetine bağlı Bingöl ilçesinin ismi Karlıova olarak değiştirilmiştir.¹⁹⁰ 13 Şubat 1946 tarihinde kabul edilen 4869 sayılı kanun ile Türkiye genelinde yeni ilçeler oluşturulmuştur. Bu yeni ilçeler ve bağlı oldukları iller şöyle sıralanmaktadır: Erzurum'a bağlı Örtülü (Şenkaya) ve yine Erzurum'a bağlı Tekman, Malatya'ya bağlı Doğanşehir. 30 Aralık 1946 tarihinde kabul edilen 4993 sayılı kanun ile Tunceli'nin il merkezi, geçici olarak bulunduğu Elazığ kasabasından Kalan kasabasına taşınmıştır.¹⁹¹

B- DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE AÇILAN TÜRK OCAKLARI ŞUBELERİ

1924 yılı itibariyle Doğu Anadolu bölgesinde; Elâzığ, Kars, Van vilayetlerinde Türk Ocağı Şubesi bulunmaktaydı. Şeyh Sait İsyanı ile beraber Türk Ocaklarının doğu bölgesinde teşkilatlanmasına özen gösterildi. Mustafa Kemal Paşa, 26 Nisan 1925 tarihinde Türk Ocakları delegelerine yapmış olduğu konuşmasında "*Bu gibi toplumsal ocaklar hep Batı memleketlerinde yoğunlaşmıştır. Şimdi Doğu, bu boşluğun cezasını çekmektedir. Türk Cumhuriyeti'nin inkılabı Ocaklara dayanmaktadır. Doğu'daki harekât çok mesut bir netice vererek bitmiştir. Bu seferki mücadele bir mefkûre harbi olarak tanınacaktır. Türk tarihinde askerlerimiz, ilk defa olarak mefkûreleri uğrunda asil bir maksatla harp etmiş bulunuyorlar. Askerlerimiz, ayakları altında bir metre yüksekliğinde kar, çamur bulunmasına rağmen hasımlarına karşı koşa koşa, sevinerek gidip harp etmişlerdir*"¹⁹²

Şark Islahat Planı'nın maddeleri arasında bölgede Türk Ocaklarının açılması planı vardı. İlgili madde; "*Aslen Türk olan fakat Kürtlüğe temessül etmek üzere bulunan mevkide ve Siirt, Mardin, Savur gibi ahalisi Arapça konuşan mahallerde Türk Ocakları ve mektep açılması ve bilhassa her türlü fedakârlık iktihâm olunarak mükemmel kız mektepleri tesis ve kızları mekteplere rağbetlerinin suveri adide ile temini lazımdır.*"¹⁹³ şeklindedir.

¹⁸⁹ *Türk İdare Tarihi Dergisi*, IX / 110, (Mayıs 1937), s.554-555.

¹⁹⁰ *Türk İdare Tarihi Dergisi*, XI / 124, (Temmuz-1938), s.634.

¹⁹¹ TBMMZC, VII/22, s.144-145; T. C. *Resmî Gazete*, Sayı 6237 (20 Şubat 1946), s. 10150.

¹⁹² *Atatürk'ün Bütün Eserleri (1924-1925)*, XVII, İstanbul, 2005, s.231.

¹⁹³ B. Şimşir, *Kürtçülük*, II, s.302.

İsmet Paşa, Türk Ocaklarının 1925 Kurultayı'nda yapmış olduğu konuşmada Türk Ocaklarının ihtiyaçlarının hükümet tarafından karşılanacağını belirtmiştir. Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa ise 1927 yılında yapmış olduğu Doğu gezisi sonrası Bakanlar Kurulu toplantısında “Sizden ocakları Şark'ta takviye etmenizi rica ediyorum” demektedir.¹⁹⁴

Özelikle 1926 Kurultayı'ndan itibaren doğu bölgesinin sorunları yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır. Lisan ve temsil konularının üzerinde durulmuştur. Kürtçe konuşan unsurların Türkleştirilmesi önemli bir gündem maddesi olmuştur. Türk Ocakları ve Hükümet ortak hareket ederek bölgede Türkçe konuşulması için faaliyetler yürütülecekti. Oluşturulmak istenen ulusal kimlik için dil temel bir meseleydi. Kurultaylarda bölgede Türkçe dışında başka dillerin yasaklanması önerileri sunulmuştur. Türkçe konuşulması hususunda kanun çıkarılması ve bu kanuna uymayanların cezalandırılması isteniyordu. Türkçe dışında başka dil konuşan toplukların Türk nüfusun yoğun olduğu yerlerde ikamet ettirilerek meselenin çözüme kavuşacağı düşünülmektedir.¹⁹⁵ Çal Delegesi Şakir Turgut Bey in “*Türk harsını kabul edip de el'an kendi lisanlarıyla görüşen anasırlarla Kürt, Çerkez, Arnavut ve Arap köylerinin dağıtılarak Türkleştirilmesi*” ifadesi buna örnektir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Türkçe haricinde Arapça ve Kürtçe gibi dillerin konuşulması meselesi önemli bir tartışma konusu olmuştur. Van Delegesi İshak Refet Bey, İngiltere'nin bölgede yaşayan Kürt, Arap, Nasturi unsurlar arasına ayrılıkçı fikirler sokarak devlete karşı ayaklandırılabileceğini belirtmiştir. Bahsi geçen unsurlar arasında millet olma bilincine erişebilmeleri için aralarında Türkçenin yaygınlaştırılması gerektiğin önemine değinmiştir. Mesele sadece dil meselesi olmayıp asayiş ve güvenlik açısından da önem arz etmektedir.¹⁹⁶

Siyasal birlik sağlandıktan sonra milli ve kültürel birliğinde sağlanması büyük bir önem arz etmekteydi. Şeyh Sait İsyanı'ndan sonraki süreçte dil ve kültürel sahada birlikteliğin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştı. Özellikle Türkçenin bütün fertler

¹⁹⁴ 1927 yılındaki kurultayda, Türk Ocakları'nın sayısı 257'ye ulaşmıştır. Bu dönemde, Diyarbakır, Ergani, Ahlat, Artvin, Siirt, Urfa, Ardahan, Birecik, Bolu, Posof, Çıldır, Gaziantep, Bitlis, Silvan, Malatya, Kilis, Mardin, Muş gibi çeşitli yerlerde Türk Ocakları faaliyete geçirilmiştir. Ocakların faaliyetlerini denetlemek amacıyla müfettişlik ve mümessillik kurumları tesis edilmiştir. Türk Ocakları Yasası'na göre, müfettişler Merkez Heyeti tarafından daimi ve geçici olarak atanmaktadır. Bu kurum, teftiş alanları açısından Merkez, Kuzey, Güney, Doğu ve Batı olarak beş bölgeye ayrılmıştır. (Ercan Çağlayan, “*Türk Ocakları'nın Vilayat-ı Şark'ta Teşkilatlanması Ve Kurultaylarda Şark İle İlgili Tartışmalar (1924-1928)*”, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, VIII/2, (Kasım-2016), s.789.

¹⁹⁵ E. Çağlayan, “*Türk Ocakları'nın Vilayat-ı Şark'ta Teşkilatlanması*” s.791.

¹⁹⁶ Mehmet Pınar, “*Türk Ocakları Kurultaylarında Dil Meselesi*” **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 23, (Mart-2016), s.181.

arasında yaygınlaşması gerekmekteydi. Türk Ocaklarının 1926 yılındaki Kurultayı'nda dil meselesi önemli tartışma konularından biriydi. Ülkede Türkçe bilmeyen ve konuşmayan insanların varlığı söz konusuydu. Bu durumda olan kişilerin topluma kazandırılması gerekmekteydi. Türkçe konuşmayan zümreler iki grup altında değerlendirilmektedir. Rum ve Yahudi kökenli olan ve ticaret sahasında faaliyet gösteren bu zümreler karşında Türklerin iktisadi hayata kazandırılmaları gerektiğinin altı çizilmiştir. Sayılarının az olmasına rağmen İstanbul, İzmir, Mersin gibi önemli kentlerde aktif durumdaydılar. İkinci grup ise Müslüman olan Boşnak, Arnavut, Çerkes ve Kürt kökenli vatandaşlardı. Kafkasya'dan Türkiye ye göç eden Boşnak, Arnavut ve Çerkez kökenli vatandaşların kendi dil ve kültürlerini yaşadıklarını belirtilerek Kırklareli, Kocaeli, Kütahya ve İzmir gibi kentlerde toplu halde ikamet ettikleri belirtilmiştir. Bahsi geçen bu unsurların yaşadıkları bölgelerde Türk sayısının fazla olmasından dolayı milli hayata tez zamanda kazandırılacağı belirtilir. En önemli sorunun Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olduğu belirtilir. Kürtler başta olmak üzere bölgede yaşayan bütün unsurları millet bütünlüğü esaslarına göre topluma kazandırmaktı. Buda ancak onların Türkçe konuşmasıyla mümkündü.¹⁹⁷ Hamdullah Suphi, Samih Rifat, Yusuf Akçura gibi isimler ise zorlayıcı tedbirle bir çözüme ulaşılmayacağını belirtir. Türk Ocakları Genel Merkezinin yayınlamış olduğu tamimde vatandaşların genelinin Türkçe konuşmasını amaçladıklarını belirterek bu amaçları Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde dil okullarının açılması, konferanslar verilmesi ve belediyelerle iş birliği yaparak sorunun çözüleceği belirtilir.¹⁹⁸

Yusuf Akçura ise vermiş olduğu bir konferansta meseleye daha geniş bir çerçeveden bakmıştır. Bölgede var olan şeyh ve ağaların varlığı bölgenin önemli sorunudur. Devletin burada otorite kurması için bahsi geçen kişileri tasfiye ederek toprak reformunun yapılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁹⁹ Ayrıca Kurultay'da bölgenin kalkınmışlık durumunsa önemli bir etken olduğu belirtilmiştir. Haşim Nahit (Erbil) Bey ise Türk kültürünün bölgede benimsenmesi için iktisadi gelişmişliğin gerekli olduğunu belirtmiştir. Vatandaş Türkçe konuş kampanyasından ise istenilen sonuç elde edilememiştir.1928 Kurultayı'nda, hükümet ve belediyelerin alacağı idari tedbirlerle birlikte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki Türk Ocaklarının güçlendirilmesine özellikle vurgu yapılmıştır. Ahlat başta olmak üzere Diyarbakır ve

¹⁹⁷ Y. Sarıay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.294-295.

¹⁹⁸ Y. Sarıay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.296.

¹⁹⁹ Yusuf Akçuraoglu, *"Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife"*, **Türk Yurdu**, X, Tutubay Yayınları, Ankara, 2001, s.13-20.

Siirt gibi bölgelerdeki Türk Ocaklarının maddi imkanlarının ve personel sayısının artırılması gerektiği belirtilmiştir. Kurultay'da Doğu Anadolu için özel bir büro kurulmuş ve diğer bölgelerden toplanan fonların bu bölgeye yönlendirilmesi sağlanmıştır. Doğudaki Türk Ocaklarının asıl amacının Türk kültürünü ve dilini yaymak suretiyle milli birliği pekiştirmek olduğu, batı bölgelerinden yetişmiş elemanların bu bölgelere gönderilmesi, buraların tehdit altında olduğunun bilinciyle hareket edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda, bu faaliyetlerin yanı sıra, bölgenin gelişmişlik seviyesini yükseltmek amacıyla alınacak tedbirler konusunda hükümetle iş birliği yapılması kararlaştırılmıştır.1928 Kurultayı'nda sonucunda Doğu Anadolu Bölgesi'nde bir büro kurulmuştur. Merkez heyeti için diğer bölgelerden kesilen %52'in bu bölgeye aktarılmasına karar verilmiştir. Türk kültürü ve dili ocaklar aracılığıyla bölgeye yayılacak ve milli bilinç ve şuur güçlendirilmiş olacaktı. Bölgenin ıslah edilerek diğer bölgelerle den konuma getirilmesi amaçlanmaktadır. ²⁰⁰

İngiliz Trabzon Konsolosunun Bulanık Türk Ocağı Şubesi için yaptığı değerlendirme büyük önem arz etmektedir. Konsolos, Türk Ocaklarının milliyetçilik anlayışını dar ve yetersiz olarak nitelendirmiştir ve bu kurumları yabancı düşmanlığı yapmakla suçlamıştır. Bulanık Türk Ocakları Şubesi'nin faaliyetlerine dair de benzer eleştirilerde bulunan Konsolos, şube başkanının yerel bir doktor olduğuna işaret etmiştir. Konsolos ayrıca, Bulanık'ın bir buçuk yıl önce sadece 40 hane iken, sonraki dönemde 400 haneye ulaşan bir büyüme gösterdiğini vurgulamıştır. Daha önce bölgedeki bir okulda sadece 8 erkek öğrenci bulunurken bu sayının zamanla 400'e yükseldiği ve bunların 50'sinin kız öğrenci olduğu bilgisini de paylaşmıştır. Bölge halkının çocuklarının okula gitmesinden dolayı mutlu olduğu belirtilmiştir. Ancak konsolos, Bulanık'ta Türk Ocakları tarafından yürütülen faaliyetleri eleştirerek kasabanın çoğunlukla Kürt nüfuslu olması ve çocukların okullarda Türkçe eğitim almasından rahatsızlık duyduğunu ifade etmiştir. Bu durum, konsolosun rahatsızlığının temel nedeninin, bölgede yaşayan insanlar arasında vatandaşlık bilinci ve yurt sevgisinin artmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu, Türk Ocaklarının Bulanık'ta halka ulaşma konusunda başarılı olduğunu açıkça göstermektedir. ²⁰¹

1930 Kurultayı'na Doğu Anadolu temsilcisi ve müfettişi sıfatıyla katılan Hasan Reşit (Tankut) Bey bölgede faaliyet gösteren Türk Ocağı şubelerinin güçlendirildiğini belirterek şubelerin bina sorunlarının çözüldüğünü ifade etmiştir. Siyasal propaganda

²⁰⁰ Y. Sarınoy, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, s.297-298.

²⁰¹ S. F. Karacakaya, *Cumhuriyet Döneminde Türk Ocakları ve Halkevlerine Geçiş*, s.91-92.

amacıyla yabancı dilde yazılmış kitapların ise bölge halkından toplandığını ifade etmiştir. Ocak mensuplarının, Türk dili, kültürü ve inkılabını benimsetmek için köylere kadar gidildiğini belirtilmekte. Hasan Reşit Bey'in raporu, doğu bölgelerinde faaliyet gösteren Türk Ocaklarının durumunu değerlendirmekte ve yapılan çalışmaları detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Raporda belirtilen hususlar şu şekildedir:

“Şark Ocakları hakkında kıymetli izahat veren müfettiş Hasan Reşit Beyin Kurultaya verdiği izahatı ehemmiyetine binaen aynen dercediyoruz. -Size iki sene evelki vaziyetten bahsedeyim.

Ancak yüz hane barındıran herhangi bir kasabada beş on mefküreci memur bir araya gelerek hemen bir Türk Ocağı kuruvermişler ve bu ocaklar bir demet ot alevi gibi parlıyarak söniünce meydanda bir lavha ile iki defterden başka bir şey kalmamıştır. Vilâyet merkezlerindeki resmî müessesattan yardım gördükleri için biraz tutunabilmişler ise de idarelerini deruhte edenler resmî vazifelerinin çokluğu ve kısmen de bu işteki acemilikleri yüzünden bir ha- yat eseri gösterememişlerdir. Halkın karakterini ve temayülünü eyice tanıdığım şarkta, ilk adımı atarken bütün gayretimi şu üç maddenin tahakkukuna sarfettim. 1- Ocağa lâayık olduğu şerefi iade etmek ve manevi bir nüfuz kazandırmak. 2- Ocağı maddeten kuvvetlendirmek. Dilenci vaziyetinden kurtarmak. 3- Ocağı ilim silâhlarla teçhiz ederek sonra hedefe tevcih etmek. Müzaheret ve itimatlarını hürmet ve minnetle aldığım muhterem merkez heyeti esasen bana ne yapmak lâzım geliyorsa tesbit et ve yap demişti. Binaenaleyh tereddüt etmeden fikrimin tahakkuk etmesine çalıştım. Evvelâ meydanda hiçbir şey yoktu. Saniyen Hüsnü niyetle hareket ettikleri halde muvaffak olamayan bazı arkadaşları ne yapıp yapıp iş başından çekmek lâzım geliyordu. Bu bazı yerlerde altı bazı yerlerde on ay sürdü. Ocaklarımın mânen yücelmesi yolunda yegâne ve azami derecede müessir olan zat Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Beyefendidir. Müşarünileyh her gittiği yerde ilk defa olarak Ocağı sordu, buldu ise elverişli olup olmadığına bakmadan, önüne indi ve içine misafir oldu. Dostlarını orada taltif etti. Dertlilerin şikâyetlerini orada dinledi. Ocaklıları toplayarak kendileri ile bir kardeş sadeliğiyle görüştü. Bu suretle Beyefendiler Ocaklar tanındı. Bu neticede ne benim ne Ocaklıların emeği vardır ve onun şerefi sevinerek ve iftihar ederek arz ediyorum. Münhasıran İbrahim Tali Beyefendinindir. Beyefendiler, bu suretle halkın tanıdığı itibar ettiği ve aradığı Ocağa bina temini lâzım geliyordu. Emvali metruk eden bir şey kalmamıştı. Bununla beraber meysus olmadık ve çalıştık. Yaptıklarımı işte sırasıyla arz ediyorum. Savur tamamıyla kendirin olmak üzere büyük bir bina yaptırmıştır. Bir salonu, bir kütüphanesi, bir dispanseri vardır. Borcu yoktur.

Garzanda viraneler içinde yıldız gibi parlayan iki odalı bir salonlu temiz, zarif bir binamız vardır. Merkezin ancak yüz liralık bir yardımı olmuştur. Borcumuz yoktur. Palo müsait bir arsa üzerinde iki odalı bir bina yaptırmıştır. Bunun tevsii için ellerinde altıyüz liraları vardır. Merkezin yardımı yoktur. Karaköse, Silvan binaları tadil edilerek elverişli bir şekle sokulmuşlardır. Iğdır'da muhteşem bir bina satın alınmıştır. Bū binanın müştetilâtı o mühim Olin her türlü teşebbüse canlanmasına yardım edecek kadar çok ve boldur. Merkezden ancak üç yüz lira yardım görmüştür. Birecik'te müsait bir bina alınmak üzeredir. Zaten Ocak, içindedir Muş binasını yapmağa hazırlanmıştır. Siirt'te yaptırılacak büyük bir Ocak binası için bankada dört bin kûsur liramız vardır. Üç bin liralık bir yardımı da temin edildi. Bu yaz başlanacaktır. Merkezin yardımı yoktur. Çemişgezek'e aldığımız emlâkin muamelesi bitmek üzeredir. Merkezden yardım görmemiştir. Van Ocağının ve salonunun noksanlarını ikmal edilerek mükemmel bir şekle sokulmuştur. Yardım görmemiştir. Diyaribekir ehemmiyeti ile mütenasip bir bina yaptırmaya hazırlanmıştır. Fakat bu binanın lâakal on bin lira yardıma hem hakkı hem ihtiyacı vardır. Mardin artık oğullarından İsa Padişah'ın eseri olan Zencirli medreseyi bir Türk âbidesi halinde muhafaza etmek kaygusu ile tadil ve tamir edecektir. Bu medreseyi Ocağa terk eden genç ve mefkûreci Maarif Vekilimiz Cemal Hüsnü Beyefendidir. Malatya'nın büyük himmetlerle meydana getirdiği büyük ve zarif binanın noksanları peyderpey ikmal edilmektedir. Müsaadenizle varidat getiren akarlardan da biraz bahsedeyim. Ben şarkta Türk Ocaklarının alıcı değil verici olması lüzumuna kaniim. Bu itibarla Ocakları maddeten kuvvetlendirmeyi bir umde edindim. Ve kısmen de muvaffak oldum. Diyaribekir'de Ocağa aldığımız emvalin aylık geliri 250 liradır. Dört sene sonra bu ocak bu varidatın tamamını bütçesine gelir olarak kaydedebilecektir. Merkezin yardımı 450 liradır. Mardin'e aldığımız akar 300 lira aylık getiriyor. Üç sene sonra bu para tamamı ile bütçeye dahildir. Merkezin ancak 500 lira yardımı oldu. Urfa Ocağına ayda 60 lira Elâziz Ocağına 270 lira, Dörek'e 30 lira gelir temin ettik. Savur on, Silvan yirmi beş lira varidata sahip oldu. Bu: suretle Ocakları yakın zamanda kendi yağı ile kavrulur, piyango ve müsamere hasılatına muhtaç olmaz bir hale getirmek kabil olmaktadır. Her yerde Ocaklıların her zaman yaptığı mesaiye gelince: O da bizde eksik olmuş değildir. Diyaribekir Ocağı idare heyetinin bilhassa reisi Şükrü Bey'in gayreti ile bilâ mübalağa arz ediyorum. Birinci derecede bir mefkûre ve muvaffakiyet ocağı haline gelmiştir. İlim ve hars tetkiki muvaffakiyetli neticeler veriyor. Bunları Diyaribekir gazetesiyle neşrediyoruz. Spor, Bilhassa Tali Beyefendinin müzaharetile azami derecede inkişaf Lisan kursları İngilizce. Fransızca, Almanca

okuttular, hesap ve iktisat kurslarımıza devam edenler vardır. Milli iktisat ve tasarruf telkininde memleketin muhtelif yerlerine afişler dağıttık. Seyyar hatiplerimiz- ki biri şimdi içimizdedir. - Urfa, Karaköse, Elâziz ve Diyarıbekir'de kazaları dolaşarak mahalle kahvelerine girerek günlerce konferans verdiler. Lisan ve harfler konferansları hemen her Ocakta verildi. Savur dispanserimiz yüz yetmiş hastaya baktı. Kaç kişiye yeni harileri öğrettiğimizi ben de yekûn halinde arz edemeyeceğim. Yalnız Muş'ta çömlekçi çıraklar ile ihtiyar arzuhalcilerin imtihanında bizzat bulundum. Malatya Ocağımızın dershanesine bir buçuk ay devam ettim. Orada çalışan kahraman mefkürecilerimiz ve malûl gazilerimizden Hulki Bey ve arkadaşları üç kursta binden fazla kişiye okumak yazmak öğretiler. Elâziz sinemasını halkın istifadesine açmıştır. Beyefendiler, çok müteessirim ki, kendimi gene kendim müdafaaya mecbur oldum. Buna saik olan muhterem zevata bir taraftan teşekkür de borçluyum. Şark mıntıkasının faaliyeti zaman ve mekân itibarile merkez heyetine vakt-ü zamanı ile yetişemediğimden” rapora ithal edilememiş olmak gerektir. Sözümlü bitirirken ar zedeyim ki: Beyefendiler ister şarkta ister garpta olsun hatta İstanbul ve Ankara'da bile mefkürecilik sonuna varmış değildir. Yalnız mesaiyi tasnif edersek sırası ile şunlara varır: 1- Millete Türk olduğunu öğretmek; 2- Türkçeyi öğretmek; 3- Türk milliyetperverliğini telkin ; 4- İlmin tarif ettiği şekilde Türk milliyetini harsi Türklüğü kuvvetlendirmek ; 5- Sosyal hayat icabatını kökleştirmek; 6- Cumhuriyet'i vicdan ve fazilet olarak ruhlara sindirerek milliyeti onun aşığı ve müdaffi haline getirmek. Bu maksatla şarkta ve garpta bütün manası ile feragat içinde çalışanlar eksik değildir. Ve bunların feragat ve fedakârlığına inanmak da insaf icabatındandır. Mamañih biz maksadın tahakkukuna kadar çalışırken insafsızlığa ehemmiyet vermeyeceğiz.”

1. Şubelerin Kuruluşu ve Faaliyetleri: Şark bölgelerindeki Türk Ocaklarının kuruluşu kolay olmuş ancak kısa sürede faaliyet gösteremez hale gelmiştir. Bu durum, saman alevine benzetilerek ifade edilmiştir. Vilayet merkezlerindeki şubeler, resmî kurumlardan yardım aldıkları için biraz daha başarılı olmuştur.
2. Ocağa Verilen Değer ve Hedefler: Hasan Reşit Bey, Türk Ocaklarının üç temel amacını belirlemiştir: Ocağa lâyık olduğu şerefi iade etmek ve manevi bir nüfuz kazandırmak, ocağı maddeten kuvvetlendirmek ve dilenci vaziyetinden kurtarmak, ocağı ilim silahları ile teçhiz ederek hedefe tevcih etmek. Bu hedefler doğrultusunda çalışmalar yürütülmüştür.
3. Bazı Şubelerin Durumu: Iğdır Türk Ocağının binası satın alınmış ve kullanıma hazır hale getirilmiştir. Diğer şubelerin de kendi binalarını yapma hazırlığında

olduğu belirtilmiştir. Özellikle Van Türk Ocağı, eksiklerini gidermede yardım almadan başarılı olmuştur.

4. Mali Durum ve Gelir Kaynakları: Bazı şubelerin mali durumu ve gelir kaynakları raporda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin, Diyarbakır ve Mardin'deki Türk Ocaklarının elde ettiği gelirler artmış ve bu şubeler kendi bütçelerini sağlamaya başlamıştır.
5. Eğitim ve Kültürel Faaliyetler: Türk Ocakları, milli iktisat ve tasarruf konularında halkı bilgilendirmek için afiş dağıtımı ve konferanslar düzenlemiştir. Ayrıca çeşitli kurslar ve etkinliklerle halkın eğitimi ve kültürel gelişimi desteklenmiştir.
6. Genel Değerlendirme: Raporda, Türk Ocaklarının faaliyetleri ve başarıları değerlendirilmiş ve gelecek için öneriler sunulmuştur. Hasan Reşit Bey'in ve diğer görevlilerin fedakarlığı ve çalışmaları övgüye değer bulunmuştur.

Genel olarak rapor, Doğu bölgelerindeki Türk Ocaklarının çalışmalarını ve başarılarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu çalışmaların, bölgenin milli ve kültürel gelişimine katkı sağladığı ve Türk Ocaklarının önemli bir rol üstlendiği vurgulanmaktadır.²⁰²

10 Nisan 1931'de toplanan kurultaya arz edilen rapor şöyledir: “*Şark Ocakları mesaisi: Bu fevkalâde içtima dolayısıyla Ocakların mesaisine dair alınması icap eden raporlar kâfi derecede gelmemiş, biz bu suretle umumi mesai hakkında malûmat arz etmek imkânından mahrum bulunmuşuzdur. Türk Yurdunda kırk kadar ocağın evvelce gelmiş olan mesai raporları parça parça neşrolunmuştur. Büyük ehemmiyetine binaen Şark Ocakları Müfettişinden aldığımız malûmatı da maruzatımıza ilâve ediyoruz:*

Şarktaki Ocaklar, hemen umumiyetle varidat getirir akar, bina ve möble sahibi oldukları gibi oldukça zengin kütüphanelere de maliktirler. Vilâyet merkezlerindeki her Ocağın hars encümenleri, lisan ve tarih tetkikatına başlamışlardır. Bu Ocakların spor faaliyetleri inkişaf etmiş ve geçen sene olduğu gibi bu sene de Diyarbakır merkezinde toplanarak futbol ve atletik müsabakalar yapılmıştır. Diyarbakır'de bu tesis birkaç kısma tefrik edilecek kadar genişlemiştir. Urfa'da, Karaköse'de, Iğdır'da ve Diyarbakır'de iktisadiyat ve içtimaiyat esaslı bir alâka hasıl olmuş ve muntazaman tevali eden bu sahadaki konferanslar faideli neticeler vermiştir. Tasarruf haftasında bütün Şark Ocakları faaliyet göstermişlerdir. Şark vilâyetlerinde tütüncülüğün ıslahı

²⁰² **Türk Yurdu**, IV/29, (Mayıs-1930), s.84-87

maksadı ile bilhassa tütün zeri'yatı yapılan Silvan'da Ocak tarafından bir tütüncülük kursu açılmıştır. Adıyaman Ocağı mahalli Hükümetle anlaşarak köy kanununa göre vazife ifası ve milli mefkûreyi halka telkin etmek maksadı ile bir Muhtarlar kursu açılmıştır.”

Şark Ocaklarının faaliyetlerine ilişkin yapılan değerlendirmede, belirtilen içtima sonrasında yeterli raporların alınamamasının organizasyon içerisindeki bilgi akışının zayıflığına işaret ettiği görülmektedir. Bununla birlikte Türk Yurdunda yayımlanan parçalı mesai raporları ve Şark Ocakları müfettişinden elde edilen bilgiler, Şark Ocaklarının oldukça etkin bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle vilayet merkezlerindeki Ocakların, bina ve möble sahibi olmaları ve zengin kütüphanelere sahip olmaları, bu kurumların materyal açıdan kayda değer bir zenginliğe ulaştığını göstermektedir. Söz konusu Ocakların lisan ve tarih tetkikatı gibi akademik çalışmalara başlaması, kültürel ve bilimsel faaliyetlere önem verdiklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Diyarbakır, Urfa, Karaköse (Ağrı) ve Iğdır gibi yerlerde iktisadiyat ve içtimaiyat konularında düzenlenen konferanslar, bu bölgelerde sosyal ve ekonomik konulara olan ilginin arttığını ve bu toplantıların halkı bilgilendirme ve bilinçlendirme amacı taşıdığını işaret eder. Şark Ocaklarının spor faaliyetlerine de önem verdiği ve Diyarbakır merkezli futbol ve atletik müsabakalar düzenlediği bilgisi, bölgede sporun ve fiziksel eğitimin teşvik edildiğini göstermektedir. Bu tür etkinlikler, gençlerin sosyal gelişimine katkıda bulunmanın yanı sıra, bölgesel birlik ve beraberliği de pekiştirmiştir. Adıyaman Ocağının yerel hükümetle iş birliği içinde Muhtarlar kursu açması ve tütüncülük kursları düzenlemesi, bölgesel ihtiyaçlara duyarlı programlar geliştirildiğinin ve uygulamaya koyulduğunun bir göstergesidir. Bu kurslar; yerel halkın bilgi ve beceri seviyesini artırma, aynı zamanda köy kanunlarına göre görev yapma kapasitelerini geliştirme amacını taşımaktadır. Genel olarak Şark Ocaklarının faaliyetleri; sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitim alanlarında olmuştur ve bölge halkının cumhuriyetçi değerlerle donatılmasında Şark Ocakları katkıda bulunmuştur. Ancak faaliyet raporlarının düzensizliği ve eksikliği, bu tür kurumsal faaliyetlerin daha sistematik bir şekilde kaydedilmesi ve raporlanması gerektiğini de ortaya koymaktadır.²⁰³

²⁰³ **Türk Yurdu**, VI/39, (Mart-1931), s.67.

C- DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE AÇILAN TÜRK OCAĞI ŞUBELERİ

I- Elâzığ Türk Ocağı

Elâzığ Türk Ocağı'nın ilk açıldığı dönemde başkanlık görevini Dr. Nazmi Aziz Bey (Selcan) üstlenmiştir. Merkez şubenin açılmasına ek olarak, Harput ve Arapkir²⁰⁴ ilçelerinde de Türk Ocağı şubeleri kurulmuştur. Elâzığ Türk Ocağı Şubesi'nin hangi tarihte açıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ama Birinci Türk Ocakları Kurultayı'nda, Elâzığ Merkez'i Dr. Saffet Bey, Harput'u Binbaşı Cevat Bey ve Arapkir'i Elâzığ Milletvekili Hüseyin Gökçelik temsil etmiştir. Bahsi geçen Kurultay 23 Nisan 1924'te Ankara'da toplanmıştır. Elâzığ Şubesi'nin açılış tarihi 1923 sonu 1924 yılı başı gibi açılmış olma ihtimali yüksektir. Şubenin 1926 ve 1928 yıllarında idari heyetleri değişmiştir.

Tablo 2: Elâzığ Türk Ocağı İdare heyeti

Ocak Reisi	İstiklal Mahkemesi Azasından Kırşehir Mebusu Lütfü Müfit Bey
Muhasip	Gafur Sunguroğlu
Murahhas Aza	Doktor Nazmi Aziz Bey
Kâtip:	Avukat Emin Hüseyin Bey
Veznedar:	Binbaşı Rasim Bey
Aza	CHP Müfettişi Nesimi Sârim Bey
Aza	Muallim Mektebi Müdürü Mirat Bey ²⁰⁵

Tablo 3: 1928 Yılında Oluşturulan Elâzığ Türk Ocağı Şubesi İdare Heyeti

Görev	İsim	Meslek/Açıklama
Reis	Mustafa Kâzım	Askeri Hastahanesi Sertabibi
Kâtib	Emin Hüseyin	Avukat
Murahhas	İsmail Hakkı	Doktor
Muhâsib	İhsan	Ziraat Bankası Muamelât Memuru
Veznedar	Sunguroğlu Gafur	Tüccar

²⁰⁴ Gürcistan ve Ermenistan'dan gelen göçmenlerin iskânı amacıyla ayrılan bahçe, konut ve üç adet dükkân, müzayede usulü ile Arapkir Türk Ocağı Şubesine satılmıştır. (BCA, 30-18-1-1/22-87-1)

²⁰⁵ Şahin Yedek, Elâzığ'da İdari ve Siyasi Hayat (1923-1950), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YDT, Danışman: Prof. Dr. İbrahim Ethem Atnur), Erzurum, 2016, s.247; **Türk Ocakları Tarihi**, s.116.

Aza (Müdür)	Sabri	Muhâsebe-i Husûsiye Müdürü
Aza (Muallim)	Ali Beyler	Erkek Muallim Mektebi Edebiyat Muallimi ²⁰⁶

Şark'tan gelecek olan muhacirlerin iskanı amacıyla kullanılmak üzere satılmayan ve Elâzığ Türk Ocağı Şubesi tarafından kullanılan Emval-i Metruke olan ve Paşa Mahallesi'nde yer alan Harputyan yondan metruk, 176 numaralı metruk konut, Maliye Vekâletinin 26 Nisan 1927 tarih ve 3977 numaralı teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyeti'nin 27 Nisan 1927 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.²⁰⁷

18 Ağustos 1925 tarihinde Şeyh Sait in memleketi olan Palu ilçesinde de Türk Ocağı Şubesi açılmıştır. 7 Eylül 1925 tarihinde Palu Kaymakamı Fehmi Bey'in önderliğinde, Palu'daki devlet memurları, askeri personel ve yerel halkın geniş katılımıyla gerçekleştirilen bir törenle Palu Türk Ocağı resmi olarak açılmıştır.

Tablo 4: Palu Türk Ocağı İdare Heyeti

Başkan	Haydar Efendizade Hasan Feyzi
Reis-i saniliğe	İbrahim Ağazade Rifat
Azalar	Mededzade Derviş, Hasan Efendizade Muhiddin, Saraczade Hasan, Bozağazade Yakub, Bulalizade Derviş, Abbaszade Fehmi, Cemalzade Mehmed Efendi ²⁰⁸

1 Nisan 1925'te tarihinde içtima eden mahallî kongrede Harput Türk Ocağı şubesinin yeni idare yeni idare heyeti oluşturulmuştur.

Tablo 5: Harput Türk Ocağı İdare Heyeti

Reis	Başmuallim Ahmed Hamdi
Murahhas	Dava Vekili Enes
Muhasip	Muallim İbrahim Edhem
Kâtip	Muhasebe-i Hususiye Memuru Mustafa
Veznedar	Muallim Âdil
Azalar	Mahkeme-i Asliye Aza Mülâzımı Ahmed Şevki, Muallim Nâil Bey ²⁰⁹

²⁰⁶ **Türk Ocakları Tarihi**, s.278.

²⁰⁷ **BCA**, 30-18-1-1/24-25-19.

²⁰⁸ Şahin Yedek, Elazığ'da İdari ve Siyasi Hayat (1923-1950), s.247.

II-Erzincan Türk Ocağı

Erzincan Türk Ocağı şubesinin hangi tarihte açıldığı bilinmemektedir. 1927 yılında gerçekleştirilen Türk Ocağı Kurultayı'nda, Erzincan delegesi olarak Hüseyin Enver Bey'in adı geçmekte. Büyük ihtimale Erzincan Türk Ocağı şubesi, Türk Ocaklarının 1925 yılı itibarıyla Doğu Anadolu'da teşkilatlanmaya başladığı tarih aralığında açılmıştır.²¹⁰

Erzincan Türk Ocağı şubesinin 1927 yılı bütçesi 900 lira iken 1928 yılına ait bütçe bilgisi yoktur.²¹¹ 1928 yılında genel merkezden yapımı devam eden yeni bina için piyango tertip edilmesi istenmiştir. 5 Eylül 1928 tarihli irsaliyede Erzincan'a 2800 lira değerinde piyango bileti gönderilmiştir. Piyango biletlerinin 658 adeti satılmış, satılmayan 2142 adeti ise geri iade edilmiştir. Satılan biletlerden elde edilen 447 lira, 4 Haziran 1929 tarihinde postane aracılığıyla genel merkeze gönderilmiştir. Ama gönderilen para genel merkeze ulaşmadığı için Erzincan şubesinden tekrar para talep edilmiştir. Bu durum karşısında Erzincan valisinin 6 Haziran 1929 ve 15 Şubat 1930 tarihlerinde Türk Ocakları Genel Merkezine gönderdiği yazıda söz konusu paranın gönderildiği belirtmiştir.²¹²

Tablo 6: Erzincan Türk Ocağı Şubesinin Mal Varlığı

Bilgi	Açıklama
Gayrimenkul Emval	Yoktur
Spor Teşkilatı	Yoktur
Kabili İstifade Menkul Eşya	Bir kanepa İki koltuk, Dört sandalye, Bir kütüphane, Adi masa,4 adet perde
Hurda Eşya	Kullanılmayacak hurda eşya yoktur
Alacaklar	Yoktur
Kiralanın Bina	Fırkanın icar etmiş olduğu binanın iki odası işgal edilmiştir. 1929-1930 senesinin icarından 70 lira borcu vardır. ²¹³

²⁰⁹ **Türk Yurdu**, IX, Tutibay Yayınları, Ankara,2001, s.140.

²¹⁰ Ahmet Toksoy, “*Erzincan Türk Ocağı*”, **Türk Yurdu**, XXVIII/250, (Haziran-2008), s.51.

²¹¹ **Türk Ocakları Tarihi**, s.288.

²¹² Recep Mutlu Özbayık, Atatürk Döneminde Erzincan (1923-1938), Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Prof. Dr. Salim Gökçen) Erzincan, 2018, s.105-106.

²¹³ Erdem Yavuz, Erzincan'da İdari ve Siyasi Hayat (1923–1960), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YDT, Danışman: Prof. Dr. İbrahim Ethem Atınur), Erzurum, 2012, s.124.

III- Erzurum Türk Ocağı

Erzurum Türk Ocağı şubesi, 9 Temmuz 1925'te açılmıştır. Erzurum Türk Ocağı Şubesinin en önemli sorunu bina meselesiydi. Bu sorunu çözmek için Emval-i milliyeden Kararyan'a ait olan hanelerden birinin Erzurum Türk Ocağı şubesine tahsisi için ilgili makamlara ve Genel Merkeze bahsi geçen mesele yazılı olarak beyan edilmiştir. Özdilek mecmuası Eylül 1925 tarihli sayısında, Erzurum Türk Ocağının binası olmadığı için faaliyet yürütemediği belirtilmiştir. Söz konusu haber *“Erzurum Türk Ocağı: Memleketimizde teşekkül iden Türk Ocağının binâsızlık yüzünden mesâ'isinin matlûb derecede inkişâf idemediği haber alınmıştır. Türk Ocakları merkez-i umûmisinin nazar-ı dikkatini celb ideriz”* şeklindedir. Kararyan 'a ait hanelerin Erzurum Türk Ocağı şubesine tahsisi konusu olumsuz sonuçlanması neticesinde, milli emlaktan uygun bir bina telep edilse de bu istek sonuçsuz kalmıştır. İdare heyeti tarafından Erzurum Muallim Mektebi binası, şube binası olarak bir süre kullanılmıştır. Erzurum Valisi Zühtü Bey'in yardımıyla Yeğenağa Mahallesi'nde eskiden tekke olarak kullanılan bir bina tahsis edilmiştir. 1926 yılının başlarına kadar bina sorunuyla uğraşan Erzurum Türk Ocağı Şubesi bu tarihten sonra çalışmalarını daha düzenli yürütmüştür.²¹⁴

Tablo 7: Erzurum Türk Ocağı idare heyeti.

Reis	Muallim Mektep Müdürü Cemal Gültekin
Mesul Murahhas	Hastanesi kulak boğaz mütehassis Yusuf İzzettin
Kâtip	Tatbikat Mektebi Müdürü Şevket Bey
Muhasip	Ticaret Odası Reisi Gözübüyükzâde Sadrettin Bey
Veznedar	Tüccardan Ali Bey
Azalar	Belediye Reisi Nafiz Bey ve Topçu Binbaşı Cemil Bey ²¹⁵

Çifte Minareler Sokağı'nda yer alan Şark Fotoğrafhanesinin sahibi Sıdkı Safa Bey, Türk Ocağı üyelerine yönelik olarak çekilecek tüm fotoğraflarda %20 indirim yapılacağını ve Ocaklı üyelerin kimlik fotoğraflarının 50 kuruşa çekileceğini ilan etmiştir.²¹⁶

²¹⁴ Özdilek,1, (Eylül-1341/ Eylül-1925), s.7; Murat Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, Ankara, 2012, s.133-134.

²¹⁵ Varlık, 5 Teşrinievvel 1341/5 Ekim 1925, s.4; Özdilek, 21, (Eylül -1341 /Eylül -1925), s.6.

²¹⁶ Türk Çocuğu, 2, (Nisan-1926), s.14.

Erzurum şubesinin ciddi bir etkinlik göstermediği, Erzurum'da gizli bir cemiyet kurma iddiasıyla yargılanan Şeyh Sait'in oğlu Selahattin'in Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki ifadeleri sırasında ortaya çıkmıştı. Selahattin, 17 Haziran 1930 tarihindeki mahkeme duruşmasında, kurmayı amaçladıkları cemiyetin bilimsel ve sosyal bir nitelik taşıdığını belirtmişti. Bu açıklama üzerine hâkim, Selahattin'e neden Türk Ocakları ile iş birliği yapmadığını sormuştu. Selahattin ise Erzurum Türk Ocağının aktif olmaması nedeniyle yeni bir topluluğun kurulmasının zorunlu olduğunu ifade etmişti. Selahattin'in ifadeleri şu şekilde kaydedilmiştir: *"Erzurum'daki ve o havalideki Türk Ocaklarına gelince, oralarda Türk Ocaklarının katiyen faaliyetleri yoktur. Erzurum'da gerçi bir Türk Ocağı binası vardır. Ben Erzurum'da bulunduğum müddet zarfında ocağın üzerinde yalnız bir levha gördüm. Fakat bir gün olsun ocakta bir konferans verildiğini, bir tenvir ve irşad işinin yapıldığını görmedim."*²¹⁷

Tablo 8: Türk Ocakları'nın feshedildiği dönemde, Erzurum Türk Ocağı Şubesi'nin mülkiyetinde bulunan eşyalar.

Eşya ve Malzeme	Adet
Sandalye	20
Ceviz Masa	1
Yazı Tahtası	1
Eski Muşamba	1
Camekanlı İlan Tahtası	1
Sürahi	3
Su Bardağı	3
Sigara Tablası	7
İstanpa	2
Oka Takımı	3
Telefon	1
Bayrak	2
Çinko Leğence	1
İbrik	1
Maşrapa	1

²¹⁷ **Hakimiyeti Milliye**, 18 Haziran 1930, s.4.

Kristal Oka Takımı	1
Adi Cam Masa	3

Toplam Eşya ve Malzeme Değeri: 61 TL

Nakit Olarak Bulunan Para: 441,95 CHF

Erzurum Türk Ocağı Şubesi, nakit olarak bulunan parayı Erzurum il idaresine devretmiştir.²¹⁸

1925 yılı itibarıyla Bayburt'ta bir Türk Ocağı Şubesi açılmıştı. Erzurum merkezi ve diğer ilçeler de dahil olmak üzere, Bayburt Türk Ocağı Şubesi en etkili şube olarak öne çıkmıştı. Şubenin Trabzon-İran yolunun güzergahında yer alması ve Gençler Birliği isimli bir futbol kulübüne sahip olması, önemli bir avantaj sağlamıştı. Bayburt Türk Ocağı şubesinin ilk idare heyeti 1925 yılında, ikinci idare heyeti ise 1928 yılında oluşturulmuştu.

Tablo 9: Bayburt Türk Ocağı Şubesinin İdare Heyeti

Kâtip	Muallim Necmeddin Faik
Murahhas	Maşuk Beyzade Mehmet Tarhan
Muhasip	Osman Efendizade Musa Kazım
Veznedar	İbrahim Ağazade Ziya
Azalar	Doktor Celal ve Müftüzade Hacı Mehmet Beyler ²¹⁹

Tablo 10: Bayburt Türk Ocağı'nın 1928 Yılında Oluşturulan İdare Heyeti

Reis	Kefelizâde Yakub
Kâtip	Muallim Necmeddin Faik
Murahhas	Maşuk Beyzade Mehmet Tarhan
Muhasib	Osman Efendizâde Musa Kâzım
Veznedar	İbrahim Ağazâde Ziya
Azalar	Dr. Celâl, Müftüzâde Hacı Mehmed Beyler. ²²⁰

²¹⁸ BCA,490-1-0-0/67-256-2.

²¹⁹ Murat Küçükugurlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bayburt*, Erzurum, 2021, s.113-114.

²²⁰ *Türk Ocakları Tarihi*, s.279.

12 Teşrinievvel 1926 tarihinde, 4217 sayılı kararname ile 565 arşınlik Ermeni envali mekrukesinden bir arsa temin edilmişti. Temin edilen arsanın her bir arşını için 82.5 kuruş bedel belirlenmişti. Bayburt Türk Ocağı Şubesi, bu arsa üzerinde iki adet baraka tipi bina inşa etmiş, ayrıca yedi kişiye kira karşılığında baraka yapmaları için izin verilmişti.²²¹

Bayburt CHF Reisi Mehmet Fahri Bey, 18 Ağustos 1931 tarihinde CHF Genel Merkezine vermiş olduğu raporda Bayburt Türk Ocağı şubesinin 20 kişiden oluşan ve çeşitli dallarda faaliyet yürüten bir spor şubesinin bulunduğunu belirtmiştir. Türk Ocaklarının feshedildiği tarihte Bayburt şubesinin kasasında 376 lira nakit para bulunmaktadır. Şubenin mefruşat eşyalarının ise maddi değerinin 7265 kuruş olduğu ifade edilmekte. Piyango eşyalarının bedelinin ise 9255 kuruş değerinde olduğu belirtilmiştir. Şubenin sahip olduğu arsaların 331 lira tutarında vergi borcu bulunmaktaydı. Şubenin eşyaları ve nakit parası, Bayburt CHF idaresi tarafından teslim alınmıştır. Teslim alınan eşyaların işe yarayan kısmı CHF idaresine bırakılmış diğer kısmı ise satılarak 186 lira gelir elde edilmiştir.²²²

1925 -1926 yılları arasında Oltu, Tercan, Kiğı, İspir, Yusufeli ilçelerinde de Türk Ocağı şubeleri açılmıştır. İlçelerde açılan şubelerin yönetimi mülki ve idari amirler üstendiği görülmektedir. İspir şubesinin idare heyeti başkanlığını kaymakam Şakir Bey üstlenmiştir.²²³

Oltu Türk Ocağı, 1925 yılında kurulmuştur. Ardahan Valisi Hurşit Bey tarafından Köprübaşı mevkiinde bulunan iki katlı bir bina Türk Ocağına verilmişti Erzurum'un ilçelerinde açılan Türk Ocağı şubeleri arasında bina sıkıntısı yaşamayan sadece Oltu şubesiydi. İdare heyeti üyelerinin gerekli işlemleri yapmamalarından dolayı bu bina tapu kayıtlarına hazine malı olarak geçmiştir.²²⁴

IV- Kars Türk Ocağı

Kars Türk Ocağı şubesi; 15 Eylül 1923'te açılmış ve Yusuf Paşa Mahallesi, Gazi Muhtar Caddesi 469/70 numaralı Rus idaresi döneminden kalan iki katlı binada faaliyetlerine başlamıştır. Binanın üst katında altı oda dört salon, binanın alt katında ise

²²¹ Murat Küçükugurlu, "Bayburt Türk Ocağı ve Faaliyetleri", Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, (Ocak -2011), s.45.

²²² M. Küçükugurlu, "Bayburt Türk Ocağı ve Faaliyetleri", s.49.

²²³ Varlık, 27 Mayıs 1926, s.3; M. Küçükugurlu, Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950), s.141.

²²⁴ Ahmet Kalkan, Cumhuriyet Döneminde Oltu: İdari, Sosyal ve İktisadi Hayat (1923-1950), Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Prof. Dr. Murat Küçükugurlu), Erzurum, 2018, s.78.

iki oda iki salon bulunmaktaydı. Kars Türk Ocağı şubesinin başkanlığını ise Gümrüklü Kara lakabıyla tanınan Hamit Ersöz üstlenmiştir. Sonraki süreçte ise başkanlık vazifesini Hüseyin Talınlı, Türk Ocaklarının fesih tarihi olan 11 Nisan 1931 tarihine kadar yürütmüştür.²²⁵

Tablo 11: Kars Türk Ocakları İdare Heyeti

Reis	Hamid Bey
Kâtip	Yüzbaşı İbrahim Bey
Murahhas	Hüseyin Bey
Muhasip	Vilâyet Muharebecisi Fehmi, Bey
Veznedar	Belediye Sandık Emmini Mehmed Rüstem Bey
Azalar	Tüccardan Hüseyin, Tüccardan Ali Yaver beyler ²²⁶

Tablo 12: 1928 Yılında Kars Türk Ocağı İdare Heyeti.

Reis	Belediye Reisi Hüseyin Han
Kâtip	Maarif Müdürü Şevket Turgut
Murahhas	Dr. İsmail Selahaddin
Muhâsib	Evkaf Müdürü Talat
Veznedar	Emir Alizâde Remzi
Azalar	Erkân-ı Harb Yüzbaşısı Rıza, Dr. Esad Beyler. ²²⁷

Kars Türk Ocakları, kısıtlı bir bütçeyle faaliyetlerini yürütmek mecburiyetinde kalmıştır. Üye aidatları ve genel merkez tarafından Kars Valiliğine gönderilen eşya piyangosu biletleriyle gelir elde etmeye çalışılmıştır.

1923-1927 tarihlerinde Kars'ın Sarıkamış, Posof, Göle, Iğdır, Kağızman, ilçelerinde de Türk Ocağı şubeleri açılmaya başlamıştır.²²⁸ Sarıkamış Türk Ocağı, 20 Nisan 1923'te törenle açılmıştır. Askeri Komutan Vekili Şakir Paşa'nın açılış

²²⁵ Varlık, 27 Ağustos 1923, s.4; Cengiz Atılı, **Kars'ta Siyasi Hayat**, Ankara, 2014, s.33

²²⁶ **Türk Yurdu**, IX, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s.49.

²²⁷ **Türk Ocakları Tarihi**, s.233.

²²⁸ C. Atılı, **Kars'ta Siyasi Hayat**, s.35.

konusmasından sonra Sarıkamış Türk Ocağı şubesinde görev alacak heyetin seçimine geçilmiştir.²²⁹

Tablo 13: Sarıkamış Türk Ocağı İdare Heyeti

Görev	İsim
Reis	Ekmek Müteahhidi Refik Bey
Murahhas	Doktor Ömer Vasfi Bey
Kâtip	Tüccardan Derviş Bey
Muhasip	İsmail Hakkı Bey
Veznedar	Mülâzım-ı Evvel Refik Bey
Azalar	Tüccardan Şerif, Fuat beyler ²³⁰

Fiziki şartların yetersizliğinden dolayı ocağın ciddi bir faaliyeti olmaz. Mal varlığı da yoktur.

1925 yılında Posof Türk Ocağı açılmıştır. Başkanlık görevini ise Turgut Bey üstlenmiştir. Posof Türk Ocağı Şubesi günümüzde Posof çarşının üst sokağında bulunan eski belediye hamamının yan tarafında bulunmaktadır. Türk Ocakları, dört yıl boyunca bu binada hizmet vermiştir. Sonraki süreçte CHF'ye devredilmiştir. Posof Türk Ocağı şubesinin 1927 yılında bütçesi 249 kuruş 1928 yılı bütçesi ise 824 kuruştur. Bahsi geçen yıllar haricinde bütçe bilgisi de yoktur.²³¹

1926 yılında Iğdır'da Türk Ocağı Şubesi açılmıştır. Ama bu şubenin mal varlığı yoktur. Türk Ocaklarının tasfiye edilmesinden sonra binası belediye tarafından halkevine devredilmiştir. Arpaçay haricinde Kars'ın diğer ilçelerinde Türk Ocakları şubeleri açılmıştır. Kısıtlı imkânlarla ve fiziki yetersizlikler altında faaliyetlerini yürütmüşlerdir.²³²

²²⁹ **Varlık**, 23 Nisan 1923, s.1; Güler Sarı Ertem, **Varlık Gazetesi'nde Kars ve Çevresi İle İlgili Haberler (1921-1923)**, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (YYLT, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nebahat Oran Arslan), Kars,2013, s.81-82.

²³⁰ **Türk Yurdu**, IX, s.260-261.

²³¹ Şevket Kaan Gündoğdu, *"Posof Türk Ocağı"*, **Posof Araştırmaları**,1, (Kasım-2017), s.55-57.

²³² C. Atlı, **Kars'ta Siyasi Hayat**, s.36.

V- Malatya Türk Ocağı

Malatya Türk Ocağı²³³ şubesi, 29 Ekim 1925 tarihinde resmi olarak faaliyete başlamıştır. Kuruluş sürecinin tamamlanmasının ardından yönetim organlarının oluşturulması amacıyla bir seçim gerçekleştirilmiştir.

Tablo 14: Malatya Türk Ocağı İdare Heyeti

Reis	Haşim Beyzâde Talat
Kâtip	Orta Mektep Muallimlerinden Haşan Hulki
Murahhas	Muallim Bahri
Muhasip	Hızır Ağazâde Mehmed
Veznedar	Bakıcızâde Emin
Azalar	Orta Mektep Müdürü İbrahim, İsmet Paşa Numune Mektebi Müdürü Ali Rıza Beyler. ²³⁴

Malatya Türk Ocağının kuruluşunu müteakiben bu kurum için bir yapı inşa edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, binanın inşasına yönelik ilk adımlar ve resmi yazışmalar 1926 yılının mayıs ayında başlatılmıştır. Malatya Türk Ocağı temsilcisi, binanın inşası için Malatya Valiliği'ne bir dilekçe sunmuştur. Malatya Belediyesi inşa edilecek yapı için gerekli arsayı sağlamıştır. Bina inşaatını yönetmek üzere, Jandarma Kumandanı Binbaşı Süheyl Bey, Said Bey ve Talat Bey (her ikisi de Fırat soyadını taşımakta), Şevki Bey, İbrahim Bey (İpekçi), Ser Mühendis Bey, Kâşif Ömer Bey (Doktor), Cahit Bey, Adil Bey (Özelçi), Asım Bey, Muharrem Efendi (Barış-Avukat) ve Maarif müdürü gibi çeşitli yetkililerden oluşan bir inşaat komisyonu oluşturulmuştur. 14 Ağustos 1926 tarihinde, binanın temel atma töreni büyük bir ihtişamla gerçekleştirilmiştir. 31 Ağustos 1928 tarihinde tamamlanmıştır.²³⁵ Elâzığ

²³³ 7 Haziran 1926 tarihli ve 2150 numaralı Kararnameye ek olarak; Malatya'da bulunan ve mübadeleye tabi olmayan kişilerden terk edilmiş, ilgili defterde kayıtlı yirmi parça gayrimenkulün, 22 Şubat 1926 tarih ve 748 numaralı kanun gereğince Vilayet İdare Heyeti tarafından belirlenecek bedeller karşılığında ve yapıların ayrıca belirlenecek değerleri üzerinden 18 Şubat 1927 tarih ve 1099 numaralı öneri doğrultusunda Bakanlar Kurulu'nun 5 Mart 1927 tarihli toplantısında onaylanıp kabul edilmiştir. (BCA,30-18-1/23-14-1)

²³⁴ **Türk Yurdu**, VIII, Tutibay Yayınları, Ankara,2001, s.125.

²³⁵ Bina inşaatının bitişi "*Türk Yurdu*" dergisinde "*İki seneden beri inşaatı devam eden Malatya Türk Ocağı ikmal edilmiş ve küşad resmi büyük bir merasim ve tezahüratla yapılmıştır. Malatya Ocağı binası Türk üslûbunda zarif ve Malatya'nın güzel binalarından birisi olmuştur. Bina ocaklıkların gayret ve fedakârlıklarıyla vücuda getirilmekle beraber ocaklıklar her hususta muhterem hükümetimizin niheyetsiz yardımlarına da mazhar olmuşlardır. Malatya ocaklıklarını böyle güzel bir bina vücuda getirdiklerinden dolayı tebrik ederiz.*" şeklinde yansımıştır. (**Türk Yurdu**, XIV, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s. 100;

Valisi Cemal Bey ve Malatya Valisi Azmi Bey'in katılımlarıyla Ocak binasının açılışı gerçekleşmiştir.

Malatya Türk Ocağı şubesinin mali durumuna dair veriler; 1927 yılında 16.900 lira olarak belirlenen bütçenin, 1928 yılında 43.972 lira seviyesine yükseldiğini göstermektedir.²³⁶ Şubenin, kendi mülkiyetinde bulunan bir bina ve sekiz adet tarla gibi taşınmaz varlıklara sahip olduğu bilinmektedir.²³⁷ Şubenin kütüphanesi 120 adet kitap içermekte olup bu koleksiyon eğitim ve kültürel faaliyetler için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.²³⁸

14 Nisan 1931 tarihinde, Malatya Merkez Türk Ocağına ait olan bina, Cumhuriyet Halk Fırkasına (CHF) devredilmesi sürecini yönetmek üzere bir komite kurulmuştur. Bu komite, Malatya CHF yönetiminden 2, eski Malatya Türk Ocağı heyetinden ise 4 olmak üzere toplam altı üyeden oluşmuştur. Devir işlemini belgelemek amacıyla üç adet tutanak hazırlanıp onaylanmış ve arşivlenmiştir. Bununla birlikte, CHF'nin, Malatya Türk Ocağı binasının tapu senedini henüz alamadığı bilinmektedir. Geçiş süreci tamamlandıktan sonra, bina CHF tarafından resmi olarak kullanılmaya başlanacak ve CHF binası olarak hizmete açılacaktır. Malatya Türk Ocağının mülkiyetinde Venk bölgesinde sekiz tarla ile bir bina bulunmaktadır. Bina için belirlenen mali değer 45 bin lira, tarlaların toplam değeri ise 2 bin liradır. Malatya Türk Ocağı borçsuz bir durumdadır. Organizasyon bünyesinde faaliyet gösteren bir spor kulübü ve bir müzik şubesi bulunmakta, fakat her iki birim de finansal yetersizlikler nedeniyle faaliyetlerini sonlandırmak zorunda kalmıştır. CHF'nin binaya taşınma kararı alınmış olup, Malatya Türk Ocağına ait eşyalar CHF'nin ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamamıştır.²³⁹

Malatya Merkez Türk Ocağında kayıtlı demirbaş eşyaların toplam değeri 1574 Türk lirası olarak belirlenmiştir. Ancak Adıyaman Türk Ocağı ile ilgili olarak herhangi bir bilgiye ulaşılamamış, diğer bölgelerin mal varlıkları hakkında ise henüz bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu süreçte, Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF), ocağın mülklerini devralmış ve ocağın binasına taşınmıştır. Malatya Türk Ocağına ait Venk bölgesinde bulunan sekiz tarlanın su kaynağına sahip olduğu belirtilmiştir. Bu su

Celal Yalvaç, “Atatürk Evi’nin Öyküsü”, https://malatyahaber.com/celal-yalvac/ataturk-evinin-oykusu#google_vignette, E.T, 24,05,2024.)

²³⁶ **Türk Ocakları Tarihi**, s.292.

²³⁷ **Türk Ocakları Tarihi**, s.222.

²³⁸ **BCA**, 490-1-0-0/67-256-1.

²³⁹ Ahmet Tunç, “Türk Ocakları’nın Kapatılması Sürecinde Malatya Türk Ocağının Tasfiyesi” **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, IX/29, (Aralık- 2021), s.50-51.

kaynağının yerel halk tarafından kullanılabilmesi ve ilgili askeri birliğe su sağlanması koşuluyla, tarlalar 300 Türk lirasına Özel İdareye satılması, Tasfiye Encümeni tarafından uygun görülmüştür. Tarlaların satışından elde edilen gelirin doğrudan CHF Tasfiye Encümenliğine iletilmesi istenmiştir. Öte yandan, Adıyaman'da satılan ocağa ait eşyaların değeri ise yaklaşık 25-30 Türk lirası arasında değişmektedir ve bu gelirin de encümene gönderilmesi talep edilmiştir. Bu durum, Adıyaman Türk Ocağının mal varlıklarının tasfiye sürecinin tamamlandığını göstermektedir.²⁴⁰

VI- Sivas Türk Ocağı

Sivas Türk Ocağı Şubesi 18 Mart 1923'te açılmıştır. Şubenin açılışına Mustafa Kemal Paşa'da davet edilmiştir. Söz konusu etkinliğe Mustafa Kemal Paşa yoğun gündeminden ötürü katılım gösterememiştir. Ama bir tebrik telgrafi göndermiştir.

“Sivas Türk Ocağı Riyasetine; Türk Ocağının küşat vesilesiyle hakkımda izhar olunan hissiyat-ı merbutiyet-i kariye teşekkür eder; ocağınızın millî inkişafa nafi hizmetler ifasına muvaffakiyetini temenni ile cümleye selam eylerim efendim.” Ayrıca Mustafa Kemal Paşa tarafından iki yüz liralık bağış yapılmıştır.²⁴¹

Şubenin ilk başkanı Sivas Maarif Müdürü Osman Nuri Bey'dir. Bu görevine Kayseri Maarif Müdürlüğüne atana kadar devam etmiştir. O dönemde Sivas'tan Kayseri'ye atanmak bir çeşit rütbe indirme manasına geldiği için söz konusu görevi kabul etmeyerek bahsi geçen görevden istifa etmiştir.²⁴²

Birlik dergisinde yer alan haberlere göre, Sivas Türk Ocağı şubesinde belirli aralıklarla idare heyetinde değişiklikler meydana gelmiştir. Van Lisesi Müdürlüğüne atanan Kozanzade Cenap Muhyittin'in ayrılmasıyla boşalan yönetim kurulu üyeliğine İsmet Paşa Numune Mektebi Müdürü Kamil Bey getirilmiş, Baytar Hayri Bey'in yerine ise Darülmualimin Kavanin hocası Fehmi Bey atanmıştır.²⁴³ Eflatun Cem (Güney) de *"Heyet-i Umumiye"*de görev almak amacıyla Türk Ocağındaki kâtiplik görevinden istifa etmiştir.²⁴⁴

²⁴⁰ A. Tunç, *“Türk Ocakları'nın Kapatılması Sürecinde Malatya Türk Ocağının Tasfiyesi”*, s.54.

²⁴¹ **Birlik Mecmuası**, 1, (Temmuz-1339 / Temmuz- 1923), s.2; Necip Günaydın, *“Türk Ocağı Sivas Şubesi Tarihçesi (1923-1928) Ve Birlik Dergisi”* **Türk Yurdu**, 331, (Mart-2015), s.69.

²⁴² **Birlik Mecmuası**, 9, (Teşrin-i Sani- 1339 / Kasım -1923), s.8.

²⁴³ **Birlik Mecmuası**, 7, (Teşrin-i Evvel-1339 / Ekim -1923), s.8.

²⁴⁴ **Birlik Mecmuası**, 14, (Kanun-ı Evvel- 1339 / Aralık -1923), s.8.

Sivas Türk Ocağı Şubesi oldukça aktif faaliyetler yürütmüştür.²⁴⁵ İki katlı büyük bir salonu ve bahçesi olan bir binaya sahip olması Sivas Türk Ocağını canlı kılmıştır. Doktorlar ve öğretmen gibi geniş kitlelere hitap eden meslek grubuna mensup kişilerin Türk Ocağı üyesi olması halkı da ocağa daha çok yaklaştırmıştır.²⁴⁶

Tablo 15: Sivas Türk Ocağı Şubesinin 1925 Yılındaki İdare Heyeti

Reis	Sıhhiye Müdürü İsmail
Murahhas	Sığırcızade Hayri
Kâtip	Matbaa Müdürü Abdülkadir
Muhasip	Veznedar Muallim Selehaddin
Azalar	İlk tedrisat Müfettişi Hikmet, Numune Hastanesi Emraz-ı Dahiliye Müttehassısı Fazıl, Tüccardan Ömer Adil Beyler ²⁴⁷

Kızılırmak gazetesinin 25 Mart 1926 tarihinde yayımlanan Aziziye (Pınarbaşı) Türk Ocağının kongre sonuçlarına göre Mal Müdürü Ali Rıza Bey, başkan olarak seçilmiştir. Kongre sonuçlarının detaylı listesi aşağıda verilmiştir:

Tablo 16: Aziziye Türk Ocağı idare heyeti

Görev/Murakabe Heyeti	İsim
Kaymakam	Yusuf Ziya Bey
Hâkim	Halil Hilmi Bey
Jandarma Kumandanı	Hamdi Bey
Görev/Yönetim	İsim
Reis	Mal Müdürü Ali Rıza Bey
Aza	Hafız Mehmet Efendizâde Tahir Efendi
Aza	Gündüz Mektebi Müdürü Selahattin Bey

²⁴⁵ Kadir Akpınar, **Sivas'ta Siyasi Hayat (1923–1950)**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (YYLT, Yrd. Doç. Dr. Erkan Cevizliler), Erzurum, 2014, s.111.

²⁴⁶ Serap Taşdemir, **Tek Parti Döneminde Sivas'ta Siyasal Hayat (1923- 1946)**, Ankara, 2014, s.156.

²⁴⁷ **Türk Yurdu**, IX, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s.199.

Mesul Murahhas	Mustafa Celal Bey
Kâtip	Muhasabe-i Hususiye Memuru Ömer Avni Bey
Muhasebeci	Yatı Mektebi Müdürü Rüştü Bey
Veznedar	Tahsil Müdürü Hafız Rıza Bey

Bu tablo, Aziziye Türk Ocağının idari yapısını ve görevlendirilmiş kişilerin rollerini net bir şekilde göstermektedir. Ayrıca bu yapı, Türk Ocaklarının yerel topluluklarla nasıl entegre olduğunu ve yerel yönetimlerle olan ilişkilerini de yansıtmaktadır.²⁴⁸

Darende Türk Ocağına dair bilgilere, Kızılırmak gazetesinin 11 Şubat 1926 tarihinde yayınlan sayısında rastlanmıştır. Bu baskıda, Sivas ilçelerinde faaliyet gösteren Türk Ocaklarının adları anılırken Darende Türk Ocağı da bahsedilenler arasında yer almaktadır.²⁴⁹ Darende Türk Ocağı kuruluş dönemi ve 1928 yıllarında iki defa idare heyeti oluşturulmuştur. Darende Ocağı'nın yönetim heyeti üyelerinin listelendiği bir tablo bulunmaktadır:

Tablo 17: Darende Türk Ocağı idare heyeti

Reis:	Müfettiş Nami Bey,
Murahhas	Mesul Baş Muallim Mehmed Nuri Bey,
Azâlar	Belde Reisi Hacı Mustafa Bey, Muallim Said Bey, Veli Bey ²⁵⁰

Tablo 18: Darende Türk Ocağı heyetinin 1928 yılında oluşan idare heyetinin görev dağılımını gösteren tablo

Görev	İsim
Reis	Müddei-i Umümi Râsim
Kâtip	Varidât Memuru Osman Nuri
Murahhas	Maarif Memuru Muhiddin
Muhâsib Veznedâr	Said Bey

²⁴⁸ Kızılırmak, 25 Mart 1926, s.2; Osman Yıldız, “Kızılırmak Gazetesi ve Türk Ocakları (1925-28)”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, (Bahar-2006), s.536-537.

²⁴⁹ Kızılırmak, 11 Şubat 1926, s.2.

²⁵⁰ Kızılırmak, 25 Mart 1926, s.2.

Aza	Tüccardan Hüseyin Ata Efendizâde Âbidin
Aza	Emir Ahmedzâde Mehmed Bey ²⁵¹

Tablo 19: Divrik Türk Ocağının 1928 yılında oluşan idare heyeti üyelerini ve görev dağılımı gösteren tablo:

Görev	İsim
Reis	Da'vâ Vekili İbrahim Rahmi
Kâtib	Muallim Mehmed Emin
Murahhas	Müftüoğlu Ahmed
Muhâsib	Turnaoğlu Mustafa
Veznedâr	Hançerlioğlu Hilmi
Azalar	Zulmanoğlu Ali Rıza, Ahmed Efendioğlu Râgıb Bey ²⁵²

10 Aralık 1925'te Yenihan'da bir Türk Ocağının açılacağı bildirilmiştir. Açılış için Sivas Türk Ocağı tarafından makbuz, defter ve levha gönderileceği belirtilmiştir. Açılış sonrasında, Yenihan Türk Ocağı ile ilgili birkaç haber basında yer almıştır. İlk haber, Ocak yararına düzenlenen bir müsamere hakkında olup, etkinliğin toplum tarafından büyük ilgi gördüğü ve dört saat süren eğlencede hanımefendilerin ve ailelerin katılımının yoğun olduğu kaydedilmiştir (18 Mart 1926). Bir diğer önemli haber ise 25 Mart 1926 tarihinde yayımlanmış olup, Yenihan Türk Ocağı Başkanı Mustafa Bey'in, Ocak Bayramı münasebetiyle Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ve İsmet Paşa'ya telgraf çektiği bildirilmiştir. Devamında 1 Nisan 1926 tarihinde, Yenihan Türk Ocağının Sivas Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına bir yardım kampanyası başlattığına dair bir ilan yayımlanmıştır.²⁵³

Zara Türk Ocağı'nın faaliyetleriyle ilgili ilk haber, 4 Mart 1926'da basında yer almıştır. Zara Türk Ocağı'nın kuruluşunu Kaymakam Ahmet Niyazi Mergen

²⁵¹ **Türk Ocakları Tarihi**, s.281.

²⁵² **Türk Ocakları Tarihi**, s.281.

²⁵³ **Kızılırmak**, 10 Aralık 1925, s.2; O. Yıldız, “Kızılırmak Gazetesi ve Türk Ocakları (1925-28)”, s.536-537.

gerçekleştirmiş ve başkanlığa Zara Belediye Başkanı Nail Bey seçilmiştir. Açılışta yapılan konuşmalar içerisinde özellikle Ruşenoğlu Hafız Hakkı Bey'in konuşması; Türk Ocaklarının cumhuriyetçilik, cehalete karşı savaş, ekonomik gelişme ve halkın sosyal hayatını iyileştirme amacını vurgulamıştır.²⁵⁴

18 Mart 1926 tarihli haberde, Şarkışla'da yeni açılan bir Türk Ocağı'nın faaliyetlerinin arttığı ve binanın tefriş edildiği bildirilmiştir. Ocak, köylünün sağlık ve tarım ile ilgili sorunlarına da eğilmiş, Süleyman Bey başkanlığında halkın takdirini kazanmıştır.²⁵⁵ 25 Mart 1926 tarihli haberde ise, 18 Mart Türk Ocakları Bayramı'na büyük bir katılım olduğu ve Başmuallim Rasim Efendi'nin milli bayramların önemine dair konuşmasının ardından eğlence programına geçildiği belirtilmiştir.²⁵⁶

VII- Van Türk Ocağı Şubesi

Van'da Kendirci mevkiinde bulunan ve gayri resmi şahıslara ait olduğu tespit edilen bir arsa, 22 Şubat 1926 tarihli ve 748 sayılı kanun kapsamında incelenmiştir. Bu arsanın mülkiyet değerlendirmesi süreci, Maliye Vekâlet'inin 3 Teşrinievvel 1926 tarihli ve 5056 numaralı teklifi ile başlamış, bu teklif İcra Vekilleri Heyeti'nin 12 Teşrinievvel 1926 tarihindeki toplantısında görüşülerek onaylanmış ve resmîyet kazanmıştır. Bu arsa Van Türk Ocağı Şubesi'ne tahsis edilmiştir.²⁵⁷

Tablo 20: Van Türk Ocağı İdare Heyeti

Reis	Belediye Reisi Hüseyin Bey
Veznedar	Meclis-i Umûmî azasından Muzaffer Bey
Murahhas	Dış Tabibi Nuri Bey
Kâtip	Türkçe Muallimi Müştak Bey
Azalar	Sıhhiye Müdürü Ali Rıza, Mektep Müdürü Hamdi, Musiki Muallimi Mürsel Beyler ²⁵⁸

²⁵⁴ Kızıllırmak, 4 Mart 1926, s.2; O. Yıldız, “Kızıllırmak Gazetesi ve Türk Ocakları (1925-28)”, s.537-538.

²⁵⁵ Kızıllırmak, 18 Mart 1926, s.2.

²⁵⁶ Kızıllırmak, 25 Mart 1926, s.1-2.

²⁵⁷ BCA, 30-18-1-1/21-63-16

²⁵⁸ Türk Ocakları Tarihi, s.138.

8 Mart 1949 tarihli Van Sesi gazetesinde Türk Ocakları ve Halkevleri hakkında şu bilgiler yer almaktadır: “Son günlerde sık sık Türk Ocaklarının isimleri anılmaya başlandı. Acaba bu, Halkevlerinin onlar kadar iş yapamadıklarından mı ileri geliyor, yoksa Türk Ocaklarının, milli bir samimiyet havasını taşıdıklarından mı? Her halde Türk Ocakları, Türkçülük, milliyetçilik ve hars işlerinde çok büyük başarılar sağlayan, Türk âleminin kalplerini, düşüncelerini, en iyi şekilde birleştirebilen birer yerlerdir. Şu hâlde Halkevlerinden daha iyi iş görebiliyorlardı. Orası kimseyi çağırılmaz fakat herkes oraya koşardı. Bu, onun mevcudiyetinin lüzumuna bir işaret değil midir?”²⁵⁹

VIII- Diğer İl ve İlçelerde Açılan Türk Ocağı Şubeleri

Muş Türk Ocağı: Muş’ta ahali tarafından izhâr edilen arzu üzerine en eski ocaklılardan ve askerî doktorlardan Kâmil Hurşit Beyin delâletiyle bir Türk Ocağı tesisine teşebbüs edilmiştir. Merkezî heyet bu teşebbüsü memnuniyetle telakki etmiş ve ocağın açılması için ruhsat vermiştir.

Varto Türk Ocağı: Varto’da yeni teşekkül eden ocağın ilk defa olarak tertip ettiği müsamerede tayyare ianesi olarak bin lira toplanmış ve para Tayyare Cemiyeti Merkez-i Umumisine gönderilmiştir.²⁶⁰ Varto (Türk Ocağı) Bundan evvel iki defa Tayyare Cemiyeti’ne mühim miktarda iane göndermiş olan Varto Ocağı üçüncü defa olarak yine merkez-i umûmîye beş yüz lira yollamıştır.²⁶¹

Karaköse Türk Ocağı: Hangi tarihte açıldığı belli değildir. Türk Ocakları tasfiye edildiğinde şubenin hiçbir borcu da yoktur.²⁶² Şubenin binasının ise bedeli, 500,00 lira olarak belirlenmiştir.²⁶³ Aşağıdaki tabloda Karaköse Türk Ocağı şubesine ait eşyalar listelenmiştir.

Tablo 21: Karaköse Türk Ocağı şubesine ait eşyalar

Adet	Cins	Adet	Cins
1	Kütüphane	1	Mangal
1	Sürmeli dolap	1	Tahta
1	Yazı masası	1	Pompa
1	Dosya dolabı	2	Pencere perdesi

²⁵⁹ Hikmet Yaman, Tek **Parti Döneminde Van (1923-1950)**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (YDT, Danışman: Prof. Dr. Mesut Erşan), Eskişehir, 2022, s.179-180.

²⁶⁰ **Türk Yurdu**, IX, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s.260.

²⁶¹ **Türk Yurdu**, IX, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s.307

²⁶² **BCA**, 490-1-0-0/68-258-1.

²⁶³ **Türk Ocakları Tarihi**, s.390.

			Korneşi
1	Radyüm lambası	1	Beş Numara lamba
1	Halı secade	1	Futbol pompası
2	Mess ürtüsü	1	Yazı takımı
1	Gazi Hz. Fotoğrafi	1	Su Maşrabası
3	Manzara	1	Gazi Hz. Fotoğrafi
1	Yaylı koltuk	5	Sigara tablası
1	İspirto ocağı	1	Ocak levhası
1	Tahta kanepe	7	Tahta paravana
1	Bayrak başlığı	1	Sürahi
1	Kağıtlık	1	Boru
12	B Zata levha		
20	Hezeren Sandalye		
40	İskemle		
1	Sofra örtüsü		
1	Tüfek piyanco		
1	Su guşası		
1	Pilak kutusu		
1	Pilak		
1	Gramafon		
2	Soba		

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU ANADOLU'DA AÇILAN TÜRK OCAĞI ŞUBELERİNİN YÜRÜTMÜŞ OLDUKLARI FAALİYETLER

A- EĞİTİM ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

I- Okuma Yazma Kursları

Türkiye'de Latin alfabesinin kullanılması meselesi, Tanzimat Devri'nden itibaren tartışılan meseleler arasındaydı. II. Abdülhamit Devri'nde de düşünülen bir meseledir. Bu konu Cumhuriyet Devri'nde de tartışmaları devam ettirmiştir. Enver Paşa, Osmanlıca yazım konusunda birtakım yeni düzenlemeler yapmayı düşünmekteydi. Hatt-ı Cedit ismi verilen bir düzenlemeye göre; Harfler ayrı yazılacak, ünsüz harflerin yanına ünlü harfler konulacaktı. Bu uygulama; Harbiye Nezaretinin resmi yazışmaları, ordu genelgeleri, askerlik konulu bazı eserlerin basımında kullanıldı. Bahsi geçen girişim savaş dönemine denk geldiği için verim alınamamıştır. Avrupa cephesindeki birliklerin yazışmalarında Latin alfabesi tercih edilmiştir. Üzerinde uzunca bir süre tartışma yaşanan alfabe değişikliği meselesi 3 Kasım 1928'de son bulmuştur.²⁶⁴

II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte Hüseyin Cahit (Yalçın), Abdullah Cevdet, Celal Nuri (İleri), Kılıçzade Hakkı gibi devrin ileri gelen aydınlar bu fikri dile getirmişlerdi. İzmir İktisat Kongresi'nde alfabe meselesi tekrar gündeme taşınmıştır. İşçi delegesi olarak katılan İzmirli Nazmi Bey ve iki arkadaşı tarafından önerge olarak verilmiştir. Ama önerge kongre başkanı Kazım Karabekir Paşa tarafından okunmamıştır. Kongreden sonra Kazım Karabekir Paşa'nın açıklamalarından sonra gazete ve dergilerde birtakım haberler yapılmıştır.²⁶⁵ Kılıçzade Hakkı Bey İçtihat'ta kaleme aldığı “*İzmir Kongresi'nde Latin Harfleri*” yazısında Kazım Karabekir Paşa'ya yanıt vermiştir.²⁶⁶ Şubat 1924 tarihinde İzmir Milletvekili Şükrü (Saraçoğlu) Bey TBMM'de “Arap hurufatı Türk lisanını yazmaya müsait değildir.” diyerek dile getirdi. 1926 yılında Akşam gazetesi bir anket açmıştır alfabe değişikliğine dair.²⁶⁷

²⁶⁴ Doğan Koçak, Atatürk İnkılaplarının Türk Ulusal Basınındaki Yansımaları, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (YDT, Danışman: Prof. Dr. İsmail Eyyupoğlu), Erzurum, 2023, s.257-279; Bilal Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, Ankara, 2008, s.53-54

²⁶⁵ M. Şakir Ülkütaşır, **Atatürk ve Harf Devrimi**, b.y.y, 1998, s.42.

²⁶⁶ D. Koçak, Atatürk, İnkılaplarının Türk Ulusal Basınındaki Yansımaları (1922-1938), s.260-261.

²⁶⁷ Halid Ziya (Uşaklıgil), Ali Canip (Yöntem), İbrahim Alaattin (Gövs), Necip Asım (Yazıksız), Hüseyin Suat (Yalçın), Avram Galanti gibi aydınlar bu değişikliğe karşı çıkarken, Abdullah Cevdet, Mustafa Hamit, Refet Avni isimler meseleye olumlu bakmıştır. Fuad (Köprülü), Zeki Velidi (Togan) alfabe değişikliğine karşı çıkmıştır. Hüseyin Cahit (Yalçın), Abdullah Cevdet, Celal Nuri (İleri), Yunus

“*Hâkimiyet-i Milliye*” gazetesinin haberine göre Türk Ocakları Merkez Heyeti gayet mühim bir kararda bulunmuşlardır. Memleketin her tarafında yeni gelişmeleri teşvik eden Türk Ocakları, yeni Türk harflerinin tamimi için mühim bir karar vermiştir. Merkez heyeti yeni harflerin hızlı bir şekilde halka öğretilmesi için dershaneler açarak eğitime başlanacağı belirtilmekte. Açılacak dershaneler, Latin harflerini hiç bilmeyenler ile kısmen bilenlere harfleri öğretecek ve iki ders şeklinde olacaktır. Merkez heyeti yeni harflerin tekrar eden son şekillerini Kendi matbaalarında basarak şubelere gönderecektir. Türk ocaklarının yeni harflerin öğretilmesi yönündeki girişimi önemli bir adımdır. Muhasebe, musiki, Fransızca gibi kurslar açan ve başarılı olan Türk Ocaklarının bu konuda da başarılı olacağı belirtilmiştir.²⁶⁸

Halkın yeni harfleri öğrenmek için büyük bir çaba sarf ettiğine dikkat çekilmektedir. Resmi ve özel matbaaların yoğun mesai harcayarak Anadolu'ya sandık sandık yeni alfabeyi göndermekteydiler. Toplumun bütün zümreleri yeni alfabenin öğrenilmesi için her koşulda her yerde büyük gayret göstermektedir. Bu mesele Türk milletinin yeni cephesidir. Türk diline uymayan Arap harfleri, asırlardır Türk dilini esareti altına almıştır. Bu yüzden Türkçenin öğrenilmesi ve okunup yazılması güç bir mesele olmuştur. Asırlık sorunları az bir zaman dilimine sığdıran Mustafa Kemal Paşa, alfabe değişikliğiyle birlikte Türk dilini büyük bir esaretten kurtarmıştır. Türk dili, bundan sonraki süreçte Türk milletinin irfan ihtiyacını karşılayacak ve daha zengin ve medeni bir dil olacaktır. %80 okuma yazma bilmeyen toplum kısa sürede okuma yazma saadetine erişecektir. En aydın kişilerin bile yanlış okuduğu dili, artık köylüler bile kolaylıkla okuya bileceklerdi. 1928 senesi Türk dilinin doğuş senesidir. İnkılaplar konusunda Türk milletine rehber olama vazifesini üstlenmiş olan, Türk Ocakları 1928 senesinin Ağustos ayını bayram telaki etmişlerdir. Bu inkılap onlara geniş bir mesai sahası açmıştır. Ortalama 250 şubenin 50.000 kişiye yeni harfleri öğretmekte olduğu belirtilmektedir.²⁶⁹

Merkez Heyetinin 20 Ağustos 1928 tarihli tamiminde; Türk dilinin gelişmesine vesile olacak yeni harflerin toplumun bütün kesimine en kısa zamanda öğretilmesi bütün ocaklılar için bir mefkûre olmalıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın 21 Eylül 1928 tarihli yeni harflerin tatbikatını kolaylaştırmak için Başvekâlet-i Celil Bey'e tebligatında; yeni harflerin öğretimini memleketin pek çok yerinde gördüğünü belirterek

Nadi, Falih Rıfkı (Atay) alfabe değişikliğini destekleyen yazılar yazmışlardır. (Günver Güneş, Müslime Güneş, “*Türk Ocakları Ve Harf İnkılabı*”, **Türk Yurdu**, 282, (Şubat-2011), s.185)

²⁶⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Ağustos 1928, s.3.

²⁶⁹ **Türk Yurdu**, XIV, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s.97-98.

köyden kente her yerde halkın yeni harflerle okuyup yazmaya başladığı ifade edilmiştir. Ayrıca bu durumdan halkın memnun olduğunu dile getirilmektedir.²⁷⁰

1928 yılı Eylül ayı, Türkiye'de yeni Türk harflerinin öğretilmesine yönelik yoğun bir eğitim kampanyasına tanıklık etmiştir. Bu dönemde, 1 Eylül'den 20 Eylül'e kadar Türk Ocakları tarafından ülkenin çeşitli yerleşimlerinde toplamda 75 kurs açılmıştır. Her bir kurs, alfabe devriminin benimsenmesi ve yeni harflerin hızlıca yayılmasını sağlama amacını gütmektedir. Açılan kursların detaylarına ve ilgili yerleşim yerlerine dair geniş bir değerlendirme yapmak gerekirse:

Karaköse, 1 Eylül 1928: Vilayet merkezinde Ocak tarafından yeni Türk harfleri öğretilmesine başlanmıştır. Memurlar ve halk, derslere istekle devam etmektedir. Yeni harfler kısa sürede yaygınlaşmıştır. Bu konuda Ocak mensupları, yoğun bir çaba sarf etmektedirler.

Şarkışla, 2 Eylül 1928: Yeni harflerin öğretilmesi için bir kurs açılmış, bu kurs yerel okul mekânlarında geceleri devam etmek üzere düzenlenmiştir. Kursa 50 kişi devam etmekteydi.

Savur, 6 Eylül 1928: Yeni harfler için bir kurs açılmış ve faaliyete başlamıştır. Devam eden kişi sayısı 20 olarak belirtilmiştir.

Silvan, 7 Eylül 1928: Yeni harfleri öğretmek için bir kurs açılmış, ilk dersi yerel yönetici tarafından verilmiştir.

Palu, 7 Eylül 1928: Yeni harfler hakkındaki talimatlar alındıktan sonra tedrisata başlanmıştır.

Darende, 8 Eylül 1928: Üç kurs açılarak yeni harflerin öğretimi başlamış, köylere yayılması için tedbirler alınmıştır.

Divrik, 8 Eylül 1928: Yeni harfler hakkında tamim alındıktan sonra kurslar açılmış ve eğitime devam edilmiştir.

Sarıkamyş, 9 Eylül 1928: Yeni harflerle ilgili alfabeler alındıktan sonra derslere başlanmıştır.

Siirt, 10 Eylül 1928: İki dersane açılarak yeni harflerin öğretimi için 150 öğrenciye eğitim vermeye başlanmıştır.

Mardin, 12 Eylül 1928: Muallimler Birliği ile iş birliği yapılarak yirmi gündür yeni harflerle eğitim verilmekte, kurslara 200 kişi katılmış, 20 hanım kurslara düzenli olarak devam etmektedir.

²⁷⁰ **Türk Yurdu**, XIV, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s.99.

Ulukışla, 13 Eylül 1928: Yeni harfler kursuna kısmen bilenlerden 40 erkek ve 10 hanım, hiç bilmeyenlerden 50 erkek katılmıştır.

Muş, 13 Eylül 1928: Harf kursundaki muvaffakiyetli imtihanlar sonrası Türk Ocağının faaliyetleri olumlu bir istikbal vaat etmiştir.

Oltu, 17 Eylül 1928: Yeni harflerin öğretilmesi için bir kurs açılmış ve eğitime başlanmıştır.

Bu dönemde açılan kurslar, yeni alfabe öğretiminde cinsiyet ayrımı gözetmeksizin geniş bir halk kitlesine ulaşmayı amaçlamış, Cumhuriyet'in modernleşme politikalarının bir yansıması olarak toplumda okuryazarlık oranını artırmak ve Batı kültürüne daha yakın bir kimlik oluşturmak için çaba sarf edilmiştir.²⁷¹

II- Halk Eğitim Çalışmaları

Vazifesini iyi yapan, yaptığı işin uzmanı şahsiyetler yetiştirmek gereklidir. Genel olarak faydalı bütün sahalarda Türk insanına fayda getirecek bilgiler topluma benimsetilmeli. Yaz mevsimi hariç yılın diğer mevsimlerinde Türk Ocakları faaliyetleri eksiksiz yerine getirmelidir. Konferanslar cuma günü öğlenden sonra saat iki sularında verilmelidir. Süresi de bir saat ile sınırlı tutulmalıdır. Çünkü süre uzadıkça dinleyicilerin dikkatinin dağılacağı düşünülmektedir. Anlatıcı kişi ne kadar iyi olursa olsun belirli bir süreden sonra dinleyiciler dinlemekten vaaz geçebilir. Sonraki konferanslara ise ön yargıyla yaklaşımlarına neden olur. Bu yüzden şube yöneticileri konferans vermesi için davet ettikleri kişi bu hususlarda uyarmalıdır. Cuma konferanslarının kesintisiz devam ettirilmesi mühimdir. Konferans verecek olan konuşmacılar, bu konuda bilgi ve becerisi yüksek kişilerden seçilmelidirler. Konferans verecek kişiler, şubenin faaliyet gösterdiği yer veya başka yerleşim yerlerinden de gelebilir. Şube yöneticileri halkın bilgi sahi olması gereken hususlarda konferanslar verilmesine dikkat etmelidirler. Deniz ve demir yolu ulaşımına sahip olan bölgelerde faaliyet gösteren şubeler avantajlıdır. Çünkü bu bölgelere ulaşım daha kolay olduğundan dolayı bölgeye gelip giden alimlerden rahatlıkla istifade edebilirdi. " *İdare Heyetleri Türk halkının şimdiye kadar vuku fundan tamamiyle hâriç kalmış fakat hayatî bir ehemmiyete hâiz olan iktisâdî, sinâî hallere, tarihe, coğrafyaya, mahallî tetkikâta, sanayi-i nefiseye dair verilecek musâhabeler, Türk milletinin hâli ve istikbâli, bütün medenî milletler arasında cereyan*

²⁷¹ **Türk Yurdu**, XIV, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s.138-143.

*eden iktisâdî mücadelede bizim vukufsuz ve vasıtasız kalmamamız icap ettiğini hiçbir zaman unutturmamalıdır".*²⁷²

Sivas Türk Ocağı Şubesi tarafından muhasebe kursu açmıştır. Dersler dönemin Maarif Müdürü Necati Bey tarafından verilmesi düşünülmekteydi. Bu kurs sayesinde yeni usullere göre muhasebeciler yetişecek ve esnaf ve tüccarların yeni kaidelere göre ticaret yapması sağlanacaktı. Sivas Türk Ocağının düzenlediği muhasebe kursu, yerel ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla hayata geçirilen bir inisiyatifdir. Bu kurs, esnaf ve tüccarların yeni muhasebe standartlarına uyum sağlamalarını sağlayacak nitelikli muhasebecilerin yetiştirilmesini hedeflemekteydi. Kursun dönemin maarif müdürü Necati Bey tarafından verilecek olması, katılımcılara kaliteli bir eğitim imkânı sunmayı amaçlamaktadır. Bu sayede, yerel işletmelerin finansal yönetimlerini güçlendirmek ve ticaretlerini daha sağlam temellere dayandırmak mümkün olacaktır.²⁷³

Erzurum Türk Ocağı köylere heyetler göndererek köylüyü cumhuriyet, milliyet, medeniyet ve hıfzıssıhha konularında aydınlatmaktadır. Erzurum Türk Ocağının köylere heyetler göndererek köylüleri cumhuriyet, milliyet, medeniyet ve hıfzıssıhha konularında aydınlatması, o dönemdeki devletin ve aydınların köyleri modernleştirme, ulusal bilinç oluşturma ve sağlık konularında bilinçlendirme çabalarını yansıtıyor. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de modernleşme, kırsal kesimde de etkili olmuştur. Erzurum Türk Ocağının köylere heyetler göndererek modern değerleri ve ilerlemeyi benimsetme çabası, köylerde geleneksel yaşam tarzını değiştirme ve çağdaş değerleri yayma amacını taşımaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nde ulusal kimlik oluşturma sürecinde köylülerin de uyumu önemli bir hedefti. Bu tür etkinlikler, Türkiye'nin etnik ve kültürel çeşitliliğine rağmen bir ulusal kimlik ve bilinç oluşturma çabalarının bir parçası olarak görülebilir. Köylülere cumhuriyet, milliyet, medeniyet ve sağlık gibi konularda bilgi verilmesi, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinin önemli bir örneğidir. Bu, toplumun genel refahını artırmak ve modern yaşam tarzına geçişi hızlandırmak için yapılan çabaların bir parçasıdır. Hıfzıssıhha kavramı, o dönemde sağlık ve hijyen konularını ifade ediyordu. Bu da gösteriyor ki sadece eğitim ve bilinçlendirmeye değil, sağlık konusunda da köylülere yardım etmek ve sağlık standartlarını yükseltmek amaçlanmıştır.²⁷⁴

²⁷² **Türk Ocakları Mesai Programı**, İstanbul, 1926, s.4-5.

²⁷³ **Kızılırmak**, 25 Kasım 1925, s.1

²⁷⁴ Erzurum Türk Ocağı Başkanı Cemal Gültekin'in 25 Mart' 1926'daki toplantıda dile getirdiği amaçlar, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde devlet eliyle yürütülen modernleşme ve milliyetçilik politikalarının sivil toplum kuruluşları tarafından nasıl benimsendiğini ve yürütüldüğünü göstermesi bakımından tarihsel

Adıyaman Türk Ocağı, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde sosyal hizmetler ve eğitim faaliyetlerini birleştiren önemli bir örneği temsil etmektedir. Ocak, her cuma günü şehir ve köylerden gelen fakir bireylere ücretsiz sağlık muayenesi sağlamak ve gereken ilaçları dağıtmaktadır. Aynı zamanda, yerel yönetimlerin köy kanunlarını daha etkili bir şekilde uygulayabilmeleri için bilgilendirici kurslar düzenlemekte, milliyetçilik ve Cumhuriyet konularında eğitimler vermektedir. Bu kurslar, katılımcılara milli değerler ve Cumhuriyet'in idealleri hakkında bilgi vermekle kalmayıp toplumsal dayanışmayı ve bilinçlenmeyi teşvik etmektedir. Kursun ilk dönemini tamamlayanlar için düzenlenen çay ziyafeti ve Türk Ocaklarının amaçları üzerine yapılan sohbetler, bu eğitimlerin toplumsal etkileşim ve dayanışmayı nasıl desteklediğini göstermektedir. Adıyaman Türk Ocağı'nın faaliyetleri, toplumsal kalkınma ve bireysel refahı destekleme konusunda çok yönlü bir yaklaşım sergilemektedir. Sağlık hizmetlerinin yanı sıra eğitim ve milli bilinçlenme faaliyetleri, Cumhuriyet'in temel değerlerini yayma ve yerel halkın yaşam kalitesini artırma amacını gütmektedir. Bu faaliyetler, toplumun sosyo-ekonomik yapısını güçlendirmeyi hedeflerken aynı zamanda milli kimlik ve bağımsızlık ideallerini pekiştirmekte önemli bir rol oynamaktadır. Ocağın yeni bir bina inşa etme çabası, bu faaliyetlerin sürdürülebilirliği için fiziksel altyapının önemini vurgular. Bu girişim, Adıyaman Türk Ocağı'nın etkinliklerini genişletme ve daha fazla bireye hizmet verme kapasitesini artırma niyetini göstermektedir. Sonuç olarak, Adıyaman Türk Ocağı'nın bu çabaları, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde sivil toplum kuruluşlarının nasıl bir toplumsal ve kültürel etki yaratabileceğini gözler önüne sermektedir. Bu tür kuruluşların

önem taşımaktadır. Türk Ocaklarının, özellikle de Erzurum şubesinin, "*yegâne ilim ve irfan ocağı*" olarak nitelendirilmesi, bu kurumların bölgesel düzeyde bilim ve eğitim faaliyetlerinin merkezi haline geldiğini işaret etmektedir. Gültekin'in ifadelerinden, Erzurum Türk Ocağı'nın yerel halka yönelik olarak maddi ve manevi kaynakların mobilize edileceği bir sosyal gelişim ve eğitim platformu olarak işlev göreceği anlaşılmaktadır. Köylere kadar uzanacak etkinlikler ve köylülerin sorunlarıyla ilgilenecek programlar, toplumun daha geniş kesimlerine ulaşma ve yerel halkın ihtiyaçlarına cevap verme amacını göstermektedir. Sıhhi, ziraî ve iktisadî konularda verilecek konferanslar, halk sağlığı, tarım ve ekonomi alanlarında bilinçlendirme ve eğitim çalışmalarının önemini vurgulamaktadır. Halk dershaneleri aracılığıyla okuryazarlık eğitimleri verilmesi ve "*asri ve medeni köyler*" kurulması yoluyla yardıma muhtaç bireylere destek olunması, toplumda sosyal adaletin ve eşitliğin sağlanması yönündeki çabaların birer örneğidir. Gültekin'in "*Her şeyi hükümetten beklemeyelim*" şeklindeki ifadesi, sivil inisiyatifin ve toplumsal dayanışmanın teşvik edildiği, hükümet politikalarının yanı sıra vatandaşların da sosyal sorumluluk almalarının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu açıklamalar, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında toplumsal ve ekonomik gelişim çabalarının sadece devlet eliyle değil, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla da nasıl şekillendirildiğini ve desteklendiğini gösteren tarihsel bir belgedir. (Varlık, 22 Nisan 1926, s.2; Harun Çinici, Varlık Gazetesine Göre Cumhuriyet Döneminde Erzurum (1923-1935), Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (YYLT, Danışman: Prof. Dr. Murat Küçükuşurlu), Erzurum, 2019, s.115-116.)

etkinlikleri, modern Türkiye'nin sosyal ve kültürel yapısının oluşturulmasında ve halkın refah seviyesinin artırılmasında önemli bir rol oynamıştır.²⁷⁵

Sivas Türk Ocağı şubesinde Muallim Emine Hanım tarafından “*Terbiye*” Muallim Mebrure Hanım tarafından ise “*Finlandiya Türkleri*”, Muallim Mevhibe Hanım “*İçtimai Hayatta Kadın*” konulu konferanslar vermiştir. Türk kadının artık adım bütün sahalarda kendini göstermeye başlamıştır.²⁷⁶

Kilis Türk Ocağı, yerli mallarını teşvik etmek amacıyla konferanslar düzenleyerek yerel üretimi destekleme ve milli ekonomiye katkıda bulunma çabası içinde olmuştur. Bu tür etkinlikler, yerli üretimi teşvik ederek ekonomik bağımsızlık ve milli bilincin artırılmasına yönelik geniş bir stratejinin parçası olarak görülebilir. Diyarbakır Türk Ocağı ise halka ulaşmak için çarşılarında ve toplumun yoğun olduğu alanlarda seyyar konferanslar düzenlemiştir. Bu yöntem, bilgiyi doğrudan halka taşıyarak eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarını daha geniş bir kitleye yayma amacını taşır. Bu faaliyetlerin Osmaniye kazasına kadar genişletilmiş olması, bölgesel etki alanının genişlemesi açısından dikkate değerdir. Bu iki örnekte de görüldüğü üzere Türk Ocakları, milli kültür ve dilin korunması, yayılması ve güçlendirilmesi konusunda aktif bir rol oynamış; yeni Türk harfleri ve Türk dili üzerine düzenlenen konferanslarla dil reformunun desteklenmesi ve halk arasında yeni alfabenin benimsenmesi hedeflenmiştir. Bu faaliyetler, Cumhuriyet Dönemi'nin modernleşme ve ulus inşa süreçlerinde kritik öneme sahip olmuş; yerel ve ulusal düzeyde kültürel dönüşümü teşvik etmiştir.²⁷⁷

Malatya Türk Ocağı, eğitim ve kültür alanında önemli roller üstlenmiş bir kuruluştur. Bu ocak, özellikle halkın eğitim seviyesini yükseltme amacı gütmüş ve salonlarını genç öğrencilere ile okuma bilmeyen yetişkinlere açmıştır. Bu çalışmalar, dönemin sosyal ve kültürel dönüşüm hedeflerine uygun olarak toplumun her kesimine yönelik eğitim imkânları sağlama çabası olarak değerlendirilebilir. Malatya Türk Ocağının girişimleri, Türkiye'de okuryazarlık oranının artırılması ve eğitim fırsatlarının genişletilmesi yönünde atılmış somut adımlar olarak kabul edilebilir. Ocak, salonlarını her gece okuma yazma bilmeyenlerin eğitim alabileceği ve bilgili bireylerin bilgilerini daha da artırabileceği bir merkez olarak kullanmıştır. Bu, sadece bireysel bilgi ve becerilerin artırılmasına olanak sağlamakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal

²⁷⁵ **Türk Yurdu**, 37/ VI, (İkinci kanun- 1931), s.41

²⁷⁶ **Türk Ocakları Tarihi**, s.294.

²⁷⁷ **Türk Ocakları Tarihi**, s.342.

dayanışma ve bilgi paylaşımının teşvik edilmesi açısından da önemlidir. Bu faaliyetler, aynı zamanda Cumhuriyet'in modernleşme ve laikleşme süreçlerinde önemli bir işlev görmüştür. Eğitim alanındaki bu tür girişimler, genç nesillerin modern bilim ve düşünce ile tanışmalarını sağlamakta, böylece gençlerin hem bireysel hem de toplumsal anlamda gelişmelerine katkıda bulunmaktadır. Malatya Türk Ocağının çalışmaları, toplumda geniş bir kesimin eğitilmiş hale gelmesine ve bu yolla toplumsal bilincin ve kültürel dinamiklerin şekillenmesine yardımcı olmuştur. Bu tür kurumların faaliyetleri, modern Türkiye'nin sosyal yapılanmasında ve toplumsal dönüşüm süreçlerinde kritik bir rol oynamıştır. Sonuç olarak Malatya Türk Ocağının eğitim faaliyetleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin eğitim ve kültür politikalarını anlamak için değerli bir örnek teşkil etmektedir. Bu çalışmalar, modern bir toplumun inşasında eğitimin merkezi rolünü vurgulamakta ve toplumun genel refah seviyesinin yükseltilmesine nasıl katkıda bulunduğunu göstermektedir.²⁷⁸

Kars Türk Ocağı, yerel halka aydınlatıcı bilgiler sunmak ve entelektüel etkileşim sağlamak amacıyla, Kars'a resmi veya gayri resmi olarak ziyarette bulunan devlet görevlileri, aydınlar, gazeteciler, yazarlar ve öğretmenleri ağırlamış ve bu kişilerin Türk Ocağının salonunda halka yönelik konferanslar vermesine olanak sağlamıştır. Bu konferanslardan dikkate değer olanlardan biri, 1 Kasım 1930 tarihinde Teyyare Müfettişi Emir Ali Bey tarafından "Cemiyet ve İctima-i Müesseseler" başlığı altında gerçekleştirilmiştir. Söz konusu konferans, o dönemin Kars Valisi Salim Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Mutemedi Şerafettin Bey, Milliyet Gazetesi yazarlarından Ragıp Kemal Bey ve vilayette görevli öğretmenler ile yerel halk tarafından büyük bir ilgi ve alaka ile takip edilmiştir. Bu etkinlik, Türk Ocağının bölgesel bilgi ve kültür merkezi olarak nasıl bir rol üstlendiğinin somut bir örneğini teşkil etmektedir.²⁷⁹

Sivas Türk Ocağı Şubesi İsmet Paşa Numune mektebinde serbest dersler vermeye başlamıştır. Cuma günü hariç haftanın her günü farklı alanlarda dersler yapılmıştır.²⁸⁰

Tablo 22: Sivas Türk Ocağı Şubesinin serbest ders programı

Gün	Ders	Eğitmen
Pazartesi	Terbiye Dersleri	Maarif Müdürü Osman Nuri Bey

²⁷⁸ **Türk Yurdu**, 37/ VI, (İkinci kanun-1931), s.40.

²⁷⁹ N. Arslan, **Kars Türk Ocağı**, s.32.

²⁸⁰ **Birlik Mecmuası**,1, (Temmuz -1339/Temmuz -1923), s.8.

Salı	Edebiyat Nazariyeleri	Sultanî Türkçe Muallimi Eflatun Cem Bey
Çarşamba	İktisat	Sultanî Fransızca Muallimi Ruhi Bey
Perşembe	Sıhhiye Dersleri	Doktor Tahir Bey
Cumartesi	Edebiyat Tarihi	Sultanî Edebiyat Muallimi Cenap Muhittin Bey
Pazar	Türk Tarihi	Temyiz Azasından Mehmet Ali Münir Bey

Bu eğitim programı, farklı disiplinlerden oluşan geniş bir yelpazede dersler sunarak öğrencilere kapsamlı bir öğrenme ortamı sağlamaktadır. Program, Maarif Müdürü Osman Nuri Bey tarafından verilen terbiye dersleri ile başlamakta, hafta boyunca dil, edebiyat, iktisat, sağlık ve tarih gibi çeşitli alanlarda uzmanlaşmış eğitimciler tarafından sürdürülmektedir. Öğretim kadrosunun her bir üyesi, kendi alanında derin bilgi ve tecrübeye sahip kişilerden oluşmakta, bu da öğrencilere her dersin merkezinde kaliteli ve alanında uzman eğitim sunulduğunu garanti etmektedir.

Eğitim programının ders içerikleri, öğrencilerin hem yerel hem de küresel perspektifler kazanmalarını amaçlamaktadır. Sultanî Türkçe Muallimi Eflatun Cem Bey'in verdiği edebiyat nazariyeleri ve Sultanî Edebiyat Muallimi Cenap Muhittin Bey'in edebiyat tarihi dersleri, öğrencilere Türk edebiyatının zenginliklerini ve çeşitliliklerini aktarırken Fransızca Muallimi Ruhi Bey'in iktisat dersi öğrencilere ekonomik kavramlar hakkında yabancı dilde de bilgi sağlamaktadır. Bu dersler, öğrencilerin dil becerilerini ve kültürel anlayışlarını artırırken, aynı zamanda onlara ekonomik düşünme ve analiz yapma yeteneği kazandırmaktadır.

Sağlık eğitimi açısından Doktor Tahir Bey'in sıhhiye dersleri, öğrencilere sağlık bilgisi ve ilk yardım becerileri gibi hayati öneme sahip konularda eğitim vermektedir. Bu dersler, öğrencilerin sağlık konusunda bilinçlenmelerini ve pratik beceriler kazanmalarını sağlamaktadır.

Hafta sonları verilen dersler ise özellikle Türk tarihi dersi ise Temyiz Azasından Mehmet Ali Münir Bey tarafından öğrencilere milli kimlik ve tarih şuuru aşılamaktadır. Bu dersler, öğrencilerin geçmişlerini anlamalarını ve geleceklerini şekillendirirken bu bilgilerden nasıl yararlanabileceklerini öğrenmelerini sağlamaktadır.

Genel olarak bu eğitim programı, öğrencilere disiplinler arası bir yaklaşım sunmakta ve onları sosyal, kültürel, ekonomik ve sağlık bilgileriyle donatarak bütünsel bir gelişim sağlamaktadır. Bu çeşitlilik, öğrencilerin farklı ilgi alanlarını keşfetmelerine

ve bireysel yeteneklerini geliştirmelerine olanak tanırken akademik ve kişisel gelişimlerini maksimize etmeye yönelik bir ortam sunmaktadır.

"Birlik" dergisinin altıncı sayısında yer alan bilgilere göre, Sivas Türk Ocakları şubesi, cuma günü bir mevlid-i şerif töreni düzenlemiştir. Bu dini törene, Sivas'ın tanınmış hafızlarından Cafer Sadık Bey'in de aralarında bulunduğu kişiler katılmış ve mevlidi icra etmiştir. Törene, şehrin memur ve eşraf sınıfından geniş bir katılım olduğu kaydedilmiştir.²⁸¹

B-KÜLTÜREL VE SANATSAL FAALİYETLER

I-Nikâh Etkinliği

30 Nisan 1928 tarihli "*Cumhuriyet*" gazetesine göre; Karaköse'de Vali Süreyya, Fırka Kumandanı Ali Necip, Türk Ocağı Reisi İsa Mansur beyler ve Ocaklılar huzurunda Baytar Ulvi Bey ile Huriye Hanım'ın Medeni Kanun'a göre ilk defa, Türk Ocağında nikâhı kıyılmıştır. Bu olay, Türk toplumunda modernleşme sürecinin ve Cumhuriyet'in getirdiği yeniliklerin somut bir örneğidir. 1928 yılında Karaköse'deki Türk Ocağında gerçekleşen bu nikâh töreni, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Türkiye'de yaşanan toplumsal ve kültürel değişimlerin somut bir örneğini temsil eder. Bu olay, medeni kanunun kabulünün ardından Türkiye'deki modernleşme sürecinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Türk Ocakları, milli bilincin pekiştirilmesi ve toplumun modern değerler doğrultusunda şekillendirilmesi amacıyla önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, Karaköse Türk Ocağında kıyılan nikâh töreni, sadece bir evlilik işlemi olmanın ötesinde, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal norm ve değerlerini benimseme yönünde atılan adımların bir yansımasıdır. Vali Süreyya, Fırka Kumandanı Ali Necip gibi önemli devlet ve askeri yetkililerin bu törene katılımı, devletin bu tür değişimleri desteklediğinin ve toplumsal düzeyde modernleşme sürecine aktif olarak katıldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Medeni kanuna göre kıyılan ve resmiyet kazanan ilk nikâh olması, dönemin hukuki ve idari yapılanmasındaki dönüşümü de simgeler. Bu olayı değerlendirirken, Türk Ocaklarının sosyal reformlar ve modernleşme sürecinde nasıl bir platform işlevi gördüğü, toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimler ve medeni kanunun toplum üzerindeki etkileri gibi konular üzerinden analiz yapılabilir. Bu tür bir

²⁸¹ **Birlik Mecmuası**,6, (Teşrin-i Evvel- 1339/ Ekim- 1923), s.8.

çalışma, Türk modernleşme sürecinin farklı yönlerini aydınlatarak Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin sosyo-kültürel tarihine ışık tutabilir.²⁸²

II-Anma Etkinlikleri

Sarıkamış Türk Ocağının 19 Mayıs 1928 tarihinde düzenlediği toplantı, Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun vefatının yıl dönümü münasebetiyle yapılmış ve bu etkinlik, o dönemdeki milli ve kültürel hareketlerin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Bu tür anma törenleri, milli şuurun pekiştirilmesi ve toplumsal hafızanın canlı tutulması işlevlerini üstlenmiştir. Özellikle Türk Ocakları gibi milliyetçi temellere dayalı kuruluşlar için bu tür anmalar, kültürel kimlik ve mirasın korunup, aktarılmasında hayati bir rol oynamıştır. Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun anma töreninin Sarıkamış gibi stratejik ve sembolik bir yerde yapılması hem şahsın hem de yörenin tarihi ve kültürel önemini vurgulamaktadır. Müftüoğlu'nun edebi ve fikri mirası, milli kimlik inşasında etkili olmuş, bu nedenle ölüm yıl dönümünün anılması, onun düşüncelerinin ve eserlerinin yeniden hatırlanmasına ve değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca bu etkinliğin 19 Mayıs gibi Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan bir günde yapılması, Atatürk'ün Samsun'a çıkışını ve milli mücadelenin başlangıcını simgeleyen bu tarihin seçilmesi, olayın milli bilinçle olan güçlü bağını göstermektedir. Bu durum, tarihi olayları anma ve kutlama pratiğinin, ulusal tarih yazımında ve toplumsal bellek inşasında nasıl stratejik bir araç olarak kullanıldığının da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.²⁸³

III- Sinema Gösterimi ve Radyo Dinletisi

Mustafa Kemal Paşa, radyonun toplumsal sahadaki etkisini fark ederek bu iletişim aracını matbaa ve barut gibi tarihsel açıdan büyük öneme sahip keşiflerle

²⁸² Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte kadın hakları konusunda önemli zihniyet değişiklikleri ortaya çıktı. Özellikle kadınların toplumdaki konumu üzerinde büyük değişimler gerçekleşti. Kısa vadede bir dizi reform hayata geçirildi. 1926'da kabul edilen yeni Medeni Kanun, bu değişimin önemli bir göstergesi oldu. Yeni Türkiye'nin inşası sürecinde kadın ve erkek arasındaki rollerin eşit olması hedeflendi. Bu kanun, Türk kadınlarına önemli özgürlükler sağladı ve önceki uygulamaların getirdiği eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçladı. Atatürk, aile yaşamının sağlam temeller üzerine oturtulması için yasal düzenlemelerin önemini vurgulayarak, Medeni Kanun'un aile içindeki huzur ve düzeni artırdığını ve kadınların ekonomik ve hukuksal açıdan güvence altına alındığını belirtti. Bu reformlar, Türk ailesini güçlendirmeyi ve kadınların toplumsal entegrasyonunda ve ülkenin kalkınmasında aktif rol almalarını sağlamayı amaçlamaktaydı. (Doğan Koçak, "17 Şubat 1926'da Kabul Edilen Türk Medeni Kanunu'na Göre Türk Kadınının Hak Ve Özgürlükleri" *Atatürk Dergisi*, VIII/1, (2019), s.96; Harun Aydın, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Kadın", *Current Research in Social Sciences*, I/3, (2015), s.93; *Türk Ocakları Tarihi*, 329.)

²⁸³ *Türk Ocakları Tarihi*, s.251.

eşdeğer görmüştür. Radyonun etkin bir propaganda aracı olma potansiyelini fark etmiştir. Bu bağlamda, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşleri önemlidir: *"Sinema, geleceğin dünyasında dönüm noktalarından biri olacaktır. Şu an bize basit bir eğlence aracı gibi görünen radyo ve sinema, bir çeyrek yüzyıl içinde dünyanın çehresini köklü bir şekilde değiştirecektir. Tek ve birleşik bir dünyayı oluşturma yolunda, sinema ve radyonun keşfi, matbaa, barut ve Amerika'nın keşfi gibi tarihsel olayların yanında sönük kalacaktır."* Bu ifadeler, Atatürk'ün radyo ve sinemanın toplumsal dönüşüm ve propaganda üzerindeki kritik rolünü net bir biçimde ortaya koymaktadır.²⁸⁴

Dönemin Sivas Valisi Hilmi Bey Ocağa bir radyo bağışlamıştır. O dönemde radyo lüks bir eşyadır. Gençler bu sayede Türk ocağına gelerek radyodan haberleri takip etmekle beraber dönemin gazete ve dergilerinden de istifade edebilmekteydiler. Bu sayede güncel olaylar hakkında bilgi sahibi olabiliyorlardı.²⁸⁵

Elâzığ Türk Ocağı şubesinin kendisine ait olan sinema salonunda; başta inkılap fikri olmak üzere milli tasarruf, dil ve ictimai konularda konferanslar vermektedir. Ayrıca bahsi geçen konularda ücretsiz film gösterimi yapılmaktaydı. Elâzığ Türk Ocağı şubesinin kendi sinema salonunda inkılap fikri, milli tasarruf, dil ve ictimai konularında konferanslar vermesi ve ücretsiz film gösterimleri düzenlemesi, Cumhuriyet Dönemi'nin kültürel ve eğitimsel faaliyetlerine ilişkin önemli bir örnektir. Elâzığ Türk Ocağı Şubesi'nin düzenlediği konferanslar ve film gösterimleri, halkı eğitmek ve bilinçlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler; inkılap fikri, milli tasarruf, dil ve ictimai gibi önemli konularda toplumun bilgi düzeyini artırmayı hedeflemiştir.

Sinema salonunda düzenlenen etkinlikler, kültürel etkileşim ve değişimi teşvik etmiştir. Özellikle ücretsiz film gösterimleri, toplumun sinema kültürüne erişimini artırmış ve yeni düşünsel ve duygusal deneyimler yaşamasını sağlamıştır. Konferansların ve film gösterimlerinin içeriği, milli kimlik ve dil politikasının yayılmasını desteklemiştir. Bu tür etkinlikler, Türk ulusal kimliğini güçlendirmeye ve Türk dilinin yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Elâzığ Türk Ocağı şubesinin düzenlediği etkinlikler, toplumsal dönüşüm ve modernleşme sürecine katkıda bulunmuştur. Özellikle inkılap fikri ve milli tasarruf konuları, Cumhuriyet Dönemi'nin modernleşme çabalarına paralel olarak toplumun dönüşümünü desteklemiştir. Sonuç

²⁸⁴ Doğan Koçak, İktidar Ve Muhalefet İlişkileri Kapsamında *"Partizan Radyo"* Tartışmaları (1927-1980), Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Doç. Dr. İsmail Eyyupoğlu), Erzurum, 2016, s.20.

²⁸⁵ Türk Ocakları Genel Merkezi 1931 yılının şubat ayında Ankara radyosu ile anlaşılarak konferans ve konser etkinliklerin radyodan naklen yayınlanması hususunda anlaşmışlardır. (İbrahim Karaer, **Türk Ocakları**, s.170; **Kızılırmak**, 8 Temmuz 1927, s.1.)

olarak Elâzığ Türk Ocağı şubesinin sinema salonunda düzenlediği konferanslar ve film gösterimleri, Cumhuriyet Dönemi'nin eğitim, kültür ve modernleşme politikalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu etkinlikler; toplumun bilinçlenmesine, milli kimliğin güçlenmesine ve modern bir toplumun inşasına katkı sağlamıştır.²⁸⁶

IV- Konser ve Tiyatro Etkinlikleri

Erzurum Türk Ocağı şubesinin 5 Mart 1926 tarihinde Muallim Mektebi salonunda düzenlediği konser ve tiyatro etkinliği, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin toplumsal yapısında gerçekleşen dönüşümleri ve özellikle kadın-erkek ilişkilerinde yaşanan ilerlemeleri temsil etmektedir. Erzurum Valisi Zühtü Bey'in de dahil olduğu etkinliğe 200'ü aşkın kadın ve erkek katılımcının bulunması, bu dönemde kadınların kamusal alanda varlığının artan kabulüne ve sosyal katılımlarının genişlemesine işaret etmektedir.

Bu olayın, kadın ve erkeklerin Erzurum'da ilk kez aynı kamusal alanı paylaştığı bir etkinlik olarak tarihlendirilmesi, toplumsal cinsiyet rollerindeki konservatif yaklaşımların aşılmasına dair dikkate değer bir adımdır. Türk Ocağı gibi milliyetçi ve modernleştirici idealleri benimseyen bir kurumun bu tür bir etkinliği düzenlemesi, dönemin reformist ve aydınlanmacı idealleri doğrultusunda toplumun her kesimini etkileyecek sosyal ve kültürel faaliyetlerin teşvik edildiğinin bir göstergesidir. Ayrıca bu tür kamusal etkinlikler, milli kimlik inşası, sosyal uyum ve toplumsal değişim süreçlerinde katalizör işlevi görmüş, yeni Cumhuriyet'in temel değerlerini yayma ve pekiştirme amaçlarına hizmet etmiştir. Bu nedenle, Muallim Mektebi salonundaki bu toplumsal etkinlik, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde toplumsal değişim ve modernleşme çabalarının pratikte nasıl hayata geçirildiğine dair önemli bir vakadır ve tarihsel araştırmalarda toplumsal cinsiyet dinamiklerinin yanı sıra kültürel ve eğitim politikalarının uygulama boyutlarını analiz etmek için kritik bir kaynak teşkil edebilir.²⁸⁷

Kars Türk Ocağı Şubesi tarafından Gümrü ve Revan'dan gelen muhacirler arasından kurulan Temsil Kolu, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin kültürel çeşitliliğini ve dönemin toplumsal dinamiklerini yansıtan bir oluşum olarak akademik ilgiyi hak eder. 18 kişilik grupta, üç kadın sanatçının varlığı, o dönem için kadınların sanat

²⁸⁶ **Türk Yurdu**, 37/ VI, (İkinci kanun-1931), s.40.

²⁸⁷ **Varlık**, 22 Nisan 1926, s.2; H. Çinici, Varlık Gazetesine Göre Cumhuriyet Döneminde Erzurum (1923-1935), s.115.

alanında giderek daha görünür ve etkin bir rol üstlendiğini gösterir; bu da Cumhuriyet'in toplumsal cinsiyet eşitliği yönündeki reformist politikalarıyla paralellik taşır. Grubun enstrüman seçimi ve müzikal repertuarı, kültürel sentez açısından incelendiğinde zengin bir analiz konusu sunar. Akordeon, klarnet ve caz davulu gibi Batılı enstrümanlar ile Azerbaycan'a özgü tar ve tef gibi geleneksel müzik aletlerinin bir arada kullanılması, kültürel adaptasyon ve etkileşimin somut bir örneği olarak görülebilir. Bu, bölgesel müzikal geleneklerin korunması ve yayılması ile yeni kültürel ortamlarda bu geleneklerin nasıl yeniden şekillendirildiğini ve dönüşüme uğradığını gösterir. Kars gibi stratejik bir sınır şehrinde muhacir sanatçılar tarafından bu tür bir sanatsal faaliyetin gerçekleştirilmesi, sınır bölgelerinin sosyal ve kültürel tarihindeki özel rolünü vurgular.²⁸⁸

Zara Türk Ocağı, çeşitli kültürel etkinlikler düzenleyerek toplumsal katılımı teşvik etmiştir. 1926 yılında Himaye-i Etfal tarafından sahnelenen "*Canavar*" adlı piyes, yerel halk tarafından büyük ilgi görmüş ve etkinlik, toplumun kültürel yaşamına önemli bir katkı sağlamıştır. Piyesten elde edilen gelir, Türk Ocağının faaliyetlerine destek olarak kullanılmıştır.²⁸⁹

Sivas Türk Ocağı bünyesinde bir musiki encümeni oluşturulmuştur. Bu encümende yer alan üyeler arasında hükümet tabibi Cafer Sadık, lise musiki muallimi Muzaffer ve ihtiyat zabiti Sami beyler bulunmaktadır. Bu gelişme, Sivas Türk Ocağının kültürel faaliyetlerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır ve yerel musiki eğitiminin geliştirilmesine yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir.²⁹⁰

V- Basın Yayın Faaliyetleri

"*Birlik*" mecmuası 1923 -1924 yılları arasında yayınlanmış Sivas Türk Ocağının yayın organıdır. İlk sayısı 23 Temmuz 1923 tarihinde yayınlanmıştır. İmtiyaz sahibi ve mesul müdürü Mehmet Nazif Bey'dir. Mecmuanın ilk sayısında yer alan bilgilere göre mecmuanın yıllık fiyatı 220, altı aylığı ise 130 kuruş olarak belirlenmiştir. Tek bir nüshası için ise beş kuruş olarak belirlenmiştir. Mecmuanın ilk sayısı 35 adet satmıştır. Memleket ve millet faydasına yazıların yayın için kabul edileceği belirtilmiştir. Birlik mecmuası 18. sayısına kadar Sivas Vilayet Matbaasında basılmıştır. Yaşanan bir yangın sonucu Sivas Vilayet matbaasının kullanılmaz hale gelmesi sonucu 19-21 sayıları ise

²⁸⁸ N. Aslan, Kars **Türk Ocağı**, s.33.

²⁸⁹ **Kızılırmak**, 30 Mayıs 1926, s.1.

²⁹⁰ **Birlik Mecmuası**, 6, (Teşrin-i Evvel -1339/ Ekim -1923), s.8.

Samsun Hilal Matbaasında basılmıştır. Mecmua farklı bir ilde basılmasının güçlüklerinden dolayı 21. sayısında yayın hayatına son verilmiştir.²⁹¹

C- SPOR FAALİYETLERİ

Kars'taki futbol hareketlerinin temelleri, 1926 yılında kurulan "*İdman Yurdu*" adlı takım ile atılmıştır. Bu takım, ilk karşılaşmasını Erzurum Muallim Mektebi ile yapmış ve bu müsabakadan zaferle ayrılmıştır. Ancak takip eden yıl, 1927'de Erzurum Lisesi futbol takımına yenilmiştir. Bu yenilgi sonrasında İdman Yurdu, Kars Türk Ocağının himayesine geçmiştir. Türk Ocağı altında bir süre faaliyet gösteren İdman Yurdu, 1930 yılında yerel yönetimler ve Mevki-i Müstahkem Kumandanı Fuat Paşa ile Fırka Reisi Şerafettin Bey'in teşvikleriyle daha düzenli bir yapıya kavuşmuştur. 1933 yılında ise "*Kars Spor*" takımının kurulmasıyla İdman Yurdu arasında bir rekabet başlamış, bu durum Kars'ta futbolun gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bu süreç, Kars'ta spor kültürünün ve özellikle futbolun yaygınlaşmasında kilit bir rol oynamıştır.²⁹²

Bayburt'ta, Türk Ocakları bünyesinde "*Çoruh Spor Kulübü*" adı altında faaliyet gösteren bir spor kulübü mevcuttu. Çeşitli spor dallarında aktif olan bu kulüp, kiralık bir yapı içerisinde hizmet veriyordu ve yönetimi Mehmet Tarhan tarafından sürdürülüyordu. Kulüp, Bayburt'taki gençleri bir araya getirme görevini üstlenmiş, böylece bölgesel olarak bir ilke imza atmıştır. Tarhan'ın kulüp başkanlığı döneminde Doğu Anadolu Bölgesi'nde benzer bir yapılanmanın olmadığı belirtilmektedir. Kulübün kurucuları, eski düşünce yapılarını yıkarak Cumhuriyet'in getirdiği yenilikleri benimsemiş ve spor ile ilgili olumsuz algıları değiştirmek için önemli bir adım atmışlardır. Bu çabalar, spor sahasının ve gerekli futbol malzemelerinin temini gibi pratik sonuçlar doğurmuştur. Bu süreç, Bayburt'taki gençlik ve spor kültürünün gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Nazım Güçer, 3 Şubat 1938 tarihli Doğu gazetesinde yayımlanan "*Bayburt'ta Spor ve Gençlik*" başlıklı makalesinde Çoruh Spor Kulübünün faaliyetlerine dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Güçer, kulübün gençlere Türklüğe uygun bir dinamizm kazandırmayı hedeflediğini ve Bayburt'un aydınlarını bünyesinde topladığını belirtmiştir. Kulübün yöneticiliğini Mehmet

²⁹¹ İbrahim Karaer, **Türk Ocaklarının 100 Yıllık Yayın Faaliyetleri (1912-2012)**, Ankara, 2012, s.52-53; Nezaket İslam Hayırlıoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Ocakları'nın Eğitim ve Kültür Faaliyetleri (1912-1931)**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (YYLT, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Şahingöz), Ankara, 2019, s.80.

²⁹² N. Arslan, **Kars Türk Ocağı**, s.33.

Tarhan'dan devralan Yusuf Sıtkı Bey liderliğindeki 20 kişilik ekip, kulübün misyonunu sürdürme çabasında bulunmuştur. Ancak, Türk Ocaklarının feshedilmesi ile kulübün faaliyetleri sona ermek zorunda kalmış ve Türk Ocağı binasının kulübe tahsis edilmesi talebi uygun görülmemiştir. Bu durum, kulübün toplumsal ve sportif hedeflerine ulaşmasında önemli bir engel teşkil etmiştir.²⁹³

Diyarbakır Türk Ocağı, Birinci Umum Müfettişi İbrahim Tali Beyefendi'nin ilhamıyla, sekiz vilayeti kapsayan bir kupa müsabakası düzenlemiştir. Bu müsabaka, sekiz bölgeden gençlerin fiziksel eğitimini ve hayat mücadelelerinde kararlı ve dayanıklı bir karakter geliştirmelerini desteklemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Spor müsabakaları, Türk Ocağı'nın spor organizasyonu tarafından bilimsel ve sistematik programlarla yönetilmekte, bu da gençlerin bedensel ve ruhsal gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu tür etkinlikler, gençlerin toplumsal uyum ve bireysel gelişimlerine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Diyarbakır Türk Ocağı şubesinin spor faaliyetleri, Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in özel ilgisi ve desteğiyle yüksek bir standartta yürütülmektedir. Ocağın sporcuları, her hafta düzenli olarak egzersiz yapmakta ve bölgesel gelişime katkıda bulunmaktadır. Spor İşleri, Türkiye'nin doğu bölgelerindeki tüm Türk Ocakları arasında gelişmekte olup, bu çalışmalar, Müfettiş İbrahim Tali Bey tarafından yakından takip edilmektedir. Her yıl Cumhuriyet Bayramı'nda, birincilik müsabakaları gerçekleştirilmekte ve bu etkinliklere doğu bölgelerindeki Türk Ocaklarının sporcuları katılmaktadır. Bu yıl yapılan müsabakalar üç gün sürmüş ve geniş ilgiyle takip edilmiştir. Özellikle, bu yıl Urfa Türk Ocağı futbol takımı, geçmiş yıllarda şampiyon olan Elâzığ takımının yerini alarak birinciliği kazanmıştır. Bu müsabakalardaki canlılık, gençlerin spora olan ilgi ve yeteneğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Sporun bölgedeki gelişimi, Türk Ocaklarının başarılı bir şekilde yürüttüğü çalışmaların bir sonucu olarak görülmektedir. Diyarbakır Türk Ocağı'nın spor takımı, "*Emek için Ay ve Yıldız*" adı altında iki ayrı gruba bölünmüş olup bu gruplar her hafta kendi aralarında müsabakalar düzenlemektedir. Bu organizasyon modelinin başarılı sonuçlar vermesi durumunda, benzer bir yapı tüm doğu bölgelerindeki Türk Ocaklarına uygulanacaktır.²⁹⁴

²⁹³ Nazım Güçer, "Bayburtta Spor ve Gençlik," **Doğu**, 3 Şubat 1938, s.6; Murat Küçükuşurlu, "Bayburt Türk Ocağı ve Faaliyetleri", s.46-48.

²⁹⁴ **Türk Yurdu**, 37/ VI, (İkinci kanun-1931), s.39-40.

D- SAĞLIK FAALİYETLERİ

Şubeler faaliyet gösterdiği yerlerde, baş gösteren sıhhi tehlikeler karşında ocaklıları ve halkı tehlikeden haberdar etmelidir. Memlekete görülen hastalıklar hakkında ocaklı doktorlar tarafından halk aydınlatılacaktır. Her şube faaliyet gösterdiği bölgede konun uzmanı ocaklılar tarafından incelenerek tespit edilecektir.

Göz Doktoru Nuri Bey, Birlik mecmuasında göz sağlığının korunması husunda “*Mekteplerde Göz Hıfzı’s- Sıhhası*” isimli bir yazı kaleme almıştır. Okuyup yazma başta olmak üzere pek çok hususun göz sayesinde olduğunu göz olmadan bazı şeylerin kulak marifetiyle de öğrenilebileceğine değinirken bunun sınırlı olduğunu vurgulamıştır. Her şeyin birbiriyle hisseli olduğu ama görmeden çoğu şeyin eksik kalacağını belirtir. Görme bozukluğundan ileride daha büyük hastalıklarının meydana gelebileceğinin altını çizmektedir. Özellikle eğitim gören kişilerin gözlerinin sağlam olmasının üzerinde durur. Okullarda görme bozukluğu olan öğrencilerin tespit edilerek bu sorunun çözülmesi gerekmektedir. Göz hastalıklarının sonradan olabileceği gibi ırsi olarak da kişilerde bulunacağını belirtir. Göz hastalıklarının tedavi edilmeyişi veya yanlış tedaviler gibi nedenlerden ötürü bu gibi sorunlarda göz doktorlarına başvurulmasını tavsiye etmektedir. Göz hastalığının kişide ırsi olmanın yanı sıra kendiliğinden olabileceğinin üzerinde durmakta. Memlekette doğru bir istatistik elde etme zor olduğu için kendi tecrübeleri ışığında ilkokul öğrencileri arasında görme bozukluğu %7, ortaokullarda %12, daha üst eğitim kademlerinde ise %25 olduğunu belirtir. Bu oranların başlangıçta eğitim için sorun teşkil etmeyeceğini ama tedavi edilmese bu oranların artacağına dikkat çekmekte. Sonrasında gözlerde uzağı ve yakını görememe kusurlarının çıkacağı belirtilir. Böyle durumlar yaşanmaması için her sene öğrencilerin gözlerinin doktor tarafından ölçülmesi gerekmektedir. Şimdiye kadar göz muayenesi yapmanın söz konusu olmadığı ama bundan sonra maarif müdürünün istemesi halinde yapılabileceğini belirtir.²⁹⁵

Dr. Ömer Fevzi Bey yazısında; frengi ve diğer zührevi hastalıklar hakkında yazı kaleme almıştır. Frengi hastalığının toplumu kemiren hastalıkların başı olduğunun altını çizer. Frengi hastalığının altmış yetmiş sene önce memlekete olmadığını belirterek söz konusu hastalığın; Kırım Muharebesi sonrası ülkemize gelen müttefik askerlerle geldiğini belirtir. Hastalığın halkın cahilliği ve hükümetin lakayt tavırları yüzünden yayıldığını ifade etmekte. Hastalığın ülkenin geleceği için büyük tehlikelere neden

²⁹⁵ Doktor Osman Nuri, “*Mekteplerde Göz Hıfzı’s- Sıhhası*”, **Birlik Mecmuası**, 3, (Ağustos-1339/Ağustos -1923), s.5.

olacağını ifade etmekte. Söz konusu hastalığın nasıl bulaştığı hakkında bilgiler vermekte. Hastalık her iklimde ve cinsiyet ayırmadan bütün yaş gruplarına bulaşma özeliğine sahiptir. Hastalık mikrobu insan vücuda girdiği yerden yara açarak üç ile altı hafta arasında o bölgede kalır. Yara pembemsi bir renkte olup katı şekildedir, boyutu ise iki karışık sikke boyutundadır. Hastalığın ilk belirtilerine değindikten sonra vücuda ne şekilde yayıldığına değinir. Bahsi geçen ilk belirtilerin görülüp doktora başvurulması halinde hastalığın tedavi edilme olasılığı vardır. Düzgün tedavi edilmesi halinde hastalığın ikinci ve üçüncü aşamalara geçmez. Tedavi olmadan da yaranın geçeceği ama hastalığın son bulmayacağını altını çizer. Bu durum ise hastalığın yayılmasının başlangıcını teşkil eder. Sonrasında hastalığın ikinci aşamasının başladığı değinir. Yaranın kaybolmasından sonra mercimek boyutunda ortaya rozeol adı verilen pembe renkli bir yapı ortaya çıkar. Sonrasında boğazda dudakta, damakta ve çeşitli yerlerinde ağrıların meydana gelmektedir. Yutkunurken ve sıcak yemek yerken ağrıya sebep olmaktadır. Artık hastalık mikropları vücuda yayılmış ve kan zehirlenmiştir. Az da olsa bu evredeki frengi hastası için tedavi edilmesi halinde kurtuluş mümkündür. En ufak bir iyileşme belirtisi halinde tedavinin bırakılması halinde hastalık üçüncü evresine geçer. Vücuda çeyrek sikke boyutunda yapışkan sıvılar meydana gelir. Genellikle boğaz ve küçük dilde olurlar, bazen yumurta büyüklüğüne kadar ulaştığında gözlemlendiği belirtilmekte. Vücuda zamgaların çıktıkları yerlerin sakat kalmasına neden olmaktadır. Sonrasında beyne ulaşarak insan hayatını sonlandırır. Hastalığın o dönemde bir ilacı yoktur.²⁹⁶

E- AÇILIŞ VE ZİYARET ETKİNLİKLERİ

Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, 4 Temmuz 1928'de Sivas'a ziyarette bulunmuştur. Ziyaret kapsamında; kentte bulunan lise, belediye, Cumhuriyet Halk Fırkası'nı ve Sivas Türk Ocağı Şubesini ziyaret etmiştir. Ardından hapishaneye teftişte bulunmuştur. Sivas Türk Ocağı Şubesi tarafından, Mahmut Esad Bey'in onuruna çay ziyafeti verilmiştir. Çay ziyafetinin ardından Mahmut Esat Bey tarafından anlamlı ve önemli bir konuşma yapılmıştır.

“Gazi Reisicumhurumuzun riyaseti altında vatanın, Türklüğün kat'i salâhı kararının verildiği Sivas'ta bulunmakla mübâhiyiz. Bana ne zaman Sivas'tan bahsedilse nazarımda hürriyet ve istiklâl için ayaklanan, haykıran muazzam bir levha yükselir. Bu

²⁹⁶ Doktor Ömer Tahir, “Frengi Hastalığı” **Birlik Mecmuası** , 4, (Eylül -1339/ Eylül-1923), s.17.

levha şudur: Türklük, Türk'ündür. Uzaktan iştiyakla temasına doymadığımız bu levhanın yanı başındayız, içinde bulunmakla şerefyabız. Milletın kararıyla eskiliğe karışan eski hukuk nazarında Arap'tan tevarüs edilmiş ve sanki Türk için bilenmiş bir intihar bıçağıdır. Türk milleti bu bıçağı üç asır taşıdı, kendi eliyle fırsat bulunca kıldı attı, Şahsi kanaaatime göre eski hukuk heyet-i mecmua hâlinde tahakküm veya tasallut müeyyidesi idi; bu misal: Vatanın hürriyet ve istiklâli fikriyle salâha sarılan vatan halâskârının katline fetvayı şahsı için selâmeti vatanın harim-i ismetinden kaçmakta bulan son firari Vahideddin, yine o hukuk kavâidinden bulup çıkarmıştı. Hukuk ki Türklüğün vatanın esaretini güç esasâtı hâvi idi. Yapılan iş millettir. Mahmud Esad Bey, Gazi Reisicumhurun işaretiyle milletin arzularını yerine getirmeye çalışmaktan başka birşey yapmış değildir. Yapılan işlerin mükâfatına değil, yalnız mesuliyetine muhatab olabilir. Çünkü işin güzelliği yalnız Türk milletinın hakkıdır. Vatanın kara günlerinde ümitsizliğe düşenler çok oldu, bunlara zayıf der geçeriz. Fakat Türk milletinın bu işi başaramayacağını musırrâne iddia edenler de az değildir. Bunlar Türk'ü, Türk tarihini anlamak, duymak kabiliyetinden mahrum olan bedbahtlardır. Türk ve Türk tarihi çok yüksek şeylerdir. Onlar bunu anlayamadı, anlayamayacaklar, daima alçaklarda kalacaklardır. Vatanın halâsı başarılan inkılâp esasen. Türk milletinın ruhunun kudretinin ifadesidir. Milletın damarlarında bu kan bütün bir beşeriyet tarihine meçhul olmayan kudretin kanıdır. Yeni hukukiyatımız demokratik olduğu için Türk camiasına tatbikte müşkilâta tesadüf olunamadı. Çünkü Türk milleti tab'an, ruhen, hayaten demokrattır. Yeni hukukiyatımızın muvaffakiyetine sâik, milletin kabiliyet-i medeniyesinin yüksekliğidir. Mahmud Esad'ın hayatta maddi hiçbir dileği yoktur. Türk gençliğinin sevgisine hak kazanıldıysa bu şeref ona en büyük servettir. Her dertlinin derman ve vefa bulduğu, her ümitsizin ne-şeâver bulunduğu Türk Ocağı'nın saçakları altında mukadderatına gıpta edilen Sivas'ı selâmlamakla mübâhiyim. Türk inkılâbının yere düşmeyen muzaffer bayrağı gençlerin elinde yükselecektir. Alınlar yüksekte kalpler ve gözler ilerde daima ileri gideceğiz, bir daha dönmek kararıyla yürüyeceğiz. Geride ölüm vardır. Hayat ileridedir, ileride!”

Bu konuşma, Türk milletinın milli kimliğine, bağımsızlık mücadelesine ve geleceğe olan inancını güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Türklük kavramının milli bir kimlik olduğunu ve bu kimliğin bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinde önemli bir rol oynadığını vurguluyor. Sivas'ın Türklük için sembolik bir öneme sahip olduğunu belirtiyor ve Türk milletinın bu değerleri koruma ve savunma kararlılığını vurguluyor. Eski hukukun Türk milleti üzerindeki baskısını ve zorbalığını anlatarak, bu hukukun

artık geçerli olmadığını ve Türk milletinin kendi kararlarını alma hakkına sahip olduğunu vurguluyor. Yapılan işlerin milletin iradesiyle gerçekleştiğini ve Gazi Mustafa Kemal'in liderliğinde milletin arzularının yerine getirildiğini belirtiyor. Türk milletinin gücünü ve iradesini vurgulayarak geleceğe olan güveni pekiştiriyor. Türk milletinin doğuştan demokratik bir yapıya sahip olduğunu ve yeni hukuki yatın bu yapıya uygun olduğunu belirtiyor. Bu da Türk milletinin modernleşmeye ve yeniliğe açık olduğunu gösteriyor. Türk gençliğinin önemini vurgulayarak onların Türk inkılâbını ve bağımsızlık mücadelesini devam ettireceğine olan inancını dile getiriyor. Türk milletinin geleceğinin gençlerde olduğunu ve onların Türk milletinin bayrağını daha da yükseklerle taşıyacaklarına olan güveni belirtiyor. Bu konuşma, Türk milletinin milli değerlerine olan bağlılığını ve geleceğe olan güvenini yansıtarak Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde daha güçlü bir şekilde ilerleyeceğine olan inancı pekiştiriyor.²⁹⁷

Türk Yurdu'ndaki habere göre “İki seneden beri inşaatı devam eden Malatya Türk Ocağı ikmal edilmiş ve Kürşad resmi büyük bir merasim ve tezahüratla yapılmıştır. Malatya Ocağı binası Türk üslâbunda zarif ve Malatya'nın güzel binalarından birisi olmuştur. Bina ocaklıların gayret ve fedakârlıklarıyla vücuda getirilmekle beraber ocaklılar her hususta muhterem hükümetimizin niheyetsiz yardımlarına da mazhar olmuşlardır. Malatya Ocaklılarını böyle güzel bir bina vücuda getirdiklerinden dolayı tebrik ederiz.” Haber, Malatya Türk Ocağı binasının iki yıl süren inşaat sonrasında tamamlandığını ve büyük bir törenle açıldığını bildiriyor. Bu binanın, Türk mimarisi tarzında zarif bir yapı olduğu ve Malatya'nın güzel binalarından biri haline geldiği belirtilmiş. Açılış, ocaklıların çabaları ve fedakarlıklarıyla mümkün olmuş; ayrıca hükümetin de bu süreçte önemli yardımları olduğu vurgulanmış. Haber, Malatya Ocaklılarını bu başarılarından dolayı tebrik ediyor. Bu haber, Malatya Türk Ocağının hem yerel topluluk hem de geniş çapta hükümet desteği ile nasıl bir başarıya ulaştığını gösteriyor. Böyle bir yapı hem mimari açıdan hem de kültürel ve toplumsal bir merkez olarak önem taşıyor.²⁹⁸ Türk Ocakları; milli kültürü, tarihi ve dil bilincini teşvik etmek amacıyla kurulan önemli kültürel kurumlardır. Malatya'daki bu yeni bina da şehrin sosyal ve kültürel yaşamında merkezi bir rol oynamaya aday görünüyor. Malatya Valisi Nazmi Bey ve Elâzığ Valisi Cemal Bey, törenin resmi açılışını yaparak devletin ve yerel yönetimlerin bu tür kültürel inisiyatiflere verdiği desteği simgelemiştir. Malatya Valisi Nazmi Bey, törenin başlamasını sağlayan resmiyetin temsilcisi olarak bu

²⁹⁷ **Türk Yurdu**, XIV, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s.54.

²⁹⁸ **Türk Yurdu**, XIV, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s.100.

projenin liderlik rolünü üstlenmiştir. Elâzığ Valisi Cemal Bey ise özel bir misafir olarak bu önemli günü şerefletirmiştir.

Hulki Bey'in Konuşması: Hulki Bey, açılışa Türk Ocağının tarihçesi ve milli duygunun önemine dair bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma, Türk milliyetçiliğinin ve cumhuriyetçi ideolojinin yerel topluluklar nezdinde benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. "Bundan yirmi sene evvele nazarlarınızı gönderiniz: Göreceksiniz ki millet çektiği ızdırapların sükûn bulacağından nâ-ümid, memleket şuursuz bir ruhun verdiği malûl bir zihniyetle kozmopolit bir hâlde idi" ifadeleri, geçmişteki zorluklara ve bu zorlukların üstesinden gelinmesinde milli duyguların oynadığı kritik role işaret eder.

Sadeddin Bey'in konuşması: Genç cumhuriyetin ideallerini ve Türklüğün temsilcisi olarak konuşan Sadeddin Bey, Türk Ocağının yeni binasının Türk gençliği için taşıdığı anlamları dile getirmiştir. *"İşte Türk Ocağı sevgili Gazimizin kalbi ve Türk Ocağı Türk'ün kalbidir!"* sözleriyle, bu kurumun milli ve ideolojik önemini öne çıkarmıştır. Türk Ocaklarının cumhuriyetin korunması ve milliyet hâkimiyetinin savunulması gibi temel amaçlarını belirtmiştir.

Nazmi Beyefendi'nin Teşekkür Konuşması: Malatya Valisi Nazmi Bey, törenin sonunda bir teşekkür konuşması yapmış ve açılışın simgesel ve ideolojik değerine vurgu yapmıştır. Malatya halkının ve özellikle Ocak Reisi Said Beyefendinin katkılarını özellikle vurgulayarak "Müteakiben kapıdaki kırmızı kurdeleyi keserek milli mabedin nurlu kapılarını açmışlardır" ifadeleriyle açılışın simgesel değerini belirtmiştir.

Bu konuşmalar, Türk Ocaklarının Türkiye'nin milli kimlik ve cumhuriyetçi ideoloji inşasındaki rolünü güçlü bir şekilde yansıtmaktadır. Malatya'da gerçekleşen bu açılış töreni, milli bilincin yerel düzeyde nasıl pekiştirildiğini ve toplumsal katılımın cumhuriyetin kuruluş idealleri doğrultusunda nasıl mobilize edildiğini göstermektedir. Bu etkinlik, Türkiye'nin modernleşme sürecinde kültürel ve toplumsal dönüşümün somut bir örneğini temsil etmektedir.²⁹⁹

Kars Türk Ocağı, yerel halka aydınlatıcı bilgiler sunmak ve entelektüel etkileşim sağlamak amacıyla, Kars'a resmi veya gayri resmi olarak ziyarette bulunan devlet görevlileri, aydınlar, gazeteciler, yazarlar ve öğretmenleri ağırlamış ve bu kişilerin Türk Ocağının salonunda halka yönelik konferanslar vermesine olanak sağlamıştır. Bu konferanslardan dikkate değer olanlardan biri, 1 Kasım 1930 tarihinde Teyyare Müfettişi Emir Ali Bey tarafından *"Cemiyet ve İçtima-i Müesseseler"* başlığı altında

²⁹⁹ **Türk Yurdu**, XIV, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s.137-138.

gerçekleştirilmiştir. Söz konusu konferans; o dönemin Kars Valisi Salim Bey, Cumhuriyet Halk Fırkasının Mutemedi Şerafettin Bey, Milliyet gazetesi yazarlarından Ragıp Kemal Bey ve vilayette görevli öğretmenler ile yerel halk tarafından büyük bir ilgi ve alaka ile takip edilmiştir. Bu etkinlik, Türk Ocağının bölgesel bilgi ve kültür merkezi olarak nasıl bir rol üstlendiğinin somut bir örneğini teşkil etmektedir.³⁰⁰

Siirt Türk Ocağı tarafından inşa edilen ve 10 bin lira maliyetle tamamlanan bina, Siirt'in önemli bir meydanında yer almaktadır. Bu yapı, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde sivil toplum kuruluşlarının yerel kalkınma ve toplumsal dayanışma çabalarını simgelemektedir. Bina, yerel finansal katkılarla sağlanmış olup, toplumun eğitim ve kültürel etkinlikler için bir merkez olarak kullanılmaktadır. Siirt Türk Ocağının bu girişimi, milli kimlik ve yerel katılımın güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamakta ve yerel düzeyde toplumsal yapıların nasıl geliştirildiğini göstermektedir. Bu durum, modern Türkiye'nin sosyal ve kültürel yapılanmasının anlaşılmasında önemli bir örnek teşkil etmektedir.³⁰¹

F- SİYASİ İSYANLAR KARŞINDA TÜRK OCAKLARI

I-Şeyh Sait İsyanı

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan Kürt isyanları Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından önemli gelişmelerdir. 1925 Şeyh Said³⁰² İsyanı, 1930 Ağrı İsyanı ve 1936-38 Dersim İsyanını bunlara örnek olarak gösterebiliriz. Meselenin gerçek sebeplerinin anlaşılması bakımından Kürtçülük hareketlerine değinmekte fayda var. Millî Mücadele Dönemi'nde ayrılıkçı Kürt hareketlerinin önüne geçilmeye büyük gayret sarf edilmiştir. 1918 yılında İstanbul'da Kürdistan Teali Cemiyeti kurulmuştur. Böyle bir cemiyet kurulmasına rağmen Millî Mücadele Dönemi'nde, Dersim yöresinde aşiretler tarafından bir isyan çıkarılmış o da kolay bir şekilde bastırılmıştır. Sevr Antlaşması'nda Kürtlere “*özerklik hakkı*” tanınmış ama yöre halkı Millî Mücadele hareketine destek

³⁰⁰ N. Arslan, **Kars Türk Ocağı**, s.32.

³⁰¹ **Türk Yurdu**, 37/ VI, (İkinci kanun, 1931), s.41.

³⁰² Şeyh Sait 1865 yılında Erzurum'un Hınıs ilçesinin Kolhisar köyünde dünyaya gelmiştir. Babası, şeyh Mahmut Fevzi, Büyük babası ise Şeyh Ali Sebti Efendi'dir. Aslen ise Şeyh Sait Elâzığ'ın Palu ilçesindendir. Babası Şeyh Sait in doğumundan iki yıl önce Hınıs a yerleşmiştir. Babası ve büyük babasından din ve tasavvuf dersleri almıştır. Sonraki süreçte Nakşibendi tarikatının bölgedeki önemli isimleri arasında yer almıştır. I. Dünya Savaşı döneminde, Doğu Anadolu Bölgesi Rusların kontrolüne geçtiği zaman ailesini alıp Piran'a yerleştiği rivayet edilmekte. Savaş sonrası ise tekrardan Hınıs a döndüğü söylenmekte. Küçükbaş hayvan ticaretiyle uğraşmaktadır. Yazın sürülerini Bingöl dağlarında muhafaza etmektedir Kışın ise hayvanlarını Musul, Kerkük, Halep ve Şam pazarlarında sattığı rivayet edilmektedir. Yaşlanınca bu işi oğlu Ali Rıza'ya devrettiği de rivayetler arasındadır. 3 Kadınla evli olduğu ve 10 tanede çocuk sahibi olduğu nakledilmektedir. (Haluk Selvi, **Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İstanbul, 2020, s.314-315; Bora İyiat, **Kürt İsyanları**, Ankara, 2017, s.141-142.

vermişlerdir. Erzurum ve Sivas Kongreleri ve Temsil Heyeti'nde Kürt delegeler de yer almıştır. Lozan'da ise Kürtlerin özerkliği veya bağımsızlığı söz konusu dahi olmamıştır. İsyân 1924 yılında tutuklanan Kürt entelektüellerinin kurmuş olduğu Azadi Cemiyeti tarafından organize edilmiştir. Bahsi geçen cemiyet 1923 yılında eski milis subaylar tarafından kurulmuştur. Cemiyetin 1924 yılında düzenlenen ilk kongresinde Şeyh Sait'in de bulunduğu söylenmektedir. Sözde isyanın çıkma sebepleri arasında gösterilen Hilafetin Kaldırılması meselesinin ise din ile bir alakası olmayıp bölgedeki tarikatların gücünün kırılmasıdır. Akabinde tekke ve zaviyelerin kapatılması, din istismarcılarına ikinci büyük darbe olmuştur. Bölgedeki aşiretler Hilafetin eksikliğini bölgedeki tarikatlarla doldurup sözde İslam dininin sancaktarlığını üstlenmeyi amaçlamaktaydılar. Şeyh Said; Türklerin İslam bayrağını terk ettiğini, bu bayrağı Kürtlerin üstlenmesi gerektiği yönünde propaganda yaptı. Konuyla ilgili Metin Toker şu anekdotları nakletmekte: *“Doğuda, o tarihteki (1925) şeyhlik müessesesini sadece dini bir müessese olarak görmemek lazımdır. Şeyhler tekkelerinde oturan, müritlerinin getirdikleri hediyelerle geçinen yaşlı başlı kimseler değildi. Şeyhler ata binen, silah ve kılıç kullanmakta usta, vuruşkan gözü pek otoritelerdi. Halkın üzerinde ayrıca dini etkileri de vardı. Müritlerini zikrettirirlerdi ve üzerlerinde tam bir hâkimiyete sahiptiler”*. Bu bilgiden de anlaşılacağı üzere dinin toplum üzerindeki etkisi kullanılarak kitleler belli kesimlerin amacına hizmet ettirilmekteydi. Bunun dine hizmet olduğu vurgusu yapılarak insanların, din ve vicdan hürriyeti de zedelenmekteydi. Orta Çağ Dönemi'nin bir ürünü olan din üzerinden siyaset ve din üzerinden kitlelerin kontrolü maalesef Doğu Anadolu Bölgesi'nde etkisini sürdürmekteydi. Bu durum devletin çıkarlarına engel olmanın yanı sıra asayiş ve güvenlik açısından da olumsuzluklara sebep olmaktaydı.

Kazım Karabekir Paşa; isyanın kaynaklarına sebep olarak bölge insanın eğitimsiz ve geri kalmışlığının yanı sıra aşiret sistemi, işsizlik gibi etkenlerin temel faktör olduğunu belirtir. Bölgeyi yakından tanıyan Kazım Karabekir Paşa'nın tespiti meselenin çözümü ve sonraki süreçte bölge için uygulanacak siyaset açısından önemlidir.³⁰³

İsyân hareketi başladığı günlerde Musul Meselesi masada görüşülmekteydi.³⁰⁴ Bu yüzden isyan hareketinde İngiltere'nin desteği olduğu açık ve netti. 1920 yılında

³⁰³ Kazım Karabekir, **Kürt Meselesi**, İstanbul 2004, s.50-51; Nihat Onur Baysal, “Şeyh Sait İsyanı'nın Nedenleri Gelişim Süreci ve Sonuçlarına Dair Değerlendirme”, **GAB Akademi**, 11/3, (Aralık-2022), s.31.

³⁰⁴ Zekeriya Türkmen, **Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)**, Ankara, 2011, s.97.

kabul edilen Misak-ı Milli sınırlarının içerisinde Musul da yer almaktaydı. Lozan'da ise mesele bir çözüme kavuşmamıştı. Mustafa Kemal Paşa, Musul üzerine ileri harekât düzenlemeyi düşünmekteydi.³⁰⁵

13 Şubat 1925 tarihinde Diyarbakır'ın Piran ilçesinde başlayan bu isyan kısa sürede bölgeye yayıldı. Genç başta olmak üzere Elâzığ, Hani Silvan gibi pek çok merkez isyancıların kontrolüne geçmiştir. Bu olay; siyasi, askeri ekonomik sorunlar başta olmak üzere pek çok sahada Türkiye için olumsuz sonuçlar doğurmuştur.³⁰⁶

İsyanın sebepleri hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bunlar görüşler arasında Cumhuriyet'in ilanı, Hilafetin kaldırılması ve sonrasında gerçekleştirilen inkılaplara bir tepki olarak ortaya çıktığı sayılabilir. Feodal bir karşı devrim hareketi olarak nitelenmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Cumhuriyet'in ilanı ile beraber zedelenen aşiret yapısının varlığını koruması için böyle bir ayaklanma tertip edildiği düşünülmekte. İngiliz desteğiyle bahsi geçen bölgelerde, sözde Kürt devleti kurulması yönünde bir amaç taşıdığına dair fikirler mevcuttur. Bahsi geçen görüşlerin hepsi İngiliz çıkarlarına uygun düştüğü için mesele İngiliz menşeli olma ihtimali yüksektir.³⁰⁷ Millî mücadele döneminde yerli iş birlikçilerine milli harekete yönelik bu tip siyasi propagandalar yaptırarak milli hareketi bitirme gayesi güdülmüştü. Musul Meselesi'nin devam ettiği bir süreçte tekrar aynı oyun oynanarak mesele İngiltere lehine sonuçlandı. Hızla yayılmakta olan isyan karşısında Hükümet, doğu ilerinde sıkıyönetim uygulamıştır. Ama sıkıyönetimin sadece doğuyu kapsamaması karşısında Başvekil Fethi Bey kendi partisinin vekilleri tarafından sert eleştirilere maruz kaldığı için istifa etmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu gereğince birisi isyan bölgesinde olmak üzere diğeri ise Ankara'da İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Bahsi geçen kanunun uygulandığı ilk olay Şeyh Sait İsyanıdır. Şeyh Sait ve diğer isyancılar İran'a sığınmak girişiminde bulunsalar da 15 Nisan 1925 tarihinde Murat Nehri üzerindeki Abdurrahman Köprüsü'nde yakalandılar. İsyancılar 6 Mayıs'ta Diyarbakır'a getirilerek İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaya başladılar. 28 Haziran 1925 tarihinde Şeyh Sait ve 81

³⁰⁵ H. Selvi, **Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, s.317.

³⁰⁶ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, İstanbul, 2016, s.195.

³⁰⁷ Genel Kurmay raporlarında bölgedeki Kürt isyanlarını dış kışkırtmalarla meydana geldiğinin üzerinde durmaktadır. Genel kurmay raporlarına göre; Musul meselesinin Türkiye aleyhinde sonuçlanması için İngiliz Intellicens Service' adlı istihbarat örgütünün Doğu illerinde faaliyet yürüttüğü belirtilmektedir. Rapora göre; Kürt Bağımsızlık komitesine İngilizlerin Musul'da depo ettiği silahlar dağıtılmıştır. İsyan hareketi başladıktan sonra, İstanbul'da yaşayan Kürt'lerinde isyan hareketine katılması için dini bir görüntü verilmiştir hatta İstanbul halkının da meseleye dahil olması ve İngiliz yardımıyla Cumhuriyeti ortadan kaldırıp Vahdettin'i ülkenin başına geçirme planları bile yapılmıştır. 1925 Yılından itibaren hükümet bölgeyi araştırmaya başladı. Önde gelen devlet adamları bölgeye giderek araştırma ve incelemelerde bulundu. (**Genel Kurmay Belgelerinde Kürt İsyanları**, I, İstanbul, 1992, s.113-114.)

kişi hakkında idam kararı verilmiştir. İşyanın esas suçluları olarak kabul edilen 47 kişisinden 2 kişinin suçunu kabul etmesi sonucu cezaları hapse çevrilmiştir. İdam kararı ise aynı günde uygulanmıştır.³⁰⁸

şeyh Sait İşyanının yarattığı kargaşa sonrası, Elâzığ'da mülki erkânın şehri terk etmesiyle oluşan boşluğu doldurmak amacıyla Elâzığ Türk Ocağı üyeleri önemli bir role üstlenmiştir. İşyanın başladığı dönemde Elâzığ Türk Ocağı, şehrin önde gelen isimlerinin önderliğinde bir kriz yönetim merkezi olarak işlev görmüş ve acil eylem planları geliştirmiştir. Bu planlar çerçevesinde, Ahz-Asker Kalem Mülhakı Binbaşı Rasim Bey liderliğinde bir direniş teşkilatı kurulmuş ve kent savunması için adımlar atılmıştır. İşyanın şehri daha fazla etkilemesini önlemek amacıyla öncelikle isyancılarla müzakere edilmiş ve onları oyalamak için şeyh Sait'e bir heyet gönderilmiş, aynı zamanda sivil halktan oluşan silahlı birlikler teşkil edilmiştir. Harput Belediye Başkanı Abdülkadir Sungurluoğlu tarafından hazırlanan silahlı birlikler de bu süreçte devreye girmiştir. Elâzığ merkezden Harput'a, durumu değerlendirmek ve koordinasyon sağlamak üzere bir murahhas üye gönderilmiş; aynı zamanda Ankara ile iletişim kurmak için telgraf hatlarının onarılması ve merkezi hükümetten talimatların alınması için çalışmalar başlatılmıştır. Alınan kararlar doğrultusunda Belediye Reisi Halil Bey ve Alay Kâtibi Mustafa Efendi'nin içinde olduğu bir heyet şeyh Sait'e gönderilmiş ve isyancılarla geçici bir anlaşma sağlanmıştır. Binbaşı Rasim Bey'in komutasındaki silahlı birlikler, isyanla mücadelede büyük bir başarı göstermiş ve şehrin güvenliği 48 saat içinde sağlanmıştır. Daha sonra Rasim Bey, onarılan telgraf hattı üzerinden Ankara ile iletişim kurmuş ve genel durumu aktarmıştır. Ankara'dan gelen talimatlarla, Elâzığ Valiliği ve Kumandanlığı geçici olarak Rasim Bey'e verilmiştir. Rasim Bey, bu görevi Beyzade Hacı Mehmet Nuri Efendi'ye devretmeyi teklif etmiş; bu teklif kabul edilerek Beyzade Vali vekili olarak atanmıştır. Rasim Bey ise ona askeri müşavir olarak destek vermeye devam etmiştir. Bu olaylar, İşhak Sungurluoğlu tarafından detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Bu süreç, Türk Ocaklarının sadece kültürel ve eğitim faaliyetlerinde bulunmadığını, aynı zamanda ulusal kriz anlarında toplumsal liderlik ve yönetim becerileri sergileyebildiklerini göstermektedir. Bu tür olaylar, Türk Ocaklarının ve onun üyelerinin Milli Mücadele Dönemi'nde ve sonrasında üstlendikleri rollerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.³⁰⁹

³⁰⁸ H. Selvi, **Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, s.322.

³⁰⁹ İşhak Sungurluoğlu, **Harput Yollarında**, I, İstanbul, 1958, s.230-231.

II-Kubilay Olayı

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından yaklaşık bir ay sonra İzmir'in Menemen ilçesinde inkılap karşıtı bir ayaklanma patlak verdi. "*Mehdi*" olduğunu iddia eden Derviş Mehmet öncülüğündeki bir grup, 23 Aralık 1930'da Menemen'de silahlı bir isyan başlattı. "*Şeriat*" talebiyle hareket eden ve dinle ilgisi olmadığı anlaşılan bu grup, camide toplanarak isyanlarını sürdürdü. Güvenlik kuvvetlerinin müdahalesine Asteğmen Kubilay öncülük etti. Kubilay, çıkan çatışmada yaralandı ve isyancıların eline düşerek başı kesilerek öldürüldü. İsyancılar, Kubilay'ın başını yeşil bir bayrağa takarak halkı isyana teşvik etmeye çalıştı. Menemen halkının bu olaylara karşı sessiz kaldığı görüldü. Güvenlik güçlerinin hızlı ve kararlı müdahalesiyle isyan kısa sürede bastırıldı.³¹⁰

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, bu saldırıyı Cumhuriyet'e yönelik bir suikast olarak nitelendirdi. Bakanlar Kurulu da bu olayı geniş çaplı bir ayaklanma olarak değerlendirerek Menemen, Manisa ve Balıkesir'in merkez ilçelerinde bir ay süreyle sıkıyönetim ilan etti (31 Aralık 1930). Olaylar tamamen bastırıldıktan sonra sıkıyönetim kaldırıldı ve ülke genelinde düzenlenen mitinglerle bu olay kınandı.³¹¹

27 Aralık 1930'da Mustafa Kemal Paşa, Başbakan İsmet Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa, 2. Ordu Müfettişi Fahrettin (Altay) Paşa ve Dahiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey, Dolmabahçe Sarayı'nda olayla ilgili bir toplantı düzenledi. Orgeneral Fahrettin Altay Sıkıyönetim Komutanlığına ve Tümgeneral Mustafa Muğlalı sıkıyönetim Divan-ı Harbi başkanlığına atandı.³¹² 31 Ocak 1931'de TBMM'ye sunulan rapora göre, sıkıyönetim mahkemesi toplam 37 kişinin idamına karar verdi. Altı kişinin cezası yaşları dolayısıyla hapse çevrildi, 41 kişi çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı, 27 kişi ise beraat etti. Mahkeme, yeni savunmaları dinledikten sonra bazı idam cezalarını hapis cezasına çevirdi ve nihai kararlar 28 kişi idam edildi.³¹³

Kazım (Özalp) Paşa, bu olayları ve Mustafa Kemal Paşa'nın tepkisini şöyle anlatmaktadır: "*Bu haber Ankara'da bomba etkisi yaptı. Derhal köşke çağrıldım. Mustafa Kemal Paşa görülmemiş şekilde kızgın, üzgün ve heyecanlıydı. Başvekil İsmet Paşa, Milli Müdafaa Vekili Zekai Bey (Apaydın), Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa (Altay)*

³¹⁰ **Ayın Tarihi**, (Şubat-1931), s.6981; **Son Posta**, 25 Kânunuevvel, 1930, s.1; **Vakit**, 27 Kânunuevvel,1930, s.7.

³¹¹ **Türk İdare Tarihi Dergisi**, IV/34, s.23; Kemal Üstün, **Devrim Şehidi Öğretmen Kubilay**, İstanbul,1990, s.23-24.

³¹² **T. C. Resmi Gazete**, Sayı: 1688, (1 Ocak 1931), s.145.

³¹³ **T.C. Resmi Gazete**, Sayı:1716, (3 Şubat 1931), s.227; H. Selvi, **Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, s.169.

da köşke geldiler. Mustafa Kemal Paşa çok sinirli bir şekilde söze başladı: 'Bu ne haldir, mürteciler hükümet meydanında ordunun subayını din adına boğazlayabiliyorlar. Binlerce Menemenliden kimse çıkıp mani olmuyor, bilakis teşvik ediliyorlar. Yunan idaresi altındayken bu hainler neredeydiler? Onların namusunu ve dinini kurtaran ordunun bir subayına reva gördükleri bu saldırının cezasını yalnız hain katiller değil, hepsi en ağır şekilde çekmelidir. Bu, Cumhuriyetin ve bizim başımızı kesmektir. Bundan bütün Menemen sorumludur. Bu kasaba 'Vilmodit' ilan edilmeye müstahak olmuştur.' Vilmodit (Ville Maudite) kavramı, cezalandırılmış şehir anlamına gelir. Vilmodit kasaba demek, o kasabanın tüm halkının şehir dışına çıkarılması, ailelerin başka şehirlere dağıtılması, tam boşaltılmış şehrin yakılması ve hükümet meydanına ibret için büyük bir siyah taş dikilmesi demektir. Bu öneri üzerine, hava yumuşatmak amacıyla detaylı raporların gelmesi beklenmiş ve yasal süreçler başlatılmıştır. Ancak Paşa bir daha "Vilmodit"ten bahsetmemiştir.³¹⁴

2 Ocak 1931 tarihinde Türk Ocakları Genel Merkezi'nde "Ocakta Kubilay İhtifali" konulu bir etkinlik yapılmıştır. Söz konusu etkinlik, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel değerlerine olan bağlılığı pekiştirmiş bir etkinlik olarak kayıtlara geçmiştir. Bu toplantı, özellikle gençlerin milli bilinç ve Cumhuriyet değerlerine olan bağlılıklarını güçlendirmeye yönelik önemli mesajlar içermiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından yapılan açılış konuşması, toplantının temel tonunu belirlemiştir. Tanrıöver, "Kendi tarihini bilmeyen ve geçmişten ders almayan nesiller, geleceği inşa edemezler," diyerek gençlere tarih bilincinin önemini vurgulamıştır. Bu ifadeyle, gençliğin tarihi olaylardan ders alarak, Cumhuriyet'in temel değerlerini daha iyi anlamaları ve bu değerlere sahip çıkmaları gerektiği mesajı güçlendirilmiştir. Maarif Vekili Esat Bey'in konuşması, eğitimin milli ideallerle uyumlu olarak şekillendirilmesinin gerekliliğine odaklanmıştır. Esat Bey, "Eğitim sistemimiz, gençlerimizi sadece bilgi ile donatmakla kalmaz, onları milli değerlerle de şekillendirir," şeklinde konuşmuş ve eğitimin, bilgi transferinin ötesinde, karakter ve milli bilinç gelişimini de kapsamaması gerektiğini ifade etmiştir. Maarif Müsteşarı Mehmet Emin Bey ise, Kubilay'ın şehadetini, milli mücadelenin ve Cumhuriyet'in korunması adına verilen mücadelenin bir parçası olarak ele almıştır. Emin Bey, "Bu tür fedakârlıklar, yeni Türkiye'nin temellerini daha da sağlamlaştırır." diyerek şehitlerin anısının, milli birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirme açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Lise Müdürü Mithat Bey,

³¹⁴ Kazım Özalp, Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, Ankara, 1994, s.47-48.

öğretmenlerin toplumsal rolüne dikkat çekmiştir. Mithat Bey, *"Öğretmenler, yeni nesilleri şekillendirirken, Cumhuriyet'in ışığını da yansıtmalıdır,"* ifadelerini kullanarak öğretmenlerin genç nesillere bilgi aktarmanın yanı sıra Cumhuriyet'in temel değerlerini de öğretme sorumluluğuna sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu toplantı; Kubilay'ın anısını onurlandırmakla kalmayıp aynı zamanda Cumhuriyet'in temsil ettiği laik ve demokratik değerleri savunma, bu değerleri genç nesillere aktarma ve onları bu değerler etrafında seferber etme amacını taşımıştır. Yapılan konuşmalar, dönemin toplumsal ve siyasi atmosferini yansıtırken gençlerin ve eğitimcilerin bu süreçteki rollerini de ön plana çıkarmıştır.³¹⁵

Olay karşında Genel Merkez dışında, şubelerde olay karşındaki düşüncelerini telgraf yoluyla bildirmişlerdir. Söz konusu olay toplumun milli vicdanını yaralayan ve milli refleksleri harekete geçirmiştir.

"Sivas: 3/1/931—Cuma günü şehit Kubilay için muazzam bir ihtifal yapılmış, Ocağımız tarafından, halktan ve muallimler tarafından müteaddit nutuklar söylenmiş, hainlerin irtica maksadı, bundan doğacak feci neticeler bu muazzam kütleye açık lisanla anlatılmış, mürteciler tel'in edilmiştir. Her tarafateessür ve taziye telgrafları yazılmıştır. Arz-ı malûmat eylerim efendim. Sivas Türk Ocağı Reisi"

1931 yılında Kubilay'ın şehit edilmesi olayı, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde büyük tepkilere yol açmıştır. Bu tepkilerin bir örneği olarak, Sivas Türk Ocağı tarafından düzenlenen ve büyük bir katılımın olduğu anma töreni, dönemin toplumsal ve siyasi atmosferindeki gerilimi ve halkın bu tür olaylara olan duyarlılığını göstermektedir. Anma töreninde, halkın ve öğretmenlerin katılımıyla çok sayıda konuşma yapılmış, bu konuşmalarda irticai hareketlerin tehlikeleri ve bu tür hareketlerin topluma olası zararları vurgulanmıştır. Bu telgraf, o dönemde Türk Ocaklarının ne kadar etkin bir toplumsal ve kültürel rol oynadığını da ortaya koymaktadır. Toplumun genel olarak laik ve modern Türkiye Cumhuriyeti değerlerine olan bağlılığını ve bu değerlere yapılan saldırılar karşısında gösterdiği tepkiyi yansıtmaktadır. Sivas Türk Ocağının düzenlediği bu etkinlik, milli birlik ve beraberlik mesajlarının yanı sıra, irticai faaliyetlere karşı koyma iradesini de güçlendirmiştir. Bu tür toplumsal etkinlikler, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal dinamikleri anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır.³¹⁶

"Diyarbakir : 2/1/9381 Menemen hadisesi üzerine mıntaka Ocakları lânet

³¹⁵ **Türk Yurdu**, 6/VI, (Şubat -1931), s.41-42; Hamdullah Suphi Tanrıöver, **Dağ Yolu**, II, s.1-11.

³¹⁶ **Türk Yurdu**, 6/VI, (Şubat -1931), s.42-43.

ve teessür tezahüratında bulunmaktâadırlar, o Gençlik arasında hiddet ve teessürün fazlaolduğunu arzeylerin. Türk Ocakları Müfettişi Hasan Reşit”

Kubilay Olayı, Türkiye’de geniş çapta bir tepki uyandırmıştır. Diyarbakır Türk Ocağının bu olaya tepkisi, Hasan Reşit tarafından gönderilen telgrafla belgelenmiştir. Telgraf, Diyarbakır bölgesindeki Türk Ocakları üyelerinin ve gençliğin, olay karşısında duyduğu öfke ve üzüntüyü ifade etmektedir. Bu tepkiler; olayın sadece yerel bir mesele olmadığını, ulusal bir öneme sahip olduğunu gösterir. Aynı zamanda Cumhuriyet değerlerine bağlılık ve bu değerleri tehdit eden unsurlara karşı gösterilen direnci de yansıtmaktadır.³¹⁷

"Urfa: 1/1/1931 — Menemen'deki feci vakayı duyduk. İrticanın artık bu yurttadırilmeyeceğini anlamayan e namertlerin şu hainane hareketlerini tek mil Ocağımız efradı nefretle karşıladı. Bu uğurda hayatlarını siper yapan kardeşlerimizin ziyandan kalbimiz yaralandı. Cumhuriyet’e saadet ve muvaffakiyetler temenni eyleriz efendim. Urfa Türk Ocağı Reisi Ömer"

1931 yılında Kubilay Olayının ardından Türkiye’nin çeşitli yerlerinden olduğu gibi, Urfa Türk Ocağı’ndan da bu olaya dair tepkiler gelmiştir. Urfa Türk Ocağı Reisi Ömer’in imzasıyla gönderilen bu telgraf, olayın duyulduğu andaki hemen tepkiyi ve duygusal yükü aktarır. Telgrafta, irticai faaliyetlere sert bir dille karşı çıkıldığı ve bu tür olayların Türkiye’de bir daha yer bulmaması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Telgraf, Kubilay Olayında hayatını kaybedenler için duyulan derin üzüntüyü ve onların fedakârlıklarının önemini de dile getirir. Urfa Türk Ocağının bu mesajı, ülkenin bütününe yönelik bir dayanışma ve birlik çağrısı olarak da değerlendirilebilir. Bu ifadeler, Cumhuriyet’e duyulan sadakati ve o dönemde yaşanan politik gerilimler karşısında Türk Ocaklarının milli bir duruş sergilediğini göstermektedir.³¹⁸

"Elaziz: 2/1/1931 Menemen irtica hadisesini tel’in ve şehitleri takdis maksadiyle yaptığımız ihtifal Maarif Emni Celil Beyin nutku ile başlamış on beş buçuğa kadar devam etmiştir. İştirak eden bütün Elaziz halkı teessürlerini beyan ve müşterek düşmana karşı müşterek hareket edeceklerini namusları ile temin etmişlerdir. Heyecanlarımızı Gazi Hazretlerine, Büyük Millet Meclisine, Baş Vekilimize arzetmenizi istirham ed efendim. Elaziz Türk Ocağı Reisi Halil"

1931 yılında Elazığ’da gerçekleştirilen bu anma töreni, Kubilay Olayının yankılarının ne kadar geniş bir coğrafyaya ulaştığını gösterir. Maarif Emni Celil Bey’in

³¹⁷ **Türk Yurdu**, 6/VI, (Şubat -1931), s.44.

³¹⁸ **Türk Yurdu**, 6/VI, (Şubat- 1931), s.45.

açılış konuşmasıyla başlayan ve tüm gün süren bu etkinlik, yerel halkın olaya olan tepkisini ve duygusal bağını ortaya koymuştur. Telgrafta ifade edilen *"teessürlerini beyan"* ve *"müşterek düşmana karşı müşterek hareket edeceklerini namusları ile temin etmişlerdir"* ifadeleri, toplumun birlik ve beraberlik içinde, Cumhuriyet değerlerini koruma kararlılığını vurgular. Bu metinde, Elazığ halkının Kubilay olayına tepkisi sadece yerel bir duruş olarak kalmamış; aynı zamanda ulusal liderlere olan bağlılıklarını ve desteklerini ifade etme şeklinde geniş bir çerçeveye taşınmıştır. *"Heyecanlarımızı Gazi Hazretlerine, Büyük Millet Meclisine, Baş Vekilimize arz etmenizi"* ifadesi, toplumun üst düzey liderlere olan güvenini ve onlarla olan iletişim kanallarını açık tutma isteğini göstergesidir.

"Sivas: 2/1/931 - Türk gençliği gine bir kurban verdi. Kubilay Ocağın ateşini canlandıran bir alevdir. Sivas gençleri irticai tel'in için toplandı. Bir kale duvarından daha kuvvetliyiz. Ve her zamandan daha ateşliyiz. Sizi taziye ederiz. Muallimler Birliği Reisi Şazi Türk Ocağı Reisi Nazım Doktor Necdet Belediye Reisi Hikmet"

1931 yılında Sivas'tan gönderilen bu mesaj, Kubilay'ın şehit edilmesine yanıt olarak yerel düzeyde gösterilen tepkiyi ve toplumsal birlik ruhunu vurgular. Mesaj, Sivas gençliğinin irticaya karşı bir araya geldiğini ve bu tehdide karşı oldukça güçlü ve kararlı bir duruş sergilediğini belirtir. *"Bir kale duvarından daha kuvvetliyiz. Ve her zamandan daha ateşliyiz."* ifadeleri, Sivas halkının bu tür olaylara karşı birlik ve beraberlik içinde, daha güçlü bir şekilde karşı koyma kararlılığını gösterir. Bu mesaj aynı zamanda, farklı toplum kesimlerinin temsilcileri tarafından ortak bir ses olarak ifade edilmesi bakımından dikkat çekicidir. Muallimler Birliği Reisi, Türk Ocağı Reisi, bir doktor ve Belediye Reisi gibi çeşitli liderlerin birlikte hareket etmesi, toplumun farklı kesimlerinin bu olay karşısında gösterdiği ortak tepkiyi ve dayanışmayı ifade eder.³¹⁹

"Mardin: 2/1/931 — Menemen'deki hadise 'Türk Ocağında şimdiye kadar emsali görülmemiş bir kalabalık huzurunda büyük bir ihtifal ile protest niş ve müsebbipleri lânetle yâd olunmuştur. Aziz Şehidimiz Kubilay'ın namı ve hatırası tebcil ve takdisten sonra irtica hadisesine meydan veren hainlerle aynı âmale hizmet eden fesatçıların Türk Cumhuriyeti'nde yeri olmadığını ve bu gibilerin kafalarının her zaman ezilmesi lâzım geldiğine dair Valimiz Talât, Alay Kâtibimiz Ethem, Seyyar Jandarma Kumandanı Ziya, Belediye Baytarı Münim ve Yatı Mektebi Müdürü Sadettin Siyret"

³¹⁹ **Türk Yurdu**, 6/VI, (Şubat- 1931), s.47.

beyler tarafından efkârı umumiyei tehyiç eden hararetli ve şiddetli hitabeler irat edilmiş olduğunu hörmet ve tazimlerimizle arz eyleriz efendim. Mardin ihlifal heyeti n. Türk Ocağı idare R. Musa"

1931 yılında Mardin'de gerçekleşen bu anma töreni, Kubilay Olayına verilen tepkilerin yalnızca coğrafi olarak değil; duygusal yoğunluk açısından da ne kadar geniş ve etkileyici olduğunu gösterir. Bu törende, çok sayıda toplum liderinin katılımıyla olayın failleri şiddetle kınanmış ve Kubilay'ın anısı onurlandırılmıştır. Metinde bahsedilen *"şimdiye kadar emsali görülmemiş bir kalabalık"* ifadesi, toplumun bu olaya ne kadar büyük bir ilgi ve duyarlılık gösterdiğinin bir göstergesidir.³²⁰

"Malatya: 2/1/931- Menemen faciası dolayısı ile Malatya ocaklıları derin teessürlerinize iştirak ederler efendim. Türk Ocağı Reisi Yekta, Muallimler Birliği Reisi Turgut "

1931 yılında Kubilay olayına verilen tepkilerden biri de Malatya'dan gelmiştir. Bu kısa mesaj, Malatya'daki Türk Ocağı ve Muallimler Birliği liderlerinin, Kubilay Olayına olan tepkilerini ve duygusal dayanışmalarını ifade etmektedir. *"Derin teessürlerinize iştirak ederler"* ifadesi, bu olay karşısında Malatya'daki toplumun hissettikleri derin üzüntüyü ve olayın yarattığı milli yankıya olan ortak duyarlılıklarını vurgular.

Bu mesaj, Malatya'da eğitim ve kültürel liderlerin Kubilay Olayını sadece bir yerel hadise olarak değil; ulusal bir trajedi olarak algıladıklarını ve buna karşı duyulan genel milli teessür ile birleştiklerini gösterir.³²¹

Kubilay Olayının 1930 yılında Türkiye'de yarattığı geniş çaplı tepkiler, dönemin siyasi ve sosyal dinamiklerini anlamak açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu olay, Cumhuriyet'in temellerine yönelik tehditler karşısında Türk halkının ve Türk Ocaklarının nasıl bir birlik ve beraberlik içinde hareket ettiğini gösterir. Türkiye'nin farklı şehirlerinden gelen telgraflar, bu olayın sadece yerel bir mesele olmadığını, ulusal bir yankı uyandırdığını ve geniş bir toplumsal tepki doğurduğunu belgeler. Özellikle Sivas, Mardin, Malatya ve Elâzığ gibi çeşitli şehirlerden gönderilen telgraflar, bu şehirlerde düzenlenen anma törenleri ve yapılan konuşmalar, olayın toplum üzerindeki etkisini ve toplumsal tepkinin yoğunluğunu gözler önüne serer. Bu telgraflarda sıkça rastlanan *"teessür"*, *"irtica"* ve *"milli birlik"* vurguları, toplumun bu tür olaylara nasıl bir tepki gösterdiğini ve Cumhuriyet değerlerine olan sıkı bağlılığı yansıtır.

³²⁰ **Türk Yurdu**, 6/VI, (Şubat -1931), s.48.

³²¹ **Türk Yurdu**, 6/VI, (Şubat -1931), s.48-49.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK-CUMHURİYET VE TÜRK OCAKLARI

A- CUMHURİYET DEVRİ TÜRK OCAKLARI

Milliyetçilik, yeni devletin ideolojik temellerini atmıştır ve Orta Çağ'a ait ümmet düşüncesinin yerini, çağdaş bir kimlikle millet düşüncesi almıştır. Milli Mücadele sürecinde, bu anlayış doğrultusunda Misak-ı Milli oluşturulmuştur. Türk milliyetçiliği, hayali bir fikirden ziyade, somut bir gerçeklik olarak ele alınmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mustafa Kemal Paşa tarafından spesifik bir "*millet*" tanımı yapılmamışken 1930'lu yıllarda millet, kültür ve ideal birlik ile ortak vatan kavramları çerçevesinde tanımlanmıştır. "*Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir*" ifadesi, Ziya Gökalp'in millet tanımının benimsendiğini gösterir. Gökalp, milleti "*birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasi ve toplumsal bir heyet*" olarak tanımlamıştır. Türkiye'de milliyetçilik, doğrudan uygulamaya konulan pratik bir fikir olarak karşımıza çıkmaktadır. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı deneyimleri, Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi fikirlerin pratikte başarısız olmasına yol açmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti; milliyetçi değerler üzerine bina edilmiş ve toplumun çağdaşlaşmasını temel alan, ileriye dönük kazanımlar elde etmeyi amaçlayan bir fikir sistemi olarak ortaya çıkmıştır.³²²

Türk Ocakları, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal bir temelde kurulmasında önemli bir yeri vardır. Milli bilinç ve şuurun gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Türk Ocaklarının Türk kadınının sosyal hayata kazandırılması hususunda önemli bir yeri vardır. Cumhuriyet Devri'nde toplumsal değişimin kaynağı devlettir. Değişin ve dönüşüm sürecini devleti idare edenler başlatmıştır. Çünkü Anadolu insanı böyle bir değişim ve dönüşümü başlatacak bilgi ve tecrübeden yoksundu o dönemde. Türk Ocakları, Türk inkılabının Türk milletine benimsetilmesi husunda ön saflarda yer almıştır. Türk Ocakları çok uluslu İmparatorluktan ulusal devlete geçiş sürecinde önemli bir misyon üstlenmiştir. Türk Ocaklarının başlattığı kültür milliyetçiliği ulus olmanın temel taşıydı. Türk Ocaklarının yeniden teşkilatlanması ise 1924 yılının Nisan ayında yapılan kurultayda gerçekleşti.³²³ 1925 yılına kadar Türk Ocakları ağırlıklı olarak ülkenin batı kısmında teşkilatlanmıştı. Özellikle Yunan işgali altında bulunan Ege Bölgesi'nde Türk ordusunun zaferinden sonra Türk Ocakları açılmaya başlanmıştır.

³²² Nuray Karaca, "*Cumhuriyetin İnşasında Milliyetçilik*", *Türk Yurdu*, 295, (Mart-2012), s.394.

³²³ F. George on, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*, s.41.

İşgalin geride bıraktığı maddi ve manevi hasarlar bir nebze de olsa tedavi edilmek istenmiştir. 1925-1931 yılları arasında ise Doğu vilayetlerinde Ocak sayısı artış göstermiştir. Ülkenin doğusu ile batısı arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak amaçlanmıştır.³²⁴

Mehmed Emin, Ahmed Ağaoğlu, Köprülüzade Mehmet Fuat, Halide Edip, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'ın (1924'te öldü) gibi isimler meşrutiyet devrinde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de Türk Ocakları çatısı altında yer almışlardır. Bahsi geçen isimler Türk Ocaklarının manevi ve entelektüel kimliğinin oluşmasında büyük pay sahibi olmanın yanında Türk düşünce tarihi açısından da önemli isimlerdir. 1913'ten beri Türk Ocakları başkanlığını yürüten Hamdullah Suphi Bey Türk Ocaklarının Cumhuriyet Devri'nde yeniden teşkilatlanması hususunda büyük pay sahibidir. Cumhuriyet devrinde Türk ocaklarının bir diğer önemli siması ise Dr. Reşit Galip Bey'di. Türk Ocakları bünyesinde kurulan Türk Tarih tetik heyeti kurulması konusunda önemli pay sahibidir. Hamdullah Suphi Bey, Türk Ocaklarını "*entelektüeller kulübü*" olarak nitelerken Reşit Galip Bey "*yoksul kitleler lehine çalışan yardım kuruluşu*" olarak nitelemiştir. Hamdullah Suphi Bey, Türk Ocaklarını siyasal iktidardan bağımsız bir kuruluş olarak kalması fikrini savunurken Reşit Galip Bey, Türk Ocaklarını CHF katılması düşüncesindeydi.³²⁵

Türk Ocaklarının örgütlenme yapısını incelediğimizde, demokratik özelliklerin belirgin olduğunu görmekteyiz. Yerel düzeyde dernek biçiminde organize olan üyeler, kendilerini temsil etmek üzere Kurultay'da bir delege seçerler ve bu delegeler de Türk Ocaklarının yürütme organı olan Merkez Heyetini belirlerler. Ahmed Ağaoğlu'nun 1926 yılında Kurultay sırasında yazdığı bir makalede, Kurultay'ın temsiliyetini övmesi ve farklı vilayetler ile sosyal sınıfların bu platformda temsil edildiğini belirtmesi dikkate değerdir. Bu temsiliyeti, ulusal bir zeminde Türk ulusunun bütünü simgeleyen bir "*milli toplantı*" olarak tanımlamıştır. Ağaoğlu'nun bu değerlendirmesini anlamlandırmak için, Türk Ocağı üyeliği için belirlenen kriterleri gözden geçirmek önemlidir. Kurtuluş Savaşı sonrasında Türklük tanımının esnek bir hale gelmesi, yeni kurulan ulusal devletin kapsamını ve vatandaşlık tanımını genişletmiştir. Bu durum, farklı etnik ve kültürel kökenlerden gelenlerin Türk Ocaklarına entegrasyonunu da

³²⁴ Milli Mücadelenin askeri safhası başarıyla tamamlandıktan sonra, ilk faaliyete geçen Türk Ocağı şubesi İzmir'dir. Ardından 22 Ekim 1922 tarihinde, İsmet Paşa ve Hamdullah Suphi beylerin katılımıyla Bursa Türk Ocağı açılır. (İ. Karaer, **Türk Ocakları (1912-1931)**, s.17; F. Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi**, s.43)

³²⁵ F. Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi**, s.44-45.

etkilemiştir. Özellikle Balkanlar ve Kafkasya'dan gelen muhacirlerin durumu, kimlik ve aidiyet konularında yeni soruları gündeme getirmiştir. 1924 Kurultayı'nda Hamdullah Suphi'nin etnik Türklüğü tanımlama konusunda yaşanan zorlukları dile getirmesi, millet kavramının yeniden tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Türk Ocağının üye kabulünde uygulanan kriterler, etnik köken yerine daha kapsayıcı bir anlayışa doğru evrilmiştir. Özellikle Hamdullah Suphi'nin, ırk ve kan bağlarından ziyade, Türklüğe olan bağlılık ve kültürel entegrasyonu ön plana çıkaran yaklaşımı, Türk Ocaklarının Türk kimliğini daha geniş bir perspektiften ele almasını sağlamıştır.³²⁶

Millî mücadelenin başarıyla sonuçlanmasından sonra, Ankara Hükümeti, Türk Ocaklarının yeniden açılmasını ve genel merkezinin Ankara'ya taşınmasını teşvik etti. Yeni Türk devletinin ideolojisini topluma benimsetme hususunda Türk Ocakları önemli bir misyon yükleniyordu. Mustafa Kemal Paşa imzalı Aralık 1925 tarihli kararnamede, halkçılık ve milliyetçilik prensiplerinin memleket dahilinde yayılmasına gayret eden Türk Ocaklarının kamu yararına bir kuruluş olduğunu belirtiyordu.³²⁷ TBMM ve Türk Ocakları arasında da ciddi bağlar bulunmaktaydı. 1924 yılında yapılan Türk Ocakları kurultayına katılan 64 delegenin 42 TBMM mensubuydu.³²⁸ Bazı Türk Ocağı yöneticileri hükümet içerisinde vazifeli kişilerdi. Genel Başkan Hamdullah Suphi Bey, iki kez maarif vekilliği görevini üstlenmişti. Şeyh Sait isyanından sonra, Hükümetin Türk Ocaklarına vermiş olduğu destek artmıştır. Mayıs 1925 tarihli kararnameyle askeri ve sivil kurumlara Türk Ocaklarına her türlü destek vermeleri hususunda talimat verilmiştir. 1925'te 5.200 lira olan yardım 1930'da 75.000 liraya çıkarıldı. Türk Ocakları, İTC devrinde olduğu gibi bu dönemde de devlet desteği almayı başarmış ayrıca özerkliğini de korumuştur.³²⁹

³²⁶ F. Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi**, s.44-46.

³²⁷ 1925 yılında gerçekleştirilen Türk Ocakları İkinci Kurultayı'nda yenilenerek onaylanan Türk Ocakları Yasası'nın özellikle ikinci maddesi, kurumun temel amacını yeniden tanımlamıştır. Belirtilen bu maddeye göre, Türk Ocakları'nın asıl gayesi; Türkler arasında milli şuurun pekiştirilmesi, Türk kültürünün geliştirilmesi, medeni ve sağlık alanlarında ilerlemenin desteklenmesi ve ulusal ekonominin gelişimine katkıda bulunmaktır. Üçüncü ve dördüncü maddeler bu kurultayda herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Üçüncü madde, Türk Ocakları'nın Merkez Heyeti ve her bir Ocak biriminin hukuki kişiliğe sahip olduğunu belirtirken; altıncı madde, Türk Ocakları'nın genel yararlarına hizmet eden, hayır amaçlı cemiyetler arasında ulusal irade ile kabul ve onaylanmış olduğunu vurgulamaktadır. Bu düzenlemeler, 1926 yılında toplanan Türk Ocakları'nın Üçüncü Kurultayında da korunmuş, yasanın ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı maddelerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu süreklilik, Türk Ocakları'nın kurumsal kimliğinin ve amacının, zaman içinde tutarlı bir şekilde korunduğunu göstermektedir. (**Türk Ocakları Tarihi**, s.130.)

³²⁸ F. Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, s.163-165; F. Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi**, s.50.

³²⁹ F. Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi**, s.50.

2 Haziran 1926 tarihinde “Cumhuriyet” gazetesinde yer alan “*Türk Ocakları ile Faşizm arasında müşabehet var mıdır?*” başlıklı makalede, Aydın Milletvekili ve Türk Ocakları üyesi Dr. Reşid Galib, Türk Ocakları ile Faşizm arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Dr. Reşid Galib, Faşizmin gerici bir ideoloji olduğunu, buna karşın Türk Ocaklarının devrimci bir yapıya sahip olduğunu vurgulamıştır. Türk Ocaklarının, düşük seviyeli politikaların karşısında temiz bir vatanseverlik sergilediğini, yayılcı bir amaç gütmekten yalnızca ulusal sınırların korunmasına odaklandığını belirtmiştir. Bu iki yapıyı karşılaştırarak her birinin kendi milletinin değerlerini ve özelliklerini yansıttığını, bu nedenle farklı milletlere özgü izler taşıdığını ifade etmiştir. Bu açıklama, Türk Ocaklarının ve Faşizmin farklı temellere ve amaçlara sahip olduğunu gösteren önemli bir perspektif sunmaktadır. 15 Ekim 1927 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası’nın İkinci Büyük Kurultayı’nda, Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Bey’in itirazlarına rağmen parti tüzüğü’nün 40. maddesi kabul edilmiştir. Bu maddeye göre, Türk Ocakları, parti denetimi altına alınmıştır. Bu düzenleme, Türk Ocaklarının siyasi yapı içerisindeki konumunu ve Cumhuriyet Halk Fırkası ile olan ilişkilerini yeniden şekillendirmiştir. Böylece Türk Ocaklarının özerkliği sınırlanmış ve parti politikalarıyla daha bütünleşik bir yapıda faaliyet göstermesi amaçlanmıştır.³³⁰

Cumhuriyet döneminde; Türk Ocaklarının tekrar aktif hale gelmesi, muhalif kesimlerin de tepkilerini beraberinde getirmiştir. Sebilü’r-Reşad dergisinde yayımlanan makaleler, Türk Ocakları’nın modernleşme çabalarını eleştirmekte, Batı’nın bilim ve sanayideki ilerlemelerinin örnek alınmadığını ileri sürülmektedir. Özellikle İstanbul Türk Ocağı’nın açılış töreninde sergilenen, Müslüman kadınların erkeklerle aynı ortamlarda konser vermesi gibi uygulamalar karşı çıkmıştır. Dergi, Türk Ocaklarına devam eden üyelerin elitist yaklaşımlarını ve Anadolu’daki üretim süreçlerine katılan köylü kadınlar ile Darülelhan’daki kadınlar arasındaki farkları popülizm eğilimleriyle eleştirmektedir. “*Demokrasi demokrasi diye sadece dil ile söylemek yeterli değildir; onu samimiyetle benimsemek ve uygulamak gereklidir*” şeklinde bir vurgu yaparak, yeni Türk Ocaklarının gerçek demokratik ilkelere dayalı olarak kurulması gerektiğini ifade etmektedir.³³¹ Bu kurumların, sınırlı kişilerin değil, tüm halkın yararlanabileceği bir mekân haline gelmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca “*Sebilü’r-Reşad*”, Hamdullah Suphi Bey’i hedef alarak onun bakanlıktan istifasına neden olan olayları tekrar gündeme

³³⁰ Doğan Koçak, Atatürk İnkılaplarının Türk Ulusal Basınındaki Yansımaları, s.279-280.

³³¹ “*Garba Doğru- (Türk Yurdu) Yeni Düsturlarım Tatbik Ediyor*”, *Sebilürreşad*, XXI/534-535, (9. Haziran 1339/ 9 Haziran 1923), s.115.

getirmektedir. Bu olaylar, Hamdullah Suphi'nin Maarif Vekili olarak görev yaparken Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya'nın öğretmenlerin yasal bir gerekçe olmaksızın görevden uzaklaştırılmasını ve Muallimler Derneği Kongresi'nin bütçeye ağır bir yük oluşturmalarını eleştiren önergesiyle ilişkilidir. Gerçekleştirilen güven oylaması sonucunda lehine çıkan oy sayısına rağmen Hamdullah Suphi istifa etmiştir. Sebilü'r-Reşad'ın işaret ettiği gibi, bu kongrede kadın ve erkeğin bir arada toplandığı toplantılar, muhafazakâr çevreler tarafından eleştirilmiştir.³³² Türk Ocaklarına yönelik muhalefet, özellikle geleneksel değerlerin korunması noktasında önem kazanmaktadır. İstanbul Türk Ocağında gerçekleşen ve TBMM'de görüşülecek olan Aile Hukuku Kararnamesi öncesindeki tartışmalar, dergide detaylı olarak işlenmiş ve İslam'ın "*aile mutluluğunun temeli*" olarak görülmesine dayanarak İslami hükümlerin, kadının haklarını güvence altına alma amacıyla düzenlendiği belirtilmiştir. Sebilü'r-Reşad, Türk Ocağındaki tartışmaları eleştirerek, kadınların özellikle İstanbul'da artan fuhuşla mücadelede önemli bir görev üstlenmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.³³³

I-Türk Ocakları ve Türk İnkılabı

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk inkılabını şu sözlerle tanımlar: "*Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır.*". Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere, İçinde bulunulan zamanın ihtiyaçlarına cevap vermeyen kurum ve kuruluşlar başta olmak üzere geri kalmış bütün uygulamalar ortadan kaldırılarak zamanın ruhuna uygun yeni kurum ve kuruluşlar kurularak Türk milletini yenedünya düzenine hazırlamayı esas almıştır.³³⁴

Yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin benimseyeceği siyaset, milletin yetenekleri ve gereksinimlerine uygun olmalıdır. İslamcılık ve Turancılık gibi içinde bulunulan çağın gerçeklerinden uzak akımlardan kaçınılmıştır. Ulusal sınırlar dahilinde özgür ve bağımsız bir siyaset takip edilmelidir Hakimiyet anlayışı millet egemenliğine dayanacak ve milletin hakimiyeti herhangi bir sınıf, grup veya zümre tarafından kullanılmayacaktır. Bahsi geçen bu ilkeler, Türkiye Cumhuriyeti devletinin modern, laik, milliyetçi ve demokratik esaslar çerçevesinde çağdaş bir devlet olmak için takip

³³² Füsün Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul,2004, s.138.

³³³ "*Türk Ocağı'nda*", **Sebilürreşad**, XXIII/585, (24 Ocak 1924), s.202; F. Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, s.139.

³³⁴ Yaşar Yücel," Atatürk *İlkeleri*", Belleten, LII/ 204, (Kasım-1988), s.807; S. Esin Dayı, "*Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Nitelikleri*", **Atatürk Dergisi**, III/3, (Ocak-2010), s.250.

edilecek prensipleri belirtmektedir. Halkın ihtiyaçlarına duyarlı, bağımsız ve adil bir idare anlayışı esas alınacaktır. Bu doğrultuda, toplumsal birlik ve beraberlik pekiştirilmiş olacaktı. Dış müdahalelerden uzak durarak ulusal egemenliği sağlamayı ve bütün vatandaşlara eşit haklar sunmayı esas almaktadır.³³⁵

Türk inkılabı temelinde üç unsuru içermektedir. Bunlar: milletin bağımsızlığı, milli egemenlik ve çağdaşlaşmadır. Dışarıda düşmanla mücadele ederken içerde saltanat idaresine karşı bir mücadele verilmiştir. Bağımsız bir devlet, egemen bir millet olmak temel gayedir. Bu iki esas gerçekleştirildikten sonra, çağdaşlaşma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Kültürel, sosyal ve ekonomik sahada gerçekleştirilecek olan inkılapların birbiriyle bütünlük içerisinde olmasına dikkat edilmiştir. Yapılan inkılaplar milli kimlik esasına göre şekillenmiştir. Türk inkılabı, her ne kadar Fransız inkılabını örnek alsada da milli kimliğini korumuştur. Türk inkılabı bir başka medeniyeti ve uygarlığı taklit anlayışıyla değil, Türk milletinin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte gerçekleştirilmiştir. Türk inkılabı karakter olarak, laik ve demokratiktir. Özünde çağdaşlaşma vardır. Temel ilkesi halkçılıktır. Akıl ve bilimi esas alır doğmalara dayanmaz.³³⁶

Türkiye’deki inkılap hareketleri, rastgele ortaya çıkıp uygulanmaya konulmuş uygulamalar değildir. Aksine, her inkılap hareketi üzerine uzun süreli çalışmalar yapılmış, çeşitli olasılıklar ve sonuçlar değerlendirilmiş, uygun zamanlama ve koşullar dikkate alınarak planlanması yapılmıştır. Sonrasında uygun koşullar ve gerekli alt yapı oluşturulduktan sonra inkılaplar hayata geçirildi.³³⁷ 1923- 1930 yılları arasındaki süreç Siyasi ve sosyal alanda büyük değişimlerin yaşandığı bir süreçtir. 29 Ekim 1923 tarihi itibarıyla yönetim biçimi olarak “Cumhuriyet” idaresine geçilmesi köklü değişimlerin yapılacağını habercisiydi. Gazi Mustafa Kemal Atatürk dönemini incelediğimiz vakit 1923-1930 yılları arası siyasal alanda inkılaplar yapılırken 1930 sonrası kültürel alanda yapılan inkılaplara ağırlık verilmiştir. Siyasal alanda yapılan inkılaplarla yeni rejimi güçlendirmek amaçlanmaktaydı. Asırlardır siyasi, ekonomik, askeri alanda yaşanan buhranlar toplumun kültür hayatını da olumsuz etkilemişti. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti bünyesinde çeşitli kültürleri barındırmaktaydı. Bu durum toplumda ikiliklere zemin hazırlayarak zamanla ayrılıkçı hareketlere dönüşmüştür. Türk

³³⁵ Mahmut Soydan, **Gazi ve İnkılap**, (Haz: Necdet Bilgi), İstanbul,2023, s.92-93; S. Esin Dayı, “Mustafa Kemal Atatürk’te Cumhuriyet Fikri ve Gerçekleştirme Safhaları”, **Atatürk Dergisi**; III/1, (Mayıs-2000), s.44-45.

³³⁶ Haldun Eroğlu, **Türklerde Siyasal İktidarın Gelişim Tarihi**, İstanbul,2021, s.481; Utkan Kocatürk, **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara,2005, s.87-88.

³³⁷ M. Soydan, **Gazi ve İnkılap**, s.75.

milli kimliği gölgede bırakılmış, ortak bir kültür birlikteliği ise oluşturulamamıştır. Kültür sorunu II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar kesin çözüm önerileri ortaya koyulamamıştır. Tanzimat Dönemi'ne kadar olan süreçte yaşanan isyanlar ve askeri yenilgiler ve sonrasında yaşanan toprak kayıpları gibi nedenler sonucunda Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Devam eden süreçte birtakım ıslahatlar yapılsa da bunlar askeri nitelikteydi. Kültürel manada toplumu bir arada tutacak bir yenilik gerçekleştirilemedi. Ayrışmalar giderek artı.³³⁸

Cumhuriyet Dönemi'nde bu tip sorunların önüne geçebilmek için kalıcı ve kesin çözümlerin üretilmesi gerekmektedir. Kültürel problemlerin ilerinde siyasi problem yaratmaması için milli esaslara göre kültür birlikteliğinin sağlanması şartı. Kendi milli kimliğini kaybetmeden modernleşmek ancak bu şekilde mümkündü. Osmanlı Dönemi'nde gerçekleştirilen modernleşme taklitçi ve şekilseldi. Gazi Mustafa Kemal Atatürk ise meselenin özünü ve manasını anlayarak modernleşmeyi amaçlamaktaydı. Bu yüzden uygulanacak yöntemler büyük önem arz etmekteydi. Her tohum her toprakta yeşermeyeceği gibi her uygulamanın da aynı sonuçları vermesi beklenemezdi. Batı medeniyetinin hangi değerler üstüne yükseldiğini iyi analiz edip uygun koşullar oluşturularak çağın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde modernleşme hamleleri yapılması gerekmektedir. Çağdaş ve medeni muasır medeniyetlere ulaşma hedeflerine ancak bu sayede ulaşılabilirdi. Kalkınmanın ve ilerlemenin yolu bundan geçmekteydi. Kalkınma sadece maddi değil manevi olarak da bir ihtiyaçtı. Sosyal ve iktisadi manada güçlü bir devlet olmak için her iki unsurunda bir arada olması gerekir. Sadece maddi açıdan kalkınmak ileride kötü sonuçlar doğurabilir.³³⁹

Toplumun din adı altında dayatılan hurafelerden de kurtulması gerekmektedir. Bu durum toplumun inkılapları benimsemesi hususundaki en büyük engeldi. İlk olarak 3 Mart 1924'te hilafet kaldırıldı. Akabinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim alanında, dinsel etki ortadan kaldırılmıştır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte dinin toplum üzerindeki etkisinin yanı sıra şeyh ve hocaların toplum üzerindeki nüfuzlarında kırılma yaşanmıştır. Sonraki süreçte yaşanacak toplumsal değişimlerdeki engeller ortadan kalmış olacaktı. Türk inkılap hareketinin başarıya ulaşması için bütün toplum tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Modern esaslara göre kurulmuş olan ulus devletin varlığının devamı için, makbul vatandaşın oluşturulması şartı. Türk milleti Orta

³³⁸ Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara, 2010, s.1-3.

³³⁹ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İstanbul, 2020, s.74.

Çağ'dan kalma, kabilecilik ve ümmetçilik düşüncesinden arınıp milli kimlik kazanması devletin devamlılığı için temel esastır.³⁴⁰

Türk inkılabının Osmanlı Dönemi'nde gerçekleştirilen ıslahatlarla arasında büyük farklar vardır. Türk inkılabı daha geniş ve kapsamlıdır, restorasyon mahiyetinde değildir. Sadece resmî kurumların düzenlenip ıslah edilmesiyle kalmamış, toplumunda eğitilip ilerletilmesi amaçlanmıştır. Bazı ıslahat hareketleri gibi dış siyasi baskılarla yapılmamıştır. Türk inkılabı belli bir sıraya göre gerçekleştirilmiştir. Türk inkılabını diğer inkılaplardan ayıran bir diğer temel özelliği ise kansız gerçekleştirmesidir.³⁴¹

Türk inkılabının kutlu ideallerinin gerçekleşmesi için, Türk gençliğine ve özellikle aydınlarına düşen önemli bir vazife bulunmaktadır; İnkılabın yüce ideallerinin gerçekleşmesi için büyük bir çaba sarf etmek gerekliydi. Türk gençliği, aydınlığı ve yeniliği büyük bir istekle benimseyen ve birçok üstünlükle donatılmıştır. Türk Ocakları, siyasetten uzak durarak sadece Türk kültürünü canlandırmayı ve geliştirmeyi hedefler. Türk halkına kendi kültürünü tanıtmak ve ulusal kişiliğinin gelişimini sağlamaktır. Dolayısıyla inkılabın idealleri doğrultusunda Türk Ocaklarının faaliyetleri sadece bu amaca yöneliktir. Türk Ocaklarının amacı, Türk kültürünü geliştirmektir.³⁴²

Türk Ocakları; Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen inkılâpları benimseyen, sahiplenen ve hatta koruyan bir kuruluştur. Türk Ocakları, kendisini Türk inkılabının bekçisi olarak tanımlamıştır. Halifeliğin kaldırılması ve harf inkılâbı gibi konularda bazı tereddütler olsa da. Bu anlayış doğrultusunda inkılâpların halka tanıtılması, öğretilmesi ve benimsetilmesi amacıyla sosyal ve kültürel faaliyetlere büyük önem vermiştir. Türk Ocakları şubelerinde düzenlenen konferanslar, tarih, edebiyat, kültür, iktisat, eğitim, spor, sağlık, medeniyet ve demokrasi gibi konuları kapsayarak yeni rejimin ilkelerinin yerleştirilmesine katkıda bulunmuştur. Yabancı dil, daktilo, muhasebe, ticaret, biçki-dikiş ve okuma-yazma gibi kurslar ve gece dersleri de düzenlenmiştir. Türk Tarih Kurumunun temeli 1930 yılında "*Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti*" adıyla Türk Ocakları bünyesinde atılmıştır. Belirli zamanlarda, Türk Ocakları, yönetimin aldığı kararların halk arasında uygulanmasında etkin rol oynayan bir kuruluştur. Cumhuriyet rejiminin güçlü destekçilerinden biri olarak, Türk Ocakları, yönetim ile halk arasında iletişimi güçlendirmeye çalışmış ve inkılâpların ülke genelinde yerleştirilmesine katkı sağlamıştır. millî birlik ve beraberliğin sağlanması için

³⁴⁰ Fahir Armaoğlu, *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2020, s.158-159.

³⁴¹ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara, 2020, s.137-140.

³⁴² Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Dağ Yolu*, II, (Haz: Fethi Tevetoğlu), İzmir, 1987, s.50; A. Refik Sıtkı, *İnkılaplar Muvacehesinde Türk İnkılabı*, (Haz: Mustafa Göleç), İstanbul, 2016, s.210-211.

Türkiye'de ocaklıların gösterdiği hassasiyet önemlidir. Özellikle Şeyh Said isyanından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da şubelerini yaygınlaştırmış, Türk kültürünü ve Türkçeyi yaygınlaştırmak ve inkılâpları benimsetmek amacıyla bölgede belediyeler ve devlet kurumları ile işbirliği yapmıştır. Türk Ocakları, imparatorluktan millî devlete geçiş döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş safhasında önemli bir rol oynamış; yakın tarihimize damgasını vurmuş önemli bir sosyal ve kültürel cemiyet olarak öne çıkmaktadır.³⁴³

II- Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ulusçuluğu

Atatürk'ün altı okundan biri olan ulusçuluk, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan bütün unsurları Türk olarak kabul eder. Türk kavramı dışında, “*Türkiye halkları, Müslüman azınlık, Hristiyan ve Musevi azınlık*” gibi başka kavramlara da yer vermez. Devlet, laiklik prensibi çerçevesinde idare edilir. Resmi dili Türkçedir, idare şekli ise Cumhuriyet'tir. Laiklik prensibiyle idare edilen devletlerde etnik köken, din mezhep ayrımı olmadan bütün vatandaşlar eşit muamele görür; bütün vatandaşlar Türk'tür. “*Ne mutlu Türk'üm diyene!*” sözü ise etnik bir kökene değil ülke sınırları içerisinde yaşayan bütün unsurlar arasındaki birlikteliği vurgular. Bütün vatandaşların Türk üst kimliği etrafında birleşmesi ile ulus devlet olmanın yapı taşıdır. Devletin bu bütünleştirici siyasetine rağmen alt kültür milliyetçiliği adı altında birtakım ayrılıkçı hareket güden yapılanmalara ise kanunlara uygun bir şekilde muamele edilir. Asırlardır Türkiye topraklarında etnik ve mezhepsel ayrılıklar yaratılarak şark meselesini hayata geçirmek için Batılı devletler yoğun çaba sarf etmişlerdir. Sevr Antlaşması'nda ise tasarlanan bu durum resmiyete dökülmüştür. Ama söz konusu antlaşma Türk milletinin nazarında kabul edilmediği için hayata geçmemiştir. Lozan Barış görüşmelerinde ise Türkiye'nin ulus devlet olması yönünde engel olacak hükümler konusunda asla taviz verilmemiştir. Atatürk'ün Türk ulusçuluğu ırkçılığı ve faşizmi reddeder. Türkiye Cumhuriyeti devletinin ulus devlet prensipleri dışında, başka bir dil ve sınırları içerisinde yeni bir devlet kurma çabasında olanlara ise hukuk kuralarının öngördüğü şekilde müdahale edilir.³⁴⁴

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ulusçuluk ilkesi; laiklik, cumhuriyetçilik, devletçilik, devrimcilik, halkçılık ilkeleriyle de bağdaşmaktadır. Bahsi geçen ilkeler

³⁴³ Yusuf Sarıay, “*Türk Ocakları*”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-ocaklari/>, (E.T: 25.6.2024); Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Dağ Yolu*, I, (Haz: Fethi Tevetoğlu), Ankara, 1987, s.115.

³⁴⁴ Necip Hablemitoğlu, *Şeriatçı Terörün ve Batının Kışkacındaki Ülke Türkiye*, İstanbul, 2003, s.69; Ahmet Köklügiller, *Atatürk'ün İlkeleri ve Düşünceleri*, İstanbul, 2005, s.63.

olmadan ulusçuluk olmaz. Laiklik ilkesinin olmadığı yerde, ulusçuluk hayat hakkı bulamaz. Laikliğin olmadığı yerde siyasal dincilik etkin bir rol alır. Milliyetçi muhafazakâr gibi kavramlar türer. Sonuç itibariyle ümmetten millete geçiş sadece siyasi bir durum değildir meselenin sosyolojik boyutları da vardır. Tekrardan ümmet olmak demek bireylikten vaaz geçmektir. Ulus devlet olmanın en önemli şartı hukuk önünde herkesin eşitliğini sağlamaktır. Osmanlı Dönemi'nde azınlıklara ayrı hukuk mezheplere ayrı hukuk uygulamalarının bedeli ağır olmuştur. Bu yüzden sosyolojik, hukuksal ve siyasal olarak Türkiye Cumhuriyeti ulus temelleri üzerine inşa edilmiştir. Mezhep kavramı Araplar arasında ortaya çıkmıştır. Kuran-ı Kerim'in esasları değil sahte hocaların kendi çıkarları etrafında yazdığı şeyler dikkate alınmıştır. Mezhepsel farklılıklar siyasileştirilerek çatışmalar yaratılmıştır.³⁴⁵

III- Atatürk ve Türk Ocakları

Türk Ocakları çok uluslu İmparatorluktan ulusal devlete geçiş sürecinde önemli bir misyon üstlenmiştir. Türk Ocaklarının başlattığı kültür milliyetçiliği ulus olmanın temel taşıydı. Mustafa Kemal Paşa; Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş ve laik çizgide, milletin milli karakterine uygun eğitim ve kültür çizgisinde yükselmesini arzu etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, çıkmış olduğu yurt gezilerinde Türk Ocaklarını ziyaret etmiş pek çok önemli konuşmasını buradan yapmıştır. Türk Ocağı şubelerinin şeref defterlerine gururlandırıcı yazılar yazmıştır.

5 Şubat 1923 tarihinde Akhisar Türk Ocağında yapmış olduğu konuşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecindeki milli mücadele ruhunu ve dış politika vizyonunu yansıtan önemli bir metindir. Bu konuşma, milli irade ve bağımsızlık vurgusuyla Türk milletinin zorluklar karşısındaki direncini ve egemenlik mücadelesini öne çıkarır. Lozan Barış Konferansı'nda yaşananlar üzerinden Türkiye'nin uluslararası arenada karşılaştığı zorluklara ve diplomasi çabalarına dair değerli bilgiler sunar. Konuşma, Türk milletinin tarih boyunca maruz kaldığı zorluklara ve bu zorlukların üstesinden gelme biçimlerine odaklanır. Mustafa Kemal Paşa, milletin varlığını sürdürebilmesinin ancak güçlü bir milli benlik sayesinde mümkün olduğunu vurgular. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına değinirken Türk milletinin asli unsurlarının bu süreçten etkilenmediğini ve yeni bir devlet yapısını nasıl kurduğunu anlatır. Bu durum, milli mücadele dönemindeki yeniden doğuş anlayışını ve bağımsız bir Türk devleti idealini

³⁴⁵ N. Hablemitoğlu, *Şeriatçı Terörün ve Batının Kısacasındaki Ülke Türkiye*, s.70-73.

pekiştirir. Konuşmanın bir diğer önemli yönü, Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'nin karşılaştığı diplomasi savaşını ele almasıdır. Mustafa Kemal; Türkiye'nin barış ve bağımsızlık arayışını samimi bir şekilde sürdürdüğünü, ancak muhataplarının bu çabaları karşılıksız bıraktığını ifade eder. İtalyanlar ve Fransızlar başta olmak üzere bazı devletlerin Türkiye'ye karşı sergiledikleri olumsuz tutumları eleştirir ve bu durumun müzakereleri nasıl etkilediğini açıklar. Konuşma, Türk milletinin tarih boyunca gösterdiği direnci ve bağımsızlık mücadelesini simgeleyen bir retorikle son bulur. Mustafa Kemal Paşa, milli iradenin kuvvetini ve Türk milletinin geleceğine olan inancını yüceltir. Türk Ocağının bu toplantıyı düzenlemesinin, Türk milletinin milli değerlerine verdiği önemi gösterdiğini belirterek kültürel ve tarihî mirasın korunmasının önemine dikkat çeker. Bu konuşma; Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik anlayışı, milli egemenlik, bağımsızlık ve modern Türkiye'nin temellerini nasıl attığı üzerine derinlemesine bir inceleme sunar. Aynı zamanda, dönemin uluslararası ilişkiler bağlamında Türkiye'nin nasıl bir pozisyon aldığını ve bağımsızlık mücadelesindeki diplomatik çabalarını ortaya koyar. Türk tarihindeki bu dönüşüm sürecini anlamak için söylemlerindeki milli ve bağımsızlık vurgularının Türk milli kimliğinin inşasındaki rolünü analiz etmek gerekir. Bu konuşma hem iç hem de dış politika stratejilerini kavramak adına kritik bir kaynak olarak değerlendirilebilir.³⁴⁶

15 Mart 1923 tarihinde Adana Türk Ocağında gerçekleştirdiği konuşma; Türk milletinin ulusal birliğini pekiştirmeyi, gençliği cesaretlendirmeyi ve Türkiye'nin gelecek vizyonunu şekillendirmeyi amaçlayan dönemsel bir retorik örneğidir. Bu konuşma, gençliğe ve milli mücadele ruhuna verdiği önemi vurgulamasıyla dikkat çeker ve Türkiye'nin modernleşme sürecinde gençlerin rolünü öne çıkarır. Konuşma, milli birliği sağlama ve ulusal kimliği güçlendirme yönündeki siyasi ve sosyal hedeflerini yansıtır. Konuşmasında gençliğin ulusal mücadeledeki rolüne odaklanarak, gençlerin bu süreçteki aktif katılımını ve geleceğe yönelik umutlarını ön plana çıkarır. Gençlerin milli bilinçle hareket etmesi ve ulusal bağımsızlık mücadelesine katkıda bulunması gerektiğini vurgulayarak gençliği Türkiye'nin geleceğini şekillendirecek asli unsurlar olarak görür. Bu yaklaşım, Cumhuriyet'in kuruluş felsefesinde merkezi bir yere sahip olan "*gençliğe hitabe*" ve gençliğe atfedilen önemin bir yansımasıdır. Türkiye'nin zorlu mücadelelerden geçtiğini ve bu süreçlerin ulusal kimlik inşasında belirleyici olduğunu belirtir. Söz konusu zorluklar, Türk milletinin karakterini şekillendirici etkenler olarak

³⁴⁶ Atatürk'ün Bütün Eserleri, XV (23 Ocak 1923-30 Haziran 1923), s.111-112.

sunulur ve bu bağlamda gençlerin geleceği inşa etmedeki rolleri önem kazanır. Millî Mücadele sürecindeki kişisel deneyimlerine ve Adana'nın bu süreçteki stratejik önemine değinmesi, söz konusu dönemin tarihsel ve stratejik değerlendirmesini sağlar. Türkiye'nin sadece siyasi değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal anlamda da dönüşüm geçirmesi gerektiğini vurgular. Sanat, ziraat ve ticaret gibi alanlarda gençlerin aktif rol alması gerektiğini ifade ederek bu sektörlerin gelişiminin ulusal kalkınma için kritik olduğunu belirtir. Bu vurgu, kapsamlı modernleşme programının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu konuşma, gençliğe ve gençlerin millî kalkınmadaki rolüne yönelik vizyonunu ve Türkiye'nin modernleşme sürecinde gençlerin nasıl bir rol oynaması gerektiğini anlamamız açısından önemli bir kaynaktır. Millî Mücadele sürecinde yaşanan zorlukları ve bu zorlukların ulusal birlik ve bağımsızlık mücadelesine nasıl hizmet ettiğini anlamak için de değerli bir metindir.³⁴⁷

16 Mart 1923 tarihinde Adana Türk Ocağında çiftçilere yaptığı konuşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemindeki ekonomik ve sosyal politikalarının temellerini yansıtan bir metindir. Tarımın millî ekonomideki rolüne verdiği önemi göstermesi ve çiftçilere yönelik derin saygısını ifade etmesi açısından öne çıkar. Millî egemenlik ve ekonomik bağımsızlık vurgusunu da içerir, bu bağlamda ulusal kalkınma stratejilerine dair vizyonunu detaylandırır. Konuşmasında, çiftçiliğin ulusal kalkınma ve bağımsızlık için temel bir unsur olduğunu vurgular. Tarımın, ülkenin ekonomik temellerini güçlendirmede ve toplumsal istikrarı sağlamada kritik bir rol oynadığını belirterek çiftçileri "*vatanın unsuru*" olarak nitelendirir. Tarım sektörüne ve çiftçilere duyduğu derin saygıyı ve onların millî mücadeledeki rolünü takdir ettiğini gösterir. Konuşmasında sadece çiftçilere hitap etmekle kalmaz, aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını kazanma ve modern bir tarım sektörü kurma amacını da dile getirir. Adana'nın tarım potansiyelini Mısır ile karşılaştırarak bu potansiyelin nasıl kullanılması gerektiğini açıklar. Ekonomik kalkınma stratejisinde tarımın merkezi bir yer tuttuğunu ve bu sektörün modernizasyonuna büyük önem verdiğini gösterir. Ulusal egemenlik ve tam iktisadi bağımsızlık vurgusu dikkat çekicidir. Bu temas, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi olarak dışa bağımlılıktan kurtulma çabalarını yansıtır. Ulusal kalkınmanın sadece siyasi bağımsızlıkla değil, aynı zamanda ekonomik bağımsızlıkla da sağlanabileceğine inanır. Bu bağlamda, çiftçilere ve tarıma yapılan yatırımın, ulusal bağımsızlığın temel taşlarından biri olduğunu ifade eder. Cumhuriyet'in ilk yıllarında

³⁴⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1922-1924), Ankara, 2024, s.218-219.

uygulanan ekonomi politikalarının ve toplumsal dönüşüm projelerinin bir özetini sunar. Tarımın ulusal ekonomideki rolü, çiftçinin sosyal statüsü ve ekonomik bağımsızlık gibi temalar, Türkiye'nin modernleşme sürecindeki zorlukları ve başarıları hakkında derinlemesine bir analiz yapılmasını sağlar. Ekonomik ve sosyal politikalarını anlamak için kritik bir kaynak olarak değerlendirilebilir ve Türk tarım tarihi ve ekonomik tarih çalışmalarında önemli bir referans noktasıdır.³⁴⁸

16 Mart 1923'te Adana Türk Ocağında Esnaf Cemiyeti tarafından düzenlenen çay partisinde yaptığı konuşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu liderinin sanat ve sanatkarlara verdiği önemi, aynı zamanda toplumsal kalkınma ve modernleşme sürecinde esnafın rolünü vurgulayan bir metindir. Kültürel ve ekonomik politikalarını, özellikle yerli sanayi ve esnafın gelişimine yönelik vizyonunu ortaya koyar.

Konuşmasında, "*Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz*" ifadesiyle bir toplumun kültürel ve ekonomik hayatında sanatın ve sanatkârların merkezi bir rol oynadığını belirtir. Bu vurgu, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde sanata ve sanatkârlara verilen değeri gösterirken, aynı zamanda toplumun bütünlüklü bir kalkınma sürecine olan ihtiyacını da işaret eder. Sanat, perspektifinde, bir milletin ruhunu ve kimliğini geliştiren, ona canlılık ve derinlik katan bir araç olarak görülür. Esnaf ve sanatkârların bir araya gelmesini ve mesleki dayanışma içinde olmalarını teşvik eder: "*İnsanlar ferdî olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar... maksatları birleştirmenin nasıl zaruret olduğunu kolayca anlarız.*" Bu ifadeler, esnaf ve sanatkârların, mesleki birliktelikler ve kooperatifler aracılığıyla daha güçlü ve etkili olabileceklerini anlatır. Bu yaklaşımı, toplumun her kesiminden insanın kalkınma sürecine aktif olarak katılmasının önemini vurgular.

Konuşmasında yerli sanayinin geliştirilmesi ve ekonomik bağımsızlığın sağlanması temaları öne çıkar. Özellikle, "*Bu memleket tarihte Türk'tü, o hâlde Türk'tür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır*" sözleri, ulusal kimlik ve bağımsızlıkla ekonomik kalkınmayı birleştirir. Bu ifadeler, yerli sanayi ve üretimin güçlendirilmesinin, sadece ekonomik bir zorunluluk değil, aynı zamanda milli bir mesele olduğunu gösterir.

Konuşmanın "*Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felakete mahkûmdur*" şeklindeki bölümü, kültürel modernleşmenin önemine işaret eder. Osmanlı yönetiminin sanat ve sanatkârları ihmal ettiğini, bu ihmalin toplumsal ve ekonomik sonuçları olduğunu eleştirir. Modern Türkiye'nin inşasında, sanat ve sanatkârların

³⁴⁸ İsmail Habib Sevük, **O Zamanlar 1920-1923**, İstanbul, 2014, s.279-280; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1922-1924)**, s.222-228.

desteklenmesi gerektiğini vurgulayarak, kültürel dönüşümün yanı sıra toplumsal ve ekonomik dönüşüme de katkıda bulunacaklarını ifade eder.

Bu konuşma, toplumsal kalkınma ve modernleşme sürecinde sanat ve sanatkârlara verdiği önemi göstermesi bakımından Türkiye'nin erken Cumhuriyet Dönemi politikalarını anlamak için kritik bir metin olarak değerlendirilebilir. Sanat ve esnafın toplumsal kalkınmadaki rolü, bu konuşmada net bir şekilde ifade edilmiş olup kültürel ve ekonomik vizyonunun anlaşılmasında önemli bir kaynak teşkil eder.³⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Mart 1923'te Konya Türk Ocağındaki çay partisinde gençlere hitaben yaptığı konuşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini, milli kimlik ve bağımsızlık bilincinin önemini vurgulayan kritik bir metindir. Konuşma, milli irade ve milli eğitim teması üzerine kurulu olup gençlere ve gelecek nesillere yönelik umutlarını ve beklentilerini ifade eder. Analizde temel unsurları ve onun Türk modernleşmesi üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Konuşmasında Türk milletinin geçmişte yaşadığı zorlukları ve bu zorlukların milleti şekillendirme sürecinde oynadığı rolleri özetler: *"Bu millet asırlarca kendi arzusu hilâfında, milletin âmâl ve menafîi hilâfında olarak sevk ve idare edilmiş, millet hiçbir devre-i tarihiyede meftur olduğu kabiliyeti inkişaf ettirecek saha-i mesaiye malik olamamıştır."* Bu ifade, Osmanlı'nın son yıllarında yaşanan siyasi ve sosyal krizleri ve bu krizlerin millet üzerindeki baskıcı etkilerini vurgular. Milletin bu baskılardan öğrendiği derslerle kendine gelmiş ve kendi kaderini tayin etme gücünü kazanmıştır. Milli uyanışı ve zihniyet dönüşümünü ne kadar önemsedığını gösterir.

Konuşmanın bir diğer önemli teması, gençlere olan güven ve onlardan beklentilerdir. Gençleri, Türkiye'nin geleceğini şekillendirmede kritik bir rol oynayacak bireyler olarak görür: *"Bizi kendi benliğimize sahip yapan bu intibaha; bize kendimizi bulduran bu hakiki teyakkuza daha evvel malik bulunsa idik, daha eskiden kendi mevcudiyetimiz, kendi selametimiz, kendi gayemiz için çalışmış olsaydık, bugünkü netice daha parlak olur ve biz son badirelere düşmeyerek dünyanın en bahtiyar milleti olurduk."* Bu ifade, gençlerin eğitimi ve bilinçlendirilmesinin, ulusal kalkınma ve ilerlemenin temel taşlarından biri olduğunu gösterir. Gençlerin eğitime büyük önem vermiş ve onları geleceğin liderleri olarak görmüştür. Milli kimliğin korunması ve bağımsızlığın savunulması gerekliliğini vurgular: *"Milletimiz en yüksek derece-i temeddünde, en parlak mertebe-i kemalde, en şanlı izzet-i ikbalde iken, diğer birtakım*

³⁴⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1922-1924), s.229-231.

milletler ancak milletimizin darebatı karşısında kendi benliklerini bularak o darebatı geçirdikten sonra bugünkü vaziyetlerini bulmuşlar." Bu ifade, Türk milletinin tarih boyunca yaşadığı zorlukları ve bu zorlukların üstesinden gelme kapasitesini vurgular. Milli kimlik bilincinin ve bağımsızlık mücadelesinin, uluslararası arenada Türkiye'nin saygınlığını artırma yolunda kritik olduğunu belirtir. Gençlere ve Türk milletine duyduğu inancın bir göstergesi olarak, Türkiye'nin modernleşme sürecindeki zihniyet dönüşümünü ve milli eğitimin önemini vurgular. Aynı zamanda, milli bağımsızlık ve milli kimlik bilincinin güçlendirilmesi gerektiğini savunur. Gençlere yönelik hitabelerinin en güçlü örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.³⁵⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın 23 Mart 1923'te Afyonkarahisar Türk Ocağında yaptığı konuşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecindeki ideolojik temelleri ve gençliğe olan inancını yansıtan kritik bir metindir. Bu konuşma, Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki yönetim zaafalarını eleştiren ve yeni kurulan Türk devletinin hedeflerini ve ideallerini açıklayan bir içerik sunar. Konuşmasında öne çıkan başlıca temalar; milli idare, gençliğin rolü ve geçmiş yönetimlerin eleştirisi şeklinde özetlenebilir. Osmanlı'nın son yılları idari yetersizlikleri ve bu yetersizliklerin Anadolu'yu nasıl olumsuz etkilediğini ele alır. Eski yönetimin hatalarını sıralayarak bu hataların ülkeyi harabeye çevirdiğini belirtir: *"O idare yüzündendir ki Anadolu bu hâlde kaldı. Sarayların terfihi içindir ki, Anadolu böyle bakımsız bırakıldı."* Bu ifadeler, yeni Türk devletinde uygulamayı amaçladığı yönetim anlayışının, eski yönetimden keskin bir şekilde ayrıldığını ve halkın yararını gözetmeyi hedeflediğini vurgular.

Konuşmalarında sıkça rastlanan bir tema olan gençliğe olan inanç bu konuşmada da kendini gösterir. Türk Ocağı'nın genç üyelerine hitaben, gençlerin gelecek Türkiye'nin inşasında kritik rol oynayacağını ve bu yeni neslin eski idare tarafından engellenen potansiyellerini serbest bırakacak olan milli bir idarenin önemini anlatır. Gençlere olan bu güvenini *"Sizler olmasaydınız, sizlerin vicdani temayülâtımız bana nokta-i istinat teşkil etmemiş olsaydı; bendeki teşebbüsâtın hiçbirisi olamazdı."* diyerek ifade eder. Bu, gençlerin hem ideolojik hem de pratik katkılarının, yeni Türkiye'nin inşası için vazgeçilmez olduğunu gösterir. Konuşmasında eski idareyi sadece yönetim yetersizlikleri nedeniyle değil, aynı zamanda millete yönelik tutumu sebebiyle de eleştirir. Eski idarenin milleti kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış olmasını kınar ve yeni Türk devletinin bu anlayıştan tamamen uzak olduğunu belirtir. Eski idareyi

³⁵⁰ Atatürk'ün Bütün Eserleri, XV (23Ocak 1923-30 Haziran 1923), s.236-242.

eleştirirken, *"Eşhasın bu arzu ve emellerine hadim olan millet, gösterilen büyüklüklerin şerefinden katiyen nasibedar olamaz ancak hata ve beceriksizlik olursa onlar millete atfolunurdu."* ifadesiyle Osmanlı'nın elitist ve merkeziyetçi yaklaşımını eleştirir. Halka dayalı, katılımcı ve şeffaf bir yönetim anlayışını benimsediğini gösterir. Bu konuşma, Türk gençliğine ve genel olarak millete duyduğu derin inancı, yeni kurulan Türk devletinin hedeflerini ve ideallerini ve eski yönetim anlayışının eleştirisini içermesi bakımından, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini anlamak için önemli bir kaynaktır. Bu metin, aynı zamanda liderlik tarzı ve devlet yönetimine yaklaşımını da yansıtır; halkın çıkarlarını koruma ve devlet yönetiminde halkın geniş katılımını sağlama arzusu bu konuşmanın temelini oluşturur.³⁵¹

Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Ağustos 1925'te İnebolu Türk Ocağında gerçekleştirdiği konuşma, Cumhuriyet Türkiye'sinin kültürel ve toplumsal dönüşüm sürecinde önemli bir örnektir. Bu konuşma, özellikle kılık-kıyafet reformları ve modernleşme çabalarının altını çizmektedir. Konuşmasında, Türkiye'nin medeniyet anlayışını yeniden şekillendirme ve uluslararası düzeyde bir modernite ve medenilik algısına ulaşma hedeflerini dile getirmektedir. Sadece giyim kuşamın değiştirilmesi değil, aynı zamanda bu değişikliklerin Türk toplumunun Batı standartlarına uyum sağlama ve modernleşme sürecinin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini vurgular. Kılık-kıyafet reformları, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Türkiye'de gerçekleştirilen en göze çarpan ve toplumda derin izler bırakan değişikliklerden biriydi. Değişikliklerin sadece dış görünüşle sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal normlar, cinsiyet rolleri ve sınıfsal farklılıklar üzerinde de dönüştürücü etkiler yarattığını belirtir.

Medeniyetin ne olduğu ve nasıl algılanması gerektiği konusunda dönemin genel kabullerini sorgular. Medeniyeti, yalnızca teknolojik ilerleme veya ekonomik büyüme olarak değil, aynı zamanda toplumsal pratikler, yaşam biçimleri ve düşünce tarzları ile ilgili bir kavram olarak ele alır. Bu, Cumhuriyet'in erken döneminde Türkiye'nin kendi modernleşme yolculuğunda Batı'yı model olarak kullanma eğiliminin bir göstergesidir.

Kadınların toplumdaki rolüne özellikle değinir. Kadınların toplumsal yaşamda daha görünür olmaları gerektiğini savunurken, bu değişimin sadece kadınlar için değil, tüm toplum için yararlı olacağını vurgular. Bu, Cumhuriyet Dönemi'nde kadın haklarının güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönündeki genel çabalara işaret eder.

³⁵¹ Atatürk'ün Bütün Eserleri, XV (23 Ocak 1923- 30 Haziran 1923), s.258-259.

Kılık-kıyafet reformlarına yönelik toplumsal direnç ve eleştirilere de değinmektedir. Bu direncin, değişim sürecinin doğal bir parçası olduğunu kabul ederken modernleşme ve ilerlemenin kaçınılmaz olduğunu ve toplumun bu değişimlere ayak uydurması gerektiğini savunur. İnebolu Türk Ocağındaki konuşması, Türkiye'nin modernleşme sürecinde kültürel dönüşümlerin nasıl ele alındığını ve toplumsal dirençle nasıl başa çıkıldığını gösteren kritik bir örnektir. Bu konuşma, Türkiye'nin hem iç dinamiklerini hem de uluslararası alanda nasıl algılandığına dair derin bir anlayış sunar ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yürütülen reformların kapsamlı doğasını vurgular.³⁵²

Mustafa Kemal Paşa'nın 23 Eylül 1925'te Bursa Türk Ocağında yaptığı konuşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerindeki kılık kıyafet reformlarına dair değerli öngörüler sunar. Bu konuşma, modernleşme ve Batılılaşma vizyonunun somut bir yansıması olarak incelenebilir. Kılık-kıyafet reformunun sadece dış görünüşle ilgili olmadığını, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir işlev gördüğünü vurgular. Şapka giymenin, toplumda bireylerin medeni bir kisve altında kendi değerlerini muhafaza etmeleri ve uluslararası alanda daha saygın bir yer edinmeleri için gerekliliğine işaret eder. Bu durum, dönemin toplumsal değerlerinde ve kendini ifade biçimlerinde bir dönüşümün sinyallerini vermektedir. Şapkayı medeniyetin bir simgesi olarak tanımlar ve bu yeni serpuşun toplumda geniş kabul görmesi gerektiğini savunur. Konuşmasında, şapkanın sadece bir giysi parçası olmadığını, aynı zamanda Türkiye'nin modernleşme yolculuğunda Batı dünyasıyla entegrasyonun bir aracı olarak gördüğünü belirtir. Bu bağlamda şapkanın giyilmesi, Batı'nın imtiyazlarını ve statülerini simgeleyen bir unsura dönüşmektedir. Kadınların da erkekler gibi şapka giymesi gerektiğini belirtir. Bu, toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitliği açısından önemli bir adımdır. Kadınların da erkekler gibi modern ve medeni kıyafetler giymesi, kadınların kamusal alanda daha görünür ve etkin rol almasının önünü açmaktadır. Bu durum, Cumhuriyet'in kadın haklarına verdiği önemi ve cinsiyet eşitliği konusundaki ilerici tutumunu yansıtır. Türk Ocaklarındaki memnuniyetini dile getirmesi, bu tür toplumsal kurumların Türkiye'nin modernleşme sürecinde oynadığı rolü vurgular. Türk Ocakları, toplumun sosyal ve kültürel dönüşümünü destekleyen, milli bilincin geliştirilmesine yardımcı olan önemli merkezlerdir. Ocakların, zihinlerdeki eski pasları temizleyerek milletin hayatını yükseltmede kuvvetli bir istinatgâh olarak görmektedir. Bursa Türk Ocağında yaptığı konuşma, Türkiye'nin modernleşme sürecinde kültürel ve sosyal normların yeniden

³⁵² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), Ankara, 2024, s.13-16.

şekillendirilmesinin yanı sıra uluslararası arenada saygınlık kazanma çabasının bir parçası olarak kılık-kıyafet reformlarını ele alır. Bu konuşma, toplumsal dönüşüm ve modernleşme vizyonunun derinlemesine bir analizi için kritik bir kaynaktır.³⁵³

Mustafa Kemal Paşa'nın 10 Ekim 1925'te Akhisar Türk Ocağında yaptığı konuşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme sürecine dair önemli vurgular içerir. Bu konuşma, dönemin siyasi ve toplumsal reformlarının temel felsefesini ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik yaklaşımını yansıtmaktadır. Konuşmasında, inkılap (devrim) kavramının önemine değinerek bu inkılapların toplumda süreklilik arz etmesi ve güçlendirilmesi gerektiğini vurgular. Bu süreç, Batı medeniyetine yetişme ve onun bir parçası olma zorunluluğu ile motive edilmiştir. Batı'dan alınacak medeni unsurların sadece şapka gibi somut nesnelerle sınırlı olmadığını, daha geniş bir medeniyet transferini kapsadığını belirtir. Bu, Türkiye'nin modern dünya sistemi içinde rekabetçi ve saygın bir konum elde etmesi için gereklidir.

Konuşmanın bir diğer önemli yönü, siyasi partiler ve politikacılık eleştirisi içerir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın sıradan bir siyasi parti olmadığını, tıpkı Millî Mücadele Dönemi'ndeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi, aydınlatma ve yön verme görevine sahip olduğunu ifade eder. Bu bağlamda, partiyi basit politikacılıkla suçlayanları "*nankör insanlar*" olarak niteler ve partiye yöneltilen eleştirileri reddeder. CHF'nin amacının, Türkiye'yi birleştirmek ve bütünlüklü bir politika izlemek olduğunu vurgular.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki siyasi ve toplumsal yapılanmayı anlamak için kritik bir metindir. Konuşma hem dönemin reformist zihniyetini hem de ulusal birlik ve bütünlük konusundaki tutarlı duruşunu göstermektedir. Türkiye'yi modern bir ulus-devlet olarak inşa etme sürecindeki kararlılığını ve bu yoldaki engelleri aşma konusundaki azmini yansıtır.³⁵⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın 12 Ekim 1925'te Kemalpaşa Türk Ocağında yaptığı konuşma, onun millî birlik ve halkla ilişkiler üzerine derinlemesine düşüncelerini yansıtır. Bu konuşma, İzmir'in kurtuluşu sırasında yaşadığı kişisel anıları anlatarak halkın liderlerine olan bağlılığını ve millî mücadele sürecindeki kararlılığını vurgular. Halkın zor zamanlarda gösterdiği cesareti ve dayanışmayı öne çıkarır: "*O vakit buradan geçerken bu muhterem halkın gördüğü zulüm ve teaddiye rağmen resmimi koyunlarından çıkararak beni tanıdıklarını ve otomobilime atılarak kucakladıklarını*

³⁵³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), s.24.

³⁵⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), s.30.

unutmam." Bu sözler halkla olan duygusal bağının ve onların kendisine olan inancının altını çizer. Konuşma liderlik anlayışının halka dayalı olduğunu ve milli birlik mesajlarını sürekli olarak pekiştirdiğini gösterir. Bu duruş, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı dönemde halkın birliğini ve beraberliğini simgeler.³⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Ekim 1925'te Konya Türk Ocağında yaptığı konuşma, onun Türk milli kimliği ve modernleşme sürecine olan inancını yansıtan önemli bir metindir. Konuşmasında Atatürk, *"Ocaklı Arkadaşlar! Birkaç dakika misafiriniz olmaktan, feyizli ve parlak nasiyelerinizde çok büyük ümitler görmekten duyduğum zevk ve saadet büyüktür"* ifadesiyle Türk Ocaklarındaki gençlerin entelektüel canlılığını ve toplumsal dönüşümdeki rolünü övgüyle anar. Bu, Atatürk'ün gençliğe ve onların modernleşme sürecindeki aktif katılımlarına verdiği değerin altını çizer. Ayrıca *"Gördüm ki ocağınızın yanışı, parlaması değişmiştir. Ocak'ın alevi çok yükselmiştir"* sözleriyle, Türk Ocaklarının toplum üzerindeki aydınlatıcı ve yenilikçi etkisini simgeleyen metaforlar kullanır. Bu ifadelerle, Türk Ocaklarının ulusal bilinç ve modern değerlerin yayılmasındaki merkezi rolünü güçlü bir şekilde ifade eder. Konuşmanın sonunda *"Mesainizi azim ve ciddiyetinizi müteazayit görmekle memnun olurum. Sizi tebrik ederim arkadaşlar"* diyerek Türk Ocaklarındaki gençlerin çabalarını takdir eder ve onların azimli çalışmalarını kutlar. Bu, gençlerin milli hedeflere ulaşmada gösterdikleri çabanın, ulusal kalkınma sürecinde ne kadar önemli olduğunu vurgular. Türk Ocaklarının cumhuriyetin ilk yıllarındaki toplumsal ve kültürel dönüşümde oynadığı kritik role ışık tutar ve gençliğin bu süreçteki önemini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır.³⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa 21 Ekim 1925 tarihinde Afyonkarahisar Türk Ocağında yaptığı konuşma, onun liderlik anlayışını ve milletle olan bağını derinlemesine yansıtan bir metindir. Konuşmasında halkın kendisine duyduğu güven ve sevgiye vurgu yapar, aynı zamanda Türk bağımsızlık mücadelesinde Afyonkarahisar'ın oynadığı kritik role dikkat çeker. Konuşmanın önemli bir kısmı, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine yöneltilen teşekkürler ve güven ifadelerine karşılık vermesidir: *"Afyonkarahisar'ın muhterem ahalisi tarafından hakkımda izhar olunan samimi hissiyat, yapılan bu coşkun tezahürata karşı arzı minnet ve şükran eylerim."* Bu ifadeler, halkın hislerini ve Mustafa Kemal Paşa'ya olan güvenini öne çıkarır. Mustafa Kemal Paşa vazifesinin devam edeceğini vurguladığı kısım, onun misyonuna olan sarsılmaz bağlılığını gösterir:

³⁵⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), s.35.

³⁵⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), s.43.

"Vazifemin bitmediğini, deruhte ettiğim mesuliyetin yüksek ve çetin olduğunu müdrikim"

Bu sözler, onun liderlik anlayışının, sadece mevcut koşullara yönelik değil, aynı zamanda geleceği de kapsayan sürekli bir görev olduğunu ifade eder. Afyonkarahisar'ın Türk bağımsızlık mücadelesindeki stratejik önemini belirtir: *"Afyonkarahisar, son büyük zaferin kilidi oldu. Esası oldu. Afyonkarahisar, tarihî mücadelemizde unutulmaz bir parlak sahifeye maliktir."* Bu ifadeler, şehrin sadece coğrafi bir konum olarak değil; aynı zamanda milli mücadelenin simgesel bir mekânı olarak önemini vurgular. Konuşmanın tamamı; Atatürk'ün milletiyle olan güçlü bağını, liderlik vizyonunu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini nasıl attığını anlamamıza yardımcı olur. Bu konuşma, hem tarihsel hem de ideolojik bir lider olarak ulusal bilinç ve bağımsızlık mücadelesine olan katkısını göstermektedir.³⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Nisan 1926'da Türk Ocakları Genel Merkezinde yaptığı konuşma, onun milliyetçilik anlayışını ve Cumhuriyet'in temel değerlerini net bir şekilde ortaya koyar. Bu konuşmada, Türk milliyetçiliğinin önemini ve Türk Ocaklarının bu ideolojiyi yayma ve pekiştirme rolünü vurgular. Konuşmanın ana teması, Türk milliyetçiliğinin ve Cumhuriyet'in temelinde yatan milli değerlerin önemidir. Mustafa Kemal Paşa'nın ifadeleri, *"Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır"* şeklinde, Türk milliyetçiliğinin sadece bir ideoloji olmadığını, aynı zamanda Cumhuriyet'in temel taşı olduğunu belirtir. Milliyetçiliği, toplumsal ve siyasal yapının merkezine koyma yaklaşımını yansıtır. Türk Ocaklarının rolüne özellikle değinir: *"Türk Ocakları teessüsleri tarihinden itibaren çok yüksek hizmetler ifa etmişlerdir."* Bu sözlerle, Türk Ocaklarının milli bilinç ve milliyetçilik duygusunun geliştirilmesinde oynadığı tarihsel role dikkat çeker. Aynı zamanda, bu kurumların gelecekte de bu rolü sürdürmeleri gerektiğini vurgular. Türk Ocaklarındaki bu konuşması, onun milli kimlik ve milliyetçilik anlayışını, Cumhuriyet'in kurulmasındaki ideolojik temellerle birlikte ele alır. Türk milliyetçiliğinin hem bir ideoloji hem de devletin temel yapı taşlarından biri olarak görülmesi, düşünce yapısının ve siyasi felsefesinin merkezinde yer aldığını gösterir³⁵⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın 18 Aralık 1930'da İstanbul Türk Ocağında yaptığı konuşma, onun Türk Ocakları'nın faaliyetlerine verdiği önemi ve bu kurumların Türk toplumu üzerindeki etkisini gösteren açıklayıcı bir örnektir. Konuşmasında, Türk

³⁵⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), s.45.

³⁵⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), s.69.

Ocaklarının milliyetçilik ideolojisi ve demokrasi anlayışını halka yayma görevini vurgular. Türk Ocaklarının etkinliklerinden duyduğu memnuniyeti belirtir ve bu kurumların toplum üzerindeki pozitif etkilerine dikkat çeker: *"Son seyahatimde ziyaret ettiğim bütün ocaklarda beni çok memnun eden bir faaliyete, canlılığa şahit oldum."* Bu ifade; Türk Ocaklarının, Türk milliyetçiliğini ve cumhuriyetin değerlerini yayma konusundaki başarısını ve bu kurumların toplum üzerindeki olumlu etkisini öne çıkarır. Demokrasi ve halkçılık kavramlarının halka doğru bir şekilde anlatılmasının önemini vurgular. Bu çerçevede, Türk Ocaklarından beklentisinin sadece milliyetçilik değil, aynı zamanda demokratik değerlerin yayılması olduğunu ifade eder: *"Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak bilhassa sizin vazifenizdir"* Bu ifadeler, Türk Ocaklarını sadece milli bir kurum olarak değil; aynı zamanda demokratik eğitim ve aydınlanma misyonu üstlenen bir platform olarak gördüğünü gösterir. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Türk Ocağındaki konuşması, onun Türk Ocaklarına olan inancını ve bu kurumların Türkiye Cumhuriyeti'nin ideallerini yayma görevini ne kadar ciddiye aldığını gösterir. Konuşma, Türk Ocaklarının milliyetçilik yanı sıra demokrasi ve halkçılık gibi cumhuriyetin temel değerlerini de topluma aktarma görevini üstlenmesi gerektiğini vurgular. Bu, Atatürk'ün genel siyasi ve toplumsal vizyonunun bir parçası olarak Türk Ocaklarının önemli bir rol oynadığını gösterir.³⁵⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın 4 Şubat 1931'de Aydın Türk Ocağında yaptığı konuşma, Türk Ocakları'nın Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile ilişkisini ve bu kurumun eğitimdeki rolünü açıkça ortaya koyar. Bu konuşma, Türk Ocaklarından beklentilerini ve onların Türkiye'nin sosyal ve kültürel yapısında oynaması gereken rolü belirler. Konuşmadaki ana tema, Türk Ocaklarının, CHP'nin bir *"hars şubesi"* olarak görülmesi ve bu kurumun toplumun eğitimi üzerindeki etkisi üzerinedir. *"Fırka, millete mürebbilik yapacak; ilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün hars sahalarında vatandaşları yetiştirmek için pişvalık edecektir"* ifadesi, CHF'nin eğitim ve kültür alanlarında milleti yönlendirme ve bilgilendirme misyonunu vurgular. Burada partinin sadece politik bir yapı olmadığını, aynı zamanda bir eğitim ve kültür hareketi olduğunu belirtir. Türk Ocaklarının görevini, CHF'nin programını halka açıklamak ve anlatmak olarak tanımlar: *"Ocaklılar, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programını vatandaşlara izah etmekle asıl vazifelerini yapmış, mefkûrelerine en büyük hizmeti ifa etmiş olurlar."* Bu, Türk Ocakları'nın eğitimci ve aydınlatıcı bir rol üstlenmesi gerektiğini gösterir ve bu

³⁵⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), s.156.

kurumun politik idealleri halka taşıma sorumluluğunu ortaya koyar. Aydın Türk Ocağındaki konuşması, Türk Ocaklarının Cumhuriyet'in kültürel ve eğitim politikalarını destekleme görevini netleştirir. Bu konuşma, Türk Ocakları'ndan Türkiye'nin modernleşme sürecinde aktif bir rol oynamasını beklediği ve bu kurumları CHF'nin ideallerini yayma aracı olarak gördüğü anlamına gelir. Türk Ocakları; Mustafa Kemal Paşa'nın vizyonunda, milleti ilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi alanlarda eğiterek daha ileri taşıyacak bir platform olarak yer alır.³⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Şubat 1931'de Malatya Türk Ocağında yaptığı konuşma, Türkiye'de demir yolu altyapısının genişletilmesinin önemine ve bu projelerin ülkenin genel kalkınmasına katkısı üzerine odaklanmaktadır. Bu konuşma, modernleşme ve kalkınma politikalarına verdiği önemi gösterir ve Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığına olan katkılarını vurgular. Konuşmasında, demir yollarının sadece bir ulaşım aracı olmadığını, aynı zamanda ülkenin stratejik bir güvenlik unsuru olarak da önem taşıdığını belirtir: "*Demir yolları memleketin tüfekten, toptan daha mühim bir emniyet silahıdır.*" Bu ifade, demiryollarının askeri ve stratejik önemini vurgular ve bu altyapı projelerinin ulusal güvenliğe katkısını öne çıkarır. Demir yollarını ekonomik kalkınma ve modernizasyon ile doğrudan ilişkilendirir ve bu projelerin Türkiye'nin refahını artıracığını belirtir: "*Türkiye'de iktisat hayatının yüksek inkişafı ancak demir yollarıyla olacaktır.*" Bu, demir yolu inşasının ekonomik gelişme için bir katalizör olarak görüldüğü anlamına gelir. Malatya'daki konuşması, demir yollarının Türkiye'nin ekonomik, askeri ve stratejik altyapısını güçlendirmedeki rolünü vurgular. Bu konuşma; demir yolu projelerinin, Cumhuriyet'in modernleşme ve kalkınma hedefleriyle ne kadar uyumlu olduğunu gösterir ve bu tür projelerin, Türk milletinin refahını artırmada ve çağdaş medeniyet düzeyine ulaşmada nasıl bir rol oynayacağını ortaya koyar. Bu söylemi, Cumhuriyet Hükümeti'nin altyapı projelerine verdiği önemi ve bu projelerin ülkenin genel ilerlemesi için stratejik önemini belirgin bir şekilde gösterir.³⁶¹

Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Şubat 1931'de Konya'da Cumhuriyet Halk Fırkası üyeleriyle yaptığı konuşma, partinin eğitim ve toplumsal bütünleşme vizyonunu açıkça ortaya koymaktadır. Konuşmasında, Atatürk tüm vatandaşların parti ideolojisi ve programını anlaması ve bu çerçevede hareket etmesi gerektiğini vurgular. CHF'nin sadece bir siyasi parti olmadığını, aynı zamanda bir eğitim ve toplumsal uyum aracı

³⁶⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), s.167.

³⁶¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), s.167.

olarak işlev gördüğünü belirtir: *"Biz bütün vatandaşları fırkamızın kadrosu haricinde tasavvur etmiyoruz."* Bu ifade, partiye üye olmayan vatandaşların da aslında parti idealleri doğrultusunda hareket etmesi gerektiği düşüncesini yansıtır. Konuşmasında, parti teşkilatının ve Türk Ocaklarının eğitim görevini özellikle vurgular. Bu kurumlar, millî ve siyasi vazifeleri vatandaşlara açıklamakla yükümlüdür: *"En nihayet bunlara millî ve siyasi vazifelerini anlatmak fırka teşkilatımıza, fırkamızın bir şubesi olan Türk Ocaklarına ve her yerde... Muallimlere teveccüh eder."* Eğitim misyonunun gençlerin partiye aktif katılımını sağlamak için özellikle önemli olduğunu belirtir. Konya'daki konuşması, Cumhuriyet Halk Fırkasının toplum üzerindeki eğitimci ve bütünleştirici rolünü güçlü bir şekilde vurgular. Parti, sadece politik bir platform değil, aynı zamanda vatandaşları Cumhuriyet'in temel değerleri ve mefkûreleri doğrultusunda bilgilendirmek ve eğitmekle sorumlu bir kurum olarak işlev görür. Bu yaklaşım, Türkiye'nin modernleşme sürecinde eğitimin merkezi bir rol oynamasını istediğini gösterir ve partinin ideallerini topluma yayma görevini ön plana çıkarır.³⁶²

Mustafa Kemal Paşa'nın 25 Mart 1931'de Hâkimiyet-i Milliye gazetesine verdiği demeç, Türk Ocaklarının milli hareket içerisindeki rolüne dair önemli açıklamalar içerir. Bu demeçte, Türkiye'nin iç ve dış tehditlere karşı korunmasında Türk Ocakları gibi milliyetçi ve cumhuriyetçi kurumların merkezi bir rol oynaması gerektiğini vurgular. Türk Ocakları'nın milli birleşme ve toparlanma sürecindeki kritik rolünü betimler: *"Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin mühim neticelerini idrak etmiştir."* Bu ifade, Türk Ocaklarının, milli bilinç ve dayanışma ruhunu güçlendirmede nasıl bir katalizör işlevi gördüğünü gösterir. Türk Ocaklarının bilimsel ve eğitim alanında milliyetçilik ve halkçılık ideallerini yayma çabalarını övüp, bu çabaların Cumhuriyet Halk Fırkası'nın politik ve uygulamalı sahadaki çalışmalarıyla bütünleşmesi gerektiğini belirtir: *"Teessüs tarihinden beri ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sebk etmiş olan Türk Ocaklarının aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkamla bütün manasıyla yekvücut olarak çalışmalarını münasip gördüm."* Bu açıklama, Türk Ocaklarının ideolojik bir platform olarak sadece eğitim ve bilimle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda politikada da aktif rol alması gerektiğinin altını çizer. Türk Ocaklarının Türkiye'nin modernleşme sürecinde nasıl stratejik bir role sahip olduğunu vurgular. Bu kurumların, milli

³⁶² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), s.171.

mücadele ve inkılap sürecinde nasıl merkezi bir öneme sahip olduğunu ve Cumhuriyet'in temel değerlerini topluma yayma görevini üstlendiğini gösterir.³⁶³

1- Mustafa Kemal Paşa'nın Ziyaret Etiği Şark Türk Ocakları

a) Sarıkamış ve Kars Türk Ocağı Ziyareti

13 Eylül 1924 tarihinde yaşanan Pasin Depremi üzerine Mustafa Kemal Paşa, deprem bölgesine gelerek halk üzerindeki olumsuz havayı dağıtmayı amaçlamaktaydı. Erzurum'a gelerek burada bir dizi temasta bulunduktan sonra 4 Ekim 1924 tarihinde Sarıkamış'a hareket eder.³⁶⁴ Sarıkamış'a vardığı zaman 21 pare top atışıyla karşılanır ve burada halk tarafından yoğun ilgi gösterilir. Karşılama töreninde dönemin Sarıkamış Belediye Reisi Ragıp Şefik (Çalkavur) Bey'in oğlu Mehmet (Çalkavur) Bey tarafından bir konuşma yapılır. Bu gezi sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya eşi Latife Hanım, Salih (Bozok), Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Kılıç Ali, Rauf (Benli), Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tefik (Bıyıkoglu), Muhafız Birliği Komutanı İsmail Hakkı Tekçe ve Rusihi beylerde eşlik etmişlerdir. Ertesi gün saat 13.00 sularında Mustafa Kemal Paşa, Sarıkamış Türk Ocağı şubesine ziyarete bulunmuştur. Burada öğlen yemeğini yedikten sonra, Sarıkamış halkını temsilen tüccar Mehmet Ali Bey tarafından bir konuşma gerçekleştirilir. *“Ulu Gazi! Kazamız halkı bugün mesrur ve müteheyyic bulunuyor. Çünkü korkmuş mel'un saltanatın yaldızlı sarayları derununa kapanarak, şuradan buradan toplanma kadınların göğüsleri üzerinde kendilerine müstehak olmadıkları nam ve unvanları veren yabancı merdud gazilerden biri değil; ancak Çanakkale'nin yalçın kayaları-Sina'nın kızgın çölleri ortasında yalın kılınıc bulduğu halde kahramanlıklar gösteren, nihayet bin türlü hata ve ihanetlere kurban olan Anadolu'nun bağrına ayak basmak isteyen kuvva düşmanları, Şark ve Garb'de indirdiği darbeler ile lerzedar ederek millete hakk-ı hayat veren, zaman-ı saadette İslam'ın direği olmuş hakiki gazilerin ruhunu şad ve temsil eden siz, kazamızda bulanuyorsunuz. Halkımız size karşı ne suretle eda-yı şükran edeceğini ihzardan aciz bulunuyor. Bedenlerini herhangi bir işaretiniz anında feda-yı cana hazır olduklarını arz etmek üzere tevekkül ettiler. Sizi selamlar ve bin yaşamanızı Cenab-ı Hak'tan teberru ederiz. Yaşasın millet, Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye.”* Hamdullah

³⁶³ Hâkimiyet-i Milliye, 25 Mart 1931, s.1; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1925-1938), s.172.

³⁶⁴ Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Geziler, (Haz: Nuri Onat), İstanbul, 1984, s.123-131.

Suphi Bey tarafından da bir konuşma yapılır. *“Hedefimiz, milli kültürü yükseltmek olacaktır, sizler bu kültürün ırklarısınız, köylere kadar yanmalısınız”*, demiştir.³⁶⁵

Aynı günün akşamı, Mustafa Kemal Paşa akşam yemeği için Sarıkamış Garnizonuna geçer. Türk Ocaklı gençler şair Raci (Damacı) Bey tarafından kaleme alınan *“Zeyneb’in Dileği”* isimli tiyatro oyunu sergiler. Tiyatro oyunun konusu milli mücadele döneminde Afyon halkının uğradığı zulümleri, acılar ve yapılan fedakârlıkları konu almaktadır. Bu tiyatro oyunu sergilenirken başta Latife Hanım olmak üzere orada bulunan diğer hanımlarda hiçbir engel olmadan beylerle birlikte oyunu seyretmişlerdir. Bu olay ileriki süreçte sosyal ve siyasi sahada fedakâr ve cefakâr Türk kadınına verilecek haklarında bir göstergesidir. 6 Ekim’de Mustafa Kemal Paşa, Sarıkamış’tan Kars’a hareket etti. Burada devlet erkânı ve halk tarafından yoğun bir ilgiyle karşılanır. Ardından Kars Türk Ocağı şubesine geçer. Bir müddet burada dinlendikten sonra Hükümet Konağına geçmiştir. Ardahan ve Kağızman ilçelerinden gelen heyet ile görüşür. Kars Belediyesinden şehrin sorunlarıyla alakalı bilgi alır. Gün içinde Kars Numune Okulu ve Kız Okulunu ziyaret etti. Ardından saat 17.00’de Kars Türk Ocağı şubesine geçti. Burada marşlarla ve yöresel oyunlar ile karşılandı. Ardından Türk Ocakları Kars şubesi başkanı Hamit (Ersöz) Bey bir konuşma yapar. Memleketin geçirdiği sıkıntılı günlerden ve kurtuluşundan bahseder. Ardından Mustafa Kemal Paşa, bir konuşma yapar ve konuşmasında: *“Artık maziye karışmış olan felaketli günlerin bir daha avdet etmeyeceğini, Türk gençliğinde bu şuur ve mefkûre mevcut oldukça tecdüüt ve inkılâp yolunda atılan muvaffakiyetli hatvelerin bu felaketlerin tekrarına mani olacak her türlü vesaitle mücehhez olacağını, Türk gençliğinde asarını pek bariz gördüğünü bu azim ve iman kuvvetini gençliğin nafız-i nazarlarından okumak suretiyle, istikbalde emin olduklarını, seyahatleri arasında Kars’taki intibaatın kendilerini son derece mütehassıs eylediğini.”* dile getirir. Konuşmaların bitmesinden sonra Gümrü ve Revan Türklerinden oluşan 18 kişilik Türk Ocakları temsil kolu tarafından Hamit (Ersöz) Bey’in talimatıyla *“Enver Paşa Marşı”* düzenlenerek *“Hoş Gelişler Ola Mustafa Kemal Paşa”* şeklinde okunmuştur. Ardından Şeyh Şamil oyunu sergilenmiştir. Bu oyun tam üç kez figürleriyle birlikte sergilenmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Kars’ta beş

³⁶⁵ İbrahim Ethem Atnur, *Reis-i Cumhur’un Doğu İncelemeleri*, Ankara, 2006, s.72-74; Mehmet Önder, *Atatürk’ün Yurt Gezileri*, Ankara, 1975, s.209; Ertuğrul Zekâi Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Yurtiçi Gezileri 1922-1931*, I, İstanbul, 2000, s.301-302; Eren Akçiçek-Mehmet Karayaman, *Atatürk’ün Türk Ocakları’nı Ziyaretler ve Yaptığı Konuşmalar*, İzmir, 2007, s. 107-178.

gün kalmayı düşünmekteydi ama Musul Meselesi'ne dair acil bir telgraf gelince 23.30 treniyle Kars'tan ayrılır. Memnuniyetini ise telgraf ile İsmet Paşa'ya bildirir.³⁶⁶

Türk Ocaklarının 1925 yılındaki kongresine Latife Hanım Kars Delegesi olarak katılmış ve konuşma yapmıştır.

Konuşmanın tam metni şu şekildedir; “Aziz Arkadaşlarım, yüksek kongrenizde Kars Türk Ocağı'nın Murahhası bulunuyorum. Esasen Türk Ocağı'nın samimi bir ferdi olmakla ve bugün mühim bir merkezimizi temsil etmekle müftechirim mübahiyim. Heyet-i aliyenizin geçen içtimalarında muhterem başkanları lisaniyla acizlerine gösterdiği hüsn-ü kabulün müteşekkire ve minnettar olduğumu bu vesileyle arz ederim. Arkadaşlar, bizzat tanıdığım ve kıymetli hatırasını derin hissiyat ile tahattur ettiğim Kars Ocağınızın bana tevdi ettiği vazifeyi ifa ederken muhterem heyetinize, oradaki arkadaşlarımızın selamlarını, muhabbetlerini kemal-i hürmetle iblağ etmek isterim. Bu selam ve muhabbetin mütaahassir kalplerin samimi sünühatı olduğunu takdir buyurursunuz. Arkadaşlar Kars'ta Ocağımızın geçen seneki faaliyeti hakkında izahat verebilmek için büyük kongreden müsaade isterim. Kars'ta Ocağımız ilk defa 15 Eylül 1923'te teşekkül etti. Ocağımızın teşekkülü Kars muhitinde milli ve içtimai hayatında ilk adımını atmak gibi bir tesir gösterdi. Bu tesir ile Kars Ocağının haklı bir iftihar hissetmekte olduğunu ifadeye müsaade ederim. Bu meyanda Ocağımızın vücudu müttehit bir kitleden ibaret iken uzun senelerin tesiri meşumuyla millet arasında nifakcuyane bir vaziyet ihdasına sebep olan mezhep ve tarzı telakki cereyanlarını ortadan kaldırmak için bilhassa daimî surette mesai sarfetmiş ve bunun müsmir nattahtan görmekte bulunmuştur. Bu münasebetle feyyaz ve velüd Türk neslinin evlatları arasında ağyarın başlıca medar-ı teşeddüt ve nifak olarak nasb-ı nazar ettiği mezhep ve tarz-ı telakki farkları aleyhine bütün ocaklarımızın yekvücut olarak azim ve metanetle mücadele etmeleri lüzumunu yüksek kongrenin nazarı dikkatine arz etmeyi vazifemden addederim. Murahhas Beyler, Türk milletinin saadet ve selameti, Türk milletinin harsı, medeni inkişafını temin etmekle kaimdir. Vatan ancak halis ve samimi Türk milletinin mefkûreleri tesirinde feyiz ve itila bulabilir. İyi vatandaşlığın mikneva emniyet bahş alameti Türk milliyetini, Türk harsı ve medeniyetini candan kabul etmektir. Türk vatanına hizmet ve merbutiyet, Türk milliyetine hizmet ve merbutiyetle tev'emdir. Ocaklarımız milli olan medeni ve içtimai faaliyetlerine vakbvücut ederken gözlerini Türk vatanının necatı, vatandaşların çelikten

³⁶⁶ Atatürk'ün Sonbahar Gezileri, (Haz, Fehmi Akın), Ankara,2008, s.156-157; Mehmet Önder, Atatürk'ün Yurt Gezileri, s.209-211; İ.E. Atnur, Reis-i Cumhuriyet'in Doğu İncelemeleri, s.74-83; E. Akçiçek- M. Karayaman, Atatürk'ün Türk Ocakları'nı Ziyaretler ve Yaptığı Konuşmalar, s.108-110.

yekpare medeniyet kitlesi olması gayesine nasp eyledi. Bu kadar temiz bir hedefe yürüyen ve samimi arzusunu vatanperver ve milliyetperverlere açmış olan Ocaklarımızın behemehâl muvaffak olması bir emr-i tabiidir. Arkadaşlarım, Kars Ocağı yüksek kongrenin ve merkez heyetinin daimî alaka ve müzaheretine mazhar olmak ihtiyacında ve bu lütfa layık görüleceği ümidindedir. Gelecek sene Kars'ı temsil etmekle mübahi olacak murahhasımızın daha geniş mesai mahsülü getirebilmesi için bütün varlığımızla çalışacağımıza itimat buyurmanızı rica ederim."³⁶⁷

Konuşmaya, yüksek kongreye Kars Türk Ocağını temsil ettiğini belirterek başlaması, bir nezaket örneğidir. Kendisine gösterilen hüsnü-ü kabul ve alaka için teşekkür etmesi, kurula duyduğu minneti ifade etmesi, konuşmanın nezaket ve saygı çerçevesinde ilerlediğini gösterir. Kars Türk Ocağının kuruluş tarihinden ve faaliyetlerinden bahsederek geçmişteki çalışmaları ve etkilerini vurgulaması önemlidir. Mezhep ve tarzı telakki farklarının ortadan kaldırılması için yapılan çalışmalara dikkat çekmesi, Ocakların toplumsal birlik ve beraberlik için ne kadar önemli olduğunu gösterir. Konuşmada, Türk milletinin saadet ve selameti için milli hedeflere ulaşmanın önemi vurgulanmıştır. İyi vatandaşlığın Türk milliyetini ve medeniyetini kabul etmekle eşdeğer olduğu vurgusu da dikkat çekicidir. Latife Hanım, Ocakların milli, medeni ve içtimai faaliyetlerine vurgu yaparak Türk vatanının saadeti için Ocakların ne kadar önemli olduğunu ifade etmiş ve gelecek yıllarda daha fazla başarı için kongrenin ve merkez heyetinin desteğine olan inancını belirtmiştir. Konuşmanın sonunda, Kars Türk Ocağı'nın gelecek yıl daha büyük başarılarla imza atacağına olan inancını ifade ederek, kurulun güvenini kazanmaya çalışması, Latife Hanım'ın samimiyetini ve kararlılığını ortaya koymuştur. Latife Hanım'ın konuşması, Türk Ocaklarının önemini vurgulayarak, milli ve toplumsal birlik için yapılan çalışmaların önemini ve değerini anlatmıştır. Gelecek hedeflere ulaşmak için kurulun desteğini talep etmiş ve samimi bir şekilde kendisini bu hedefe adanmış olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁸

b) Malatya Türk Ocağını Ziyareti

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 13 Şubat 1931'de Malatya ziyareti sırasında yapmış olduğu konuşma, Türkiye'deki ulaşım ve medeniyetin gelişimine dair derin bir perspektif sunar. Mersin'den Adana'ya, oradan da Malatya'ya geçişinde demir yollarının

³⁶⁷ Niyazi Ahmet Banoğlu "Atatürk ve Latife Hanım", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI/12 (Temmuz -1991), s.16-17.

³⁶⁸ Mustafa Salep, "Türk Ocakları İkinci Kurultayı'nın Cumhuriyet Dönemi Milliyetçilik Anlayışına Etkileri", *History Studies*, XIII/5, (Ekim -2021), s.1618-1619.

önemine dikkat çeken Atatürk, bu yeni ulaşım yollarının Türk ekonomisi ve toplumsal hayatına sağlayacağı katkıları vurgulamıştır. Atatürk; Malatya'daki Türk Ocağı ziyareti sırasında yaptığı konuşmada, Malatya ve çevresi ile daha fazla vakit geçirme arzusunu dile getirerek şöyle demiştir: *"Malatya'yı görmek, Malatya ahalisi ile daha çok görüşmek için bu kadar zaman kâfi değildir, ileride daha müsait bir mevsimde belki Başvekil İsmet Paşa ile gelir görmek ve görüşmek fırsatını bulurum."*

Belediye Başkanı'nın daha fazla kalması yönündeki ricasına, demir yolunun önemini belirterek şu şekilde yanıt vermiştir: *"Mühim bir vilayetimizin merkezine bizi getiren demir yolu olmuştur. Bugüne kadar bu mühim ve çok feyizli Malatya'ya gelmek isteyenler, bu medeni vasıtanın bulunmamasından dolayı arzularına kolaylıkla muvaffak olamamışlardır. Bu arzular bu memlekete çok feyiz getirecek ve bu memleketin tabii kıymetlerinden dünyayı müstefid edecek mahiyettedir. Yeni eser bu umumi arzuyu tatmin edecektir, ümidindeyim. Türkiye Hükümetinin tespit ettiği projeler dahilinde muayyen zamanlar zarfında vatanın bütün mntıkaları çelik raylarla birbirlerine bağlanacaktır. Bütün vatan bir demir kitle haline gelecektir. Demir yolları memleketin tüfekten, toptan daha mühim bir emniyet silahıdır. Demir yollarını kullanacak olan Türk milleti menfaatindeki ilk sanatkârlığını, demirciliğin eserini tekrar göstermiş olmakla müftehir olacaktır. Demir yolları Türk milletinin refah ve medeniyet yollarıdır. Türkiye'de iktisat hayatının yüksek inkişafı ancak demir yollarla olacaktır. Milletin saadeti, istiklali bu yollardan geçecektir. Cumhuriyet Hükümetinin bu vadideki çok verimli gayreti ve çok idealist hareketi takdire şayandır. Burada mühim olan nokta, Türk milletinin bu hakikati bütün mükellefiyetlerine rağmen, takdir etmesi ve ona sahip olması keyfiyetidir."*

Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Şubat 1931'de bir gece kaldığı Malatya Türk Ocağı binası, daha sonra halkevi binası olarak kullanılmış, 1981 yılında da *"Atatürk Evi"* olarak düzenlenmiştir.³⁶⁹

IV-Türk Ocakları ve Türk Tarihi

Türk Ocaklarının 1930 yılındaki kurultayı, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih yazımı ve kültürel mirasının şekillendirilmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 4 Haziran 1930 tarihinde, Aksaray Murahhası Afet Hanım'ın önerisiyle kurulan Türk

³⁶⁹ Mesut Aydın, *Atatürk ve Malatya*, Malatya, 2006, s.30-34; M. Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, s.261-263; E.Z. Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri 1922-1931*, s.750-751; E. Akççek- M. Karayaman, *Atatürk'ün Türk Ocakları'nı Ziyaretler ve Yaptığı Konuşmalar*, s.153-154.

Tarih Heyeti, Cumhuriyet Dönemi'nin tarih anlayışını ve metodolojisini yeniden tanımlama amacı gütmüştür. Bu heyetin ilk toplantısı, Türk tarihçiliğinde bir yenilik ve milli tarih bilincinin inşası açısından kritik bir başlangıçtır. Heyetin kurulma süreci, Afet Hanım gibi dönemin önde gelen aydınlarının tarih biliminin ulusal bir çerçevede geliştirilmesine olan inancını yansıtmaktadır. Afet Hanım'ın teklifi, Türk kadınlarının akademik ve kültürel alandaki etkin rollerini de göstermesi açısından dikkate değerdir. Türk Tarih Heyeti'nin ilk başkanı olarak Cumhur Reisliği Umumi Kâtibi Tevfik Bey'in seçilmesi, heyetin resmîyetini ve dönemin devlet yapısı içindeki yerini pekiştirmiştir. Akçuraoglu Yusuf ve Samih Rifat Beylerin ikinci başkanlığa, Reşid Galib Bey'in ise genel sekreterliğe seçilmeleri, heyetin akademik ve idari yapısını oluşturmuştur. Heyet üyeleri arasında yer alan isimler: Afet Hanım, Tevfik Bey, Vasıf Çınar, Akçuraoglu Yusuf, Samih Rifat, Müze Müdürü Halil Edhem Eldem, Yusuf Ziya, Sadri Maksudi Arsal, Reşit Galip, Reşit Safvet, Mesaroş, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ragıp Hulusi, Mükremin Halil, Zakir Kadiri ve Hamit Zübeyr Kosay Türk aydın ve bilim insanları arasından seçilmiş olup bu da heyetin multi disiplinler yapısını ve geniş uzmanlık alanını göstermektedir. Türk Tarih Heyeti'nin bu ilk toplantısı, Türkiye'de tarih biliminin metodolojik ve ideolojik temellerinin atılmasında önemli bir role sahiptir. Heyet, tarihi olayları milli bir perspektifle yorumlama ve tarih yazımını modern bilimsel standartlara taşıma misyonunu üstlenmiştir. Bu süreç, Cumhuriyet'in kuruluş idealleriyle uyumlu bir tarih anlayışının geliştirilmesine katkıda bulunmuş ve ulusal kimlik inşasında kritik bir işlev görmüştür. Heyetin çalışmaları, Türk tarih tezinin oluşumunda ve Cumhuriyet'in erken dönem eğitim politikalarında belirleyici olmuştur. Bu toplantı, Türk tarih yazımında yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilir.³⁷⁰

V-Türk Ocaklarının Kapatılması

1930 Yılında meydana gelen olaylar inkılapların tam manasıyla toplum tarafından benimsenmediğini gösteriyordu. Dünya Ekonomik Buhranı, Serbest Fırka denemesi ve Menemen Hadisesi bunun kanıtıydı. Bu durum Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere CHF yöneticilerini mesele karşısında yeni çözüm arayışlarına itti. Bizzat Mustafa Kemal Paşa, sorunları yerinde görmek için yurt gezilerine çıkmıştır. Özellikle Türk Ocaklarını ziyaret etmiştir. 1931 yılının başından itibaren basında halk evlerinin açılacağı haberleri çıkmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Aydın Türk Ocağı

³⁷⁰ **Türk Yurdu**,30/IV, (Haziran, 1930), s.58-59; **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1930, s.1; **Milliyet**, 5 Haziran 1930, s.2; **Vakit**, 5 Haziran 1930, s.2.

ziyareti esnasında, programsızlık ve vasıtasızlık yüzünden köylere gidilemediği Ocaklılar tarafından dile getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise “*Şeyh ve müritlerin köye giderken otomobil masrafını düşünmediklerini ve bir mefkûreye vakfı nefsedendenlerin gayeleri uğrunda her türlü zahmet ve fedakârlıktan zevk alacaklarını*” şeklinde bir yanıt vermiştir.³⁷¹

Sovyetler Birliği’nin Türkiye Büyükelçisi İ. Suritch dönemin Türkiye Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey’e, Türk Ocaklarının Sovyetlerden kaçan kişilerin toplanma merkezi olduğunu belirtmiştir. Türk Ocakları Genel Merkezi binasının mimarı Arif Hikmet Bey’in aktardığı anekdota göre Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilofun “*Paşam, biz sizinle dostuz. Kurtuluş Savaşı’nda bu dostluğu ispatla dık. Para, silah yardımı yaptık. Ancak Türk Ocağında dostluğa yakışmayan bazı olaylar oluyor. Burada Türkistan’ı alacağız, Azerbaycan’daki Türkleri kurtaracağız diye konferanslar veriliyor. Bu dostluğa yakışmaz, bunun önlenmesini istiyoruz*” şeklindeki ifadesi Türk Ocaklarının kapatılmasına etki eden gelişmelerden bir tanesi olarak değerlendirilebilir. Bahsi geçen olay Türk dış politikasına ters düşmekle beraber, Türkiye’yi yayılmacı bir devlet imajına da sokmaktadır.³⁷²

10 Nisan 1931 tarihinde düzenlenen kurultayla Türk Ocakları, kendisini feshetmiştir. Gayrimenkuller CHF’ye devredilmiştir.³⁷³ 23 Mayıs 1931 tarihli vilayetlere gönderilen tamimlerde; Türk Ocağı şubelerinin mallarının tespiti ve fırkanın kullanımına uygun olanların genel merkeze bildirilmesi istenmiştir. Ocakların; spor şubeleri, binaları, alacak ve verecek mesellerinin tespiti istenmiştir.

Türk Ocaklarının kapatılmasıyla alakalı olarak İngiliz Diplomat Morgen Dış İşleri Bakanı Arthur Herderson gönderdiği 23 Mart 1931 tarihli raporda; Türk Ocaklarının isminin değişeceği ve CHF’ye bağlı bir kültür şubesi olarak devam edeceğini belirtmiştir. Türk Ocaklarının kendisini feshetmek için bir kurultay toplanacağını altı çizilmiştir. Bu bilginin kaynağı ise İngiliz büyük elçiliğinde görevli bir kişinin Hamdullah Suphi Bey ile görüşmesidir. 6 Mayıs 1931 tarihli raporda ise bahsi geçen durumun gerçekleştiği ifade edilmektedir.³⁷⁴

³⁷¹ D. Koçak, Atatürk İnkılâplarının Türk Ulusal Basınındaki Yansımaları (1922-1938), s.280-281.

³⁷² F. Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, s.161.

³⁷³ **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1931, s.1; **Milliyet**, 11 Nisan 1931, s.1.

³⁷⁴ S. F. Karacakaya, **Cumhuriyet Döneminde Türk Ocakları ve Halkevlerine Geçiş**, s.100-101.

1-Türk Ocaklarının Son Kurultayı

Türk Ocaklarının Cumhuriyet Halk Fırkasına (CHF) resmi katılımı 10 Nisan 1931'de düzenlenen ve saat 10:00'da başlayan kurultayla resmileştirilmiştir.³⁷⁵ Bu önemli toplantı, Ankara'daki merkez binada gerçekleşmiş ve mevcudiyetin yasal olarak kabul edilebilir çoğunlukta olduğu doğrulanmıştır. Başkanlık için ilk önerilen isim Recep Bey olsa da kurultay üyesi olmamasından ötürü bu görev Manisa Milletvekili Mustafa Fevzi Bey tarafından üstlenilmiştir. Kâtip olarak atanan isimler Ankara Milletvekili İhsan, Maraş Temsilcisi Rahmi, Naşit Hakkı ve Havza Temsilcisi Zübeyir oğlu Fuat Beylerdir.³⁷⁶

Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey tarafından yapılan açılış konuşması, toplantının ana amacını ve bu birleşmenin tarihsel önemini katılımcılara hatırlatmıştır. Konuşmada, Mustafa Kemal Atatürk'ün gençlikle ilgili sözlerine atıfta bulunularak bu birleşmenin Cumhuriyet'in temel değerlerini nasıl pekiştireceğine dikkat çekilmiştir: *"Reis-i Cumhur Hz., bu nutkunda devrimi ve vatani gençliğe emanet ettiklerini ifade etmişlerdi."*

Hamdullah Bey, Cumhuriyet'in kurucu lideri Gazi Mustafa Kemal'in gençlerin eğitimi ve toplumdaki rolleri konusundaki vurgularını yeniden gündeme getirmiştir. Bu vurgu, gençlerin toplum içindeki yerinin ve inkılâp sürecindeki rollerinin önemine işaret ederken, aynı zamanda Türkiye'de son yıllarında yaşanan olayların gençler üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin reform sürecine nasıl katkıda bulunduğunu açıklamaktadır.³⁷⁷ Ardından Hamdullah Bey; merkez, ilim ve sanat heyetlerinin çalışmaları ve bilgileri hakkında Kurultay'a bilgi vermiş ve ocakların mali durumunu özetleyerek 263,523 lira borç olduğunu açıklamıştır.³⁷⁸

Hamdullah Bey, yıllık faaliyetleriyle ilgili son sunumunu gerçekleştirdikten sonra Türk milliyetçiliğinin geçmişine ve evrimine değinmiştir. Bu milliyetçilik akımının kökleri, yalnızca birkaç yazarın eserlerinde kırk elli yıl önce görülen izlere dayanır ve zamanla akademik kürsülerden şiir dergilerine, basından toplumsal hayata kadar geniş bir alana yayılmıştır. Ancak bu akım, I. Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan büyük felaketlerin ardından ciddi bir tehlike altına girmiştir. Hamdullah Bey'in ifadesine göre, *"Büyük Savaş'taki felaketler sonucunda, bu milliyetçilik akımı ölümcül bir tehlike*

³⁷⁵ **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1931, s.1; **Milliyet**, 10 Nisan 1931, s.1.

³⁷⁶ **Ayın Tarihi**, (Mart-Nisan,1931), s,7312-7313; **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1931, s.1; **Milliyet**, 11 Nisan 1931, s.1.

³⁷⁷ **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1931, s.4.

³⁷⁸ **Ayın Tarihi**, (Mart-Nisan, 1931), s,7313.

ile karşı karşıya kalmıştı." Bugün ise, Türk milliyetçiliği bilim ve edebiyat alanlarını aşarak, milli bir parti, milli bir politika ve milli bir devlet yapısına evrilmiştir. Bu sürecin lideri, genç Türk nesline hitaben *"Bu eserin sahibi olan Büyük Reisimiz, halkçı ve milliyetçi olan Türk gençliğine muhabbet ve itimadını ifade ederek onu inkılâp fırkası ile bir cephede yekpare bir heyet halinde yeni vaziyetlere çağırıyor."* dediği şekilde bir çağrı yapmıştır. Toplantıda, bu çağrının kuruluş ve üyeler tarafından nasıl karşılanacağına dair bir beklenti içinde olduğunu belirtmiştir. Kuruluşun mali ve idari işleyişine dair rapor ve hesapların incelenmesi gerektiğini söyleyen yönetim, bu görevin komite tarafından yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Kırıkkale Ocağı Reisi Dr. Behçet B., *"Raporun ve hesapların basılmış ve dağıtılmış olmasına binaen kurultayda karar verilmesini"* önermiştir. Bunun üzerine toplantıda bulunanlar arasından CHF Genel Sekreteri Recep Bey, müdahalede bulunarak *"Efendim, gerçi Kurultay'da aza bulunmuyorum. Fakat Türk Ocaklarının iltihak etmesi mevzubahis olan siyasi müessesede vazife sahibi olmak sıfatıyla arkadaşlarımla yapmaları ihtimalini gördüğüm bir hatadan, heyetinizi korumak için söz söylemek lüzumunu hissettim."* şeklinde konuşmuştur. Bu ifadeler, Türk Ocaklarının Cumhuriyet Halk Fırkası'na katılma kararını oylamak üzere toplanan olağanüstü kurultayın ana gündem maddesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kurultayın karar süreci, merkez heyeti başkanının daha önce yaptığı açıklamalarla desteklenmiştir.³⁷⁹

Söz konusu transferin hukuki ve kanuni gerekliliklere tam olarak uygun olması şarttır, böylece Kurultay'da yanlış bir yorumun oluşmasının önüne geçilir. Bu bağlamda, oluşacak bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek amacıyla, meseleyi yerinde ve doğru bir şekilde incelemek için olaya şahit olan üyelerden oluşan bir komite kurulması gerektiği öne sürülmüştür. Bu komitenin raporu, transferin eksiksiz bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak bir yöntemle yazılmalıdır. Eğer mesele, komiteye gitmeden müzakere edilirse amaçlanan detayları içeren kapsamlı bir metin bulunmayacak ve bu durumun dezavantajları olacaktır.

Bu durum üzerine Kurultay, bu konuda bir komite oluşturmuş ve bu komiteye Hakkı Tarık, Necip Ali, Reşit Galip, Himaye-i Etfal Reisi Dr. Fuat ve Isparta Milletvekili Mükerrerem Bey ile hesapları incelemek üzere Kâzım (Aksaray), Kâzım (Giresun), Rıfat (Zonguldak), Divan-ı Muhasebat üyelerinden Refik ve Emlak Bankası Müdürü Reşat Bey'ler atanmıştır. Komiteler incelemelerini tamamlayıp raporlarını

³⁷⁹ **Aydın Tarihi**, (Mart-Nisan, 1931), s.7314.

hazırladıktan sonra Mustafa Fevzi Bey başkanlığında ikinci bir oturum açılmıştır. İlk olarak hesap komitesinin raporu okunmuş ve kısa bir tartışmadan sonra merkez heyeti ibra edilmiştir.

Sonrasında, ocakların partiye transferi hakkında komitenin raporu okunmuş ve şöyle denilmiştir: *"Kurultay, Büyük Lider'in çağrısını takdirle karşılayarak, bu çağrının temelini oluşturan olaylar için teşekkürle karşılık verilmesine karar vermiştir. Büyük Lider'in arzuları, yamızın kâğıt üzerine çizilmiş olan değil, Türk halkının yüreklerine kazınmış olan mefkûresinin gerçekleşmesine doğru atılan en güçlü adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Kurultay, bu yönde bir karar alınması için yasa ve kanun hükümlerinin tamamen uygun olduğunu bulmaktadır."*³⁸⁰

Merkez heyetinin çağrısıyla toplanan ve Türk Ocaklarının en yetkili organı olan Kurultay, Medeni Kanun uyarınca bir derneğin her zaman kendini feshetme hakkına sahip olduğu prensibinden yola çıkarak, Türk Ocakları Derneğinin feshedilmesine ve buna bağlı olarak tüm hak ve yükümlülüklerin Cumhuriyet Halk Partisi'nin hukuki şahsiyetine devredilmesine karar verebilir. Kurultay, bu yeni iş birliği zemininde ve ideoloji çerçevesinde, daha büyük bir şevkle çalışacak olan üyeleriyle birlikte hem kendilerini hem de milleti mutlu etmeyi amaçladığını ifade etmiştir. Bu çerçevede Kurultay'dan, Türk Ocakları Derneğinin feshine ve bu derneğin sahip olduğu tüm hakların, Cumhuriyet Halk Partisi'ne devredilmesine karar verilmesi talep edilmiştir. Bu kararın okunmasını takiben, çeşitli delegeler konuşma yaparak bu geçiş kararını desteklemişlerdir. Ankara Umumi Meclisi Üyesi Aziz B., tarih boyunca Türk toplumunun nasıl kademeli ve başarılı bir şekilde dönüştüğünü anlatan bir girişten sonra, Halk Partisi'nin hukuk savunucusu olarak gerçekleştirdiği benzersiz hizmetlere değinmiş ve bu geçişin geçmiş başarılı örneklerle şimdiden haklı olduğunu belirtmiştir: *"Türk kültürünün yeniden canlandırılması ve yaşatılması yönünde bu hayırlı ve verimli girişimi şükranla karşılıyoruz,"* demiştir. Bilecik Delegeşi Talât Bey ise ocakların kuruluş amacını, kuruluş zamanındaki toplumsal ruh halini ve ocakların evrimini anlatmış; yıllardır ocaklarda özveriyle çalışan liderleri övmüş ve Türkiye'de gençlere verilen önemin bu kabul ile tüm anlamıyla yerini bulduğunu vurgulamıştır: *"Bu yöntem ve teklifin doğruluğu açıktır. Çünkü duyduğumuz bu ses, ulu önderimizin ve manevi rehberimizin sesidir,"* şeklinde konuşmuştur. Sonrasında, mazbata oylanmış ve alkışlarla kabul edilmiştir. İlgili diğer teklifler okunmuş ve ocakta görev yapanların

³⁸⁰ **Aydın Tarihi**, (Mart-Nisan,1931), s,7315.

maddi güvencesi ile ilgili talepler dile getirilmiştir. Hamdullah Suphi Bey, bu konuda önceden liderler tarafından gösterilen hassasiyeti belirtmiş ve çalışanların endişelenmemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Ardından, bilim ve sanat heyetinin Hamdullah Suphi Bey hakkında aldığı karar ve benzer konularla ilgili teklifler okunmuştur. Kurultay, Hamdullah Suphi Bey'e ve onun liderlik ettiği süre zarfında halkçılık ve milliyetçilik ideallerini yayma konusunda gösterdiği sadakat ve çaba nedeniyle teşekkür etmiştir. Kurultay'ın son reisi Mustafa Fevzi Bey'in konuşmasıyla toplantı sona ermiş ve Kurultay, derneğin feshedilmesine ve tüm haklarının Cumhuriyet Halk Partisi'ne devredilmesine karar vermiştir. Bu kararın, Türk Ocaklarının medeni ve toplumsal kanunlara uygun olarak alındığını ve bu sürecin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ana fırka olarak yükselmesine katkı sağladığını belirtmiştir. Kurultay, bu şekilde mesaisini tamamlamış ve son oturumu alkışlarla kapamıştır.³⁸¹

³⁸¹ **Aynı Tarihi**, (Mart-Nisan,1931), s,7316-7317.

SONUÇ

Bir milletin topraklarında kalıcı olabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi, yalnızca fiziksel sınırların korunmasıyla değil, aynı zamanda güçlü bir siyasi otorite ve yüksek bir milli bilinçle mümkündür. Tarih boyunca pek çok devletin ve milletin varoluş mücadelesi, bu iki temel unsurun ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştur. Türk milliyetçiliği de, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde, milletin varlığını koruma ve yeniden inşa etme çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Türk milliyetçiliği, bir milletin yok olma tehdidine karşı verdiği direnişin ve yeniden varoluş mücadelesinin sembolü haline gelmiştir.

19.yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti üzerinde çıkar hesapları yapan Batılı devletler, Osmanlı tebaası olan azınlıkları devlete karşı kışkırtarak imparatorluğun iç dinamiklerini zayıflatmaya çalışmışlardır. Bu süreçte, Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı büyük bir tehdit altına girmiş, devlet otoritesine karşı iç ve dış tehditler artmıştır. Ancak, tam da bu zorlu dönemde Türk milliyetçiliği, milletin kurtuluş reçetesi olarak doğmuş ve Türk milletinin yeniden dirilişine zemin hazırlamıştır.

Fransız İhtilali'nin dünya genelinde yaydığı milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı Devleti'ni derinden sarsmış, imparatorluğun çok uluslu yapısını tehdit etmiş ve devleti parçalanma noktasına getirmiştir. İhtilalin yaydığı hürriyet, eşitlik, kardeşlik ve cumhuriyet gibi kavramlar, Avrupa'da hızla yayılırken, Osmanlı topraklarına da sıçramış ve bu süreçte Osmanlı Devleti, Batılı devletlerin etkisiyle devlet otoritesine karşı başkaldıran Hristiyan unsurlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu başkaldırıları, imparatorluğun zayıflamasına ve iç dinamiklerinin sarsılmasına yol açmıştır.

Azınlıklar, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile birlikte Osmanlı Devleti'nden önemli kazanımlar elde etmiş olmalarına rağmen, dış güçlerin kışkırtmaları sonucu devlete karşı isyan etmişlerdir. II. Abdülhamit'in "*İslam birliği*" siyasetine karşılık, Hristiyan unsurlar, Hristiyan birliği oluşturma tehdidinde bulunmuşlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ise "*Osmanlıcılık*" fikri etrafında birleşerek devletin dağılmasını önlemeyi hedeflemiştir. Azınlık unsurlarla yapılan mutabakat sonucunda Meşrutiyet ilan edilmiş ve II. Abdülhamit tahttan indirilmiştir. Ancak Meşrutiyet'in ilanından sonra, azınlıklar Meclis-i Mebusanda ayrılıkçı bir siyaset izlemeye başlamışlardır. Bu tartışmalar sırasında 31 Mart Hadisesi gerçekleşmiş, hemen ardından Yunanlılar Girit'i, Avusturyalılar Bosna-Hersek'i, İtalyanlar Trablusgarp'ı ilhak etmiş, Bulgaristan ise

bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu kargaşadan yararlanan Ermeniler de Çukurova’da isyan başlatmışlardır. Bu kritik süreçte, ordu mensuplarının büyük bir kısmı bürokraside görev aldığı için askerî eğitim zayıflamış ve bu durum Balkan Savaşları’nda büyük bir yenilgiye yol açmıştır. Rumeli’nin kaybedilmesiyle binlerce Türk göç etmek zorunda kalmış, birçok Türk ise soykırıma maruz kalmıştır. Türk halkının maruz kaldığı bu trajediler, milliyetçi duyguların güçlenmesine neden olmuştur.

Bu bağlamda, Türk milliyetçiliği, sadece bir ideoloji değil, aynı zamanda bir milletin var olma mücadelesinin temel taşıdır. Devletin devamlılığı, ancak vatandaşların devlete olan bağlılıkları ve sorumluluklarını yerine getirmeleriyle sağlanabilir. Türk milliyetçiliği, bu bağlılık ve sorumluluğun en güçlü ifade biçimi olarak, milletin varlığını sürdürmesinde ve topraklarının kalıcılığını sağlamasında hayati bir rol oynamıştır. Bu ideoloji, milletin geleceğini şekillendiren, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve milli kimliği pekiştiren bir unsur olarak, Türk toplumunun tarihsel gelişiminde merkezi bir yer tutmuştur. Türk milliyetçiliği, Osmanlı Devleti’nin çöküş sürecinde, milletin yeniden dirilişine katkı sağlayan ve Türk milletinin varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan güçlü siyasi otorite ve milli bilincin inşasında kritik bir rol üstlenmiştir. Devletin ayakta kalması ve milletin birliği, bu bilincin yayılması ve korunmasıyla mümkün olmuştur. Dolayısıyla, Türk milliyetçiliği, yalnızca tarihsel bir fenomen değil, aynı zamanda milletin geleceğini güvence altına alan, topraklarında kalıcı olmasını sağlayan bir temel ilke olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, Türk milliyetçiliğinin tarihsel gelişimi, bir milletin varlığını sürdürme mücadelesinin en önemli unsurlarından biri olarak incelenmelidir.

Türk Ocaklarının kuruluş amacı, çökmekte olan Osmanlı Devleti’nde milli bir bilincin ve kimliğin korunması idi. Bu amaç doğrultusunda, Ocaklar genç nesilleri milli bir perspektifle yetiştirmek, eğitim ve kültürel faaliyetler düzenlemek ve toplumsal dayanışmayı teşvik etmek gibi çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Doğu Anadolu’daki faaliyetleri ise bölgeye özgü demografik ve kültürel çeşitlilik göz önünde bulundurularak özelleştirilmiş stratejiler içermektedir.

Özellikle; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde asayiş ve güvenliğin sağlanması, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde karşılaştığı en önemli meselelerden biri olmuştur. Osmanlı döneminden devralınan bu sorun, yeni rejimin merkezi otoriteyi tesis etme ve toplumsal eşitliği sağlama hedefleri doğrultusunda ele alınmıştır. Ancak, bölgedeki düşük eğitim seviyesi ve güçlü yerel otoriteler, merkezi idarenin etkisini zayıflatmış, bu da çeşitli isyanların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Cumhuriyet yönetimi, inkılaplar aracılığıyla bu yerel güçlerin etkisini azaltmayı ve eşitlik temelli bir toplum yapısı inşa etmeyi amaçlamıştır. Sonuç olarak, merkeziyetçilik ve toplumsal barışın sağlanması, Cumhuriyet rejiminin bölgeye yönelik politikalarının temel taşı olmuştur. Bu süreçte atılan adımlar, yeni rejimin toplumsal bütünlüğü sağlama ve devletin otoritesini güçlendirme yönündeki kararlılığını yansıtmaktadır.

Doğu Anadolu’da, Türk Ocaklarının faaliyetlerini yürüttüğü dönemde eğitim ve kültürel açıdan çeşitli bir yapıya sahipti. Bu çeşitlilik, Ocakların faaliyetlerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Eğitim programları, Türkçe konuşulmasının yaygınlaşmasına yönelik çalışmalar, bölgesel tarih ve kültüre dair konferanslar ve sergiler düzenlenmiştir. Bu faaliyetler, milli kimliği bir bütün olarak güçlendirirken aynı zamanda milli kimliklerin de korunmasına ve ifade edilmesine olanak tanımıştır.

Sosyal dayanışma Türk Ocaklarının stratejilerinin merkezinde yer almıştır. Bölgesel kalkınma projeleri, halk eğitim programları ve çeşitli sosyal hizmet faaliyetleri, toplulukların milli bilince entegre edilmesine yardımcı olmuş ve sosyal uyumu teşvik etmiştir. Bu süreçte, Ocaklar aynı zamanda milli birlik ve beraberlik duygusunu pekiştiren bir platform olarak işlev görmüştür.

Türk Ocaklarının Doğu Anadolu'daki faaliyetleri, milli kimlik inşasında kritik bir rol oynamış ve bölgenin tarihine kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu etkiler; milli bilincin artırılması, eğitim ve kültürel faaliyetlerin genişletilmesi ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi şeklinde kendini göstermiştir. Türk Ocakları, üzerine aldığı tarihi sorumluluğu, faaliyet gösterdiği bölgenin şartlarına uygun bir şekilde yerine getirmiştir. Bu kuruluş; Osmanlı Devleti’nin çöküş dönemleri ile Türkiye Cumhuriyeti’nin erken yıllarında, milli kimlik ve bilincin inşasında kritik bir misyon üstlenmiştir. Bu bağlamda Türk Ocaklarının tarihi vazifesi, özellikle genç nesilleri milli bilinçle yetiştirmek ve kültürel mirası korumak yönünde şekillenmiştir. Bu görev; bölgesel koşullar ve ihtiyaçlar doğrultusunda özelleştirilerek eğitim, kültür ve toplumsal dayanışma programlarıyla desteklenmiştir.

Türk Ocakları’nın Doğu Anadolu Bölgesi’nde teşkilatlanması, milli bilinç ve kimliğin güçlendirilmesi açısından kritik bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu teşkilatlanma, bölgenin sosyal ve kültürel gelişimine katkıda bulunmayı hedeflerken, bölgenin ülkenin batısına göre ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmış olması, bu şubelerin etkinliklerini olumsuz yönde etkilemiştir. Zor coğrafi ve iklim koşulları, bu olumsuzlukların temel nedenleri arasında yer almaktadır. Bölgenin düşük eğitim

seviyesi, uzun yıllar süren işgal ve savaşların etkisi, ekonomik ve beşeri sermayenin zarar görmesine neden olmuştur. Eğitim seviyesinin düşük olması, yerel halkın kültürel ve sosyal faaliyetlere katılımını sınırlamış, bu durum Türk Ocakları'nın bölgede gerçekleştirdiği faaliyetlerin etkisini azaltmıştır. Ekonomik kaynakların yetersizliği, bölgedeki şubelerin sürdürülebilir projeler geliştirmesini zorlaştırmış ve uzun vadeli kalkınma planlarının uygulanmasını engellemiştir. Buna karşın, batıdaki şubelerin daha iyi ekonomik koşullara sahip olmaları ve yüksek gelir düzeyleri, bu şubelerin daha etkin ve verimli çalışmalarını sağlamıştır. Batıdaki şubeler, ekonomik kaynakların bolluğu sayesinde daha geniş kapsamlı etkinlikler düzenleyebilmiş ve halkın milli bilinç ve kimlik gelişimine daha büyük katkılar sunabilmiştir. Batıdaki şubelerin elde ettiği bu başarılar, doğudaki şubelerin karşılaştığı zorlukları daha belirgin hale getirmiş ve bölgesel dengesizliklerin Türk Ocakları'nın genel etkinliği üzerindeki etkisini göstermiştir. Sonuç olarak, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Türk Ocakları'nın teşkilatlanması, milli bilinç ve kimliğin güçlendirilmesi açısından stratejik bir öneme sahip olmasına rağmen, bölgenin geri kalmışlığı ve coğrafi zorluklar gibi etmenler bu süreci olumsuz yönde etkilemiştir. Batıdaki şubelerin daha iyi ekonomik koşullara sahip olması, onların faaliyetlerini daha etkin kılarken, doğudaki şubelerin karşılaştığı zorluklar, bölgenin kalkınma sürecine yönelik daha kapsamlı ve sürdürülebilir politikaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Türk Ocakları, kuruluşundan itibaren milli kimliği pekiştirme, eğitim ve kültürel faaliyetler aracılığıyla toplumu bilinçlendirme hedefleriyle faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu çerçevede, Ocakların etkinlikleri ve stratejileri, toplumun çeşitli kesimlerine ulaşma ve milli bilinci yayma amacı gütmüştür. Ocaklar, bu amaç doğrultusunda, uzman ve yetkin bireyler yetiştirmenin önemine vurgu yaparak, Türk toplumunun her alanda gelişimini hedeflemiştir. Türk Ocakları'nın başarısında, uzmanlık alanlarında yetkin kişilerin yetiştirilmesi ve bu kişilerin topluma faydalı bilgiler sunabilmesi büyük önem taşımaktadır. Konferanslar, Türk Ocakları'nın eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu etkinliklerin kesintisiz olarak sürdürülmesi, milli bilincin yayılmasında ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesinde kritik bir araç olarak görülmektedir. Konferansların, bilgi ve beceri açısından yüksek donanıma sahip konuşmacılar tarafından verilmesi önemlidir. Konuşmacılar, şubenin bulunduğu yerleşim biriminden veya başka bölgelerden temin edilebilir, ancak her durumda seçilen kişilerin toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek bilgi birikimine sahip olması gerekmektedir. Özellikle deniz ve demir yolu ulaşımının olduğu bölgelerde faaliyet

gösteren şubelerin, dışarıdan gelen uzmanlardan faydalanma konusunda daha avantajlıdır. Ama Doğu'da faaliyet gösteren şubelerin pek çoğu bu olanaktan yoksundur.

Türk Ocakları'nın faaliyet gösterdiği bölgelerde, sağlık hizmetleri konusunda da sorumluluk almıştır. Şubeler, halkı bölgesel sağlık tehlikeleri konusunda bilgilendirerek, toplum sağlığını koruma görevini üstlenmiştir. Yerel doktorlar ve sağlık uzmanları, bu süreçte kritik bir rol oynamıştır ve halkı karşılaşılabilecekleri sağlık sorunları konusunda aydınlatmışlardır. Her şube, faaliyet gösterdiği bölgedeki sağlık durumunu incelemeye gayret etmiş, ve ilgili uzmanların yönlendirmeleri doğrultusunda gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır.

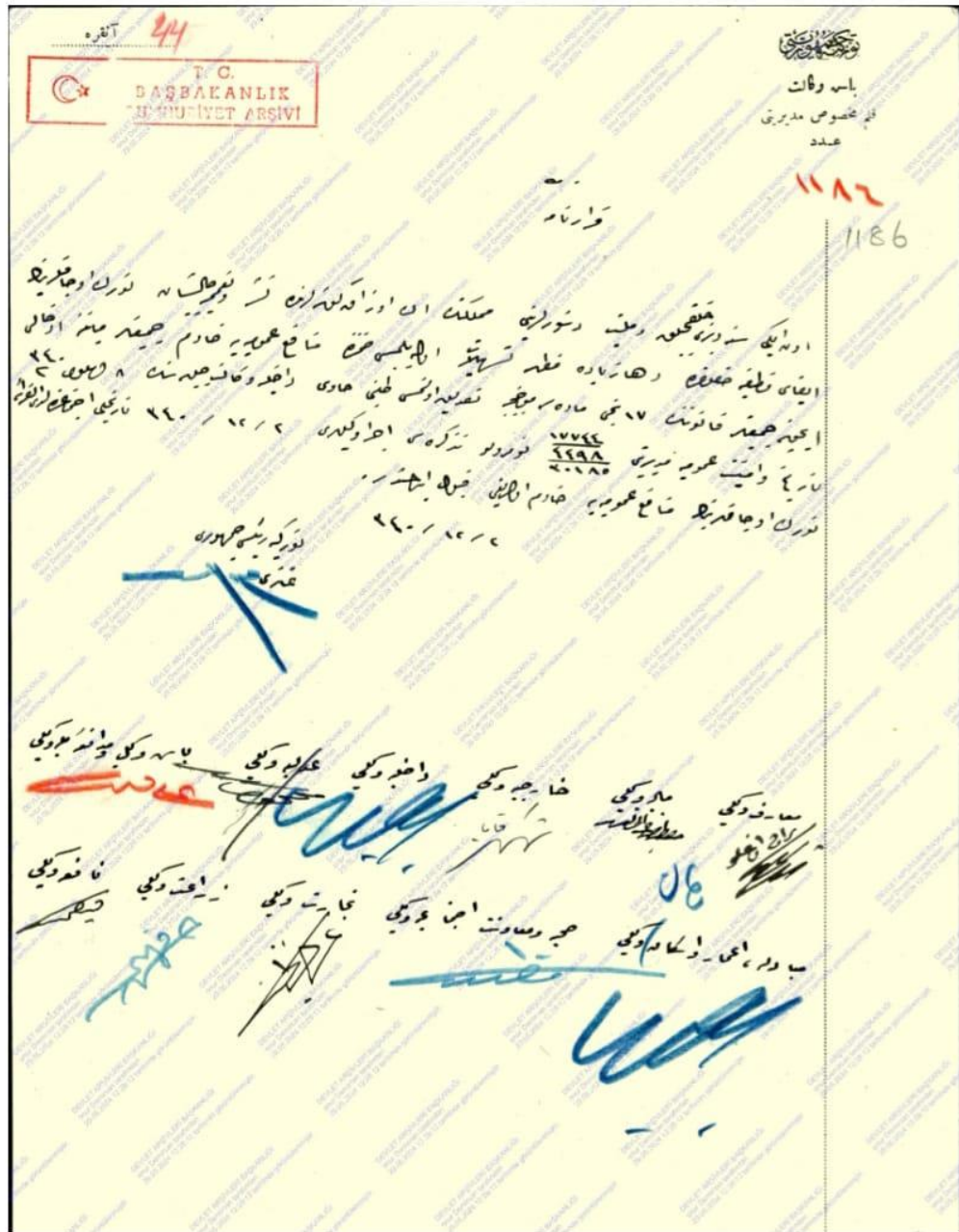
Türk Ocakları, milli kimliğin korunması ve yayılması konusunda birçok farklı alanda önemli roller üstlenmiştir. Eğitimden sağlığa, kültürden sanata kadar geniş bir yelpazede yürütülen bu faaliyetler, Ocakların toplumsal bilinci ve dayanışmayı güçlendirme misyonunu desteklemektedir. Şubeler, faaliyet gösterdikleri bölgelerin sosyal ve ekonomik dinamiklerine uygun stratejiler geliştirerek, milli bilinci ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, Türk Ocakları'nın faaliyetlerinin etkinliği, şube yöneticilerinin bu stratejileri ne kadar başarıyla uyguladıklarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

BELGELER

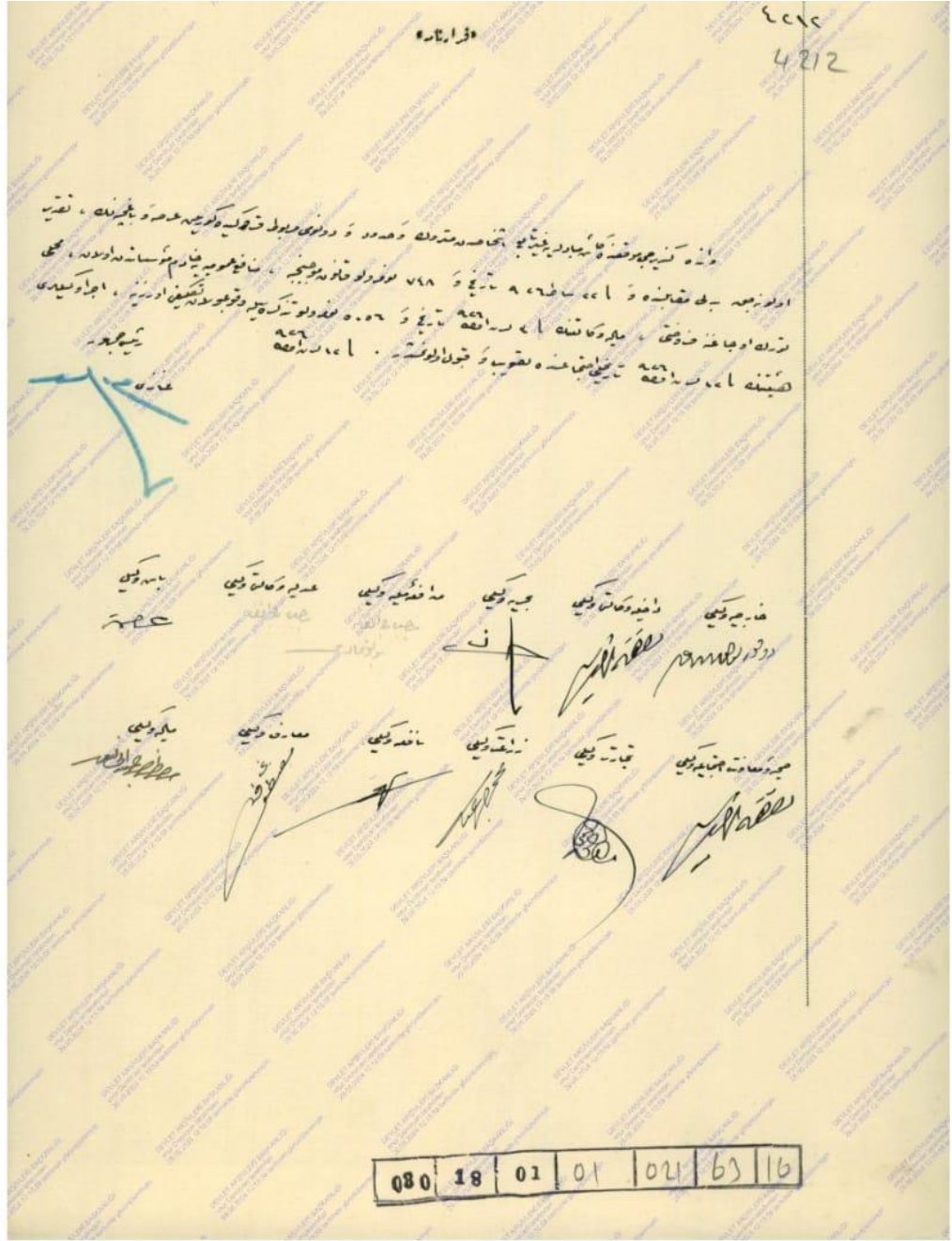
B.No 1:	Türk Ocaklarının Kamuya yararlı dernek olduğunun tasdiki.
B.No 2:	Gürcistan ve Ermenistan'dan gelecek göçmenlerin iskanı için ayrılmış olan üç katlı binanın Arapkir Türk Ocağına verildiğine dair belge.
B.No 3:	Kendirci mevkiinde bulunan arsa ve bahçenin Van Türk Ocağı Şubesine verilmesi.
B.No 4:	Bayburt'taki emval-i metrukeden bir kısım arsanın Bayburt Türk Ocağına satılması
B.No 5:	Doğudan Gelecek mülteciler için ayrılan binanın Bitlis Türk Ocağına verilmesi.
B.No 6:	Türk ocaklarının kapatıldığı tarihte, Malatya Türk Ocağı Şubesinin eşyaları
B.No 7:	Türk Ocaklarının kapatıldığı tarihte, Malatya Türk Ocağı Şubesinin kitaplığında bulunan kitapların listesi
B.No 8:	Kızılırmak Gazetesi'nin 25 Mart 1926 tarihinde yayımlanan Aziziye (Pınarbaşı) Türk Ocağı'nın kongre sonuçlarına dair haberi (Kızılırmak, 25 Mart 1926, s.2)
B.No 9:	Darende Türk Ocağının Faaliyete geçtiğine dair Kızılırmak Gazetesinin haberi(Kızılırmak, 25 Mart 1926, s.2)
B.No10:	Sivas Türk Ocağı Şubesinin Serbest ders faaliyetlerine dair haber(Kızılırmak,24 Kasım 1925, s.1.)
B.No11:	Yenihan'da Türk Ocağı Şubesinin açıldığına dair Kızılırmak Gazetesinin haberi (Kızılırmak,10 Aralık 1925, s.2)
B.No12:	Türk Ocakları Genel Merkezinin yeni harflere dair yaklaşımı Hâkimiyet-i Milliye, 16 Ağustos 1928, s.3.
B.No13:	Şeyh Sait'in Oğlu Selahattin'in Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki İfadesi, Hakimiyeti Milliye, 18 Haziran 1930, s.4.
B.No14:	Vakit Gazetesinin 13 Şubat 1931 tarihli nüshası, Mustafa Kemal Paşanın Malatya ziyareti

B.No15:	Milliyet gazetesinin 11 Nisan 1931 Tarihli Nüshası. Türk Ocaklarının feshedildiğine dair haber.
B.No16:	Son Posta Gazetesinin 11 Nisan 1931 tarihli nüshası. Türk Ocaklarının feshedildiğine dair haber.
B.No:17	Nazım Güçer, “ <i>Bayburtta Spor ve Gençlik,</i> ” Doğu, 3 Şubat 1938, s.6
B.No: 18	Eski Türk Ocaklarının İsmi gösterir liste

B.No 1:Türk Ocaklarının Kamuya yararlı dernek olduğunun tasdiki.02.12.1924

(BCA,30-18-1-1/12-58-16)

B.No 3: Kendirci mevkiinde bulunan arsa ve bahçenin Van Türk Ocağı Şubesine verilmesi, 12.10.1926, (**BCA**, 30-18-1-1/21-63-16)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Cumhuriyet Türk Ocakları Eşya Devir Cetvelidir.

Yanında gösterildiği veçhile (51) eili bir kalem eşya ve saire huzurumuzla teslim ve tesellüm edildiğini tasdik eyleriz. 14/4/931

C.H.F.Şasından Şa türkocağı Şasından Şa

[Signatures]

Cevis masa	kiristal masa	siğara tablası	tahta masa
3	10	20	1
Yalnız dörttür.	Yalnız ondur.	yalnız yirmidir.	yalnız birdir.
Cevis sandalya	cevis koltuk.	rencere perdesi	soba maa.tah.Eo.
87	15	16	4
Yalnız seksen yedidir.	yalnız on beştir.	yalnız on altıdır.	yal.dörttür.
Masaşal	masa	Gasi HZ.foto. yağlı boya	Gasi büstü
3	3	2	2
yalnız yalnis üçtür.	yalnız ikidir.	yalnız ikidir	yalnız otuz dörttür.
Alaktirik avizesi	emayye abajör	banyo maa	sitil
mal ampul.	maa ampul	takım	teneke
4	7	1	2
Yalnız dörttür.	yalnız yedidir.	yal. birdir.	yal.ikiidir.
derg tahtası	yası takımı	gramafon makinesi	cevis döner koltuk
2	2	1	39
yalnız ikidir.	yal.ikiidir.	yal. birdir.	yal.otuz yal.birdir.
Telefon	masa sili	cevis konsol	kütüphane dolabı
1	2	1	1
yalnız birdir.	yal.ikiidir.	yal.birdir.	yal.birdir.
Kesme	ut	kiristal kapı levhası	paspas
2	2	5	3
yal.ikiidir.	yal.ikiidir.	yal.beştir.	yal.üçtür.
Dökme soba	merdiven	resmî bayrak	kahve tepsiisi
1	3	1	1
Yalnız birdir.	yal. üçtür.	yal.bidir.	yal. birdir.
Fanos	İsmet PŞ.foto.	sekerlik	ginko tencere
15	1	3	2
yal.on beştir.	yal.birdir.	yal.üçtür.	yal. ikidir.
Masa saati	tiyanşo biletlere dolabı	su kadehi	aski ve yeni mühür.
1	2	4	2
yal.birdir.	yal.ikiidir.	yalnız dörttür.	yalnız ikidir
Bosuk gramafon aynası	tbl perdelli	el havlasi	ocak tapisi
1	2	2	1
Yalnız birdir.	yalnız dörttür.	yal.ikiidir.	yalnız birdir.

490 01 67-256-21 28

B.No 6: Türk ocaklarının kapatıldığı tarihte, Malatya Türk Ocağı Şubesinin eşyaları. 28.02.1936, (BCA, 490-1-0-0/67-256-1)

Kitap isimleri

Kitâbeler
Kamusu Sait
Armanız nasıl olmalı?
Dokroli usulu
Amerika terbiye usulları
Arşın menşei
Muhtasar kozmoğrafya
Hesabî tüccarî ve malf
İlmi hayatı nebatî
Usulu cebir
sıraat dersleri
Tabiat tetkiki
Tarihi felsefe
Kurunu cedide tarihi
Hendesenin usulu tedrisi
Hibetülhakayık
Türk büyüklüğü
Ruhulkavanın
Küçük Asya
Kitabı Dedâ korkut
Yer ve gök
Alektirik ve tatbikatı
Teymur
Tarihi kadim
Felsefî hukuku medeniye
İstilahatı ilmiyye
Akıl selim
Kavanin mecmuası
Pis dâ dâ latürki
Hilâfetin mahiyeti şeriyesi
Hayat ve ölüm
Ey Türk uyan
Eşya dersleri
Coğrafyada ilk adım
Kurunu cedide tarihi
Oğullarına
Şeytanın oğlu
İlmi hesap
Bıçkı nazariyyatı ve kavaidi
Dimağ ve melekâte akliye
Divanı Yahya
Ana mektepleri ilim terbiyesi
İlmi hesap
Yunan masalimi

Kitap isimleri

Vücudü beşer
İlmi hesap
Kimyayı gayri urvîde ilk tatbikat
Kütüphaneler idaresi
İlmi ars
Tarihi umumî
Alman hayatı irfanı
Tarihçeî teşkilat
Tarihi Hammer
Notlar ve kütüphanelere dair tasnif
Türk diline methâl
Maras tarih ve coğrafyası
Türklerin tarihi umumîsi
Paris çiçekleri
Roman cüsdanı
Külliyatı divanı Füsulî
Devri âlem
Hamorabi kanunu
Muhalefotın iflâsı
Dağ yolu
Rebabi şikeste
Sosyalist mülkleri
Oğullarımız
Kızlarımız
Eğ,arî sıya
Kamusullflam
İstipdat
Kızlara terbiyei ahlakıyye
Metres
Puhşu atik
Tutunculuk
Paris muhaseresi
Minyon
Kutup musahabeleri
II Kisan
Askerî maşubiyetimizin esbabı
Vak,a,i azis
İhtilal ve inkılabı osmanî
Küçük tetebbül,ler
Denizcilik, kotracılık
Anonim sayısermaye
Kara deniz
Türkiye istihsalatı:Buğday
Aşık dertli

Kitabın ismi

Uç vasa,ı kanun
İnkılabın felsefesi
Türkler , yahudiler
İslam tarihi
Türk tarihi
Kolera
İran
Son arzu
Fruzan
Beyaz sanbaklar memleketinde
Jupittr
Uç medeniyet
Türk matbaacılığı
Milliyyet ve bölgevizim
İtman ittifakı
Felsefe tarihi
Türk yılı
Dante- 5
Mustafa Kemal - 5
Türk dili için
Günebakan
Miftahilkutub
Cemal paşa hatıratı
Türk tarihi hatıratı - 6
Şarkın masal anaları- 8
Fihtenin hitabeleri - 5

Berveği balâ (IIS) Yüz on sekiz kitap hüsurumuzla teslim ve tesellüm ed
1 diğini tastik eyleriz. 14/4/93İ

C.H.F.âzasından âza türkocağı âzasından âza

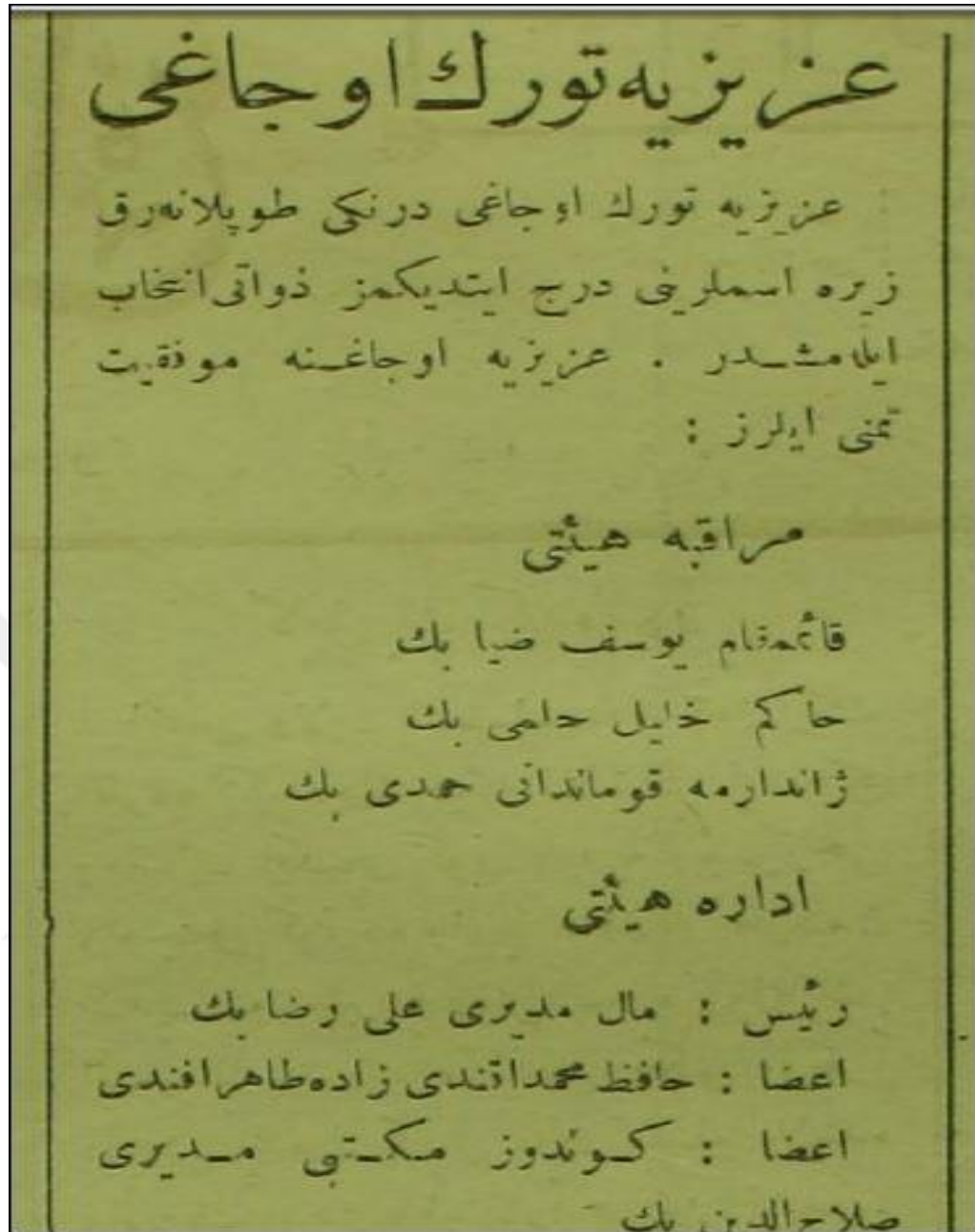
[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]

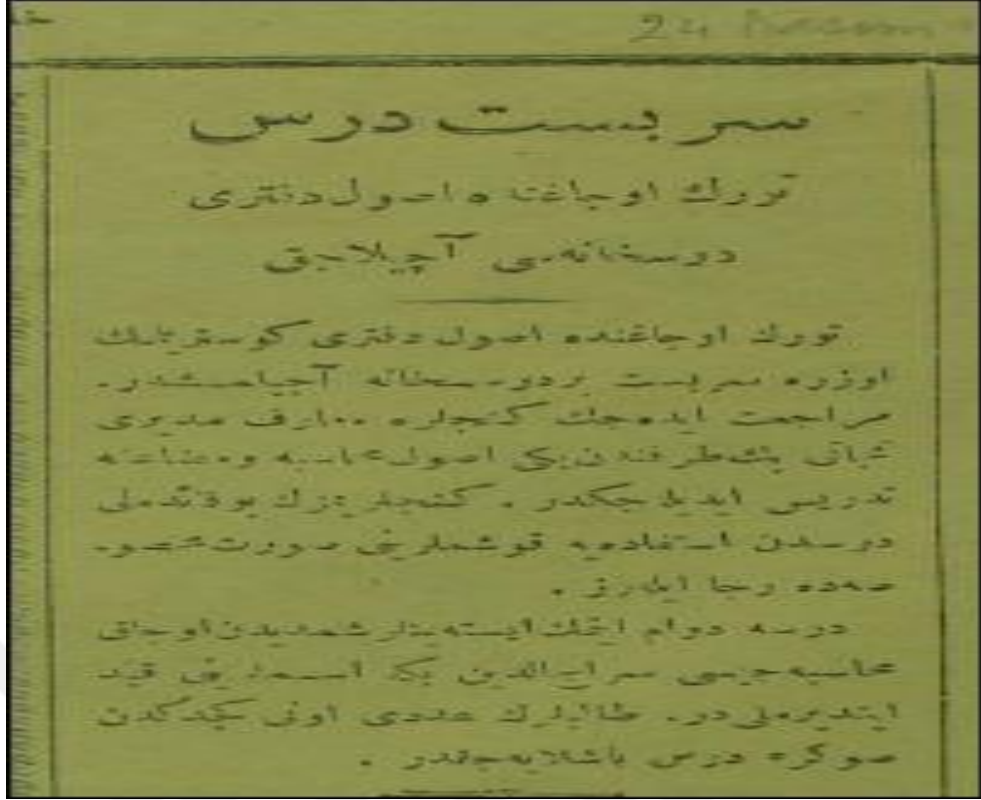
B.No 7: Türk Ocaklarının kapatıldığı tarihte, Malatya Türk Ocağı Şubesinin kitaplığında bulunan kitapların listesi. 28.02.1936, (BCA, 490-1-0-0/67-256-1)

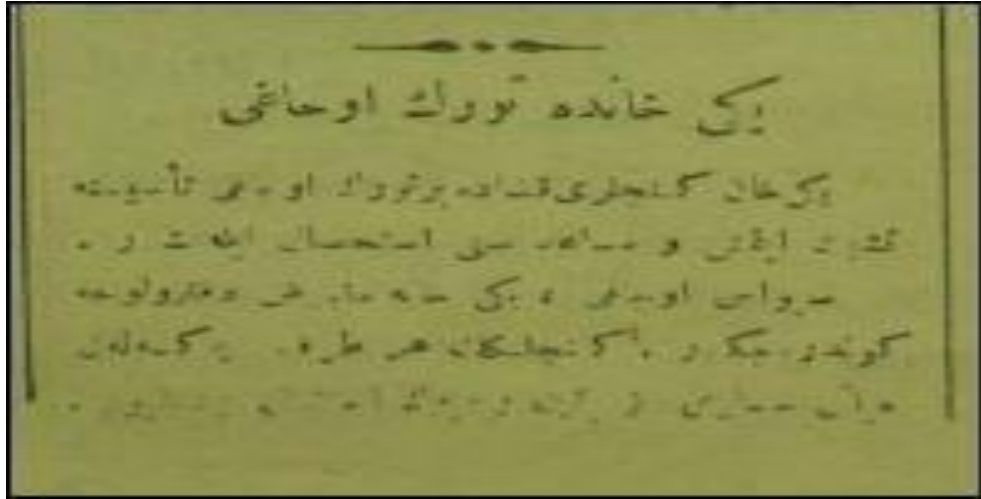
B.8:Kızılırmak Gazetesi'nin 25 Mart 1926 tarihinde yayımlanan Aziziye
(Pınarbaşı) Türk Ocağı'nın kongre sonuçlarına dair haberi
(Kızılırmak, 25 Mart 1926, s.2)

دارندەدە تورك اوجاغى وكنجىك
 ماشىنىك قرە كونلرندە ، بابانچىلرى قوجا
 ئىندە بويوتن ، ملىت حقى اونلر باغشلايان
 پادشاھلرى نجىب تورك ملىتى يوردوتدن
 چىقاردى . بىلكىنى عىرائى اوللارنى ادراك
 ايتدى .
 ملىت حىتى تقويه ايدەدە تورك اوجاقلرىنە
 لايىق اولدىنى اھىت وىرىلدى .
 ىدى سەدنىرى تمىيە ، جەلە ، يورولمى
 يىلمىز بر عزىم ايله كوكس كدرمەك دارندە
 معارف ايتلاىى بابان ملىتىنى مصطفى بك كچن
 سە تورك اوجاغى آجىدە موقى اولدى .
 فەتىھ قىسمى سقر بر لكىدە بويوتن رقىداشلىرىلە
 سكر اوللارنى بويوتىنى ئوخ حالدە يىراقىدى .
 ارتىجاع دىوى برە كومولدىكەن سىوكرە
 درىن ئىسلازلە مەلەمىز برلكى احيا ايدىلدى .
 اصىل و متواضع رەھىرمىز سىناق معارف
 مەدر غىورى ئىرائى بك دارندەنى تشرىفلر .
 ئدە تورك اوجاغى بىكىدن آجىدىلر ، برلكى
 تقويه ايتدىلر . حالى بر فعالىتە كچىلدى .
 مركزى هيتەن ياسە ايلهكلن سىۋالنامە
 جواپلرى يازىلارنى كوتەرىلدى ، اوجاھىك
 قىللى صورتە آجىاماسى انقرە تورك اوجا
 قلى مركزى هيتىنى و حكومت مىلەتە
 موافق كوزولدى .

B.9:Darende Türk Ocağının Faaliyete geçtiğine dair Kızılırmak Gazetesinin haberi (*Kızılırmak*, 25 Mart 1926, s.2)

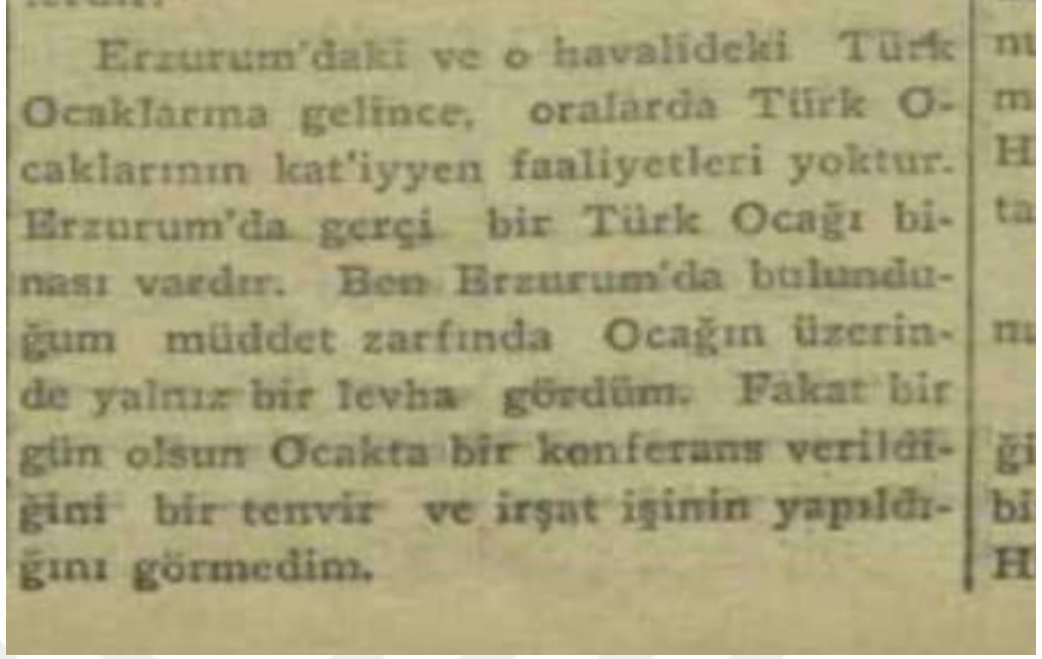
B.10:Sivas Türk Ocağı Şubesinin Serbest ders faaliyetlerine dair haber
(**Kızılırmak**,24 Kasım 1925, s.1.)

B.11:Yenihan'da Türk Ocağı Şubesinin açıldığına dair Kızılırmak Gazetesinin
haberi (**Kızılırmak**,10 Aralık 1925, s.2)

B.12:Türk Ocakları Genel Merkezinin yeni harflere dair yaklaşımı
(Hâkimiyet -i Milliye, 16 Ağustos 1928, s.3)

B.13: Şeyh Sait'in Oğlu Selahattin'in Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki Erzurum Türk Ocağına dair ifadesi, (*Hâkimiyyeti Milliye*, 18 Haziran 1930, s.4)

B.14: Vakit Gazetesinin 13 Şubat 1931 tarihli nüshası, Mustafa Kemal Paşanın Malatya ziyareti

B.15: Milliyet gazetesinin 11 Nisan 1931 Tarihli Nüshası. Türk Ocaklarının feshedildiğine dair haber

B.16: Son Posta Gazetesinin 11 Nisan 1931 tarihli nüshası. Türk Ocaklarının feshedildiğine dair haber.

S. P. O. R.

Bayburttta spor ve gençlik

Çoruh Spor Kulübü canlandırılmış, Dağcılık Kulübü tesis edilmiştir. Kulübün bugün elliye yakın kayakcısı var

Solda İbraz Ferit Nomer, (1), İlçebay Hâmit Onat (2), Kayakçılar arasında, sağda Bayburttta bir kayakçı

Bayburt, 24 [Husus] Mahabirinizden] — Tezekküllü tacilî 926 olan gençlerin kulübünde hayalde taahhüdleri ve her Bayburttanını ismini hürmetle yadettikleri meşhür Mehmet Tarhanın cizfinde topladığı birkaç fedakâr arkadaşla Bayburttta ilk defa kuruldu; Trabzon'dan geçtikten sonra Doğu elliğinde — Diyebiliriz ki — ilk defa bu sahada iliyata geçerek "Sporu" mahallîte yaymaya ve dolayısıyla Bayburttta bugünkü özlü gençlik kütlesini çatısı altına toplayarak onları hayata tam bir sporcu ve Türklüğe yarayan bir zindelikle hazırlamaya çalışan ilk gençlik teşkilâtıdır.

"Çoruh spor kulübü" ve onu kuran fedakâr bir gençlik fedakâr birkaç arkadaşın asırların bilhassa bu mahallîde kökleştirdiği müessesat fikirleri kökü zihniyetleri kökten söküp atmaya uğraşmış; hemiz üç yıl idrak edilen Cumhuriyetin feyizli ve kudretli menbaasından istifade ederek spor ve spor kulliplerine karşı açılan menfi cereyanlara karşı bir fikir ve ideal cephesi kurmaya çalışmış, bir yıl içerisinde buna da muvaffak olmuştur. Bu senin hazırlanmış sonra üç iş olarak bir sahada temini ve futbol mevazasının getirilmesi düşünülmüş; ve yine şahsi fedakârlıklara dayanarak bu işte muvaffakiyetle üman edilmiş, birgünün bayret ve hiddet dolu nazırları karşısında bu fedakâr gençler spor elbiselerini giymiş oldukları halde meydanı geçerek futbol sahasına çıkmışlardır. Futbol topuna "Hassan", Hüseyin'in kalesi, diye zıvalı eden bir takım sofatların bu spor hareketlerine karşı duydukları kin ve infisil bir avuç gençin azim ve sebatı karşısında erimeğe mahkûm oluştuktan başka bir şey yapamamış, bilakis sofatların bu çitkin hareketleri bu temiz gençlerin tuluhatla karşılanmıştır.

"Çoruh spor kulübü" aynı faaliyetle ikinci sene içerisinde tamamlanmış, gençleşmiş ve bütün Bayburttan münevverlerini çatısı altında toplayarak resmen tezekküllü etmiştir.

931 Seneine kadar kulübünde bizzat başkanlığını yapan "Mehmet Tarhan" kulübün ağız tarhinden itibaren geçen beş sene zarfında hummalı bir faaliyetle, yenilmiş bir azimle ve bu uğurda bütün serretini de feda etmek arzusuyla çalışarak yarattığı bu eserle kendisine ancak bir ilihar bilgesi ayırmış; maddî, manevî fedakârlıklarına karşılık başka bir şey gözlememiştir. Neticede bu beş senelik mesul olan genç ve dinç vücuduna hırpalanmış, ve tutulmuş "Humması" çıkmış, den istanbulda tedavide ölen iliyardan ve bütün mesul arkadaşlarının adlarını hatırlatır ana ana son nefesini vermiş; ve ona bütün mecutiyetle seven Bayburttılar bu büyük ve tozlu ruhlu adamı ebediyen kaybetmiştir.

İşte beş yıl tam bir intizam ve tam bir prensip dahilinde devam eden "Çoruh spor kulübü" bu büyük "Elemanı" ve kaybedikten sonra zaman zaman gerilemeye yüz tutmuş; zaman zaman parıltıya idareci Mehmet Tarhan gibi kıymetli ve "İnsanî" bir gençin eline geçiyen kulübün maddî vaziyeti de bozulmaya yüz tutmuş; hiç bir taraftan yardım göremiyen kulüp en

nihayet parasızlık yüzünden "Halkevi" açıldığı zaman Halkevi spor şubesine devretmeye mecbur olmuştur.

Mamafih böyle olmakla beraber "Spor" tam manasile her gençin kafasında yer etmiş, ve bu müddet zarfında iyi ve değerli oyuncular yetişmiş, bu sayede ki: 934 de başka yerlerden getirdikleri oyuncularla kuvvetli bir takım halinde gelen Hâmit Onat futbol takımını 2 ye karşı safıyla yenmiştir. Yıkarda da yazdığım gibi eğer Mehmet Tarhandan sonra kulübün başına onun gibi faal bir genç geçse gerek Hükümetten ve gerek mahallî cemiyetlerden az çok yardım görsün ilâ, bugün Bayburt futbol takımı diyebiliriz ki Doğunun sayılı bir takımı olacaktı. Kulübün şahsi fedakârlıklarla idamesine imkân yoktu. Üç dört sene fedakârlık göstererek sporu ve kulübü yaşatmaya çalışan gençler nihayet bu işin imkânsızlığı ile karşı karşıya gelmişlerdi. İşte kulübün Halik Evine devrinde en büyük ağız bu maddî yardım meselesi olmuş ve Halkevînin yapacağı her türlü yardım ve teşvikle sporun ıslahı ve temadisi düşünülmüştü.

Halkevîne devrettikten sonra sporun Bayburttta eski derecesine yükselmesi ve bu sayede yeni ve kuvvetli bir takımın ortaya çıkacağını zannedenler yakın bir zamanda bu tahminlerinde aldınmışlar, geçen üç yıl zarfında Halkevi spor şubesinin hiç bir varlığına görememişlerdi. Nitekim geçen yıl Trabzon takımı ile karşılaşmak üzere Bayburt takım 4-2 936 Cuma günü akşamına kadar Bölgeye mihraçları ederek adlarını yad ettirdiler ve numara almaları lazımdır. Adlarını yazdıranın ve numara almayan kulüp ve atletler müsabakalara giremezler.

İşte yakın bir zamana kadar bir herceherçe içerisinde yovarlansın, gelen spor işleri nihayet Hükümetin spor işlerine vermiş olduğu ehemmiyet, ve bu husustaki maddî yardım Bayburttaki Sporun tekrar yeni baştan dirilmesine ve yükselmesine bir zemin hazırlamıştır. Bölge Başkanımız İbraz Ferit Nomer'in değerli yardım ve alakaları ile en iki sene evvel temelleri — Bugün kemikleri toprak olmuş — bir genç tarafından atılan ve fakat idaresizlik ve parasızlık yüzünden inihâl eden "Çoruh spor kulübü" nün tekrar iliyas edilmesi düşünülmüş ve hemen tezebbüse geçilmiştir. Bundan sonra memleketin çok büyük bir faaliyet beklediği "Çoruh spor kulübü" nün başkanlığında da çok temiz, faal, azimkâr bir genç olan öğretmen Cemal Peker tayin edilmiştir.

Yeni spor sahasının krokisi Fen Memuru İbrahim tarafından yapılmış ve ilizimü kadar tahsisat istenmiştir. Öndmadedik ilkbaharda sabanın tesviyesine bağlanacak ve bu surette Bayburttan çok büyük bir iliyası karşlanmış olacaktır.

Kış Sporları

Bir yıl evveline kadar Alaydan

Bu haftaki müsabakalar

Her cumartesi büyük bir alaka ile yapılan spor bu hafta da devam edecektir.

Her hafta yeni tenevvüllerle yapılan bu müsabakalara bu sefer yeni bir çeşni vermek için halat müsabakalarıla bisklet yarışları ve disk ile cirit müsabakaları ilave edilecektir.

Kar yağdığı takdirde 3000 metre üzerinde geçen hafta büyük ragbet ve alaka gösterilen atlı kayak müsabakası tekrar edilecektir.

Halat müsabakasına dört kulüp iştirak edecektir.

Cirit ve disk müsabakası da yeni park meydanında yapılacaktır.

Bölgeden aldıkları kayakları geri vermeyenler

Bölgeden aldıkları kayak eşyalarını, geçen haftaki yarışlardan sonra yerlerine inde etmeyecek, meydana bırakarak iki kişilini kin olmaları teşvik edilmiştir, haklarında şiddetli kararlar ilihar edilecektir.

Dağcılık Kulübüne Üye olmak isteyenler

Dağcılık kulübünde: Dağcılık kulübüne üye olmak isteyenlerin kayıtlarına başlanmıştır. Müracaat edecekler, her gün, Halkevînde Dağcılık kulübü muhabebeisi Esada müracaat etmelidirler.

Atletlerin numara almaları lâzım

Atletlerin ajantlarından: Bölge beyetine tesbit edilen teşvik müsabakalarının dördüncü haftası programına Cumartesi günü devam edilecektir. Ajantınmaz nit sporlarına nevi ve snatları aygılda yazılmıştır. Bu müsabakalara iştirak etmek isteyen kulüp ve sporcuların 4-2 936 Cuma günü akşamına kadar Bölgeye mihraçları ederek adlarını yad ettirdiler ve numara almaları lazımdır. Adlarını yazdıranın ve numara almayan kulüp ve atletler müsabakalara giremezler.

	Saat
400 X 1. Bayrak yarışı	3 de
Disk atma	3. 20 de
Cirit atma	3. 40 da

Bisklet teşvik yarışı

Bisklet ajantlarından: 5-2- 936 Cumartesi günü yapılacak teşvik müsabakaları programında Bisklet teşvik yarışı vardır. Bu koşuya saat iki buçukta başlanacaktır. Girecek biskletçilerin Cuma günü akşamına kadar ajantınmaz müracaat etmeleri lâzımdır.

alman eski kayakçılarla herkeş tarafından bir hastalık halini alan ve çok ehemmiyet verilen kayakcılık bugüne kadar toplu bir halde ve programlı bir şekilde bir çatı altında toplanmamıştır. Fakat gene Hükümetin bilhassa Doğu vilayetinde kış sporlarına verdiği ehemmiyet üzerine Bayburttta da bir "Kayakçılık" kulübünün kurulması müstasap görülmüş ve geçenlerde Bayburttta bir iki gün katarak Erzuruma geçen spor müessesili Bay İlyas tarafından dağcılık kulübünün Bayburttta resmen tezekküllü ettiğini bir telle Erzurum Sayılır Bay Şakir Kosağâ bilirdim. O gün Bayburttta bulunan iliyamız İlyaz Ferit Nomer'in ve İlçebay Hâmit Onat'ın tenisleri üzerine kulübün başkanlığına çalışan ve faal Müdret Unusu Hayri Ertürk seçilmiş ve o günden itibaren de faaliyetle gelişmiştir. Ankaradan yeni getirtilen 6 çift kayak ve elbise ile kulüp takviye edilmiş ve bugün kayakçı mevcudu 40 — 50 ye çıkarılmıştır. Her Cumartesi ve Pazartesi günleri yarışlara seçilmiş toplandığı kayak mahallinde beyecanlı müsabakalara devam edilmektedir. Bu şekilde çalışan neticesinde bir sene sonra Bayburttta iyi kayakçılar yetişecektir.

Nazım Güçer

Eski Türkocaklarının İsimlerini Gösterir Liste

— A —

- 1 — Ahlat
- 2 — Artvin
- 3 — Adana
- 4 — Adapazarı
- 5 — Afyonkarahisar
- 6 — Akçaabat (Polathane)
- 7 — Akçayşehir
- 8 — Akhisar (Manisa)
- 9 — Akşehir
- 10 — Alaşehir
- 11 — Alucra
- 12 — Amasya
- 13 — Antalya
- 14 — Ankara
- 15 — Ayaş
- 16 — Ayancık
- 17 — Aydın
- 18 — Ayvacık
- 19 — Ayvalık
- 20 — Acıpayam
- 21 — Adıyaman
- 22 — Arapkir
- 23 — Arabusun
- 24 — Aziziye
- 25 — Arabsun
- 26 — Arbekir
- 27 — Aziziye (Afyon)
- 28 — Aziziye (Sivas)
- 29 — Alaiye

— B —

- 30 — Babaeski
- 31 — Bartın
- 32 — Bafra
- 33 — Balıkesir
- 34 — Balâ
- 35 — Bandırma
- 36 — Bayburt
- 37 — Bayramiç
- 38 — Bayındır
- 39 — Bitlis
- 40 — Bergama
- 41 — Bursa
- 42 — Burhaniye
- 43 — Buca
- 44 — Bodrum
- 45 — Bor
- 46 — Burdur
- 47 — Bozova
- 48 — Bozoyük
- 49 — Bozdoğan
- 50 — Boğazlıyan
- 51 — Buldan
- 52 — Bolvadin
- 53 — Bolu
- 54 — Boyabat
- 55 — Birecik
- 56 — Biga
- 57 — Bilecik
- 58 — Bozok
- 59 — Besni
- 60 — Bornova

— C —

- 61 — Cebelibereket
- 62 — Cide

— Ç —

- 63 — Çarşamba
- 64 — Çal
- 65 — Çankırı
- 66 — Çatalca
- 67 — Çeşme
- 68 — Çanakkale
- 69 — Çorlu
- 70 — Çorum
- 71 — Çıldır
- 72 — Çivril

— D —

- 73 — Darende
- 74 — Dursunbey
- 75 — Denizli
- 76 — Demirci
- 77 — Divriği
- 78 — Düzce
- 79 — Diyarbakır
- 80 — Dinar

— E —

- 81 — Edirne
- 82 — Edremit
- 83 — Ezine
- 84 — Erbaa
- 85 — Erciyes
- 86 — Erdek
- 87 — Erduh
- 88 — Erzurum
- 89 — Ergani
- 90 — Ermenek
- 91 — Eskişehir
- 92 — Eskifoça
- 93 — Eğridir
- 94 — Elbistan
- 95 — Eşme
- 96 — Elâzığ
- 97 — Emdî (Eğrigöz)
- 98 — Elmalı
- 99 — Emet
- 100 — Erciş
- 101 — Erzincan

— F —

- 102 — Fatsa
- 103 — Fethiye

— G —

- 104 — Gaziantep
- 105 — Garbikaraağaç
- 106 — Giresun
- 107 — Göle
- 108 — Görele
- 109 — Gerze

- 110 — Göynük
111 — Gediz
112 — Gerede
113 — Gördes

— H —

- 114 — Havza
115 — Haymana
116 — Harput
117 — Hopa
118 — Hayrabolu

— I —

- 119 — Isparta
120 — Iğın
121 — Iğdır

— İ —

- 122 — İzmir
123 — İznik
126 — İstanbul
127 — İpsala
128 — İnebolu
129 — İnegöl
130 — İskilip
131 — İslâhiye
132 — İzmit

— K —

- 133 — Keskin
134 — Keşan
135 — Kilis
136 — Kemalpaşa (Nif)
137 — Kütahya
138 — Kula (Merdenik)
139 — Konya
140 — Kığı
141 — Kars
142 — Kırkağaç
143 — Kırklareli
144 — Karaburun (İzmir)
145 — Karacabey
146 — Kağızman
147 — Kazıkuyu (Saray)
148 — Karacasu
149 — Karadeniz Ereğlisi
150 — Karaman
151 — Karaköse
152 — Karamürsel
153 — Kastamonu
154 — Kasbe
155 — Kandıra
156 — Kocaeli
157 — Kozan
158 — Kuşadası
159 — Konay
160 — Könyek
161 — Gediz
162 — Gerede
163 — Gördes
164 — Konan
165 — Kive Akhisarı
166 — Köyceğiz

- 167 — Kağızman
168 — Kayseri
169 — Kandıra
170 — Konya (Ereğlisi)
171 — Kırşehir
172 — Kısı

— L —

- 173 — Lâdik
174 — Lüleburgaz

— M —

- 175 — Mardin
176 — Mecidiye
177 — Mudanya
178 — Muradiye
179 — Merzifon
180 — Mersin
181 — Maraş
182 — Merfete
183 — Marmaris
184 — Mustafa Kemalpaşa
185 — Muğla
186 — Manisa
187 — Malatya
188 — Menemen
189 — Muş
190 — Mucur
191 — Mut
192 — Milâs
193 — Mudurnu
194 — Mihaliççik

— N —

- 195 — Nazilli
196 — Nevşehir
197 — Niğde
198 — Niksar

— O —

- 199 — Ordu
200 — Orhangazi
201 — Oltu

— Ö —

- 202 — Ödemiş

— P —

- 203 — Polatlı
204 — Posof
205 — Palamut
206 — Pazarcık
207 — Palu
208 — Pushuf (Diğür)
209 — Pınarhisar

— R —

- 210 — Reşadiye
211 — Rize

— S —

- 212 — Sarayköy
213 — Siirt

- 214 — Seferhisar
215 — Senirkent
216 — Söğüt
217 — Sultanhisar
218 — Silifke
219 — Söğüt
220 — Söğüt
221 — Simav
222 — Sivas
223 — Sivrihisar
224 — Sinop
225 — Sarıkamış
226 — Salihli
227 — Samsun
228 — Sındırgı
229 — Sandıklı
230 — Susurluk
231 — Soma

— Ş —

- 232 — Şarkıkaraağaç
233 — Şarkıkarahisar
234 — Sarkışla

— T —

- 235 — Tercan
236 — Terme
237 — Tefenni
238 — Tekirdağ
239 — Tokat
240 — Tire
241 — Tirebolu
242 — Taşköprü
243 — Tavşanlı
244 — Taraklı
245 — Trabzon
246 — Tarsus
247 — Tosya

— U —

- 248 — Uşak
249 — Urfa
250 — Urla
251 — Uzunköprü
252 — Ulubey
253 — Uluborlu
254 — Ulukışla

— Ü —

- 255 — Ünye
256 — Ürgüp

— V —

- 257 — Varto
258 — Van
259 — Vezirköprü
260 — Vize

— Y —

- 261 — Yalova
262 — Yalavaç

— Z —

- 263 — Zara
264 — Safranbolu
265 — Zonguldak
266 — Zile

FOTOĞRAFLAR VE RESİMLER

F.1:	Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Adana Türk Ocağı Şubesi önündeki konuşması (16 Mart 1923)
F.2:	Kars Türk Ocağı Şubesi
F.3:	Mustafa Kemal Atatürk'ün Kars'a Gelişi 6 Ekim 1924
F.4:	Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İnebolu Türk Ocağı önündeki nutku (27 Ağustos 1925)
F.5:	Mustafa kemal Paşa ve Türk Ocağı Kurultay delegeleri (27 Nisan 1930)
F.6:	Yeni yapılan Malatya Türk Ocağı Binası
F.7:	Kars Türk Ocağı Şubesi Başkanı Hüseyin Talınlı
F.8:	Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Ankara Türk Ocağında, Türk Tarih Kurumu Toplantısında (19 Temmuz 1930)
F.9:	Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Malatya Türk Ocağı'nı Ziyareti (13 Şubat 1931)
F.10:	Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey
F.11:	Türkçülük fikrinin öncü isimlerinden Yusuf Akçura
F.12:	Türkçülük fikrinin öncü isimlerinden Ziya Gökalp
F.13:	1930 Yılında inşası tamamlanan Türk Ocakları Merkez Binası

F.1: Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Adana Türk Ocağı Şubesi önündeki konuşması
(16 Mart 1923)

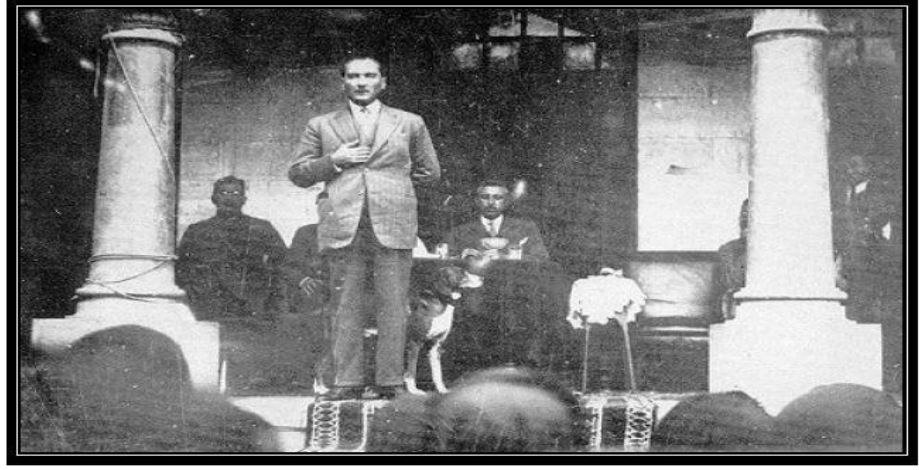
F.2: Kars Türk Ocağı Şubesi

F.3: Mustafa Kemal Atatürk'ün Kars'a Gelişi 6 Ekim 1924

F.4: Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İnebolu Türk Ocağı önündeki nutku (27 Ağustos 1925)

F.5: Mustafa kemal Paşa ve Türk Ocağı Kurultay delegeleri (27 Nisan 1930)

F.6: Yeni yapılan Malatya Türk Ocağı Binası

F.7: Kars Türk Ocağı Şubesi Başkanı Hüseyin Talınlı

F.8: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Ankara Türk Ocağında, Türk Tarih Kurumu Toplantısında (19 Temmuz 1930)

F.9: Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Malatya Türk Ocağı'nı Ziyareti
(13 Şubat 1931)

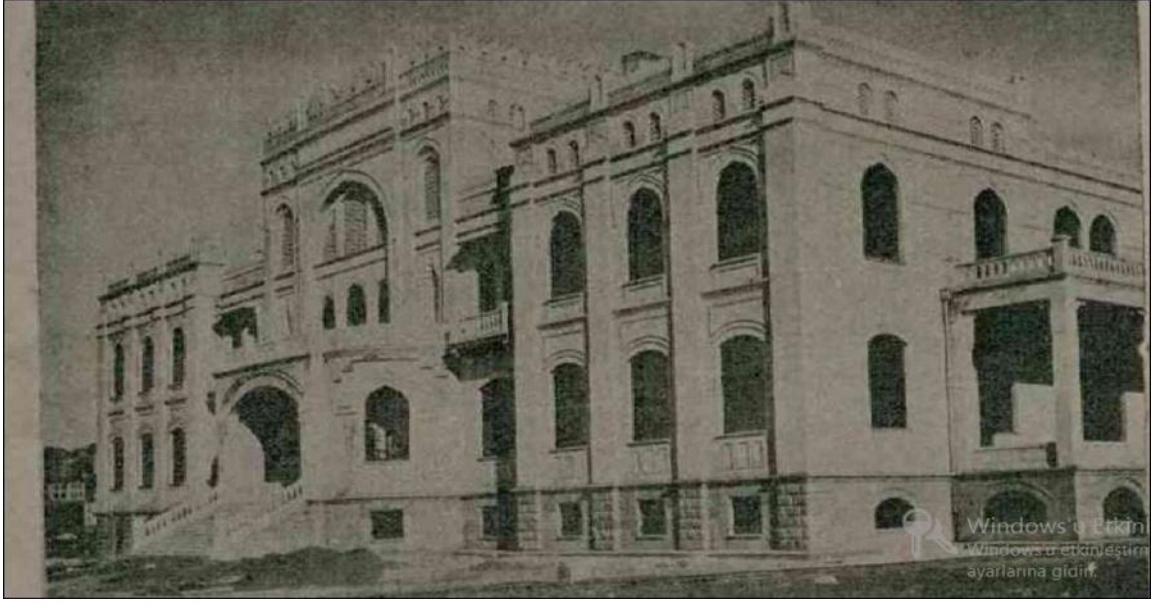
F.10: Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey

F.11: Türkçülük fikrinin öncü isimlerinden Yusuf Akçura

F.12: Türkçülük fikrinin öncü isimlerinden Ziya Gökalp

F.13: 1930 Yılında inşası tamamlanan Türk Ocakları Merkez Binası

Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Ocakları Ziyaretleri
(Kronolojik Liste)

5 Şubat 1923 - Akhisar Türk Ocağı
15 Mart 1923 - Adana Türk Ocağı
16 Mart 1923 - Adana Türk Ocağı
20 Mart 1923 - Konya Türk Ocağı
23 Mart 1923 - Afyonkarahisar Türk Ocağı
4 Ekim 1924 - Sarıkamış Türk Ocağı
6 Ekim 1924 - Kars Türk Ocağı
28 Ağustos 1925 - İnebolu Türk Ocağı
23 Eylül 1925 - Bursa Türk Ocağı
10 Ekim 1925 - Akhisar Türk Ocağı
12 Ekim 1925 - Kemalpaşa Türk Ocağı
19 Ekim 1925 - Konya Türk Ocağı
21 Ekim 1925 - Afyonkarahisar Türk Ocağı
18 Aralık 1930 - İstanbul Türk Ocağı
4 Şubat 1931 - Aydın Türk Ocağı
13 Şubat 1931 - Malatya Türk Ocağı

Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Ocakları Ziyaretleri (1923-1931)

